

A kultúra vonzásában: egy életút párhuzamai

Tanulmányok dr. Csiszár Miklós 70. születésnapjára

Veszprém, 2013

Szerkesztő:
Tölgyesi József

Technikai szerkesztő: Szurmay László

Borítóterv:

A kötet támogatói:
OOK-Press Kft., Veszprém
Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány
Tölgyesi József

ISBN
978-963-89513-1-1

Kiadja:
Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1.
Levelezési cím: 8220 Balatonalmádi, József Attila utca 101.

Felelős kiadó: Faa Judit, a kuratórium elnöke

Szerkesztőség:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.
Tel.: 06-20-253-3078
Email: csiszar.miklos@invitel.hu

Nyomda: OOK-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

Tartalom

Köszöntő dr. Csiszár Miklós 70. születésnapjára (Faa Judit)	5
Csiszár Miklós szakmai életrajza, kronológiája és bibliográfiája (Tölgyesi József) ...	7
Tanulmányok	
ALBRECHT SÁNDOR: A balatoni fénybe tekint... Endrődinek szobra áll Veszprémben és Alsóörsön	11
ÁCS ANNA: „Isten áld meg e hazát, A magyarok szép honát.” Az első füredi hetilap a honszeretet és az aktualitások jegyében	14
BÁNDI LÁSZLÓ: Anna-bál Balatonfüreden. Emlékezés a150. és a 151. bálra	18
ÉDES GYULÁNÉ – SZABÓNÉ VÖRÖS GYÖRGYI – VERESKUTI KLÁRA: Genius loci. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet Helyismereti gyűjteményének története (2003-2012)	24
ELEK MIKLÓS: Veszprém megye papír szükségpénzeinek jegyzéke (1849-2012) ..	35
FÖLDESI FERENC: „A szellem emlékezete halhatatlan!”	50
GY. LOVASSY KLÁRA: Családom történetének kis csodái	63
HOGYA György: Veszprém város fertőtlenítője története	68
HORVÁTH ELVIRA: Zooiskola Veszprémben: a kisiskolások és az állatkert	72
HUDI JÓZSEF: A helytörténet, honismeret olvasóközönsége Veszprém vármegyében 1860-ban	88
HUSZÁR JÁNOS: Emlékezés a pápai ejtőernyősökre	96
ILLÉS MÁRIA: A vincellérek élete, munkája a Csobánc-hegyen	99
JEGESNÉ RÉMESI IRÉN: „Mesés hármás.” Pedagógus – gyerek – szülő együttműködés a Kék Madár Programban	102
KOVÁCS GYŐZŐ GYULA: Veszprémből... Lévay Imre tudósításai Veszprém időjárásáról a Pápai Lapok számára	109
KOVÁTS-NÉMETH MÁRIA: „Jót s jól!” Egy útmutató könyv az életünkhöz	116

LÁNYI KATALIN: Kutor Ferenc (1888-1970) pedagógus, zenetanár és zeneszerző életútja	118
MILLÓ ILLDIKÓ: Visszatekintő. A Báthory iskola „Sikeres diákszerző”-pályázata ...	121
P. MIKLÓS TAMÁS: Történelmi barangolás Balatonszepezden és környékén	125
RAINER Pál: „... itt a pan magyarszki nem szívesen látott” (Biloveszky József híradása Laczkó Dezsőnek Veszprémbe Szakolca 1918-as csehszlovák megszállásáról)	135
RÁSKY MIHÁLYNÉ: Honismereti kiadványszerkesztő, konferenciák mentora	141
SEBŐ JÓZSEF: Rómer Flóris (1815-1889)	144
SOMFAI BALÁZS: Honismeret – helytörténet – patriotizmus. Módszertani ajánlások	150
SZURMAY LÁSZLÓ: „Nyugosznak egy sérban.” A két Balassi halála	154
TATAI ZOLTÁN: A vidéki középiskolás kollégiumok társadalmi és politikai szerepe	159
TILHOF ENDRE: Testvérvárosunk: Székelykeresztúr	172
TÖLGYESI JÓZSEF: Emlékezés Egerszegi Ferenc (1921-2006) első, a Csöndes beszélgetés verseskötetére	183
VERESS D. CSABA: Harci cselekmények során lelőtt katonai repülőgépek Veszprém körzetében (1944. július 7. – 1945. március 24.)	189
VESTRÓCZY LÁSZLÓ: Technikatörténeti emlékek Pápán	196
Szerzők	205

Köszöntő dr. Csiszár Miklós 70. születésnapjára

E kötet létrejöttének nem titkolt oka, főszerkesztőnk, Csiszár Miklós 70. születésnapja. Tölgyesi József néhány hete arra kért, hogy írjam meg ezt a köszöntőt. Bár nem vagyok a szakvak embere, de ennek a kérésnek nagy örömmel és tisztelettel tesztek eleget.

A születésnap köszöntők, a dolog természetéből adódóan, többnyire szubjektív hangvételű írások. Én sem térnék el ettől. Nem is tudnék, mert a kötetben szereplő szerzőkhöz képest Miklóst én ismerem a legrövidebb ideje.

Személyesen 2008-ban, a Veszprémi Szemle várostörténeti folyóirat megmentése kapcsán ismerkedtem meg Vele, és igazán közeli „munkakapcsolatba” 2010 decemberétől kerültünk, amióta Ő a Veszprémi Szemle (a megmentett folyóirat) főszerkesztője.

Életrajzát, benne iskoláit, köteteinek listáját, társadalmi tevékenységének állomásait olvasva eltűnődtem azon, hogy mennyi minden fér bele egy élet 70 évébe, és mennyire sokan vagyunk, akik ennek a töredékét sem teljesítjük.

Számomra Miklós elsősorban helytörténeti kutató, aki könyvtárosi tudását eredményesen hasznosítja Veszprém történelmének feltárásában, és külön öröm, hogy mindezt a tudást közkinccsé is teszi. Általa megismerhetjük múltunkat, amely segíthet bennünket abban, hogy eligazodhassunk a jelenben és utat mutat a jövőbe. Mint gyakorló édesanya, látom, hogy a felnövekvő generációnak hatalmas szüksége van erre az iránymutatásra. Munkássága igen sokoldalú: nem csak kutat és publikál, hanem igen komoly és már elismert kiadványszerkesztő is. A szerkesztésében készült kötetek gazdagítják Veszprém és a megyetörténet könyvészeti, dokumentációs anyagát. Ennek bizonyítéka az is, hogy 2012-ben, több szervezet javaslatára, Veszprém önkormányzata a Gizella-díj kitüntetést adományozta számára.

Kedves Miklós!

Szeretettel nyújtjuk át ezt a jubileumi kötetet, mely nem csupán születésnap köszöntés egy kerek évfordulóra, hanem a szerzők tiszteletét is jelenti. Egészséget, szeretetet, kifogyhatatlan energiát kívánunk, és mindannyian reméljük, hogy még hosszú-hosszú éveken át tudunk együtt munkálkodni Veszprém történelmének feltárásában.

Boldog 70. születésnapot!

Faa Judit
a Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány
kuratóriumának elnöke

Csiszár Miklós szakmai életrajza, kronológiája és bibliográfiája

Nyugalmazott könyvtárvezető, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület titkára, a Veszprémi Szemle várostörténeti folyóirat főszerkesztője.

Képesítése: okleveles vegyészmérnök, okleveles könyvtáros, bölcsészettudományi doktor.

Kutatási területe: Veszprém helytörténete, neveléstörténete (iskolatörténet).

Publikációs tevékenysége: több kötet szerzője, társszerzője, szerkesztője, lektora, közel kétszáz cikk szerzője. Rendszeresen publikál különböző folyóiratokban, évkönyvekben, szakmai előadásokat tart konferenciákon, várostörténeti ismeretterjesztő előadásokat veszprémi civil szervezeteknél. 1996–2008 között kiállításokat rendezett a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolában.

Szakmai, közéleti tevékenysége: a Magyar Kémikusok Egyesülete tagja (1967–94); 1975-től Magyar Könyvtárosok Egyesülete Veszprém Megyei Szervezet tagja, 1985-től

1990-ig elnöke; 1983 és 1990 között az Ipari Szakkönyvtári Hálózat Veszprém-Zala megyei alközpontjának vezetője; 1996-tól a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület tagja, 2002-től titkára; 1998–2008 között tagja a Könyvtárostanárok Egyesületének. Tagja az MTA VEAB Neveléstörténeti munkabizottságának, az MTA VEAB Zenetörténeti munkabizottságának, a Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaságnak. Alapító tagja a Veszprém Cserhádi Társaskör Kulturális Egyesületnek, tagja a veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének, valamint a Laczkó Dezső Pedagógus Nyugdíjas Klubnak.

Tagja az Iskolakönyvtáros-folyóirat szerkesztőségének (2001–2003), a Veszprémi Szemle várostörténeti folyóirat szerkesztőségének (2005–2008), a szerkesztőbizottságnak (2009–), majd a folyóirat főszerkesztője 2011-től. 2008-tól tagja a Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány kuratóriumának.

1977–1990 között a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szaktanfolyamain, a szakkönyvtárosok posztgraduális képzésein oktatott, városi és megyei szakfelügyeleti vizsgálatokat végzett. Szakkönyvtári, illetve iskolai könyvtári gyakorlatokat vezetett főiskolai és egyetemi hallgatók részére a MÁFKI-ban, illetve a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolában. Megalapította az iskola dedikált könyvekből álló helyismereti-helytörténeti gyűjteményét, és szerkesztésével újra indult a tanévi értesítők megjelentetése.

1942. december 17-én született Veszprémben.

1949–1957 általános iskolai tanulmányok (I. sz. Áll. Ált. Fiúiskola Veszprém).

1957–1961 Lovassy László Gimnázium, Veszprém.

1962–1967 egyetemi hallgató a Veszprémi Vegyipari Egyetemen.

1975–1977 ELTE, könyvtár-információ szak.

1982 ELTE Bölcsészettudományi Karán bölcsészettudományi doktor (summa cum laude minősítéssel).

1961–1962 segédmunkás, Fémfeldolgozó Vállalat, Veszprém (előfelvételis a VVE-en).

1962–1967 egyetemi hallgató a Veszprémi Vegyipari Egyetemen.

1967–1996 Magyar Ásványolaj és Földgáz Kísérleti Intézet, Veszprém.

1967–1969 tudományos segédmunkatárs,

1969–1974 tudományos munkatárs az Olefin Csoportban,

1974–1982 könyvtárvezető a Kutatási Titkárság állományában,

1983–1996 a könyvtári és dokumentációs csoport vezetője, a Kutatási Titkárság tudományos osztályvezető-helyettese.

1996–2008 az iskolai könyvtár vezetője a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolában.

Önálló, társszerzős és szerkesztett kiadványok, tanulmányok

1. A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola tanévi értesítői 1996/1997–2009/2010. Új folyam 1–14. k. Veszprém, 1997–2010. (Szerkesztő)
2. A magyar kőolaj- és földgáz-feldolgozóipar rövid története 1920–1945. Veszprém, EKMK, 1997. (Kézirat)
3. A tudós tanár élete és munkássága. In: NYAKAS János: Sorsdöntő száz nap 1849-ben. Reprint kiad. Veszprém, 1998.

4. Könyvtárismeret a valóságban. In: Az elmélet és a valóság kontrasztja. Szombathely, 1999.
5. A magyar kőolaj- és földgáz-feldolgozóipar rövid története 1945–1970. Veszprém, EKMK, 1999. (Kézirat)
6. Katalóguscédulától a képernyőig. A Szirén könyvtári rendszer a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolában. In: Soros támogatással a korszerű oktatásért. (Műnőségfejlesztő Közoktatás Veszprém megyében 8.) Veszprém, 2000.
7. TATAI Zoltán: A közösségi nevelésről. Tanulmányok, interjúk, emlékezések. Bp. 2005. (Szerkesztő)
8. Tizenötévesen Németországban. Wöller István levante naplójából. Veszprém, 2006. (Szerkesztő)
9. Emlékkönyv Benkóné dr. Kiss Aranka 90. születésnapjára. Veszprém, 2006. (Írta, szerkesztette)
10. Veszprém a világháború évtizedében. Veszprém, 2007. (Válogatás, szerkesztés)
11. A város élni akar. Veszprém 1919–1929. Veszprém, 2008. (Válogatás, szerkesztés)
12. Veszprém a világválság éveiben 1929–1935. Veszprém, 2009. (Válogatás, szerkesztés)
13. Válság után – háború előtt. Veszprém az 1930-as évek végén. Veszprém, 2010. (Válogatás, szerkesztés)
14. Veszprém a második világháborúban. Veszprém, 2011. (Válogatás, szerkesztés)
15. A művelődéstörténet és a pedagógia vonzásában. Tanulmányok Tölgyesi József 70. születésnapjára. Veszprém, 2011. (Szerkesztő)
16. „Veszprémi Cserhádi Társaskör.” Szilánkok az egykori polgári egyesület történetéből. In: Egyesületi élet a Cserháton 1911–2011. Veszprém, 2011. (Társ szerző)
17. Az emlékőrzés szolgálatában. Tanulmányok Bándi László 70. születésnapjára. Veszprém, 2012. (Szerkesztő)
18. Veszprémi Szemle, 2011. 1-4. sz. (Főszerkesztő)
19. Veszprémi Szemle, 2012. 1-4. sz. (Főszerkesztő)
20. KOVÁCS Győző Gyula: Veszprém időjárása és éghajlata 2. Meteorológiai megfigyelések a piarista gimnáziumban 1884-1890. Veszprémi Szemle Várostartó Kórház Alapítvány, Veszprém, 2011. Veszprémi Szemle könyvek 4. (Sorozat-szerkesztő)

Számos írása jelent meg a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola évkönyveiben, a Veszprémi Szemlében, a Neveléstörténetben, az Iskolakönyvtárosban, a Honismeretben és más lapokban, folyóiratokban, különböző gyűjteményes kötetekben.

Kiállítás-rendezések a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolában 1997–2008 között

- 1997 150 éve született Mikszáth Kálmán.
- 1997 Művészetek Háza: Vár Ucca 17 Kiadó; Új Horizont Kiadó és az Ex Symposion folyóiratok bemutatkozó kiállítása.
- 1997 A Veszprém Megyei Levéltár bemutatkozó kiállítása.
- 1998 A Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet bemutatkozó kiállítása.
- 1998 Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata bemutatkozó kiállítása.
- 1999 A Veszprémi Érsekség bemutatkozó kiállítása.

- 1999 A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum bemutatkozó kiállítása.
- 2000 Bemutatkozik Veszprém Megye Önkormányzata.
- 2000 Iskolatörténeti kiállítás megnyitója az iskola alapítása 105. évfordulóján a Gizella Napokhoz kapcsolódóan.
- 2000 A Magyar Építőipari Múzeum bemutatkozó kiállítása.
- 2001 Bemutatkozik az Eötvös Károly Megyei Könyvtár.
- 2002 A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola könyvtárának dedikált könyvekből álló helyismereti-helytörténeti gyűjteményének bemutatása.
- 2002 A világ pénzei. *Kagylópénztől a bankkártyáig* kiállítás a Takarékoság Világnapjához kötődően. (Szakács Tibor gyűjteményéből)
- 2003 *Veszprémi iskolák képeslapokon* című kiállítás. (Balogh Gyula gyűjteményéből)
- 2004 *Fából kibontott gondolatok* – Péter Pál fafaragásai.
- 2005 József Attila-emlékkiállítás a költő születésének 100. évfordulóján.
- 2006 A Magyar Kultúra Napja alkalmából *Nekünk írták – Rólunk szól* kiállítás az iskolai könyvtár dedikált könyvekből álló helyismereti – helytörténeti gyűjteményének 2002–2006 közötti gyarapodásából.
- 2006 *Emlékkönyv Benkőné Dr. Kiss Aranka tanárnő 90. születésnapjára* c. könyv bemutatója és a kapcsolódó kiállítás megnyitása.
- 2007 *Keris Könyvtár Kincsei: az 1895-ben alapított iskola könyvtárainak anyagából válogatott könyvek bemutatása.*
- 2008 *Magyar papírpénzek 1800-tól napjainkig.* (Elek Miklós gyűjteményéből.)

* * *

Dr. Csiszár Miklósnak jelentős szerepe van Veszprém helytörténete kutatásában. Az ezzel kapcsolatos publikációiban számos, a köztudatban már nem számon tartott, de a maguk korában jelentős, a város történetében fontos eseményeket, történéseket, személyeket ismertettet meg. Szerkesztői munkája, főképpen az, ami a Veszprémi Szemléhez és könyvsorozatával kapcsolatos, tudományszervezés is: ösztönzője a kutatásoknak, jelentősen szélesítette a folyóirat munkatársi (szerzői) körét, s általa a folyóirat-bemutatók olyan városi eseménnyé váltak, amelyek a városlakók és a média érdeklődése középpontjába kerültek.

Tudományosan megalapozott érdeklődési köre nem csak írásaiban jelenik meg: alkotó módon indította útjára a közzgázban rendezett kiállításokat, amelyek nem csak a tanulók, hanem széles látogatói kör számára is fontos művelődéstörténeti eseményt jelentettek. Azzal, hogy ugyancsak kezdeményezője volt a dedikált könyvek gyűjtésének, a könyvtár ritka-könyv-állománya bemutatásának, ezek napjainkra már a könyvtár történetének kiemelkedő eseményeivé váltak.

A hivatás kettős vonzásában élők szerencsés személyiségek: megadatik nekik a személyes ambíció kiteljesedése, az az életforma és tevékenység, amely nem csak autonóm, hanem közösségi érték is. S ebben ő találkozik azoknak a megbecsülésével, tiszteletével és barátságával, akiknek Csiszár Miklós „a Miklós”, amiben ott van a szeretetük is.

Tölgyesi József

A balatoni fénybe tekint...

Endrődinek szobra áll Veszprémben és Alsóörsön

Nem halnak meg a költők, amikor megáll a szívük... Amíg eszméik hatnak, addig közöttünk világítanak.

Az Endrődi-mellszobor Alsóörs faluközpontjában (Vajda Ilona fotója)

Endrődi Sándor kiváló költőnk, írónk, műfordító. Fiatal korától mély érzelmi szálakkal kötődött falunkhoz, Alsóörshöz, szeretett Balaton-partjához. Nagy formátumú, tiszta személyiség volt. Példája ma is valamennyiönket nemes gondolkodásra készítet, érdemes tettekre sarkall.

Büszkén mondhatjuk, nagy, és mindig hű emlékezettel ápolt kultusza van településünkön is. Méltán, hiszen életműve elevenen él, azért is, mert Endrődi magyar földünkbe gyökerező ősi nyelvünkön álmódott, beszélt, írt, verselt, szerkesztett, fordított. Lírájában az emberi szépségeszmény ragyog.

Veszprémben született 1850. január 16-án. 1877-től magyar nyelv és irodalom tanárként tanított Nagyváradon. Harmincévesen kötött házasságot Écsy Antóniával. Még negyvenéves sem volt, amikor elvesztette előbb két gyermekét, majd szeretve szeretett feleségét. Halála előtt négy évvel újra nősült. Utolsó éveit egy tanártársának özvegye, a lengyel származású Lesiewicz Carla aranyozta be. 1920. november 7-én hunyt el Budapesten.

1882-ben Petőfi szobrának avatására írott ódájáért pályadíjat kapott. Munkáival elismerést, sikert aratott, majd később mégis a meg nem érdemelt közöny, csönd vette körül. Versei, kurucnótái, elbeszélései nemzeti irodalmunk megbecsült gyöngyszemei közé tartoznak.

Munkásságából messze kiemelkednek A magyar költészet kincsestára című antológiája és Petőfiről írott munkái. A francia, angol és német szépirodalomból legemlékezetesebb Heinrich Heine költeményeinek és dalainak műfordítása.

Kedzetben a küzdő szerelem, majd a családi boldogság, s végül a mély fájdalom, a gyász költője. Endrődi nemzetünk nemes veretű énekese, szolgálója. Nekünk, alsóörsieknek, a legnagyobb írástudó falunkbeli!

Életében a kritika nem kényeztette el túlságosan, ám tisztességes szándékú avatott írók bizonyítják, hogy a kor, s az utókor mégsem hálátlan iránta. 1903-ban gróf Telekiné Kende Júlia foglalkozott a költészetével, közvetlenül a halála után Kosztolányi Dezső az Új Szemlében és a Nyugatban emlékezett rá és munkáira. Veszprémben utcát neveztek el róla. 1926-ban Palmer Kálmán, majd Váth János, az „almádi szomszéd” írt róla a Magyar Élet hasábjain. 1929-ben a Balatoni Szövetség relieffel jelölte meg alsóörsi parti villáját. Óvári Ferenc javaslatára a balatoni körút egy szakaszát Endrődiről nevezték el. Két és fél évtized múltán Alsóörs Fő utcáját nevezték el a híres lírikusról. 1959-ben Komlós Aladár írt róla A magyar költészet Petőfitől Adyig című munkájában. Születése 125. évfordulóján az alsóörsiek a parkot, ahol egykori parti villája állott, a nevével jelölték meg. Ugyanott később a tájhozonyos permi vörös homokkőből emlékoszlopot emeltek, s erre helyezték bronzplakettjét. Az általános iskola homlokzatára is fölírták a nevét. Itt őrzik Kádár Tibor róla festett portréképét.

Hegedűs Géza 1992-ben a Száz magyar író arcképcsarnokában szentelt Endrődinek egy gondos vázlatot. 1994-ben az Új Horizontban Ács Anna irodalomtörténész írt tanulmányt A balatoni ég költője címmel. Egy év múlva Borbás László cikke jelent meg a Naplóban. Endrődiről több ismertetést közölt Alsóörs havilapja, a Halászbokor. 1996-ban Praznovszky Mihály irodalomtörténész feltáró, s egyben összefoglaló tanulmányát olvashattuk Endrődi Sándor útjáról Petőfitől Petőfiig címmel a Tájirodalom című kötetében.

A Lichtnecker András szerkesztette Alsóörs története című kötet ugyancsak nagy teret ad költőnknek. A Szülőföldem Alsóörs című helytörténeti könyv Endrődiről közli Zórád Ernő grafikai művének a reprodukcióját, különös figyelemmel olthatatlan balatoni vitorlázó kedvére. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság megyei tagozata tiszteletére emléktáblát avatott Veszprémben. Helyet kapott az 1998-ban megjelent Veszprém megyei életrajzi lexikonban. Időközben két utcát neveztek el róla Budapesten. Emlékét megörökítették Balatonfüreden is. A csopakiak kilátójukra írták föl a nevét. A Petőfi-emlékévben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megyénkbeli közössége gazdag tartalmú szemelvénykötetet jelentetett meg Ács Anna szerkesztésében. E kötet ott van általános és középiskolánk könyvtáraiban is.

Ilyen előzmények után a méltó értékelés kereteiben készült el Endrődi bronz mellszobra Raffay Béla szobrászművésznünk műtermében Veszprém város számára, amely karakteres, a személyiség emberi és szellemi nagyságát kifejező alkotás. Ugyancsak a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megyei tagozata kezdeményezésére a Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Veszprém önkormányzata, Alsóörs, a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, a Jeruzsálemhegyi Baráti Kör, a Veszprémi Műemlékek Megmentéséért Alapítvány (ez utóbbi életre hívója Debreczeni János és felesége), továbbá magánszemélyek értékes adománya egészítette ki a megvalósításához szükséges pályázati pénzt.

Debreczeni János önkormányzati képviselőként kezdeményezte és szervezte az időt álló lokálpatrióta, otthongyarapító tervet. Veszprém Endrődi lakótelepét díszíti a klasszikusan egyszerű, oszloptalazaton álló mellszobor. Akár naponta a tekintetünkbe ölelhetjük a költő arcát, a teret uraló és emelő műegyüttest, amit költőnk születése 155. évfordulóján, 2005. január idusán avattak.

Ez a egyszerű példa is előmozdította Alsóörsön az Endrőd-kultusz további elmélyítését, kiteljesedését, mert a község társadalma elkötelezetten őrzi ősei emlékét, ápolja hagyományait, gondozza a gazdag örökséget, s szorgalommal, felelősséggel munkálkodik jelenének gyarapításán. Életminőségét harmónia, otthonosság jellemzi. Népszerű kulturális, sport- és sokszínű más eseményfolyamat kínáló vendégház, vendéglátó fürdőhely. Mindig sok befért az idevalók szellemi horizontjába!

Helyi kiadású könyvsorozat, újság, emléktáblák, faragómesterek alkotta kőszobrok, hazajózási emlékmű, tájvédelemből épült amfiteátrum, hogy csak a legfontosabbat említsem. Lokálpatrióták, írók, költők, művészek munkásságát ápolja a helyi emlékezet, jelesül és elsősorban Endrődi Sándor Balaton-szerelmű, Alsóörsön évtizedeket élt szép szavú költőnk lírai, irodalomtörténeti értékű életművét.

Éppen az eleven szellemi pezgésből fogant, hogy a néhai alkotó fiának méltó emléket állíthatna Alsóörs. A képviselő-testület és a lakosság rokonszenvét is bíró gondolat tervvé, majd valósággá nemesedett.

2011. július 9-én következett el a kiemelkedő, messze sugárzó ünnep: Endrődi Sándor „hazatért” Alsóörsre, a bűgő partokra. Bronzba öntötte ott áll a község központjában és a balatoni fénybe néz. Visszatért arra a tenyérnyi, számára világot jelentő földdarabra, amiben gyökerezett. Immár örökre itthon van közöttünk!

Kivételes ünnep volt ez nem csak Alsóörs nagylelkű társadalmának, hanem az egyetemes kultúra magyar híveinek szerte a hazában. Az auktort, az itthoni és az európai költészetet népszerűsítő, a Petőfi-kultuszt megteremtő alkotót főhajtással elhangzott beszédekben méltatták.

Endrődi lelkünkben szól, szemünkkel lát, szívünkkel érez. Soraiból szüleink hangja csendül. A földműves, a halász, a kőműves, a szőlész szavajárása hallatszik, akik honfoglaló eleink után a Somlyó tövében, a hegyre épült ősközségben és a partig tágult fürdőtelepen széparcúra formáltak e tájékat, híven költőnk hazaszeretetre, önbecsülésre, nemzeti együvé tartozásra buzdító életfölfogásához. Vezérlő fogalma volt a szerelem, a családi tűzhely, az ifjúság és a természet. Tetteivel az ember szellemi építkezését szolgálta. Írásaiban hozzájárult – hatalmas tett! –, hogy legdrágább kincsünk, anyanyelvünk fénylőbb, tisztább, élesebb lett.

„Az anyanyelv meritőháló. Benne sok ezer éves üzenetek. Időbeli utazás. Megtartó erő.” Éppen ennek révén ragadta meg emberarcú tájéunk lelkülete, az, hogy az idevaló ember egyszerű, tiszta és eredendően bölcs. Nálunk a tisztelet és a földhűség a mérce, s otthonos vidékünkön mi mindig hazafelé tartunk.

Örömünkre, a község hangulatos terében áll az ugyancsak Raffay Béla kiváló szobrászművészünk alkotta szobor remek vöröskő talapzatán. A fénybe tekint, és üzen is látnoki gondolatokkal:

„Majd ha a műveltség nem lesz hiú cégér,
És a hazafiság nem visel álarcot,
Majd ha a szabadságért, a magyar dicsőségért
Megvívjuk a döntő, diadalmas harcot,
S büszkén odaállunk a független, szabad nemzetek sorába,
Te megtisztult, erős, dicsó Magyarország,
Akkor ünnepelhetsz Isten igazába!”

(Endrődi Sándor)

„Isten áld meg e hazát, A magyarok szép honát.”

Az első füredi hetilap a honszeretet és az aktualitások jegyében

Régi, száz éves, vagy ennél korosabb újságot kézbe venni, lapozni, olvasgatni különös, izgató élmény. Szinte elhagyjuk a való világot, a mának minden szorítását, és körülölel bennünket a múlt, az a történelemmé lett múlt, amelyről tanulmányainkból már sokat ismerünk, de nem a részletek finomságával. Egyfajta tükröt mutatnak nekünk ezek a megsárgult lapok a fontosnak ítélt hazai történések, netán európai kitekintés mellett a helyi életéről, annak ünnepeiről és hétköznapijairól, örömeiről és tragédiáiról. Részletezően, a tulajdonos illetve a fellelős szerkesztő szemszögéből, ám a valóságtól a szenzációk kedvéért sem teljességgel elszakadva. Mert a hiteltelenné lett újság számíthatott olvasótábora elvesztésére.

Ünnepeltünk, Csiszár Miklós számára joggal jelentenek oly sokat a közgyűjteményekben féltve őrzött különféle hajdani sajtóorgánumok. Egyedi helytörténeti források ezek, a lokális história sajátos dokumentumai. Sokszor láthattam Miklóst a megyei könyvtárban órák hosszat a régi lapok olvasásába merülve, közben szaporán jegyzetelve. És sokszor örülhettem könyveinek, tanulmányainak, cikkeinek, amelyek e kutatásai, feldolgozásai nyomán születtek. Munkái a honismeret, mi több: a honszeretet, a rajongás jeleit mutató szülőfaj iránti elkötelezettség ékes bizonyítékai. Miklós a maga módján, nem hivalkodón mutat minzt nekünk patriotizmusból, lokálpatriotizmusból. Példáját érdemes követnünk.

Tudom, Csiszár Miklós nem csupán könyvtárosként, bibliográfiai adatok révén ismeri vidékünk egyik legrégebbi lapját, a Balaton-Füredi Naplót. Ez az újság már mutatványszámával meglephette első olvasóit, s változatosságával, ízes nyelvezetével elbűvöli mai olvasóit is. 1861 nyarán vehették kézbe Füred sok tájról érkező fürdővendégei. Az idény kezdetén, június 15-én a kávéházak, vendéglők lapkínálatában a fővárosból frissen szállított országos napilapok, folyóiratok mellett kíváncsisággal fedezhették fel a helyi újságot. A Balaton-Füredi Napló igényes rajzolatú és tartalmú „homlokzatával”, azaz fejlécével érinthette meg először a leendő olvasót. Ennek felső részén szembetűnően, nagy betűkkel szerepelt a lap „születési és címhelye”, közepén pedig a fürdőhely közsínházát létrehozó Kisfaludy Sándor költő, drámaíró babérkoszorúba foglalt mellképét ismerhették fel. Kisfaludy ekkor már közel két évtizede halott, ám kultusza méltán virágzó. A háttérben a hegyek övezte Füred-fürdő „ábrája kicsinyben”, azaz látképe főbb épületeivel: a Kerek-templommal, a Horváth-házzal, a Nagyvendéglővel, a Közsínházzal, az Ó- és Új-fürdőházzal, az Eszterházy-szállodával, a Fő-ivókúttal, s mögöttük az Angolparkkal. A rajzon feltűnik a Balaton első, a lap megjelenésekor még egyetlen gőzöse, a Kisfaludy (nevét Széchenyi István bölcsen a két jeles Kisfaludy, Sándor és Károly emlékének egyaránt szentelte, ezért nem járul hozzá keresztnév), amint éppen kikötni készül, és csónak is siklik a tavon. A fejléc alatt ka-

pott helyet a mottó: „Isten áld meg a hazát, a magyarok szép honát.” A mutatványszámon még nem tüntették fel a lap alapítójának, munkatársainak nevét. A „Tihanyi Visszhang” álnév alá rejtőzött a felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos, a következetesen polgári demokrata és hű magyar hazafi, Győrök György. Nem Füred szülöttként, de nem is a fővárosból érkezve alapította a lapot. Üzleti megfontolásai mellett a vidék őszinte szeretete vezethette a fürdőhelyre. Ez érződik a mutatványszám címodalának első cikkén, ami a Balatonfüred rövid leírása címet kapta, s nem kételkedhetünk abban, hogy Győrök György tollából eredt. *„Balaton-Füred édes hazánk valóságos éden kertje, elvitathatatlanul legkiesb vidéke, sőt Európának is legszebb tájképei közzé számíttatik, hozzá mondhatatlanul sok, részint régiebb, részint újabb időkből maradt kedves emlékek csatolvák”* – fogalmazta meg kezdősorát a szerkesztő-tulajdonos. A címben ígért rövid leírása valójában kisebb történelmi és balneológiai tanulmánnyá alakult. Összefoglaló jellegű cikke útikalauz pótolhatott. Már ez a szám előrevetítette a szerkesztői koncepciót, a vegyes, ám válogatott tartalmat: közölt orvosi tárcát, külön rovata volt a színészetnek, az irodalomnak, s a művészeteknek. A fontos hazai és európai hírekről is tudósított, üzleti információkat (köztük pesti gabonaárakat) tett közzé, vasúti és gőzhajózási menetrendet hozott lapjában. A hirdetések sem maradhattak ki az újságból, és az olvasók szórakoztatására adomával és „képtalánnyal”, vagyis kép-rejtvénnyel színesítette a tartalmat. A rejtvény megfejtőinek sorsolás útján, három forintnyi értékben ígért jutalmat. A kor szokása szerint szerzőtársának kérte az „író és levelező urakat”. Felhívásában előfizetőket gyűjtött lapjára. Színműketet és „érdekes balaton vidéki tájképet” ígért nekik abban az esetben, ha a „fürdői évszakon kívül” is megrendelik a lapot. Szezonban hetente két, szezonon kívül heti egy (keddi) szám megjelentetését tervezte.

Ebben a számban adta hírül a füredi kölcsonkönyvtár létrehozását is. Győrök, hogy „a füredi közönségnek szellemi vágyai és igényei minél inkább kielégíttessenek”, július 1-től „szép rendelkezhetesü kölcsonkönyvtárt” szándékozott nyitni. Ennek helyét jó üzletemberként, de a kultúra híveként saját szerkesztői irodájában jelölte meg.

A mutatványszám után nyilván felmérte az érdeklődést, és július 2-án kikerült a nyomdából az első évfolyam első száma majd a többi, hetente kétszer, kedden és pénteken. 1861-ben szeptember 30-ig a lapnak összesen 17 száma került a fürdői közönség elé. Győrök az első évfolyamot teljes egészében Tihanyi Visszhang álnéven jegyezte, csak a következő évben, a II. évfolyam június 26-i számában fedte fel a nevét. Pedig az ismert volt a környéken, a szomszédos Veszprém vármegyében. Füzes F. Miklós kutatásai tárták fel Győrök meglehetősen fordultatos életútját.

A burgenlandi köznemesi eredetű, az alsó-eöri előnevet viselő család sarjaként született Pápán 1815. április 25-én. Jogi képzettséget szerzett, köz- és váltóügyvédként dolgozott. A nyughatatlan és lázadó természetű férfiú aktívan vett részt a szabadságharcban. 1848-ban szülővárosa ügyészévé választották, s a pápai honvédszászlóalj hadbírói tisztségét is betöltötte. A szabadságharc bukása után bujdosni kényszerült, Somogy vármegyében lelt menedéket. Vagyonát elveszítette. Nagyatádon vállalt jegyzőséget, hogy feleségét és gyermekeit eltarthassa. Azonban hamarosan három gyermeküket, aztán feleségét kellett siratnia. E tragédiák egész életére kihatottak. Az 1850-es évek végén már ismét Veszprém megyében él, Devecserben kerületi jegyző, és a helyi színműkedvelők körének szervezője, színműírója, rendezője és színésze. 1859-ben „Emlénykönyv”-et szerkesztett a két éve jótékony céllal alakult színikörrel. A könyvben két egyfelvonásos vígjátékát és a devecseri vár rövid történetét is publikálta saját fametszetével illusztráltan. Tudása bámulatra méltóan sokoldalú volt, töretlen energia, becsületesség és bátorság jellemezték devecseri életszakaszát. 1861-

ben Devecsert és egyben a közigazgatási pályát is elhagyta, Füred-fürdőre költözött és kezdett új vállalkozásba. Az egyre népszerűbb fürdőhely vonzhatta széles vendégkörével, színházaival, társasági eseményeivel. Felmérte, a fürdőnek nincs saját kiadású, főként helyi híreket közlő újságja, pedig igényelné a közönség. Mivel a sajtó akkortájt szabadult fel a korábbi politikai nyomás alól, Györök lapengedélyért folyamodott, sikerrel.

A Balaton-Füredi Napló első évfolyamát kísérletként értékelhetjük. Így gondolkodhatott róla maga a felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos Györök is. A hetilap zavartalanul és változatos, sokak érdeklődését felkeltő s fenntartó tartalommal jelent meg a fürdőidényben, sőt azt meghosszabbítva egészen szeptember végéig annak ellenére, hogy kezdetben pesti, majd szombathelyi, aztán ismét pesti, később nagykanizsai és székesfehérvári nyomdában készült. Viszont a „fürdői évszakon kívül” való lapmegjelentetés terve nem valósult meg, feltehetőleg kellő számú előfizető hiányában.

A következő évben, 1862-ben Györök saját nyomdát állított fel Fűreden, adta hírül a Balaton-Füredi Napló II. évfolyamának első száma június 26-án. Életképesnek ítéltette lapját, ami olyan bevételt hozhatott számára, hogy nyomdát alapíthatott, elkerülve az újságnyomatás előző esztendei kálváriáját. A Helytartótanács engedélyével kis nyomdagépet vásárolhatott. Valószínűleg a lap szedésénél is közreműködött, véli Zákonyi Ferenc. A nyomda helyszínéről nincs tudomásunk. Talán Györök szerkesztői, egyben lakószobájában s kölcsönkönyvtárában állították fel a nyomdagépet. Az 1863-ban megjelent lapszámokon a szerkesztői iroda helyeként az Ó-fürdőház emeletének 74. számú szobáját adták meg. Zákonyi a Dorottya utcai szerkesztőségről tud, a mai Ady Endre utca 12. számú házáról.

A lap 1862-ben negyedrért, 1863-ban félrét alakban nyolc oldalon jelent meg. Legtöbb cikkét maga a kiadó-tulajdonos s felelős szerkesztő Györök írta hihetetlen sokoldalúsággal, zsurnaliszta tehetséggel. Főmunkatársának Tolnay Lajos füredi tanítót választotta. Tolnay jó újságírónak bizonyult, ám 1862 nyarán a Balatonban lelte halálát. Helyét a Kis Daemon álneven publikáló Kulcsár József vette át. Az olvasók érdeklődésének ébrentartására és szórakoztatására cikkek sorát közölték a Balaton-vidék történetéről, földrajzáról, beszámoltak a fürdővendégek hajókirándulásairól, a füredi színházi előadásokról. A színházi írások zömét a fiatal arácsi lelkész, Pap Gábor jegyezte, akinek verseit is szívesen hozta a lap. A színházkedvelő Györök a költeményeken kívül egész „színműtárat” jelentetett meg lapjában. Rendszerint olvashatták az újságban a fürdővendégek névsorát, s bizonyára népszerűségnek örvendett a levelezési rovat is.

A Balaton-Füredi Napló gyakran kritikus hangnemet ütött meg, gondolkozásra, véleményalkotásra készítette olvasóit. A vidék közszükségleti, ellátási gondjait napirenden tartotta, hangsúlyozta a fürdő fejlesztésének szükségességét, és szakcikkeket tett közzé a ma is oly aktuális problémáról, a tó vízállásának szabályozásáról.

1862-ben június 26. és szeptember 29. között 19 száma jelent meg a lapnak. A következő év nyarán újra indulhatott. Harmadik évfolyamának első száma a korábinál díszesebb félcéccel már június 14-én eljutott az olvasókhöz. Hetente két alkalommal került ki a nyomdából, vasárnap és csütörtökön. Györök szép reményekkel nézett a szezon elé. A kedvezőtlené vált időjárás azonban keresztülhúzta számításait. Kevés fürdővendég érkezett Fűredre, és a szezon lerövidült. Augusztus 21-én vehették kézbe a Balaton-Füredi Napló 21. számát. Akkor még nem tudhatták, hogy az utolsót. Györök így fogalmazta meg szándékát: *„Az idei fürdőközönség korán szétoszolván s lapunk hetenként kétszeri megjelenésének helyi érdekessége nagy részben megszűnván, e f. szept. hóban a lap csak 9-én, 18-án és 27-én fog megjelenni.”*

Az ígért három szám azonban csupán terv maradhatott, kiadásukról nincsenek ismere-
teink.

Győrök az utolsóvá lett lapszámban arról tájékoztatta olvasóit, hogy nyomdáját „téli ál-
lomásra” kívánja átszállítani. Télen másik településen akart újságot szerkeszteni s kinyom-
tatni. Nyár elején viszont visszatért volna Füredre, megjelentetni helyi, immár negyedik
évfolyamába lépő idénylapját.

Téli állomása 1863-ban Sopron volt. A városban Magyar Felföld címmel „társadalmi,
szépirodalmi, vegyes tartalmú, élczes és képes hetilapot” adott ki, felhasználva Füred-für-
dői szerkesztői tapasztalatait. A mutatványszámot viszont nem követte lapkiadás. Talán ér-
deklődés hiányában és a felelős szerkesztő, tulajdonos kiadó Győrök fokozódó anyagi
gondjai miatt. Győrök a mutatványszámban a „Szerkesztői nyílt posta” rovatban kérte a Ba-
laton-Füredi Napló fizetéssel hátralékos olvasóit adósságuk megfizetésére. Hogy ez meg-
történt-e, kétségeink vannak. Arról sem tudunk, miként élt a következő két és fél évben,
míg nem 1866 áprilisában Keszthelyre települt nyomdájával együtt, s kiadta Keszthely első
újságját, a Balaton című hetilapot.

Füred-fürdőre nem tért vissza, lapja véglegesen megszűnt. Példányaihoz közgyűjtemé-
nyekben juthatunk hozzá: az Országos Széchényi Könyvtár mellett Veszprémben és Balat-
onfüreden őrzik. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban a III. évfolyam lapszámai lelhetők
fel. Balatonfüreden a Helytörténeti Gyűjteményben másolatban olvashatók az 1861. évi szá-
mok, s eredetiben az 1863. június 25-i lap. Ebben Győrök György a „hűvös, szeles és kel-
lemetlen időjárás” ellenére így fogalmazott: „*Nem kell félni. Balatonfürednek mindég megjő
a közönsége. – Nem azon fürdők közé tartozik Füred, melyeknek jövője a véletlentől függ-
het, – a hol ennyi a természet bája, ennyi az élvezet és gyógyhatás, nem maradhat látoga-
tatlanul.*” Bár Győrök jóslata az 1863. évi fürdőidényre vonatkozóan nem vált be, a
későbbiekben mégis igaznak bizonyult. Balaton-Füredi Naplója jelmondatával és cikkeivel
a műveltségben megnyilvánuló honszeretetet, a helyi értékelismerés és közszolgálat példá-
zata.

IRODALOM

- LUKÁCS Károly (1944): A Balaton-vidéki hírlapirodalom első negyedszázada (1860-1885). Budapest,
4-5.
- FÜZES M. Miklós (1965): Adatok Győrök György és Győrök Leó életéhez. In: Veszprém Megyei Múze-
umok Közleményei 3. Veszprém, 125-140.
- NAGY László (1957): Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820-1956. Veszprém,
20-21.
- ZÁKONYI Ferenc (1988): Füredi nyomdák és hírlapok. In: ZÁKONYI Ferenc: Balatonfüred. Veszprém,
730-731.
- Győrök György. In: VARGA Béla (főszerk., 1998): Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém, 195-
196.

Anna-bál Balatonfüreden

Emlékezés a 150. és a 151. bálra

1972-ben kerültem közelebb az idegenforgalomhoz, amikor a Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal vezető-helyettese lettem. Már előtte is sokat hallottam a füredi Anna-bálokról. 1954-ben az Anna-bálokat dr. Zákonyi Ferenc hivatalvezető újította fel. Különösen a hölgyek és az „eladó” lányok szeme forrósodott fel a nagy múltú Anna-bál hallatán.... Mennyi óhaj, mennyi vágy öltött ilyenkor testet!

1975 elején kaptam megbízást a megyei hivatal balatonfüredi kirendeltsége vezetésére. Már az első napokban úgy éreztem Veszprém után, hogy Balatonfüred és a Blaha Lujza utcai iroda sugározza magából a reformkor vonzó történelmét, az eleganciát, a gyógyítás pezsgését, a Balaton simogató légységát és Zákonyi Ferenc minden akadályt leküzdő tenni akarását.

A hivatali munka egyik kiemelkedő feladata volt abban az évben a 150. Anna-bál méltó megrendezése. Akkor már javában folytak az előkészületek, mivel a gyakorlott rendezői gárda az előző évi bált követő szépek „kocsikázásának” a befejezésétől már előkészítette a következő évit, akkor a jubileumit. Azt hamarosan éreztem, hogy az 1975-ös Anna-bálnak nagyon jól kell sikerülnie és – ha lehet –, egy kicsit másnak is kell lennie, mint az eddigieknek! Igen ám, de miben lehet változtatni? Zákonyi Feri bácsival részletesen átbeszéltük a nevezetessé vált bál történetét, melyből kiderült, hogy 150 évvel ezelőtt, 1825-ben volt az első hagyományt teremtő bál, de később nem rendezték meg minden évben. Ekkor az is megerősödött bennünk, hogy meg kell írni a bál történetét, amelyre Baróti Gézá, a kiváló újságíró és publicistát kértük fel. Így készült el a *Füredi Anna bál 150 éve (1825-1975) /Veszprém, 1975/* című könyvecske.

Miután a kollégákkal sikerült áttekintennem az előkészületeket, összehívtam a rendező bizottságot, élén Glatz László felkért főrendezővel. A feladatok részletes átbeszélésekor döntöttem el, hogy bizonyos pontokon változtatni kell, így például az előzetes propagandán. Így kértem fel például a bizottságba a rádió megyei tudósítóját. Az is világossá vált, hogy kell készíteni egy szigorú költségvetést, mert a hivatal az előzőekhez hasonlóan nem tudja finanszírozni a ráfizetést. Ezért döntöttünk a jegyek árainak bizonyos emeléséről és a vendégek számának a csökkentéséről. Pressing János vezetésével a műszaki kollégáinkban is kiváló munkatársakat találtunk, így vált lehetővé az árkadók alatti asztalok föliával való védése az időjárás viszontagságai és a kint rekedt „kíváncsi szemek” elől.

Ugyanakkor tarthatatlannak tűnt, hogy a SZOT Szanatórium éttermeként üzemelő konyhát és a SZOT feliratú evőkészletet használjuk a 150. Anna-bálon is. A HUNGAR-HOTELS vezetőivel és a SZOT Szanatórium gazdasági vezetőjével való többszöri egyeztetés után született meg a megállapodás: az Anna-bál délutánján másnap reggelig térítésmentesen át-

veszi a kiváló szállodalánc a konyhát és a teljes éttermet, hozzá a szakácsait, valamint a teljes konyhai és éttermi berendezését. A felszolgálókról is ők gondoskodtak. Ekkor tartottunk első ízben az Anna-báli sajtótájékoztatót a MARINA Hotelban.

A Magyar Televízió Szilágyi János vezető riporter közreműködésével tudósítást készített a jubileumi bálról. (A rendezőség ragaszkodott ahhoz, hogy a TV segédzemélyzete is az alkalomhoz illően, nyakkendőben és ne farmernadrágban dolgozzon.) Úgy gondolom, a kulturált vendéglátásért és a Füred jó híréért való együttműködés kitűnő példái voltak ezek!

Ugyanakkor megfogalmazódott bennem az is, hogy valaminek a „jegyében” kellene megrendezni az Anna-bálokat, így évente meg lehetne „újítani”. Így került sor a „virágok jegyében” célkitűzés megfogalmazására a 150. Anna-bálra. Elképzeltük, hogy a hagyományos, fenyővel díszített főbejárat mellett, ahol csak lehet, virágokat helyezünk el. Sajnos füredi kertészet nem vállalta az együttműködést, viszont a siófoki kertészet elfogadható áron kölcsönözte erre az estére és éjszakára a több száz cserép muskátlit. Feldíszítve csodálatos hangulatot adott a sok virág az Anna-bálnak helyet adó, azóta felújított Anna Grand Hotel előterének és a lépcsőházának. (Igaz, hétfőn reggel riadtan hívott telefonon a kertészet vezetője, mivel csak néhány cserép virágot kellett visszavinniük Siófokra. Hajnalban a vendégek „emlékként” elvitték a kihelyezett muskátlikat. Megnyugodott a segítőkész hölgy, amikor közöltem vele, hogy természetesen kifizetjük a virágokat.)

Úgy gondoltuk, hogy a szintén a Zákonyi Ferenc által kezdeményezett Balatoni Panteonban is meg kellene örökíteni a másfél évszázados Anna-bált. Mivel Gárdonyi Géza író is többször járt Füreden és *Anna-báli emlék* című novellájában emlékezett meg a bálról, így neki is állítottunk emléket az 1975. július 26-án, a bál napján leleplezett emléktáblával.

Az Anna-bálokon a füredi lányokból és fiúkból verbuvált amatőr együttesek táncolták a palotást és a nyitó keringőt, akiket dr. Leyrer Lórántné (a mindenki Buci nénije) tanított be nagy hozzáértéssel. Sikerült a Szívkórház főigazgató-főorvosával elintézni, hogy a kórház

kis tornatermét a csoport részére ingyen rendelkezésre bocsátja. Véleményem szerint a bevonulást nézők és a rendezőkön kívül ezeken az ifjú táncosokon keresztül kapcsolódtak a fürediek az Anna-bálokhoz. A szinte éves gyakorlás mindig sikert hozott még akkor is, ha becsúszott egy-egy kisebb hibás lépés. A táncosok és családjaik azóta is büszkék a báli felépéseikre! (Ma már magas szintű táncműtúra is van Füreden, így vissza lehetne állítani ország-világ előtt is a profik helyett a füredi fiatalok nyitó táncát.) A tapasztalat azt mutatta, hogy az Anna-bálra táncpartnerrel ajánlatos menni, így a „csak mamával, papával érkező hölgyek” nehezen találhatnak táncpartnert. Nagyon lehangoló, ha a szép és fiatal hölgyek „petrezselymet árulnak”. Ezért vezettük be, hogy a füredi táncsoport legjobban táncoló fiú tagjainak nagyon kedvező belépődíjért (akkor 100.-Ft-ért) biztosítottuk a bálon való részvételt azzal a feltétellel, hogy táncoltatják az egyedül érkező hölgyeket.

Az Anna-bál szépére úgy lehetett szavazni, hogy minden hölgy nyakába a rendezők egy számmal ellátott keménypapír szívet kötöttek. (Elég egyszerűnek tartottam ezt a megoldást, ezért egy fővárosi majolika dísztárgyakat gyártó üzleti partnerünket kértem fel a szívek majolikából való elkészítésére és díszes festésére. Több változatot is készítettek, de egyik sem nyerte el a tetszésünket. Szerencsére később a herendiek a szívek elkészítését is vállalták évente változó díszítéssel.)

A szavazásról: Minden Anna-bál után a rendezők felé az egyik legkompromittálabb sutogó „vád” az volt, hogy térítés ellenében „segítettek” a szépek kiválasztásában. Mi volt a gyakorlat? A bálon résztvevők egy szavazólapon névtelenül voksolhattak a hölgy számának feltüntetésével a legszebbekre. Aki a legtöbb szavazatot kapta, ő lett az Anna-bál szépe, illetve első és második udvarhölgye. Igen ám, de a szavazólapokat a bál résztvevőitől meg lehetett „venni” egy kis ügyeskedéssel. No, ennek az alaptalan vádaskodásnak véget kellett vetni! Így fogadta el a rendező bizottság, hogy ezután az első 12 hölgyre lehet szavazni. Véleményünk szerint, a nagy számok törvénye alapján, a 12 hölgy között kellett három szépnek lenni. A legszebbek ismeretében ott a bálon jelen lévők közül, rögtönzésszerűen kellett felkérni hat, egymást sem ismerő zsűritagot, akik szavazólapjukon, a színpadon bemutatott szépek közül jelölték be a nekik legszebbnek tartottakat. Ezt követően a rendezők újságírók jelenlétében olimpiai pontozásos rendszerben (I. hely 7 pont, II. hely 5 pont, majd 4, 3, 2 és a VI. helyezett 1 pont.) összesítették a legtöbb pontot szerzőket. Így állapítottuk meg az első három helyezettet.

(A rangot is jelentő 12-es számot nem volt tanácsos növelni, mivel a szavazások után a rendezőknek többször össze kellett hívni a hölgyeket és a színpad szűk volt ahhoz, hogy a közönség jól láthassa a legszebbeket. Mivel az Anna-bál résztvevői jelentős többségben hosszú ruhát viselnek, ezért a legszebbek érdekében – elképzelésem szerint – egy külön teremben a rendezők megkérték volna őket, hogy húzzák fel térdig a szoknyájukat. Sajnos előfordult már, hogy az Anna-bál szépét vastag alsó lábszárai miatt a strandon kigúnyolták. Erre a „mustrára” később sem került sor.)

Az Anna-bál szépei megválasztása után mindig nagy gondot jelentett a kulturált fényképezés biztosítása. A kiváló veszprémi Nemsúr Miklós hivatásos fényképész felvételei így is már másnap reggel közszemlére kerültek. A főbejárati árkádok melletti kis éttermet rendeztük be ekkor fényképész-műteremnek, így az újságok fényképészei és a helyi fotósok nyugodtan el tudták készíteni az ország elé tárt felvételeiket.

A bál utáni nap a rendezőknek és a bál legszebbjeinek is mindig nagy erőpróbát jelentett. A fárasztó éjszaka után kocsikázás közben be kellett mutatni a füredieknek és a több ezer hazai, valamint külhoni vendégnek hazánk egyik legpatinásabb báljának a szépeit. (Ter-

mészteresen főleg ekkor volt beszédtema a zsüri helyes vagy helytelen döntése?!) A 150. Anna-bálra Kerteskőről hívtuk meg a négylovas hintót és díszes ruhát viselő személyzetét az Anna-bál szépe bemutatására, míg az udvarhölgyek két kétlovas hintón utaztak. A hagyományoknak megfelelően az idegenforgalmi kirendeltség Blaha utcai irodájában fogadtuk a szépeket és az iroda előtt sorakoztak fel a díszes hintók is. Természetesen hatalmas tömeg várta az eseményt, így sokszor a kíváncsiak nagyon megközelítették a lovakat. (Szerencsére ekkor baleset nélkül megúsztuk a kocsikázást.) A füredi körúton ekkor álltak meg először a kocsik Huszka Jenő zeneszerző Tagore-sétányánál lévő szobránál, ahol a 150. Anna-bál szépe, Balla Zsuzsa, az özvegyel és Huszka Jenő fiával megkoszorúzhatta a mellszobrot.

Kedvező visszhangot váltott ki a 150. Anna-bál rendezése, ezért hamarosan elkezdtük szervezni a 151.-et. A leglényegesebb újtásnak az számított, hogy kidolgoztuk 10 évre, hogy Magyarország melyik népművészeti tájegységét mutatjuk be az Anna-bál alkalmával. Úgy gondoltuk, ezzel szélesre tárjuk Balatonfüred „kapuit” és Füredre hozzuk a hazai és külföldi vendégeknek a világhírű magyar népművészetet.

Elsőként Kalocsa és környéke színes és sokoldalú népművészetének alkotó megismerését tűztük ki célul. Felkerestük a Népművészeti Szövetkezet vezetőit. Kalapos Istvánné elnök személyében kiváló együttműködő partnert találtunk, aki a híres öregcsertői Néptánc Együttesnek is a vezetője volt. Azt kértük tőlük, hogy a 151. Anna-bál meghívóit, a nyakba akasztható szíveket kézzel rajzolják, „pingálják”. Előre elkészített kisebb paravánokon már a főbejáratnál és az előcsarnok fölépcsőjénél Kalocsa színes virágai fogadták a bálra érkezőket. (A rendező lányok természetesen kalocsai népviseletbe öltöztek és a helyi Népművészeti Bolt is beszerzett kalocsai népművészeti termékeket.)

El kívántuk érni, hogy az Anna-bál többnapos ünnep legyen, ezért az addig üresen álló (ma az Anna Grand Hotel eszpresszója) főbejáratnál lévő helyiségben gazdag kalocsai népi

és iparművészeti kiállítást nyitottunk meg egy héttel a bál előtt. A két hétig nyitva tartott bemutató fő attrakciója a világhírű kalocsai pingáló asszonyok helyszíni festése volt. (A HUNGÁR-HOTELS biztosította az asszonyok elszállásolását és teljes ellátását, valamint készített kb. 3x3 méteres falra akasztható paravánokat, amelyekre – mintha falra pingáltak volna –, három napos váltással dolgoztak az asszonyok.) A kész alkotásokat itt hagyták a szálloda vállalatnak. A pingáló asszonyok elmondása szerint bejárták már a világot a művészetükkel, de Magyarországon itt pingáltak először. Reggeltől estig számtalan vendég csodálta meg a pingáló asszonyok munkáját, valamint a tojáspatkolás rejtelmét. A vendégkönyv tanulsága szerint 17 nemzet fiai látták a kalocsai kiállítást.

A bál kezdete előtt egy órával a füredi fúvósok térzenét adtak a Gyógy-téren. Ők adták meg a hangulatát a bál kezdetének. A vendégek színes, méltóságteljes bevonulását több ezren nézték végig és többször csattant fel taps a „legszebb” hölgyek és párok láttán. A ma emberének is igénye, hogy lányai és asszonyai szép frizurákban, ruhákban, férfijai pedig elegáns öltönyökben vegyenek részt hazánk legrégebbi, a magyarságot büszkén ápoló füredi Anna-bálokban. Különösen az ifjú hölgyeknél ez az esemény egy életre szóló élmény! (Az újkori Anna-bálok szépei a 16-19 éves korosztályból kerültek ki, ugyanakkor számtalan nagyon elegáns 20 év feletti hölgy is szívesen viseli a számozott szívet. Meggondolandónak tartanám, hogy a bál résztvevői szavazhatnának a bál „Legvonzóbb Asszonyá”-ra is?! Így az évente kiadásra kerülő Kiss Ernő-díjnak lehetne női párja is az alapító Horváth Anna megformázásával.)

A bálra meghívtuk az öregcsertői Néptánc Együttest, akik éjfélkor, a szépek szavazatainak összeszámolása alatt, fergeteges néptánc bemutatót tartottak. (Az együttest az egyik füredi iskolában kialakított turistaszállóban tudtuk kedvezményesen elhelyezni.) A 151. Anna-bál előkészítésekor döntöttünk úgy, hogy a móló bejáratától indítjuk a szépek kocsikázását. A Vitorlás Pressó vezetője készséggel vállalta, hogy a szépeket ott fogadhatjuk.

Ekkor állítottuk fel először azt a mobil színpadot, amely a közelmúltban lebontott állandó színpad elődje volt. Addig, amíg az Anna-bál szépei meghatározott útvonalon fogadták az érdeklődők „hódolatát”, addig a színpadon műsor szórakoztatta a közönséget. Színpompás látvány volt, amikor a szépek a csodálatos, színes népviseletbe öltözött öregcsertői néptáncos hölgyek sorfala között vonultak be a Vitorlásba. A kocsikázás alatt az öregcsertői Néptánc Együttes felejthetetlen élményt és fényképtémát adott a nagyszámú érdeklődőnek. Egyszerűen nem akarták leengedni őket a színpadról. Természetesen, amikor a színpadon abahagyták a táncukat, lent a színpad előtti murván ropták tovább papucsban a marsot és helyet cseréltek a fényképezőkkel. Mivel a Blaha utcában öltöztek fel az öregcsertőiek, így volt, aki egy óra alatt tette meg a néhány száz métert a kikötőtől. Az sem elhanyagolható, hogy a 151. Anna-bál pénzügyileg nem volt veszteséges.

A 151. Anna-bált az elfogadott programnak megfelelően Mezőkövesd matyó népművészetének a bemutatásával folytatták. Akkori terveink szerint a 10 tájegység után előlről lehetett volna kezdeni a bemutatásokat, mivel ennyi idő alatt egy új generáció látogatja már az Anna-bálokat Füreden.

Kívánom, hogy amíg világ a világ, a füredi Anna-bálok hirdessék a szépség, a barátság és a magyarság magasztos eszméit!

Genius loci

Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet Helyismereti gyűjteményének története (2003-2012)

2003-ban új fejezetet kezdtünk az Eötvös Károly Megyei Könyvtár helyismereti munkájában. Október 1-jétől nyugállományba vonult dr. Csiszár Miklósné, aki évtizedeken át lelke, egyik húzó egyénisége volt az intézmény helytörténeti tevékenységének. Búcsúzásképpen Kati tanulmányban összegezte a megyei könyvtárban folyó helyismereti munka 50 évét¹, mellyel irányt mutatott számunkra a folytatáshoz.

Ekkor, Halász Béla igazgatósága alatt, az olvasóterem és a helyismereti részleg szerves egységként működött a szépen felújított, átalakított intézményben. Nehéz feladat volt Kati nyomdokain járni, hogy örökségét tiszteletben tartva és a körülményekhez alkalmazkodva álljunk helyt.

ÖNÁLLÓ HELYISMERETI RÉSZLEG KIALAKÍTÁSA

A 2004. év kiemelkedő eseménye az olvasóterem és a helyismereti gyűjtemény szerkezeti szétválasztása volt. Az 1998-ban elkészült szép, új könyvtáráépületben bárki számára szabadpolcra elérhetővé váltak a kiemelkedő értéket képviselő helyismereti dokumentumok. Ideálisnak és nagy lehetőségnek tűnt ez az állapot, de ötévnyi tapasztalat után azonban egyértelmű lett, hogy állományvédelmi szempontból nem vált be ez a megoldás. Nemhogy az ideális páratartalmat, fényviszonyokat, de – a légkondicionáló működési költségének hiányában – még az elfogadható, átlagos hőmérsékletet sem tudtuk biztosítani a könyveknek, kéziratoknak. Sajnos megnövelte a lopások, rongálások számát a nagyfokú hozzáférhetőség. A nyitott lépcsőházból felszűrődő zajokra gyakran panaszkodtak olvasóink. Mindezek alapján az intézmény vezetősége arra az elhatározásra jutott, hogy az épület adottságait figyelembe véve, továbbra is szabadpolcon elhelyezve, de zártabb körülmények közé költözik a részleg.² Az épület északi szárnyának földszinti termei felszabadultak a régóta tervezett központi tömörraktár megépítésével. 2004. július 1-jétől ezek a helyiségek adnak otthont a gyűjteménynek.

A következő két év a berendezkedéssel telt el. 2005. májusban a Veszprém Megyei Önkormányzat támogatásával folytatódott a tömörraktár építése az újonnan kialakított helyismereti részlegben. Ez a beruházás lehetővé tette, hogy a folyóiratok és a szakdolgozatok mellett a gyűjteményhez tartozó aprónyomatványok, képeslapok, mikrofilmek, majd egy évvel később a plakátok is egy helyre kerüljenek szervesen illeszkedve a helyismereti szak-tájékoztatáshoz. Ugyancsak május hónapban a lépcsőházból lefalazással kialakult helyiségben kurrens folyóirat-olvasót alakítottunk ki, mellyel három szobává bővült a nyilvános szolgálat. Megalapítottuk a Jeles elődeink arcképcsarnokát: olyan elhunyt kollégáinknak kí-

vántunk emléket állítani, akik tevékenységükkel jelentőset és maradandót alkottak az intézmény életében. Kilenc fénykép került a falra: Laczkó Dezső, Rhé Gyula, Nagy László, Páldy Róbert, Gróf Ervin, Jelencsik Sándor, Onika Olga, Halász Béla, Ujhelyi Tiborné. 2006. novemberben dr. Csiszár Miklósné váratlan halálával 10 főre emelkedett az arcképcsarnok fotóinak a száma.³ A könyvtár helyismereti gyűjteményének alapítójáról, szellemi atyjáról nevezük el nyilvános terünket Páldy Róbert-kutatószobának. Részlegünk előterében állandó kiállításunkon Veszprém rejtett értékeire hívjuk fel látogatóink figyelmét.

Új körülményeink kialakulása apropóján a gyűjtemény használói körében véleménykutatást végeztünk. „*A különböző olvasói rétegek igényeit újra és újra fel kell mérni, hogy szolgáltatásainkkal igazodni tudjunk ezekhez.*”⁴ Arra ösztönöztek bennünket az olvasóinktól kapott visszajelzések, hogy továbbra is hasonló színvonalon végezzük tájékoztató munkánkat, nagyobb hangsúlyt fektessünk az állomány gyarapítására, és az infokommunikáció fejlettebb szintjére lépjünk.⁵

ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS

Az 1997. évi CXL. törvény 65. § (2) bekezdése előírja, hogy a települési könyvtár „*helyismereti információkat és dokumentumokat gyűjt*”. Könyvtárunkra nagy felelősség hárul, hogy teljességre törekvően gyűjtsük a megyénkire vonatkozó dokumentumokat. Ez a feladat nem olyan egyszerű, ha számba vesszük, hogy „*...a rendszerváltás után a helyismereti gyűjtemény gyarapítása nehezebbé vált. Megnőtt a nyomdák száma, amelyek nem mindig tesznek eleget a kötelezpéldány-szolgáltatásnak, és a könyvek ára is jelentősen nőtt*”.⁶ Problémát jelent, hogy nem szerzünk tudomást a helyismereti tárgyú kiadványok megjelenéséről. Tapasztalataink szerint az állománybeszerzésnél. Továbbra sem alapozhatunk teljes mértékben a kötelezpéldányokra. Rendszeresen a sajtóból, illetve az egyes települések weboldalán tájékozódunk pl. az újonnan induló helyi lapokról. Nagyobb mérvű gyarapodáshoz a megszűnt intézmények anyagainak bedolgozása során jutottunk, pl. az egykori Megyei Pedagógiai Intézet és a Veszprém Megyei Közművelődési Intézet kézírataiból. „*Kiemelkedő állománygyarapításnak számított Pethő Csongor 2066 darabos, egyedülálló képeslap-gyűjteményének megvásárlása, mely intézményünk presztízsét növelte.*”⁷ Az utolsó két évben már csak a személyes kapcsolatok révén, az ajándékozásból és a nehézkes kötelezpéldány-szolgáltatásból tudtunk gyarapítani.

Kisnyomtatvány- és plakátgyűjteményünk állománya intenzíven növekszik. Ez nagy részben az emberek növekvő öndokumentációs tevékenységének köszönhető.

A vizsgált időszakban nem hagyományos dokumentumokból (CD, DVD, videó) évente átlagban 5-10 db beszerzésére jutott lehetőség, de 2011-ben már csak 2 db-ot tudtunk gyarapítani. Kurrens helyismereti folyóirataink száma 2008-tól emelkedő tendenciát mutat, 2011-ben 111 db.

Állománygyarapodás dokumentumtípusonként

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Könyv	280	266	263	386	411	206	220	199	190
Kézirat	38	9	57	68	95	29	42	34	645
Aprónyomtatvány				2829	2436	721	1707	2218	1557
Plakát	940	723	625	460	248	320	374	575	365

Képeslap	4	95	14	58	15	2106	49	603	13
Nem hagyományos dokumentum	18	8	6	5	4	12	7	0	2
Kurrens helyismereti folyóirat	78	86	110	85	82	102	108	111	111

Figyelmeztető az, hogy a könyvgyarapodás a felére esett vissza! A kötészet szüneteltetésével az egyik legjobban keresett dokumentumtípusunk, a kéziratállományunk sem növekszik kellő mértékben.

A helyismereti gyűjtemény összetétele napjainkban: presens könyv 10 987 db, kézirat 5709 db, képeslap 8072 db, nem hagyományos dokumentum 121 db, kurrens folyóirat 111 db, retrospektív periodika közel 700 db, aprónyomtatvány és plakát 88 052 db, valamint mikrofilm 329 db.⁸

ÁLLOMÁNYFELTÁRÁS

A 2004. évi költözés után gyűjteményünk mélyebb, részletesebb tartalmi feldolgozására tudtuk fordítani a figyelmünket, hiszen „*a helyismereti állomány sokrétű, színvonalas feltárása előfeltétele annak, hogy a helytörténeti kutatók megfelelően tudjanak tájékozódni a könyvtárban található forrásokról, segédletekről és feldolgozásokról*”.

„*Nagy feladatot ró a könyvtárakra az országos sajtótermékek helyismereti közleményeinek feltárása...*”¹⁰ – írja tevékenységünk alapidokumentumában a helyismereti könyvtárosok szaktekintélye. Ezt a feladatot mindig nagyon komolyan vette a könyvtárunk. Az egyre gyorsuló technikai fejlődéssel és az olvasói igényekkel lépést tartva 2006-ban elkezdtük átalakítani, korszerűsíteni az addig Isis-rendszerben rögzített sajtófigyelési munkánkat.¹¹ 2006 és 2009 között a Könyvtári Informatikai, Állománygyarapító és Feldolgozó csoporttal együttműködve a korszerűbb WinIsis adatbázisban rögzítettük a Veszprém megyéről a helyi napilapban illetve a különböző folyóiratokban megjelent cikkeket. 39 035 tétellel zártuk le a bibliográfiát, melyet egy pályázat eredményeként 2011-ben konvertáltattunk az intézmény központi katalógusába.

2010-től a helyismereti sajtófigyelés tételeit az Aleph-rendszerben rögzítjük a Gyűjteményszervezési és feldolgozó csoporttal megosztva. A Napló című napilap, valamint az intézménybe járó folyóiratok helyismereti szempontból fontos cikkeinek bibliográfiai rekordjait naprakészen rögzítjük. A feltárás mélységében nem törekszünk teljességre, csak az adott település életében jelentős és meghatározó témájú cikkeket vesszük fel az adatbázisba egyéni elbírálás alapján. Ez a munkafolyamat nagy szakmai gyakorlatot és felelősséget, valamint állandó véleménycserét igényel az ebben közreműködő könyvtárosok részéről. A könyvtár katalógusából 2012 szeptemberében 53 000 helytörténeti cikk bibliográfiai leírása kereshető vissza.

2008-ban rögzítettük a még fel nem tárt önkormányzati periodikákat, és 2009/2010-ben elkészítettük a kurrens helyismereti folyóiratok autopszia szerinti számbavételét, egyeztetve a kardex nyilvántartással. Folyamatosan végezzük a retrospektív folyóirataink formai és tartalmi feltárását, amelyek több mint fele (2012 szeptemberben 422 db) már visszakereshető internetes katalógusunkból. Adatbázisba rendeztük a Veszprém megyei kurrens helyismereti folyóiratokat. A lista és a hozzá kapcsolódó linkgyűjtemény elérhető honlapunkról.¹²

Kevesbé látványos, de alapjaiban tartalmas feldolgozó munkát végeztünk a 2010/2011-

es években. Pályázati támogatással munkaidőn kívül könyvtárunk munkatársaival közösen feltártuk az Aleph-katalógusba a képeslapgyűjteményünket. 8045 db digitalizált és tartalmilag feldolgozott Veszprém megyei képi dokumentum érhető el a könyvtár katalógusán keresztül.¹³ Szintén pályázat eredményeként dolgoztuk fel a korábban már említett Megyei Pedagógiai Intézetből (2150 db) és a Veszprém Megyei Közművelődési Intézetből (617 db) kapott kéziratokat, valamint a vállalkozói szakkönyvtárból származó tanfolyami záródolgozatokat (565 db). Csoportunk aktívan részt vett a feltárásban és a dokumentumok előkészítésében. A Gyűjteményszervezési és feldolgozó csoporttal valamint az Informatikai csoporttal közösen alakítottuk ki a beírási adatlapokat és készítettük el a feltárási útmutatókat.

GYŰJTEMÉNYHASZNÁLAT

2004. július 1-jétől tudjuk pontosan figyelemmel kísérni a gyűjtemény kihasználtságát. Naponta folyamatosan regisztráljuk a használók számát, a használt dokumentumokat, az olvasók kéréseit, végül ezekből az adatokból készítjük az éves statisztikát, amely sok hasznos információt tartalmaz számunkra.

Év	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Látogatók	738	2075	1941	1822	2580	2055	2309	2458

A statisztikai adatokból kiderül, hogy az olvasók gyorsan megszokták az új helyet. 2005-ben az újdonság és a kíváncsiság több látogatót vonzott. A 2007-es kisebb megtorpanás után jól látható a használat folyamatos emelkedése. A legtöbben 2008-ban és 2011-ben kerestek fel bennünket.

A látogatóink számát havonta összesítjük. Ez alapján megállapítható, hogy a március, április, október és november hónapok a legforgalmasabbak. A gyűjtemény használói két nagy csoportra oszthatóak: diákokra és kutatókra. A napi statisztika nem regisztrálja, ezt tapasztaljuk nap mint nap. Segítségüket gyakran kéri a középiskolások, akik régebben önállóan, újabban csoportosan keresnek fel bennünket. Jelentős számú egyetemi hallgató is igénybe veszi a gyűjteményt évfolyamdolgozathoz illetve szakdolgozat készítéséhez. Az elkészült dolgozatokból mindig kérünk egy-egy példányt, így is bővítve az állományt. Legfontosabb használóink a kutatók, közülük sokan az ország különböző területeiről keresnek fel bennünket a gazdag állománynak köszönhetően.

Az ide látogatókat családias hangulat, csend és nyugodt körülmények várják. A helytörténettel foglalkozók gyakran itt adnak találkozót egymásnak, így összekötő szerepet is játszik a kutatók folyamatos információ cseréjében („postaláda”-szolgáltatás). A helyismereti gyűjteményben szívesen látjuk az egyéni látogatókat, osztályokat, csoportokat. Bemutatjuk nekik a gyűjtemény kincseit és tájékoztatjuk őket az állomány használatáról, valamint előzetes egyeztetés után szakköri foglalkozásokat is tartunk.

Szélsőséges, hogy mennyi időt töltenek nálunk olvasóink: van, aki egész napra, vagy napokra jön be kutatni, és van olyan is, aki csak néhány percet tölt a részlegben, míg átolvassa a napi sajtót, vagy megkeres egy adatot valamelyik lexikonban.

„A helyismereti gyűjtemény nemcsak kutatóknak, szakembereknek nyújt segítséget, de a leendő szakembereket is kineveli.”¹⁴ Az évek során sok könyv készült az itt végzett kutatómunka alapján, ezekből általában kapunk ajándékba egy-egy példányt. Minden alkalommal megkérjük a szerzőt, hogy dedikálja könyvét, írjon valami ajánlást az utókor számára.

A helyismereti gyűjtemény állománya fokozottan védett, nem kölcsönözhető. A könyvek az olvasók számára is hozzáférhető szabadpolcokon vannak, míg a többi dokumentum a tömörraktárban található, ezért raktárosi feladatokat is ellátunk.

Raktári kérések megoszlása

Év	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Folyóirat	657	952	498	1219	1296	1034	1472
Kézirat	208	392	332	468	506	246	200
Mikrofilm	37	42	15	58	37	28	77
Képeslap	25	14	5	6	8	16	6
Aprónyomtatvány	n.a.	n.a.	-	10	4	6	3
Plakát	n.a.	n.a.	2	5	-	9	9
Térkép	n.a.	n.a.	4	5	3	3	3

2005-től napjainkig megvizsgálva a raktári statisztikát, messze magasan kiemelkedik a folyóiratkérelmek közül a helyi napilap, a Napló iránti kereslet. Ezt követik a 19. századi és a 20. század eleji folyóiratok. A következő helyen a kéziratok állnak, ami az előzőeknek kb. a fele, majd a mikrofilmek következnek a sorban. Képeslapot, térképet, plakátot, aprónyomtatványt is egyre gyakrabban kérnek. A statisztikai számok is alátámasztják, hogy ez utóbbiak iránt kezd növekedni az olvasói érdeklődés. Több kiállításához szolgáltatunk plakátokat, aprónyomtatványokat, fotókat, metszeteket.

TÁJÉKOZTATÁS

„A helyismereti gyűjteményben tárolt dokumentumok, információk eljuttatása az olvasókhoz, érdeklődőkhöz általában nem közvetlenül, hanem a könyvtárosok közbeiktatásával történik. A helyismereti tájékoztatás szerves része a könyvtárak tájékoztató szolgálatának; irányai, módszerei, formái nem mutatnak sajátos vonásokat, eltérés a tartalomban van.”¹⁵

Referenzs kérdések megoszlása

Év	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
személyes	675	574	764	877	481	524	542
telefonos	37	98	78	102	85	57	46
e-mail	43	103	94	73	104	164	89

A táblázatból is jól látható, hogy a legtöbb tájékoztató kérdést olvasóink személyesen teszik fel, vagyis bejönnek a könyvtárba. Sok a telefonos megkeresés is, viszont feltűnő az e-mail-ben feltett kérdések magas száma, a számítógép elterjedésével sok olvasó így fordul hozzánk segítségért. A gyűjteményünket személyesen használóknál megfigyeltük, hogy egyre többen jönnek saját lappal jegyzetelni, ami az olvasói szokások átalakulását jelzi. Új tendenciaként azt tapasztaljuk, hogy több kutató dolgozik önállóan, könyvtáros segítsége nélkül. Katalógusunk és adatbázisaink az interneten is hozzáférhetőek, így előre felkészülten, kiválogatott tételekkel és összegyűjtött kérésekkel érkeznek hozzánk.

Magas számban nyújtunk segítséget adott témakörben szakdolgozat, pályamunka írásához, és egyre többször dolgozunk be készülő kiadványokba. Segítséget nyújtunk a Veszp-

rém megyét érintő különböző kutatásokhoz. Olvasóink kérésére irodalomkutatásokat, bibliográfiákat készítünk.

Mostanában egyre többször kaptunk olvasóinktól az átlagnál időigényesebb feladatot. Tájékoztató kérdéseik témájában a társadalomtudományok (statisztika, közigazgatás, iskolatörténet), a honismeret, földrajz, történelemtudomány vezet, de nagyon sokan keresnek továbbra is egy-egy témában szakdolgozatot. Keresik egy-egy település, egyház, és iskola történetét. Sokan kérnek segítséget. művészettörténeti, különösen építészeti témában. Népszerű téma minden tudományterületen a Balaton és a Bakony, valamint egyre többen jönnek családtörténet-kutatási céllal.

*„A helyismereti információkkal kapcsolatos kérések egyik típusa, amikor az olvasó, a könyvtárhasználó egy esemény időpontja vagy egy időponthoz kapcsolódó esemény felől érdeklődik. ... Az évforduló-naptárak az adott hely fontos múltbeli eseményeinek, köztük a kiemelkedő helyi személyek születésének és halálának egy meghatározott időtartamra vonatkozó, többnyire kerek évfordulóit közlik.”*¹⁶ Ennek a feladatnak igyekeztünk megfelelni, amikor 2003-ban először készítettük el az évforduló- és eseménynaptárunkat. Azóta minden évben egyre több forrásból vett információval egészítjük ki és tesszük nyilvánossá a könyvtár honlapján. 2006-ban kibővítettük a Száz éve írták... című cikkösszeállítással, amely a 100 évvel ezelőtti folyóiratokból gyűjtött érdekes cikkeket tartalmazza Veszprémre és a megyére vonatkozóan. Nagy sikere van ennek a munkának. Év végéhez közeledve már sokan tudatosan keresik, mert a következő év programjainak összeállításához nyújt hasznos segítséget számukra.¹⁷

Könyvtárunk 1999-től a LibInfo tagja. A Magyar Könyvtárak Internetes Tájékoztató Szolgáltatása egy ún. online referenz szolgáltatás, amely általános tudakozó jelleggel működik mintegy 102 internetes információkeresésben jártas résztvevővel. A rendszeren belül a könyvtárosoknak feltett kérdésekre az adott témakörrel megbízott könyvtárak munkatársai válaszolnak maximum 48 órán belül elektronikus formában. Intézményünk Veszprém megyei helyismereti témákban nyújt segítséget több mint egy évtizede.

Azon túl, hogy közreműködtünk több kiadvány anyaggyűjtésében, néhány munkánk is elkészült. 2009-ben megjelent Veszprém város lexikonjához készített kronológiánk, összegyűjtöttük Széki Patka László 1000 tételes bibliográfiáját. Varga Béla nyugalmazott igazgatónk születésnapját nyugdíjas és aktív könyvtárosok széleskörű összefogásának eredményeként két köszöntő kötettel ünnepeltük 2010-ben. Pályázati támogatásból összeállítottunk egy olvasást népszerűsítő annotált bibliográfiai kiadványt.¹⁸ Több publikációnk jelent meg a Veszprémi Szemle várostörténeti folyóiratban és csoportunk munkatársa társszerzőként megírta a régi-új Cserháti Társaskör történetét.¹⁹

ELEKTRONIKUS TÁJÉKOZTATÁS

*„A számítógépek könyvtári alkalmazása és az elektronikus világháló létrejötte magával hozta, hogy ... a belső szervezetükben és munkájuk tartalmában gyorsan, nem ritkán gyökeresen változó könyvtárak szükségszerűen rátértek a napjaink fejlődését számos vonatkozásban meghatározó információs szupersztrárára. ... A lokalitás folytonos jelenlétéhez ... az informatikai fejlődés kínál kivételes esélyt. ... Lehetőség nyílik számunkra, hogy a helyismereti tevékenység végképp kitörjön az elszigeteltség... állapotából. ... Az Internet elvileg megnyitja a kaput. ... A könyvtárakban őrzött, feltárt, digitalizált stb. helyi információk akadály nélkül ... juthatnak el ... a Föld bármely pontjára.”*²⁰ Az egyre jobban megmutatózó fejlődési trend alapján intézményünk is törekedett a lehetőségek kihasználására.

Pályázati támogatással egy közös helyismereti portált alakítottunk ki három megyei könyvtár adatbázisaira építve (Komárom-Esztergom, Fejér és Veszprém megyei könyvtár).²¹ A Közép-dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács támogatásával 2003 tavaszán létrehozott Helyismereti internetes portál szolgáltatásait a közel százezer tételes Napló és a Mit írnak megyénkről cikkadatbázisainkkal, digitalizált képeslapgyűjteményünkkel, évfordulónaptárral, lexikonokkal, biográfiákkal és egyéb digitális tartalmakkal töltöttük fel.²² Az országban elsőként léptünk ki a nyilvánosság elé digitalizált képeslapgyűjteményünkkel, mint azt hírül is adta a könyvtári szaksajtó. „Magyarországon kevés párja akadt – abban az időben – az itt található Veszprém megyei képeslapok címmel szereplő digitalizált képeslapgyűjteménynek.”²³

Statisztikáink szerint sokaknak tudunk hasznos információt nyújtani oldalunkkal. A Napló-cikk adatbázisunk folyamatos feltöltése és növekedése megmutatkozott a használók létszámán is. Rögzített adataink alapján a leglátogatottabb oldal a Napló-cikk adatbázisunk, második a Veszprém megyei életrajzi lexikon, harmadik a Veszprém Megyei Helyismereti Tár volt. Részletes információkkal jelentkeztünk a Helyismereti Könyvtárosok XII. Országos Tanácskozására (2005)²⁴ és az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója tiszteletére (2006) készült weblapunkkal.

A helyismereti oldalainkat látogatók száma áprilisban és májusban a legmagasabb. Ebből azt feltételezzük, hogy a szakdolgozat-íráshoz többen igénybe veszik digitális szolgáltatásainkat. Jelentős visszaesést tapasztaltunk viszont 2010-ben a könyvtárunk honlapját látogatók körében az előző évihez képest, „mivel a helyismereti adatbázisok fizikailag csak a régi honlapunkon voltak elérhetőek. A visszaesés azt mutatja, minél hamarabb el kell indítanunk új, portálosított honlapunkat”²⁵. A hagyományos könyvtári szolgáltatásokon kívül egyre nagyobb igény van a távhasználatra és az ezt segítő szolgáltatásokra. Célunk a helyismereti olvasóink megtartása és újabb rétegek elérése az adatbázisaink fejlesztésével, új szolgáltatások bevezetésével. 2011 második felében elindult a könyvtár új multi oldala, melyben a helyismereti gyűjtemény egy alportálon keresztül jelenik meg.

Az Informatikai csoporttal szorosan együttműködve még 2010 novemberében kialakítottuk az új helyismereti alportál szerkezetét, tartalmát. Az újdonságok közé tartozik az aktuális időszak Veszprém megyei képe és versidézete, a hírek, a fotótár, az archívum és a helyismereti folyóiratok megjelenítése a kapcsolódó linkekkel együtt. Aktualizálása, frissítése csoportunk folyamatos feladata. A könyvtári szaksajtóban elismerően szóltak az újonnan kialakított helyismereti portálunkról. „A helyismereti portálok egész megyére vonatkozó áttekintését teszi lehetővé a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet. TÁMOP-támogatással megújult honlapján Helyismereti gyűjtemény – Kapcsolataink menüje alatt egy kattintással elérhetőek a megye könyvtárainak helyismereti oldalai”²⁶

A PÁLYÁZATOK JELENTŐSÉGE

A rendszerváltás után megszűnt az a békés állapot, hogy a költségvetésből mindenre telik. Alkalmazkodnunk kellett a környezetünk változásaihoz, amelyek rákényszerítettek bennünket arra, hogy megtanuljunk pályázati forrásokból pénzeszközökhöz jutni. Nagy lehetőségként éltük meg először az országos, majd az európai uniós pályázatokat. Nehezíti a folyamatos fejlődésünket, hogy a kiírások periodicitása, tartalma esetleges. Szinte lehetetlen hosszabb távra tervezni, mindig csak adott témában számíthatunk támogatásra.

A TIOP és a TÁMOP pályázatok nagy léptékű változásokra nyújtottak lehetőséget az el-

múlt néhány évben mind az eszköz-, mind a tartalmi fejlesztésekben. „Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár informatikai infrastruktúrájának fejlesztése, az intézményben őrzött dokumentumokhoz és információvagyonhoz történő, helytől független, egyenlő esélyű hozzáférés, az oktatás és az életen át tartó tanulás támogatása” című nyertes pályázatból könyvtárunk informatikai eszközöket és szoftvereket vásárolt. Ez alapot adott a TÁMOP-3.2.4 pályázat megvalósításához, melyben az elektronikus szolgáltatások bővítését, adatbázisaink összehangolását valósítottuk meg.²⁷

A TÁMOP Tudásdepó-expressz elnevezésű, „Veszprém megyei közkönyvtárak szolgáltatásainak, adatbázisainak összehangolása a minőségi oktatás, az iskolarendszerű oktatáson kívüli képzések támogatására, olvasási és digitális kompetenciák fejlesztésére” című pályázat keretén belül sikerült rögzíteni az Aleph-rendszer neveléstörténeti adatbázisába (a korábban már említett) Megyei Pedagógiai Intézettől, a Közművelődési Intézettől kapott dolgozatokat és a vállalkozói szakkönyvtár kézirat-állományát. Ez a pályázati támogatás biztosított lehetőséget arra, hogy a több ezer darabos képeslapgyűjteményünket digitális formában is a felhasználók rendelkezésére bocsássuk.²⁸

KIÁLLÍTÁSOK, RENDEZVÉNYEK

A napi rendszerességgel végzett gyűjtemény-gondozói feladatokon, valamint a feltáró és tájékoztató munkán túl csoportunk egyéb tevékenységekkel is népszerűsíti a helyismeret fontosságát. Kiállításainkkal, rendezvényeinkkel leginkább aktuális évfordulókra, eseményekre fókuszálunk, sokszor összefogva más intézményekkel (pl. Veszprém Megyei Levéltár, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, Veszprémi Petőfi Színház stb.), civil szervezetekkel (pl. Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, Veszprémi Nők Kerekasztala, Hét Domb Egyesület, Veszprém-Cserháti Társaskör Kulturális Egyesület stb.). Néhány példa kiállításainkból: dr. Nagy Jenő 1960-as évekbeli veszprémi várostörténeti fotóinak kiállítása (EKMK, 2004); Helyismereti Kiadványszerkesztők Országos Tanácskozásán Veszprém megye honismereti kiadványainak bemutatása (Zánka, 2004); az önkormányzatiság 15 éve (Veszprém – Városháza, 2005); emlékezés a 20 éve elhunyt Harmath Istvánra (EKMK, 2006), kortárs Veszprém megyei költők bemutatása (EKMK, 2006); a Petőfi Színház 100 éves fennállását ünneplő eseménysorozathoz kapcsolódva plakát- és aprónyomtatvány kiállítás (EKMK, 2008); Hungler József helytörténeti kutató születésének 100. évfordulója (Veszprém – Városháza, 2009); Perlaki József üvegfestőművész kiállítása (EKMK, 2009); Ircsik József emlékkiállítás születésének 80. évfordulóján (EKMKKI, 2012), általános és középiskolásoknak meghirdetett Ircsik-rajzverseny munkáinak bemutatása (Veszprém – Városháza, 2012) stb.

Rendezvényeinket nagyobb részben a 2004-ben elindított Eötvös Napok keretén belül szerveztük, 2009-től pedig a minden év októberében megrendezett Országos Könyvtári Napokra fókuszáljuk. Néhány esemény a sok közül: Eötvös Károly leszármazottainak találkozója (2004), Szellemi Kincsestár címmel dedikálás-sorozat (2004-2005),²⁹ Cserhát Nap, mely indikátora lett a 2006. februárban megalakult Veszprém-Cserháti Társaskör Kulturális Egyesületnek (2005); Eötvös Károly-emlékülés névadónk halála 90. évfordulójának tiszteletére (2006), Jeles elődeinket bemutató előadás-beszélgetés sorozat (2007-2008) és számos könyvbemutató. Kiemelkedő rendezvényeink voltak pl. a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete XII. Országos Tanácskozása (2005),³⁰ a XXXV. Országos Honismereti Akadémia szekcióülése (2007),³¹ a megyei önkormányzat

Ezeréves megyék jubileumi programsorozata keretében általános és középiskolásoknak meghirdetett Középkori utazás Veszprém vármegyében 1009-1552 című történelmi vetélkedő (2009). Múlt, Jelen, Jövő szlogennel Veszprém belvárosának átalakulásairól (2009), valamint Megőrzött és megkeresett múlt címmel a családtörténet-kutatás új lehetőségeiről (2010) szerveztünk konferenciát. Pályázati támogatásból több előadást tartottunk munkaidőn kívül Eötvös Károly Balatoni utazás című könyve nyomán a bakonyi betyárokról (2011). A 2011/2012-es tanévben rendhagyó történelem szakkör keretében 16-18 éves középiskolás diákoknak adtunk segítséget az iskolai tananyagon túl helytörténeti ismereteik bővítéséhez, melyhez pályázati forrást használtunk fel. Egyik bázisintézménye vagyunk a Veszprémi Szemlének, hiszen rendszeresen a könyvtár Kisfaludy-termében tartja a szerkesztőség az új számok bemutatóit, és a helyismereti gyűjteményben van a folyóirat készletraktára is.

SZEMÉLYI ÉS TÁRGYI FELTÉTELEK

Csiszárné Kati nyugdíjba vonulása után a 2004. júniusi költözésig 3 szakképzett könyvtárossal dolgoztunk: Budai László (2003-2004), Szabó András (2000-2006), Szabóné Vörös Györgyi (1998-). Az olvasóteremben és a helyismereti gyűjteményben olvasói tájékoztató feladatokat láttunk el. Az önálló helyismereti csoport létszáma az utóbbi hét évben 2 és 4 fő között mozgott: Jelinkóné Regénye Mária (2005-2009), Vereskuti Klára (2006-), Putz Judit (2008), Édes Gyuláné (2009-). Új helyünkön átalakultak, összetettebbek lettek feladataink. Ebben az időszakban a nyilvános tájékoztató szolgálat mellett már raktárosi, állománygondozási (aprónyomtatványok, plakátok, helyismereti folyóiratok) és állomány-feltárási (sajtófigyelés) tevékenységeket is ellátunk. A helyismereti munkák sokrétűsége miatt sok egyéb tevékenységbe az intézmény többi csoportjának (pl. Informatikai csoport, Gyűjteményszervezési és feldolgozó csoport) munkatársai is bekapcsolódnak. A honlappal és az adatbázisainkkal kapcsolatos teendőknél, az országos lapok sajtófigyelésében, valamint aktuális feladatainkban dolgozunk együtt velük.

Tárgyi feltételeinknél két nagy eseményt kell megemlíteni. 2005-2006-ban elkészült a tömörraktár, valamint jelentős technikai fejlesztés volt csoportunknál 2008-ban, amikor pendrive-ot, 3 db új Fujitsu Siemens számítógépet lapmonitorokkal és új Canon MP 610 multifunkcionális gépet kaptunk. Régóta szeretnénk egy új mikrofilm-leolvasót, mely nagyon megkönnyítené kutatóink munkáját. Egy most futó pályázat keretében nagy valószínűséggel megvalósul régi vágyunk.

ÖSSZEGRZÉS

Az elmúlt tíz évben sok mindent megéltünk: igazgatóváltásokat – Halász Béla (1992-2004), dr. Praznovszky Mihály (2004-2007), Pálmann Judit (2007-) –, költözést, megszorításokat, létszámleépítéseket, szűkebb-bővebb állománybeszerzést, rohamos technikai fejlődést, változó olvasói szokásokat, fenntartóváltást. Folyamatosan alkalmazkodtunk az egyre gyorsuló ütemben érkező kihívásokhoz, melyben igyekeztünk rugalmasak és találgonyok maradni.

A pénzsűke és a sok-sok bizonytalanság ellenére mi továbbra is lelkesen hiszünk abban, hogy *„a lokálpatriotizmus nagy érték, olyan vezérelv, amely a világot átjáró globalizációs hullám idején is elemi erővel hat. Talán nem túlzás állítani, hogy az emberi és nemzeti kul-*

túrát gazdagító helyi értékek és hagyományok feltárásában, közvetítésében, a nemzeti és lokális öntudat erősítésében felbecsülhetetlen szerepe lehet és van a könyvtárak tágan, tartalmilag komplexen értelmezett helyismereti tevékenységének. ... Más szavakkal: a helyismereti munka... nemcsak szolgáltatás, hanem szolgálat is!”³²

SZUBJEKTÍV BEFEJEZÉS

Kedves Miklós!

70. születésnapod alkalmából azért választottuk tanulmányunk témájául a helyismereti gyűjtemény történetét, mert szerettük volna bemutatni Neked, hogyan éltetjük, folytatjuk szeretett feleséged örökségét. Te is számtalan órát töltöttél (és töltesz) nálunk, pl. amíg a Múltidéző sorozat kötetein dolgoztál, előadásra készültél vagy egyéb kutatómunkát végeztél. Szinte családtagként jössz közénk. ...

Őszinte barátsággal, tisztelettel köszöntünk! Erőt, egészséget kívánunk, hogy sok, szép és hasznos feladatot tudj véghez vinni a helyismereti közösség, szűkebb/tágabb környezetünk és az utókor számára!

Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet és a magunk nevében:

Isten éltesse sokáig!

IRODALOM

- ¹ CSISZÁR Miklósné: A helyismereti munka története Veszprémben az 50 éves Eötvös Károly Megyei Könyvtárban. In: Könyv Könyvtár Könyvtáros, 12. évf. 4. sz. 2003. április. - p. 26-33.
- ² SZABÓNÉ Vörös Györgyi: Új helyen a helyismereti gyűjtemény In: Pannon Könyvesház, 2005. március. 6.
- ³ SZABÓNÉ Vörös Györgyi: „Ha a munkáért az elismerést a nagybetűs Olvasótól kapod, már megérte”: Dr. Csiszár Miklósné helyismereti könyvtáros emlékére. In: Veszprémi Szemle, 9. évf. 12. sz. 2007. 1-4 sz. 173-176.
- ⁴ PÁLMANN Judit: Változó olvasói szokások a megyei könyvtárban. In: Pannon Könyvesház, 2005. március 2.
- ⁵ 2007-ben, a helyismereti gyűjtemény használói körében végzett olvasói felmérés összegzése In: SZABÓNÉ Vörös Györgyi: Beszámoló jelentés a helyismereti gyűjtemény 2008. évi munkájáról. Tervek 2009. – Veszprém : Kézirat, 2009.
- ⁶ CSISZÁR Miklósné: A helyismereti munka története Veszprémben az 50 éves Eötvös Károly Megyei Könyvtárban. In: A veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár évkönyve 1987-2003. / [szerk. BALOGH Ferencné]. – 2004. 83.
- ⁷ SZABÓNÉ Vörös Györgyi: Veszprém megyei helyismereti gyűjtemény beszámoló 2008. In: Eötvös Károly Megyei Könyvtár 2004. évi beszámolója és 2005. évi munkaterve. – Veszprém : EKMK, 2009. 16.
- ⁸ CSORDÓS Róbert: Gyűjteményszervezési és feldolgozó csoport beszámoló 2011. In: Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet 2011. évi beszámolója és 2012. évi munkaterve. – Veszprém: EKMK, 2012. – p. 50.
- ⁹ BÉNYEI Miklós: A könyvtárak helyismereti tevékenysége a helytörténeti kutatásban. In: Könyvtári Levelező Lap, 18. évf. 10. sz. 2006. december 8.
- ¹⁰ BÉNYEI Miklós: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. – Nyíregyháza : Bessenyei György Kiadó, 1994. 93.

- ¹¹ PÁLMANN Judit: Könyvtár-informatikai, állománygyarapító és feldolgozó csoport In: Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár 2006. évi beszámolója és 2007. évi munkaterve. – Veszprém: EKMK, 2007. 21.
- ¹² <http://helyismeret.ekmk.hu> - Helyismereti folyóiratok
- ¹³ <http://aleph.ekmk.hu/F> - Képeslapgyűjtemény adatbázist kell kiválasztani
- ¹⁴ LANCZENDORFER Zsuzsanna: A helyismereti munka a tudomány szolgálatában In: Szolgáltatás - használó - könyvtáros: paradigmaváltás a könyvtárak helyismereti munkájában?!: a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete 15. országos konferenciája: Győr, 2008. július 9-11. / [szerk. MENNYEINÉ Várszegi Judit]; [rend., közread. a] Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár. – Győr : Kisfaludy M. Kvt., 2009. 66.
- ¹⁵ BÉNYEI Miklós: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. – Nyíregyháza, Bessenyei György Kiadó, 1994. 114.
- ¹⁶ BÉNYEI Miklós: Helyismereti tevékenység a könyvtárakban. – Nyíregyháza, Bessenyei György Kiadó, 1994. 207., 209.
- ¹⁷ VERESKUTI Klára: Évfordulónaptár 2012 Veszprém. In: Veszprémi Szemle, 13. évf. 23. sz. 2011. 4. sz. 114-120.
- ¹⁸ ÉDES Gyuláné – SZABÓNÉ Vörös Györgyi – VERESKUTI Klára: Múltunk nyomában: Veszprém megyei mesék-mondák-legendák válogatott bibliográfiája. – Veszprém : EKMKKI, 2011. p.
- ¹⁹ CSISZÁR Miklós – ÉDES Gyuláné: Egyesületi élet a Cserháton 1911-2011. – Veszprém: Veszprém-Cserhádi Társaskör Kulturális Egyesület, 2011. 111
- ²⁰ BÉNYEI Miklós: A helyismereti munka fejlődési trendjei a XXI. század elején. In: Könyv Könyvtár Könyvtáros, 11. évf. 11. sz. 2002. november 30.
- ²¹ SZABÓNÉ Vörös Györgyi: A szétszaggató helyismereti tájékoztatás új formája az információs társadalomban. In: A veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár évkönyve 1987-2003 / [szerk. Balogh Ferencné]. – 2004. 89-102.
- ²² KÉGLI Ferenc: Egy helyismeret-kutató barangolása Wégtelen Web Wilágban. In: Könyv Könyvtár Könyvtáros, 17. évf. 10. sz. 2008. október. 23.
- ²³ FEJŐS László – PAYER Barbara: Honlapnézőben: megyei könyvtárak az interneten (3). In: Könyv Könyvtár Könyvtáros, 12. évf. 12. sz. 2003. december 26.
- ²⁴ PÁLMANN Judit: Könyvtár-informatikai, állománygyarapító és feldolgozó csoport. In: Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár 2005. évi beszámolója és 2006. évi munkaterve. – Veszprém : EKMK, 2006. 14.
- ²⁵ KEHY Zoltánné: Informatikai csoport. Beszámoló 2010. In: Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet 2010. évi beszámolója és 2011. évi munkaterve. – Veszprém : EKMKKI, 2011. 34.
- ²⁶ KÉGLI Ferenc: Helyismereti fejlesztések a TÁMOP-3.2.4 keretében. In: Könyv Könyvtár Könyvtáros, 20. évf. 9. sz. 2011. szeptember 9.
- ²⁷ KEHY Zoltánné: Informatikai csoport beszámoló 2010. Európai Uniói pályázatok In: Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet 2010. évi beszámolója és 2011. évi munkaterve. Veszprém: EKMKKI, 2011. 43-44.
- ²⁸ KEHY Zoltánné: Informatikai csoport beszámoló 2010. In: Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet 2010. évi beszámolója és 2011. évi munkaterve. – Veszprém: EKMKKI, 2011. 34.
- ²⁹ SZABÓNÉ Vörös Györgyi: Szellemi Kincsestár, avagy gondolatok egy dedikálás sorozatról az Eötvös Károly Megyei Könyvtár Helyismereti gyűjteményében. In: Pannon Könyvesház, 2005. március 3.
- ³⁰ GERBER György: Gizella királynő vendégeként Veszprémbe In: Könyvtári Levelezőlap, 17. évf. 2005. 10. sz. 31-33.
- ³¹ SZABÓNÉ Vörös Györgyi: Könyvtár és turizmus In: Honismeret, 36. évf. 2008. 1. sz. - p. 54-55.
- ³² BÉNYEI Miklós: A helyismereti munka fejlődési trendjei a XXI. század elején. In: Könyv Könyvtár Könyvtáros, 11. évf. 11. sz. 2002. november 29.

ELEK MIKLÓS

Veszprém megye papírszükségpénzeinek jegyzéke (1849-2012)

A jegyzék felsorolja az eddig ismert és részben, vagy egészben feldolgozott szükségpénzeket, alkalmi és helyi pénzeket. Nem tartalmazza a különböző pénzhelyettesítőket, mint például az étkezési, vásárlási, ajándék- és élelmiszer-utalványokat, mert ezek feldolgozása, nagy számuk miatt, jelenleg meghaladják a lehetőségeimet.

AJKA

Pünkösdi vásár, 194...

50 fillér

1 forint

ALSÓÖRS

H.G.O. Fesztivál, 2001.

100 forint / 1 Harley \$

CSÓT

Cs. és Kir. Hadifogoly-tábor, 1916. augusztus 1.

10 fillér

20 fillér

1 korona

5 korona

10 korona

20 korona

GIC

Gazdasági szövetség, 1904. május 1.

10 fillér

1 korona

2 korona

5 korona

10 korona

20 korona

HAJMÁSKÉR
Cs. és Kir. Hadifogolytábor

I. kiadás (1914)

1 korona

2 korona

II. kiadás, 1916. május 15.

10 fillér

20 fillér

50 fillér

1 korona

2 korona

5 korona

10 korona

Ismeretlen kiadó, 1919 ?

10 fillér

KISLŐD
Kalandpark

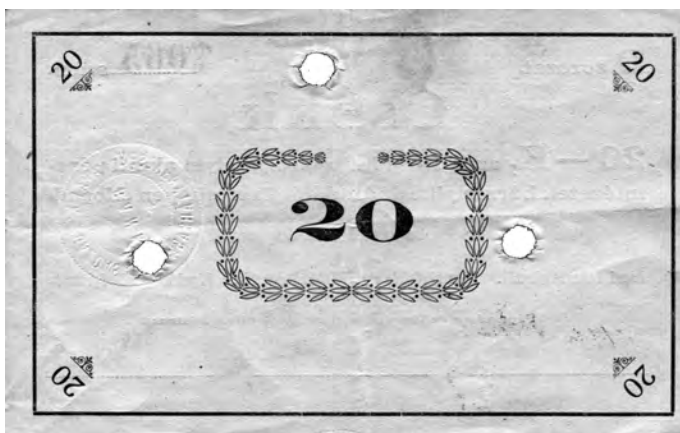
1 Sobri bankó = 500 forint

PÁPA
Pápai kereskedők, 1849. március

15 krajcár (Csak irodalmi adatként ismert!)

Pápai pénzüzetek, 1919. május 8.

10 korona

20 korona

50 korona

Első pápai hírlapközvetítő és hirdetési iroda, (1920)

20 fillér

Pápai köz- és magántisztviselők és alkalmazottak fogyasztási szövetkezete, (1920)

20 fillér

Pápa és Vidéke kiadóhivatala, (1920)

20 fillér

Stern Ernő könyvnyomdája, (1920)

20 fillér

40 fillér

Pápai Éremgyűjtő Csoport

1998. április 5.

150 forint

1999. április 11.

150 forint

2000. április 2.

200 forint

2001. április 8.

200 forint

2001. augusztus 18.

200 forint

2002. április 14.

400 forint / 1 Kossuth

2003. március 30.

400 forint

2004. április 4.

400 forint

2004. augusztus 21.

300 forint

2005. április 3.

500 forint / 50.000 B-fillér (BÜFÉ-FILLÉRES)

2006. április 2.

600 forint

2007. április 1.

500 forint (1/2 EZRES)

2008. április 6.

500 forint / 500 pengő forint

2008. augusztus 17.

500 forint / 50 ezer fillér

2009. április 5.

500 forint / 50 pengő tízforintos

2009. augusztus 16.

500 forint / 50 pengő tízforintos, II. kiadás

2010. április 11.

500 forint

2010. augusztus 15.

500 forint II. kiadás

2011. április 3.

500 forint

2011. augusztus 14.

500 forint

2012. április 1.

500 forint

2012. augusztus 19.

500 forint

SZENTGÁL
Szentgál község

20 fillér

Pénzhelyettesítő szerepe nem bizonyított.

VESZPRÉM

Veszprémi pénzüintézetek, 1919. június 7.

10 korona

Pósa Endre könyvkereskedése (1920)

20 fillér

IV. Veszprémi Egyetemi Napok (1976)

1 PIA-SZTER

V. Veszprémi Egyetemi Napok (1978)

3/4 DIRH.em (KIS-DIRH-em)

1 DIRH-em

VI. Veszprémi Egyetemi Napok (1980)

1 DIRHEM

VII. Veszprémi Egyetemi Napok (1982)

1/2 VENNÉK

2 VENNÉK

1 PIOSZITER

VIII. Veszprémi Egyetemi Napok (1984)

1 VEN-NÉK

X. Veszprémi Egyetemi Napok (1988)

1 POTOM

1 FONTOM

1 krajcár

XVIII. Veszprémi Egyetemi Napok (2004)

20.000 török líra

250.000 török líra

500.000 török líra

5.000.000 török líra

10.000.000 török líra

20.000.000 török líra

XIX. Veszprémi Egyetemi Napok (2006)

1 Kvazi Marka

Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet (198 ?)

10 forint

20 forint

50 forint

100 forint

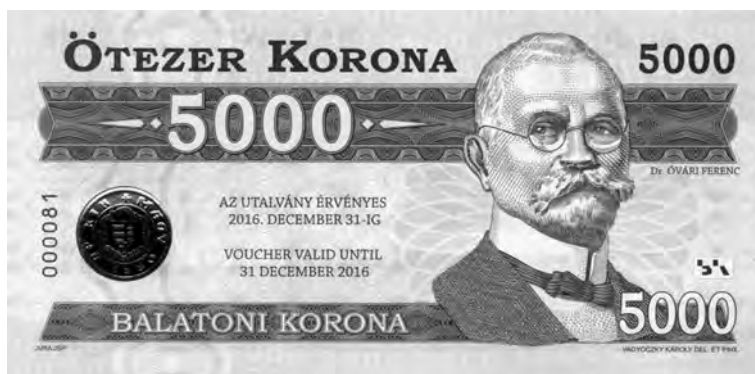
500 forint

Balaton Korona ZRT (2012)

500 korona

1000 korona

2000 korona

5000 korona

10000 korona

20000 korona

ZIRC
Zirci Járási Takarékpénztár, 1919. augusztus 12.

10 korona

20 korona

PÁPA

2012. augusztus 19.

500 forint

IRODALOM

- ADAMOVSZKY István (2009): Bankjegyek alkalmi felülbélyegzése. Budapest.
- ADAMOVSZKY István (2008): Magyar szükségpénz katalógus 1723-1959. Budapest.
- AMBRUS Béla – KIRÁLY Ferenc – KUPA Mihály – LAKOS János (1957): Magyarország papírszükségpénzei (1867-1914) = Az Érem. 6. sz. 9-11. (89-91.)
- AMBRUS Béla – KUPA Mihály – LAKOS János (1959): Magyarország papírszükségpénzei az első világháborúban (1914-1918) = Az Érem, 11. sz. 12-15. (172-175.)
- AMBRUS Béla (1977): Magyarország papírszükségpénzei 1723-tól 1914-ig. Budapest.
- AMBRUS Béla (1979): A Magyar Tanácsköztársaság pénzrendszere. Budapest.
- BALATONI Pál – LEÁNYFALUSY Károly – TAKÁCS István (2001): Börtönpénzek. Börtönintézeti szükségpénzek Magyarországon. Budapest.
- ELEK Miklós (2011): Szükségpénzek Pápán és Csóton (1849-1920). Pápa.
- ELEK Miklós – MOLNÁR Mihály (2009): A Veszprémi Egyetemi Napok kortespénzei. 1. rész. = Érem-tani Lapok, 115. sz. 5-9.

- ELEK Miklós – MOLNÁR Mihály (2009): A Veszprémi Egyetemi Napok kortespénzei. 2. rész. = Éremtani Lapok, 116. 17-23.
- ELEK Miklós – MOLNÁR Mihály (2009): A Veszprémi Egyetemi Napok kortespénzei. 3. rész. = Éremtani Lapok, 117. sz. 9-11.
- ELEK Miklós – MOLNÁR Mihály (2009): A Veszprémi Egyetemi Napok pénzei = Veszprémi Szemle, 3-4. sz. 141-156.
- ELEK Miklós (2011): Veszprémi szükségpénzek (1919-1920) = Veszprémi Szemle, 2. sz. 60-64.
- KUPA Mihály – AMBRUS Béla (1961): Magyarország hadifogolytábor pénzei az első világháborúban (1914-1918) = Az Érem, 16. sz. 7-12. (271-276.)
- LÓKY György (2010): A Pápai Éremgyűjtő Csoport alkalmi pénzei. Első rész: 1998-2001 = Éremtani Lapok, 124. sz. 12-14.
- LÓKY György (2011): A Pápai Éremgyűjtő Csoport alkalmi pénzei. Második rész: 2002-2006) = Éremtani Lapok, 125. sz. 10-12.
- LÓKY György (2011): A Pápai Éremgyűjtő Csoport alkalmi pénzei (1998-2011). Pápa.
- PONGRÁCZ József (1957): Pápai 1849-es papírszükségpénzek = Az Érem, 5. sz. 12-13.

„A szellem emlékezete halhatatlan!”

– írja Seneca, majd így folytatja gondolatát: „... egyetlen más emlékmű sem állja az időt, akár kőből, akár márványtömbből, akár földhányásokból tornyozták mérhetetlen magasba, mert valamennyi sorsa egy: pusztulás.¹” Mindezek a gondolatok akkor jutottak eszembe, amikor kettő, a maguk korában köztisztviselőben álló, szeretett és tisztelt veszprémi és Veszprém megyei közéleti emberről kerestem életrajzi adatokat, hogy megrajzoljam életpályájukat. A néhány előtalált információ begyűjtése után minden igyekezetem már csak arra irányult, hogy legalább megjeljem sírjukat, temetkezési helyüket. Egyikőjük sírját csak hosszú keresés után találtam meg – bár szó szerint belebotlottam –, míg a másik sírt (kriptát) már nem kellett keresnem, pontosan leírták, hol van. Illetve volt.

Egyik erősen lepusztult állapotban, névtelenként nyilvántartva, a másik vandál módra feldúlva, ledöntve, kifosztva: egyszerűen megsemmisítve. A „hálás utókor” kitett magáért.

Mindez persze nem került volna érdeklődésem középpontjába, ha Csizsár Miklós nem hívja fel figyelmemet egy méltatlanul elfeledett veszprémi honvédtisztre: a „Mi (veszprémi) Honvédezredesünkre²”. Ennek lett a folyománya a következő személy kutatása. De haladjunk sorjában, és már nem beszélve rébuszokban: a két személy zombatfalvi Zombat István honvéd ezredes (1848/49-es honvéd őrnagy) és Rosos István Veszprém vármegye 1. alispánja.

ZOMBATFALVI ZOMBAT ISTVÁN HONVÉD EZREDES (1825. Mozsgó – 1883. Veszprém)

2009-ben adtam egy rövid írást a Veszprémi Szemlébe Veszprém első, állandó elhelyezésű honvéd zászlóaljjáról³, benne megemlítve parancsnokát, Zombat István őrnagyot is. Néhány nap múlva Csizsár Miklós már keresett is kérdésével: – Mit tudsz még Zombatról? – Sajnos semmit! Igaz, nem is igen „mentem utána” – miután a cikk elsősorban figyelemfelkeltésnek készült –, s akkor megelégedtem azzal, hogy sikerült kideríteni, ki is volt az első parancsnok. – Jó lenne többet megtudni róla, hiszen a város ismert személyisége volt, de nagyon elfelejtették! – mondta. – Ki kellene deríteni, hogy hol temették el: egyszerűen mindent, ami segíti megőrizni személyét az ember, a város emlékezetében.

Őszintén mondom: semmit nem tudtam Zombat Istvánról. Miklós már tudott annyit, hogy sikeresen ösztönözte munkámat, egyben adott új témát, amit fontosnak éreztem (és érzett ő is), ami a város helytörténetében még homályos folt volt.

Az számomra természetes volt, hogy a kezdést a HM HIM Hadtörténeti Levéltárban kell kezdenem. Zombat reaktivált honvédtiszt volt, így a személyi anyaggyűjtője megtalálható a Levéltárban. Ebben már több adat volt, jellemzések, előmeneteli feljegyzések és anyakönyvi adatok. Mindezek már jó alapot adtak arra, hogy meg tudjam mondani: hol és hogyan élt, hol halt meg, a sírja hol található. Ezt gondoltam! De korántsem így történt. Sajnos

majd' minden szóba jöhető kutatási terület „irathányban” szenvedett. Az 1860-tól az 1870-es évekig mind a Hadtörténeti Levéltár, mind a Veszprém megyei Levéltár iratanyaga igen hézagos. Úgyszintén hézagos a korabeli városi és megyei sajtó is. Nem maradt más, mint az „információmorzsák” gyűjtése, értékelése. Sajnos annyi nem gyűlt össze, hogy egy teljes és részletes képet rajzolhassunk, de ebből a kevésből is talán be tudom mutatni ennek a veszprémi polgárnak nem mindennapi életútját.

Zombatfalvi Zombat István m. kir. honvéd ezredes 1825. december 18-án született Somogy megyében, Mozsgón⁴. Szülei: apja Zombat Ferenc földbirtokos, uradalmi igazgató, anyja Stranzki Jozefa. Tanulmányait a veszprémi, kaposvári és pécsi tanodában végezte. Önként jelentkezik, és 1841. október 3-án hadapródnak veszik fel az akkor báró Bakonyi ezredes által vezetett 33. számú cs. kir. seregre, ahol hat évig szolgált. 1847. november 1-jén II. osztályú hadnaggyá (alhadnagy), majd 1848. július 16-án hadnaggyá léptetik elő. Részt vett az osztrák-olasz háborúban, így az 1848. május 29-i curtatone–montanarai ütközetben, majd május 30-31-én a goitói csatákban, ahol megsebesült. Sebesüléséből felgyógyulva Magyarországra helyezik ugyanazon seregre 3-ik zászlóaljához, amely Temerin alatt harcolt a szerbek ellen.

Zombat egyrészt a begyógyulatlan sebe, leginkább pedig fogalmazási, hivatalvezetési képessége miatt a magyar hadügyminisztériumba helyezik.⁵ 1848 augusztusától Nádossy Sándor⁶, az akkori nemzetőrség főparancsnoka mellett segédtsz. Főhadnaggyá 1848. október 1-jén léptetik elő és kinevezik felügyelő tisztnak az Országos Fegyvergyárhoz. Ez év november 16-án már százados és az Országos Fegyvergyár fióküzemeinek parancsnoka Budán, majd 1849 januárjától Debrecenben, májustól Pesten, júliustól Szegeden, végül Aradon.⁷ Debrecenbe 1849. január 3-án 400 fegyvergyári munkás érkezett, hogy előkészítsék a fegyver- és lőszergyártáshoz szükséges berendezéseket. Ide szállították a lőszergyártáshoz szükséges „kapszli”-⁸ és „zünder”-készítő gépeket. Emellett sok fegyvert is javítottak. Az üzem nagyságára jellemző, hogy Zombat egyik júniusi jelentésében azt írja: a gyár minden 3. nap képes 420 db kijavított fegyvert küldeni a harcoló csapatokhoz. A temesvári ostromsereghez tartozó 92. és 93. hv. zászlóalj részére 1600 db puskát küldött, majd javított ki és küldött újabb 600 db-ot. A gyár 1849 júniusig működött, működését az orosz előrenyomulásig folytatta.⁹

Örnagyi előléptetését 1849. július 16-án veszi kézhez. Július közepétől az Országos Ruházati Bizottmánynál ruházati felügyelő. Az 1848/49-es szabadságharcban harcolt a szenttamási és a szőregi¹⁰ csatákban. A világosi fegyverletétel Aradon éri.

A világosi fegyverletétel után ő is osztozott a volt cs. kir. főtisztek, illetőleg a magyar törzstisztek sorsában, s bajtársaival együtt az aradi várba szállították, ahol a hadi törvényszék 14 évi várfogságra ítélte. Börtönévei alatt írja le az Aradon bebörtönzött honvéd tisztek, altisztek névjegyzékét és jelenteti meg Vahot Imre Honvédek könyvében¹¹. Négy évi börtön letöltése után kegyelmet kap és szabadon engedik, egyúttal Győrbe internálják.

1854-ben a bécsi adminisztráció elrendelte Magyarország telekkönyvi helyszínelését. Zombat jelentkezik, és 1854. júliusában Győrben felveszik „tollnoknak”. Szakértelme és ügyessége miatt 1855. augusztusától már főbiztos egészen 1861-ig.

1861-től már Veszprém-ben él családjával. Az októberi diploma utáni alkotmányos mozgalom során, a megyék újjászervezésekor, a Veszprém megyei Állandó Bizottmány 1861. június 2-án telekkönyvi igazgatónak választja meg évi 800 osztrák értékű forint fizetéssel.¹² Ezt a beosztását gyakorlatilag reaktíválásáig betöltötte. Telekkönyvi igazgatói működése során a felügyelete alatt levő községek birtokosaival, valamint a tőle közvetlenül függő helyszínelő bizottmányokkal való humánus, szelíd bánásmódja által kivívta a népszerűséget és közmegebecsülést. 1868-ban Veszprém megyei törvényszéki ülnökké is választották. A telekkönyvi iratok, határozatoknál utolsó bejegyzése aláírásával 1869. február 8-án volt.

Tagja volt a veszprémi Segélyegyletnek is, ahol több, a segélyezettek kérelmének elbírálását segítő javaslata volt. Emellett több észrevétele volt a nyilvántartások vezetésére, illetve az alapszabály értelmezésére, pontosítására.¹³

1861. február 25-én gróf Eszterházy Pál bejelentette a Veszprém megyei Állandó Bizottmány ülésén, hogy elnöklétével Veszprém vármegyében is megalakult a Honvéd Segélyező Bizottmány, vagyis a Honvédegylet. Ekkor még Zombat István nem töltött be vezető szerepet az egylet munkájában, de tagja volt. A Honvédegyleteket 1861 novemberével – hasonlóan a megyei Állandó Bizottmányokhoz – az osztrák adminisztráció betiltotta, működésüket – legalábbis a nyílt egyleteket –, felfüggesztették. A veszprémi egylet tőkáját sikerült átmenteni, így amikor 1867-ben újjáalakulnak az egyletek, volt segélyezésre kiosztható tőkéje.

E tekintetben érdekesen indult a kiegyezés éve. Egy veszprémi honvéd a Hon hasábjain kérdést intézett a veszprémi Honvédegylethez: mi történt a veszprémi honvédsegélyező egylet alapítójával? Egyúttal javaslattal is élt: 1. a veszprémi honvédeket írják össze, 2. tegyék közzé, hogy 1861 óta kiket segélyeztek, mennyi a tőkéje, kintlévőségek és a lekötések, 3. a vezetőség hívjon össze egy honvédgyűlést.¹⁴

Talán az írás, de inkább az országosan újjáindult alkotmányos élet hatására az egylet vezetőségét 1867. szeptember 2-án újjáválasztják, amiről a Veszprém című városi hetilap számolt be. Mint írta: Hétfőn (1867. 09. 02. Földesi) délután 3 órakor a megyei honvédek gyűlést tartottak a megyeháza nagytermében. Az eddig elnöklő gr. Eszterházy Pál nem jelent meg, lemondott elnöki tisztéről. A zsúfolásig megtelt teremben „hangos éljenek kíséretében” újra elnökké választották gr. Eszterházy Pált, Zombat Istvánt alelnöknek¹⁵, jegyzőnek Pap Gábort.¹⁶ Itt Zombat István jelenti – mint a felülvizsgáló honvédigazoló bizottmány elnöke –, hogy a veszprémi nyomdász, Ramazetter Károly, az igazolási jegyeket 2000 példányban ingyen készítette, a papír árát sem számolta el. Elfogadtak egy indítványt, hogy megyei leiratban tájékoztassák az igazolás lehetőségéről a volt honvédeket, hozzátartozókat. Ezzel az igazolással már kérhetik a segélyt a harctéren csonkult honvédek és a harctéren elesett honvédek özvegyei és árvái.

A vezetőválasztó egyleti taggyűlés után Zombat István egyesületi alelnök a Veszprém hasábjain hosszú levélben válaszolt a „meggyanúsításra”, ismertette az egylet pénzügyeit is. Mint írja: A megyét képviselő állandó bizottmány a honvédek nyugdíjazására megyénként tett alapítvány kezelését a legilletékesebb közegre: a megyei honvédtisztekből 1861. évben alakult honvédegyletre bízta. A segélyezés már 1861-ben elkezdődött. A csakhamar megszüntetett alkotmányos élet rövid ideje miatt azonban nem jelentkezhetek mind azok, akik az alapszabályok értelmében segélykérésre jogosítva lettek. Az egylet csak titkon folytathatta

működését. Fő törekvése a szomorú időszakban elsősorban arra irányult, hogy a befizetett tőkét biztos helyen elrejtse és szaporíthassa. Minderre megbízta Kun Géza alelnököt és Kun Sándor választmányi tagot. De nem követelhetette a befizetéseket azoktól, akik kötelezettséget vállaltak, hiszen a hatalom minden lépésüket figyelte. Sajnos ezáltal csökkent az egyesület tőkéje, a kiosztható pénz nagysága. Így jutottak oda: „*S mit pirulva kell kimondanunk, mert a hon elhagyatott hős védőivel történt: azok, kik a hazáért halált megvetéssel küzdve az ország alkotmánya s függetlensége megmenthetéseért vérüket és életüket vitték áldozatul a haza oltárára, s a nemzet életképességéről fényes bizonyosságot adtak, kik a magyar név dicsőségét vitéz tetteikkel – mint megannyi ragyogó betűkkel, vésték be a történelem táblájára, az inséggel küzdő, évtizedeken át üldözött, s jelenleg sem segélyezhetett honvédek még belső ruhájukat is áruba bocsátani, s a megye székvárosában Veszprémben koldulni voltak kénytelenek, hogy éhen ne haljanak, a községükbe az elhagyatottság fájó és leverő érzésével visszatérhessenek.*”¹⁷ – írja Zombat 1867-ben, mint az egyesület alelnöke.

Minden fórumon határozottan képviselte az egyesületet, mindenkor igazodva az 1848/49-es elveihez. Egy 1868. márciusi megyei Állandó Bizottmányi értekezleten báró Fiáth Ferenc főispán felszólította az egyesületet, hogy nyújtsa be alapszabályát, egyben azt terjessze fel a magyar kormányhoz is. Egylet alapszabály nélkül nem működhet, így a vármegye sem veheti fel vele a kapcsolatot – jelezte a főispán. Zombat alelnök álláspontja egyértelmű volt: a Honvédségélyező alapszabályát 1861-ben beterjesztették az Állandó Bizottmányhoz¹⁸, így az jogilag létezik és működik. Az köztudomású – említette –, hogy 1867-ben Honvédegylettekké alakultunk át, mint mindenki az országban. Ez az egylet hivatott kezelni a segélyezési alapot, de az egylet nem titkolt célja: „*a nemzeti hadsereg létrejövetele előtt egyengetik az utat*”¹⁹. Az alapszabály felterjesztését nem támogatja, mivel az eddig felterjesztett alapszabályokat nem hagyták jóvá, sőt a Honvédegylet névhasználatát is elvenni tervezik. Zombat alelnök megerősíti: „*Mi pedig honvéd segélyező egyletté nem akarunk lenni, a segélyezés csak része, nem pedig egész köre lévén tevékenységünknek.*”²⁰

A kiegyezési tárgyalások után I. Ferenc József 1867. február 2-án helyreállította Magyarország alkotmányát és kinevezte a felelős magyar minisztériumot. 1868. december 5-én szentesítette a Magyar Honvédség felállításáról szóló XLI. törvénycikket, mely 82 gyalogzászlóalj, 28 huszár- valamint 4 dzsidásszázad felállítását engedélyezte. Az engedélyezett gyalog- és lovasszázadból Veszprémben tervezték elhelyezni „*állandó jelleggel*” a 71. *veszprémi honvéd zászlóaljat*, valamint a 24. *veszprémi honvéd lovasszázadot*.

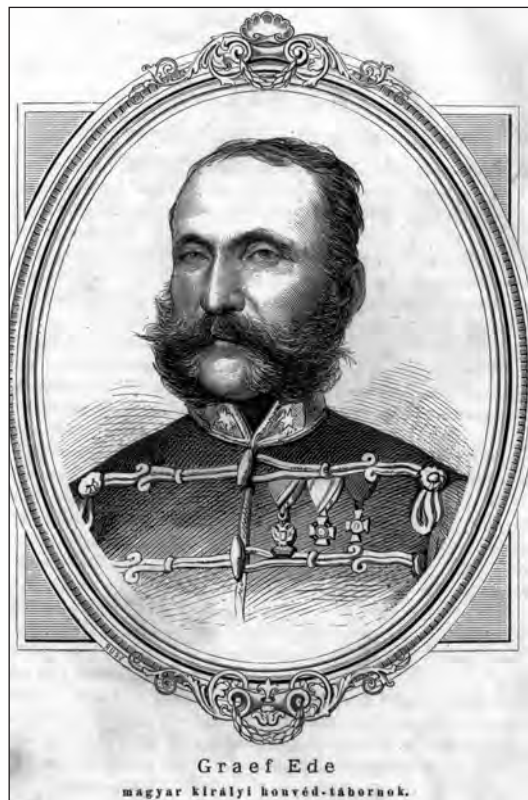
Zombat hosszú ideig nem tölthette be az alelnöki funkciót, mivel amint lehetősége lesz, kérelmezi visszavételét a megalakuló magyar királyi honvédségbe. Erre 1869-ben került sor, miután „*Ő cs. s apost. Kir. felsége f.é. április 18-án kelt legfelsőbb elhatározásával a honvédkerületi parancsnokságok és tanosztályok szervezésének fogantatása végett legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott: (...) a báró Kussevich nevét viselő 33-ik számú gyalogezred századosait (...) zombathfalvi Zombat Istvánt (...) őrnagyokká a honvéd gyalogságnál, a gyalog tanosztálynál alkalmazásuk mellett.*”²⁰

Időközben a honvédelmi vezetés Veszprém vármegyét 1869. február 13-án azzal a kérdéssel kereste meg, hogy a megye mely helységeiben és milyen helyiségeket tudna ajánlani a honvédség alakulatainak elhelyezésére. Kopácsy Viktor vármegyei főszolgabíró Veszprém városát is megkereste, hogy képes-e és hajlandó-e a honvédek elhelyezésére alkalmas helyiséget a HM rendelkezése alá bocsátani. A városi tanács örömmel vette a lehetőséget és az ügynevezett Alsó- vagy Kis katonai laktanyát átadta a honvédségnek.

Miután Zombatot reaktívták, előléptették őrnaggyá, nyilvánvalóvá vált, hogy szerepet

fog kapni az újjáalakuló Magyar Honvédségben. Ésszerűnek és célszerűnek tűnt az is, hogy szűkebb környezetében fog beosztást kapni. A várakozásnak megfelelően az uralkodó 1869. július 26-án kinevezte a Veszprémben települő m. kir. 71. honvéd gyalogzászlóalj parancsnokának. Zombat a tőle megszokott alaposággal látott hozzá a zászlóalj szervezéséhez, a laktanyai körletek kialakításához. 1869 októberében már arról tájékoztatta a város vezetését, hogy hamarosan, november 15-én, 100 újonc fog kiképzésre bevonulni a 71. veszprémi zászlóaljhoz. S minthogy a Felső kaszárnyában csak 65 főt lehet beszállásolni, kéri egyúttal a város vezetését, hogy gondoskodjon a 35 fő megfelelő elhelyezéséről.²¹

Az év végi (1869) „egyéni leírásban” olvasható: Tábori körülmények között csapatait jól vezette, sok gyakorlati megoldást alkalmazott. Gyenge lovas, de a katonai gazdaság terén jártas és ügyes. Mint oktató jeles, mert előadása folyékony és könnyen érthető. Szorgalmas és becsügvő, a jelen beosztását kiválóan el tudja látni. Az alárendeltekkel szigorú, de igazságos, tisztjei iránt is tapintatosan, de kívánatos eréllyel lép fel. Szolgálaton kívül illedelmes, művelt, udvarias, jó társaságban mozog. Feljebbvalóival, társaival és beosztottjai iránt előzékeny, „... kik ezért irányban tiszteletet és szeretetet tanúsítanak. Jól kiképzett, derék, igen hasznavehető törzstiszt, művelt és becsületes jellemű férfiú.”²²

A következő évben – 1870. november 24. – már alezredes, de maradt a veszprémi zászlóalj parancsnoka. Igaz, közben megbízták a budai 6. tanosztály parancsnoki teendőinek ellátásával is, amiért 1869 végén „Ő cs. és kir. felségének december 31-én kelt legfelsőbb elhatározásával megdicsérő elismerésben részesült.”²³ Jellemzésében továbbra is kiváló vélemények olvashatók, kiegészítve azzal, hogy jól beszél és ír magyarul (!) valamint németül, meglehetősen beszél olaszul, tótul, kevésbé franciául és deákul (latin). A vezényletére bízott zászlóaljat jól vezeti, csapatait rendben tartja, képességét és felkészültségét a haditudományokban is gyarapítani igyekszik. Magatartásbeli jellemábrázolását – mely úri, előzékeny és szerény –, kiegészítik az ellenség előtti cselekedeteinek ismertetésével: „a bemutatott hiteles bizonyítvány szerint a magyar hadseregben vitéz és féltelmetlen”.²⁴

József főherceg, a honvédség főparancsnoka minden esetben egyetért a jellemzéssel, és egyetért 1872-ben azzal is, hogy magasabb besorolású csapat, dandár vezényletével is megbízzák. Még ez év október 9. és november 20. között ideiglenesen vezeti a 18. honvéd dandárt. Előjáróinak véleménye továbbra sem változik. A következő évben is – 1873-ban – őszinte, becsületes jellemű egyéniségnek írják le, ki alapos általános műveltséggel s jó szellemi tulajdonságokkal bír.

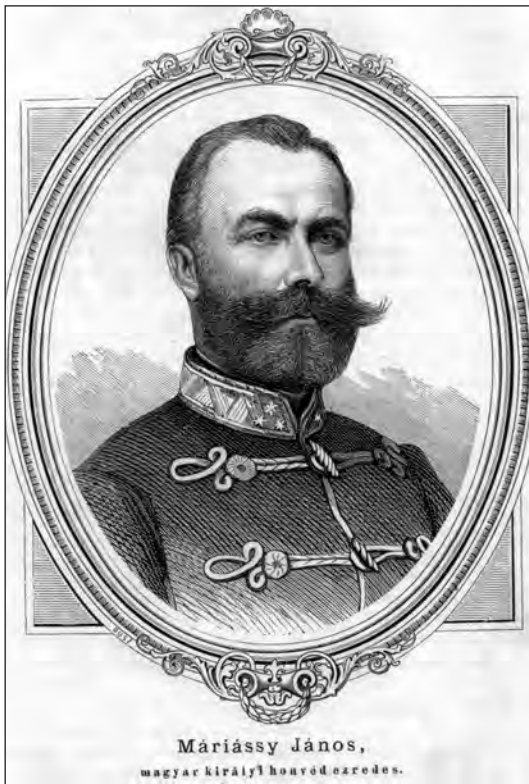
Dandárparancsnoki előléptetése is már tervezett. 1873. szeptember 20-tól négy hétig ideiglenesen vezeti a 16. honvéd dandárt, majd 1873. november 9-től szintén ideiglenes jelleggel megbízták a 7. dandár parancsnoki beosztás ellátásával, egyúttal áthelyezik Veszprémből²⁵, kinevezve az VI. Erdélyi Katonai Kerülethez, a nagyszabedényi 21. m. kir. honvéd gyalogzászlóalj parancsnokának. 1874. szeptember 30-án már a 23. feldandár megbízott parancsnoka, majd ugyanezen év október 30-ával Ő császári és apostoli királyi fensége Gödöllőn kelt legfelsőbb elhatározásával előlépteti ezredessé.

1874-ben a m. kir. 23. honvéd feldandár parancsnokaként részt vesz a marosvásárhelyi dandárösszpontosításon, ahol megkezdí „dandárnoki” vizsgáit. Ennek lényege, hogy a szemlélők felméri: képes-e önállóan egy dandárt vezényelni. Az ideiglenes dandárparancsnoki megbízások is ezt a célt szolgálták. Mielőtt végleges dandárparancsnoki kinevezést kap, a honvédség főparancsnokának meg kellett győződnie a jelölt alkalmasságáról, katonai vezetői képességeiről. Általános vélemény az volt, hogy a dandárt Zombát ezredes kellő eréllyel vezette, a gyakorlatoknál jó felfogást és jó intézkedéseket hozott. Azonban ez esetben is közbeszól betegségé, ami miatt a három fegyvernem együttes vezénylését csak egy alkalommal tudta végrehajtani, emiatt előléptetését elhalasztották.

A következő évben – 1875 – ismét dandárösszpontosításon vett részt. A vizsga Marosvásárhelyen volt, ahol ugyancsak egy feldandárt kellett vezényelni. Graef altábornagy, a honvédfőparancsnok helyettesének²⁶ bejegyzése jobbára dicsérő, azonban rámutat hiányosságaira is. Feladatát jól fogja fel, azonban – írja Graef altábornagy –, „... azt látom, hogy az ezredes úr nélkülözi azon gyors tájékozási tehetséget és élénk ruganyosságot, mely egy nagyobb csapat parancsnokának a harc lefolyása alatt gyakran alkalom nyílik, személyesen és rögtön befolyást érvényesíteni. Gyenge lovas²⁷”. De továbbra is kiemelik becsületet, tiszta jellemét, az átlagot meghaladó általános műveltségét.

S, hogy mit tartanak olyan hibának, mely a magasabb parancsnoki beosztásra nem teszük teljes mértékben alkalmassá? A soron következő évi értékelésben ezt is olvashatjuk.

A következő, 1876. évben megbízottként a 78. gyalogdandár parancsnoka. Azonban gyakorlatban a harcászati parancsnoklásra már nem került sor. Az 1849-től kiesett 20 évet, az 1869-től eltelt 7 év alatt nem tudta pótolni harcászati és hadászati ismereteit.²⁸ Máriássy János tábornok²⁹, kerületi parancsnok szerint: „Jelenlegi szolgálata teljesítésében eléggé buzgó, de eredmény nélkül, mi leginkább túlságos jóságának – mely erélytelenséggel párosul és mi miatt alattvalóira nem képes határozott befolyást gyakorolni – tulajdonítható!” Majd a javaslat: „Igen be-

csületes, tiszta jellemű, tiszteletre méltó egyéniség, ki alapos és sokoldalú műveltséggel bír, de nem katonai parancsnoknak való, mert kellőleg parancsnokolni nem tud.”³⁰ József főherceg egyetért a véleménnyel, így elmarad tábornoki előléptetése, illetve a dandárparancsnoki végleges kinevezése is.

E sikertelen „dandárnoki” vizsgák után 1877. október 23-án nyugállományba helyezik. Nyugállományba helyezése után már csak kedvteléseinek él. Jellemzésében is szerepel, hogy kiváló archeológus és országos híró numizmatikai gyűjteménye volt. Nagyszombaton, amikor az erdélyi országos múzeum létrehozását elindították, éveken át hódolt szenvedélyének, a régi érmek gyűjtésének. Gyűjteményével gazdagította a múzeumot, így – annak alapszabálynak megfelelően – alapító tagnak választották. Tiszteletbeli tagja volt a Fejér megyei és a Székesfehérvár városi történelmi és régészeti egyesületnek is.

Nem esett még szó testi adottságairól. Az anyakönyvi lapon olvasható bejegyzés szerint alacsony, de erős termetű volt, egészséges, aki képes a hadi fáradalmak elviselésére. Nyugodt, de vidám, szilárd jellemű és kitartó, könnyű felfogású. Jó úszó, vívó és rajzoló volt.

Zombat István honvéd ezredes 1883. július 16-án reggel 9.30-kor halt meg hosszan tartó súlyos betegségben.³¹ Mindegyik Veszprémben megjelenő újság megemlékezik a haláláról. A Veszprémi Független Hírlap hosszú nekrológban méltatja érdemeit, az 1848/49. évi szabadságharcban betöltött pályafutását, majd katonai pályáját. Temetése az Alsóvárosi temetőben „... *impozáns katonai pompával, városi intelligenciánk csaknem teljes számú részvétele mellett csütörtökön ment végbe*”.³²

Veszprém város megbecsülését jelentette, hogy a Zombat István sírhelyének megváltására 15 forintot fizetett az alsóvárosi temető pénztárába, amelyről Kovács Imre polgármester értesítette a város pénztárosát és számvevőjét.³³

Nős volt, felesége Grosz Emilia, kivel Pápán ismerkedett meg.³⁴ Két lánya született, 1871-ben Erzsébet és 1872-ben Gabriella, akik közül az idősebbik 1873-ban meghalt.

Felesége 1912. november 24-én halt meg.³⁵ Második lánya, Gabriella, Vadászy Ambrushoz ment férjhez, aki szintén 1912-ben, március 18-án, 63 éves korában halt meg.³⁶ Zombat Gabriella – hasonlóan anyjához –, több mint 30 évig volt özvegy. Férje és édesanyja halála után a Veszprém vármegyei Múzeumnak ajándékozta apja két értékes hagyatékát: 1913-ban az Aradi elitéltek kéziratát³⁷, amit Zombat István 1850-ben aradi fogsága idején írt, majd 1914-ben a 6. önkéntes honvéd zászlóalj zászlószalagjának egy darabját.³⁸ Ő 1945-ben a Veszprémet ért bombatámadásokban hunyt el.

A Zombat-kripta vörös kőből készült, mely nyughelye a Zombat és a Vadászy családnak. Milyen volt valójában? Nem tudjuk, fotó nem készült róla. Azt sem tudjuk, hogy mikor került ebbe a ma is látható méltatlan állapotba. Amikor elkezdtem keresni, kiindulási pont volt a városi Temetőgondnokság és az ott található temetői nyilvántartások. Rövid keresgélés után sikerült meglelnem a bejegyzést, benne feltüntetve az ott eltemetett családot (de inkább kettőt, hiszen oda temetkezett lánya, veje és korán elhalt unokája is). A régi és az új sírszámok megfeleltetésével végül egyértelműen sikerült beazonosítani.³⁹ Miután a sír megtisztítása nem járt eredménnyel (félő volt, hogy beomlik), egy gravírozott réztáblával megjelöltem. Talán egy alkalommal sikerül ennek a veszprémi polgárnak, az 1848/49-es honvédsereg őrnagyának, majd ezredesének sírját méltóképpen felújítani.

* * *

A következő személy története annyiban kapcsolódik Zombat ezredes életútjához, hogy

ő szintén az 1848/49-es honvédsereg katonája volt, bizonyára ismerték is egymást. Róla viszont igen kevés adat áll, állt a rendelkezésemre. Mai napig nem sikerült megfejtenem: mi volt az ok, hogy ily nagyon kiment személyének ismerete, a neve a köztudatból. De ismerjük meg ezt a keveset is!

ROSOS ISTVÁN, VESZPRÉM VÁRMEGYE 1. ALISPÁNJA (1811. Szentkirálysabadja – 1888. Sári-pusztja)

Rosos István életében rendkívül népszerű volt, minden tisztségére, amit viselt, egyhangú szavazással választották meg. Soha nem törekedett magas posztokra, mindenkor a köz érdekének vetette alá tevékenységét. S hogy mennyire tisztelték? Például 1848. március 15-én, mikor nagy számban jelentkeztek a fiatalok a Nemzetőrségbe, este csapatostól tisztelegtek a nép legkedveltebb embereinél, legelőször Rososnál – olvasható a veszprémi Múzeumi Közleményekben. A Veszprém megyei Nemzetőrség első akciójában – miután már nem jutott számára tiszti hely –, honvédként vett részt a Dráva-vonal védelmében.

Fiáth Ferenc, a későbbi vármegyei főispán ekképp jellemezte 1849-ben: „*A magistrátus élén, mint erélyes alispán Rosos István meghitt jó barátom állott (...) Itt a rend, Rosos erélye folytán soha sem bomlott meg, a közigazgatás rendesen és erélyesen vezetett, a törvénytél elkiismeretesen működött.*”⁴⁰

Halála sem volt „vezető hír.” A megyében megjelenő négy újság – Veszprém, Veszprémi Független Hírlap, Veszprémi Közlöny és a Pápai Lapok – csak néhány soros hírt közölt haláláról és a temetéséről. Nekrológ nem jelent meg. A vezető hír, ami „mindent vitt”: 1888. június 1-jén kinevezték az új megyés püspököt, báró Hornig Károlyt. Nem emlékeztek meg haláláról sem a megyei, sem a Veszprém városi tanácsüléseken, de nem jelent meg méltató írás születésének 100. évfordulóján, 1911-ben a megyei lapokban sem.

Haláláról egyedül Veszprém város lapja, a Veszprém írt 1888. június 3-án a szokásos gyászjelentésnél néhány sorral többet: „*Vármegyénk székházán, a városházán és középületeinken lengő gyászlobogók tegnap reggel óta hirdetik, hogy vármegyei közéletünk egyik kimagasló alakja Rosos István nincs többé. Már kevesen vannak abból a régi gárdából köztünk, melynek a boldogult több mint fél évszázadon át kiváló tevékenységű munkás tagja volt. Vármegyénk közügyeiben, úgy is mint a vármegye egyik legtekintélyesebb birtokosa s úgy is mint a vármegye tisztviselője tevékeny részt vett. Veszprém város közügyeiben is hosszú időn keresztül irányadó vezérférfitű volt.*” De jellemző, hogy a nekrológban hibásan jelenik meg a születési éve, ami a lap szerint 1810. A szentkirálysabadjai anyakönyvi bejegyzés szerint 1811, mely évben csak ez az egy bejegyzés található.

Rosos István 1811. április 27-én született Szentkirálysabadján. Apja Rosos Ignác, anyja Gyulai Gaál Teréz, kinek ez volt a második házassága.⁴¹ 1831-ben nevezték ki tiszteletbeli megyei aljegyzőnek, s már a következő évben második aljegyzővé választották. 1837-ben táblabíróvá választották meg, 1840-ben lett megyei aljegyző, s három év múlva a közbizalom a vármegye főjegyzőjévé tette. 1847-ben a tisztújítás alkalmával első alispánnak jelölték és meg is választották. Az 1848/49-es szabadságharc leveréséig viselte e hivatalát.

Az, hogy első alispán volt, nem akadályozhatta meg abban, hogy részt vegyen a veszprémi nemzeti őrsereg Dráva menti akciójában. Mint Cserny Margit írja: „*Az őrseregbe több tisztt ajánlkozott, mint amennyire szükség volt, ezért sorshúzással jelölték ki a csapat tiszt-*

jeit. Akiket nem sorsoltak ki, azok mint közvitézek álltak be. Így került a közvitézek sorába a megye közszeretében álló alispánja, Rosos István is.”⁴² 1848. július 3-i induláskor a közvitézek nevében Rosos István alispán vett búcsút a veszprémiektől.

1860. december 29-én a megyei Állandó Bizottmány ülésén újból megválasztották első alispánnak. Fiáth főispán az ülésen bevezetőjében kérte a jelenlévőket a higgadtságra és az egyetértésre. Első alispánnak csak Rosos Istvánt jelölték, akit a bizottság egyhangúlag „közlekedéssel és szünni nem akaró éljenzéssel elfogadtatott”. Rosos István ugyan a jelölést és az első alispáni tisztséget elfogadta, de csak azzal a kikötéssel, hogy csak 1861. március 28-ig viseli e tisztséget, valamint illetményét teljes egészében felajánlja egy későbbi, a bizottmány által kijelölt jótékonyági alap javára.⁴³

De leköszönése, 1861 után is Veszprém és a vármegye közéletében tevékenyen vett részt, majdnem minden fontosabb bizottságnak és küldöttségnek tagja volt. Például tagja volt az ún. Tallián-féle Népnevelési alapítványnak is.

1877 augusztusában meghalt a felesége. Temetése – mint azt megjegyezte a tudósító –, olyan hatalmas részvét mellett zajlott, melyet a környék még nem látott. Sári-pusztáról a berhidai temetőbe négyes fogat vitte a tetemet, melyet „követett legalább 100 úri fogat”. A szertartáson részt vettek a Rosos, a Késmárky, a Békássy, a Bezerédy és az Ányos családok.

Rosos István a Papkeszi melletti Sári-pusztán fekvő kastélyában 11 évvel felesége halála után, 1888. június 2-án hunyt el és június 4-én temették a családi sírboltba. A gyászszertartást – írta a megyei lap –, „... *Pribék István felszentelt püspök s káptalani helynök úr ő méltósága nagy gyászszegédlettel végezte. Jelen voltak a káptalan részéről: vízeki Tallián Lázár címz. püspök, dr. Palotay Ferenc apátkanonok és sokan egyházi és világi intelligenciából*”⁴⁴

Már megismerve az eddig – hangsúlyozom, általam – fellelt adatokat, látható, az utókor teljesen elfelejtette. Igaz, az 1861. évi megyei Állandó Bizottmány – miután Rosos István elköszönt a bizottmánytól, az összes tisztviselőtől, a megye pecsétjét visszaadta a bizottmánynak, majd a beszéde végén „... *jövőre is felajánlván szolgálat készségét s egész tevékenységét mindenkorra...*” – elismerte eddigi munkáját. A bizottmány nevében Szabadhegyi Antal képviselő válaszolt és javasolta: a leköszönő Rosos István alispán érdemeit méltassák és azt jegyzőkönyvben örökítsék meg, mely szerint. „*A megye osztatlan óhajtsáival találkozott indítvány közlekedéssel elfogadtatván; az évek hosszú során át, különösen a nemzeti nagyságra nézve dicső, de következeiseiben szomorú emlékü, a hazára s így a megyére is válságos korszak alatti, midőn a nemzetnek alkotmányáért sőt önfenntartásáért szerencsétlen kimenetelű küzdelme a hazafiúság jutalmául csak a vértanúság dicsőségét nyújthatta, tanúsított önfeláldozó buzgósága, s a legnehezebb viszonyok közt is biztos irányt adó – de a becsület s kötelességgel soha alkudozni nem tudott – tapintata által szerzett érdemei Rosos István volt első alispán úrnak jegyzőkönyvileg megörökíttetni rendeltetnek; utánzásra serkentő például az utókornak, s tanulságul, hogy a valódi polgári érdemeket is követni azoknak egyedüli – de legszebb jutalma, a hálás elismerés örökké tartó koszorúja.*”

A hálás elismerés örökké tartó koszorúja – olvasható a megemlékezésben. Örökké tartott? Gyakorlatilag elfelejtették. Mintha nem is létezett volna. Pedig őrá is érvényesek lennének azok a mondatok, melyet Géresi Kálmán írt Véghely Dezsőről: „... *ő Veszprém nélkül, Veszprém vármegyén kívül nem tudott volna élni. Erényeivel és gyöngeségeivel, élete összes gyökérszálaival Veszprém megyéhez volt növe. Hűségesebb, typicusabb, hozzá gyermeteg módon ragaszkodó fiát alig rejti földjében vármegyéje*”.⁴⁵

S, hogy mi lett sírboltjával? Június utolsó hetében megkerestem a temetkezési helyének

megjelölt Papkeszi-Sári-pusztát. A polgármester, Ráczevi Lajos úr, igen előzékeny volt, térképet adott a területről, hogy megtaláljam. A faluba beérve egy helybeli lakossal (Gyula bácsi) sikerült beszélgetnem, aki jól emlékezett a kápolnára, a bennük eltemetett személyekre (Bezerédj-Rosos). Láttá, milyen volt akkor, amikor szépen rendben volt. Később – kőműves lévén –, felajánlotta, hogy megjavítja a kriptát. De, mint mondta, gépekkel és kötelekkel lerángatták. Előtte vandálok meggyalázták a kriptát, néhány személy csontját szét-szórták. A kápolna kisharangját⁴⁶ sikerült megmenteniük, az most a falu imaházának a kertjében van fölállítva. Majd – tudomása szerint – a berhidai plébános, Beke Zsolt atya nem tud semmit a dologról, de megígérte, hogy segíteni fog.

A helyszínt egyébként könnyű volt megtalálni. Igaz, a kripta maradványát már a sok gaz, csalán elfedte. De az ott lakó kedves fiatal házaspár segített. A kripta vasajtaja még ott van, félig földbe temetve, egy-két téglá szétszórva.

Két személy, két életút. És mi a közös? A hazaszeretetük, az önzetlenségük, és még sorolhatnám. Adtak a hazának, adtak a közösségnek. És mit kaptak? Életükben megbecsülést, tiszteletet. Haláluk után már sorsuk a feledés, emlékhelyeinek – mint Seneca írta –, a pusztulás.

De biztos, hogy ennek így kell lennie?

IRODALOM

Megyei folyóiratok: Veszprém, Veszprémi Közlöny, Veszprémi Napló, Veszprémi Független Hírlap
HM HIM HL AKVI 24005

A Honvéd, első magyar katonai hetilap.

Veszprém Megyei Levéltár, Állandó Bizottmány jegyzőkönyve, 76. kötet.

BAKÓ 1942 = BAKÓ Imre: A Magyar Állami „Országos Fegyvergyár” működése 1848-49-ben. (Bölcsészdoktori értekezés.) Budapest, 1942.

BONA 2000 = BONA Gábor: Táborkok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3. átdolgozott, javított kiadás. Heraldika Kiadó, Budapest, 2000.

CSERNY 1970 = CSERNY Margit: Adatok az 1848-as forradalom és szabadságharc történetéhez Veszprém megyében, Veszprém megyei Múzeumok Közleményei, 1970. 9. sz.

FIÁTH 1878 = FIÁTH Ferenc: Életem és élményeim, Budapest, 1878.

GÉRESI 1899 = GÉRESI Kálmán: Vég hely Dezső emlékezete. A Magyar Történelmi Társulat közlönye. XXXIII. Évfolyam. Budapest, 1899.

GRACZA 1894 = GRACZA György: Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története I-IV. Budapest, Lampel Róbert kiadása, 1894.

VAHOT 1861 = VAHOT Imre: Honvédek könyve, történelmi adattár az 1848/1849-ki magyar hadjáratról. Pest, 1861.

JEGYZETEK

¹ SENECA: Vigasztalások. Magyar Helikon, Budapest, 1967. 100. Fordította: RÉVAY József.

² A „Mi Honvédezedesünk” csak egyfajta utalás ASSERMANN (Vendrei) Ferenc honvéd ezredesre, akit csak az kötött a városhoz, hogy nyugdíjazásakor Veszprémbe költözött, itt élt 5 évig, és itt halt meg 1893-ban. Síremlékét az alsóvárosi temetőben a Veszprém megyei Honvédegylet állította 1901-ben.

³ FÖLDESI Ferenc: A hetvenegyesektől a harmincegyesekig. Veszprémi Szemle, 2009. 3-4. sz. 157-159.

- ⁴ Honvédelmi Minisztérium (*a továbbiakban: HM*), Hadtörténeti Intézet és Múzeum (*a továbbiakban: HIM*) Hadtörténelmi Levéltár (*a továbbiakban: HL*), 24005 AKVI
- ⁵ 1848 októberéig nem beszélhetünk egységes honvédségről. A honvédsereg – december közepéig – a következő elemekből jött létre: a cs. kir. hadsereg csatlakozott alakulataiból, a már meglévő honvédszászlóaljából, a sorozás eredményeként létrejött alakulatokból, végül a nemzetőrség és szabadcsapatok egy részéből. A honvédsereg létrejött nem kis mértékben annak a több mint ezer tisztnak a szervező munkáján alapult, akik 1848 októberében, illetve részben már 1848 nyarán – így Zombat István is – a cs. kir. hadseregből léptek át a honvédséghez.
- ⁶ NÁDOSSY Sándor (1812-1888) a Nádor-huszároktól helyezték át a nemzetőr tanácshoz, melynek BALDACCÍ távozása után az elnöke lett. NÁDOSSY a honvédség szervezésében is jeleskedett. A trónváltást már nem támogatta, így december vége felé Bécsbe szökött, ahol tisztázta magát. Egy darabig nyugdíjas volt, majd tényleges szolgálatba lépett. Gyorsan haladt előre a ranglétrán, 1858-ban helyettes lovászmester, majd pótlóvezető főfelügyelő. 1867-ben már vezérőrnagy. Lásd GRACZA, III. kötet, 34.
- ⁷ BONA, 732.
- ⁸ Kapszli: töltényhüvely; egy lőfegyver lövedékével összeszerelt, a robbanó töltet befogadására szolgáló, fémből vagy kemény papírosból készült henger, illetve henger alakú tok. Zünder: gyújtózsínór.
- ⁹ BAKÓ, 96.
- ¹⁰ A szőregi csatában – írja A Honvéd című újság 1869-ben –, együtt harcolt DIPOLDdal. DIPOLD Antal (Pápa, 1814. október 14. – Geszt, 1868. február 15.) honvéd ezredes. Iskoláinak elvégzése után katonai pályára ment, az 5. tüzérezrednél szolgált. Később a Kress könnyűlovas-ezrednél főhadnagy. Az 1848-ban megalakuló veszprémi 6. honvédszászlóaljnál századosként, majd őrnagyként a zászlóalj parancsnoka. 1849. január 23-ától alezredes a Ferdinánd-huszároknál, utána dandárparancsnok a bácskai, majd az 1. hadtestben. 1849. július 16-tól ezredes, hadosztályparancsnok a világosi fegyverletételig. A tavaszi hadjárat több sikeres csatájában vett részt, küzdött az oroszok ellen Vác és Debrecen mellett. A világosi fegyverletétel után a hadbíróóság november 8-án golyó általi halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélte, melyet 18 évi, vasban eltöltendő várfogságra változtattak. 1856. július 15-én kegyelmet kapott, így szabadult Olmütz várából. Szabadulása után a Tisza család vendégeként haláláig Geszten élt. Alapító tagja volt a Bihar vármegyei honvédegyletnek. GRACZA, V. kötet, 964.
- ¹¹ VAHOT, II. kötet, 141-156.
- ¹² VeML Vp Vm ÁB jkv 76. kötet, 302. Első telekkönyvi igazgatóként jegyzett aláírása 1861. július 22. dátummal olvasható. Lásd: VeML IV. 157 Veszprém vármegye törvényszéki, mint törvényhatósági iratok, 2. doboz.
- ¹³ VeML X. 233 Veszprémi Segélyegylet iratai 1864-1868. A Segélyegylet első ülését 1864. 12. 08-án tartotta. Az egylet elnöke BEZERÉDY Gyula volt. A Segélyegylet 1874. 2. félévben szűnt meg. Lásd: Veszprém, 1875. 09. 12.
- ¹⁴ Veszprém, 1867. 08. 18. 2. évf., 28. sz. 12.
- ¹⁵ Azt, hogy ez előtt már mint alelnök tevékenykedett, nem sikerült a nyomára bukkanni. Azonban több mint biztos: vezető szerepet nem kapott, hiszen az egyesületek legálisan nem működhettek, így választást sem tarthattak. De az biztos, hogy a honvédegylet működésében aktív, kezdeményező szerepet töltött be.
- ¹⁶ Veszprém, 1867. 09. 08. 24. oldal, részletes beszámoló Veszprém, 1867. 09. 22. 31. oldal. PAP (Kovács) Gábor (vöröski és érsemlényi), PAP István vilonyai, majd vámosi lelkész, egyházmegyei főesperes és OLÁH Klára fia, született 1827. szeptember 10-én Vilonyán. A gimnázium I-V. osztályát otthon végezte, majd a VI. osztályát, a bölcséleti és jogi tanfolyamot Pápán. 1847 augusztusában befejezte jogi tanulmányait és Bécsbe ment magánnevelőnek HUSZÁR József báró fia mellé. Részt vett az 1848-as bécsi forradalomban, de Bécs körülrázásakor inas ruhában elmenekült. Novemberben belépett a honvédek közé. Tiszafüredig GUYON, majd a magyar szabadságharc végéig KMETTY György hadtestében szolgált. Részt vett az említett tábornokok alatt az iglói, branyiszközi, kápolnai, s mezőkövesdi ütközetekben, Hatvan bevételénél, Buda ostrománál, Pétervárad felmentésében, s a Törökországba menekülést fedező lugosi táborban is. Erdélyben mint honvéd százados beteges esett osztrák fogságba és egy hónapig a te-

mesvári kazamatákban volt elzárva, honnét betegen bocsátották el. Hazament szüleihez Vámosra, de ott újra elfogták és Veszprémbe PAP János megyei főnökhöz kísérték be a csendőrök. Betegsége miatt újra elbocsátották és csendőri felügyelet alá helyezték. Magánúton készült fel a teológiai tanfolyam tantárgyaira, majd letette a papi vizsgát, így mint kibocsátott lelkésznek, felügyeletét is megszüntették. 1851-től lelkész volt Balatonudvariban, Arácson, illetve Litéren 1864 júniusig, majd Vörösberényben és Vilonyán. 1859-ben aktívan részt vett a protestánsok jogait megtámadó pátens elleni mozgalomban, melynek a veszprémi egyházmegyében egyik vezére volt. Ugyancsak aktív szerepet töltött be a veszprémmegyei honvédegylet megalapításában is, melynek jegyzője, s később elnöke lett. 1868-ban a veszprémi ev. ref. egyházmegye esperesének, 1873. május 13-tól a dunántúli helvét hitvallású egyházkerület főjegyzőjének, 1874. június 1-jén pedig superintendásának választották. Még ez év szeptember 20-án elfoglalta a püspöki székét Komáromban, hol 1878-tól volt lelkész. 1876-1879 között országgyűlési képviselő is volt. 1878-ban már a komáromi honvédegylet elnöke. Meghalt 1895. november 2-án Komáromban. Szenvedélyes könyvgyűjtő és nagy értékű éremgyűjteménye is volt, amelyről már életében úgy rendelkezett, hogy azt halála után a pápai ev. ref. kollégium kapja.

¹⁷ Veszprém, megyei hivatalos közlöny, 1867. 10. 20. 1-2.; 27. 1.; 11. 03. 1-2.

¹⁸ VeML Vp Vm ÁB jkv 76. kötet.

¹⁹ A Honvéd, első magyar katonai hetilap, 1868. március 30. 102-103.

²⁰ A Honvéd, első magyar katonai hetilap, 1869. április 27. 137.

²¹ 1870-ben az m. kir. 71. hv. gyalogzászlóalj a Budai Hadkerülethez tartozott, parancsnoka CZILLICH Ede ezredes volt. Ekkor a zászlóalj parancsnoka ZOMBAT István őrnagy, ideiglenes kezelőtiszt CZÖVEK Ferenc főhadnagy, zászlóalj orvos LEICHTNER Sámuel tudor. A tisztikar: MEMLAUER Károly százados, erzsöböthi FORSTER Béla főhadnagy, SZALMAY Antal alhadnagy és WAGENHOFFER Mihály alhadnagy. A századok állomáshelyei: I. század Veszprém, pk: LUKACSEK János járásörmester, II. század Zirc, pk: GEIGER Ferenc járásörmester, III. század Városlőd, pk: FISCHER Károly járásörmester, IV. század Tapolca, pk: PETROVIC S Lajos járásörmester. (lásd: A Magyar Királyi Honvédség schematismusa 1870. szerk.: MIKÁR Zsigmond, Pécs, 1870.) 1782-ben a zászlóalj 16. Budai gyalogdandár alárendeltségében volt. A dandár parancsnoka PÉCHY Ede gy. ezredes volt. A zászlóalj tisztikara: parancsnok ZOMBAT István alezredes, tisztiek: MUSCHEK Emil százados, SZALMAY Antal főhadnagy, MOLNÁR Sándor hadnagy, NAGY Károly hadnagy, VASTL Károly és KENESSEY Géza hadapródok. Nyilvántartó tiszt WAGENHOFFER Mihály főhadnagy, kezelő tiszt CZÖVEK Ferenc főhadnagy, orvos Dr. LEICHTNER Sámuel ezredorvos. (Lásd: Magyar királyi honvédtiszti és tisztviselői névkönyv, 1872. Buda, 1872.)

²² HM HIM HL AKVI 24005

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Áthelyezése előtt lemondott a megyében viselt „Veszprémi katonai és polgári közös lövölde” elnöki posztjáról. A lövölde tisztviselőinek megválasztását a „Koroná”-hoz címzett vendéglő termeiben 1873. május 18-án – szép számmal megjeleni tagok részvéte mellett – tartották. ZOMBAT István honvéd alezredes helyett – aki méltatta a közös egyesület célkitűzéseit –, elnöknek KÉSMÁRKY Józsefet választották. Lásd: Zala-Somogyi Közlöny, 1873. 05. 29. A Lövölde 1883 áprilisában feloszlott. Veszprém város képviselő-testülete a polgármestert bízta meg, hogy a Lövölde helyiségeit elbontva egy sétautat – Plosszer sétány – alakíttasson ki. Lásd: VeML V.172a 3. kötet 449. fsz.

²⁶ Lovag libloy GRAEF Ede tábornok (valóságos belső titkos tanácsos) 1819-ben Brassóban született. Apja városi tanácsnok. Elemi oktatást a szülőházban kapta, de amint lehetett, szülei beírták a kézdivásárhelyi katonai iskolába, ahol 1834-ig tanult. Első szolgálati helye az erdélyi gr. Oreilly 3. könnyű lovas ezred volt, ahol minden altiszti rendfokozatot betöltött. 1939-től a 11. számú székely huszárezredhez került mint hadapród. E huszárezrednél 1841-ben hadnagy, 1847-ben már főhadnagyi csillagot kapott. 1849-ben századosi rendfokozattal a 23. vadász-zászlóaljhoz helyezik, de 1850-ben már századparancsnok a 11. Württemberg huszárezrednél. Rövid ideig szolgál csak ennél az ezrednél is, mert előléptetik őrnaggyá és a 6. csendőr ezredhez helyezik. 1855-ben Olaszországba küldik, 1857-ben alezredessé léptetik elő. Részt

vesz az 1859. évi olaszországi hadjáratban, melynek végén Sopronba kerül már mint ezredes. 1865-ben országos csendőrségi parancsnok Pesten, 1867-től áthelyezik Prágába, majd a 3. hadosztályhoz kerül mint dandárnok. Kinevezve tábornoknak 1869-ben átveszi Kolozsvárott a IV. katonai kerületi parancsnokságát. Rövidesen kinevezik lovassági tábornoknak (altábornagy), és a m. kir. honvédség főparancsnokának helyettese lesz. 1892-ben halt meg, sírja a Kerepesi temetőben (II) a 34/1-es parcellában van.

²⁷ HM HIM HL AKVI 24005

²⁸ 1877-ben egy névtelen író által a berlini Militar-Wochenblatt folyóiratban közölt cikket ismerteti a Ludovica Akadémiai Közlönyben A gyalogság támadása arcvonalban címmel.

²⁹ Márkus- és batizfalvi báró MÁRIÁSSY János (Igló, 1822. június 23. - Budapest, 1905. január 24.) a magyar királyi honvédség altábornagya. 1848-as honvéd ezredes. 1841-től a Wasa-gyalozezredben hadapród. 1842-től a bécsi m. kir. testőrség tagja. 1847-től a Sándor-gyalozezredben főhadnagy, majd százados, 1848. aug. 27-től a tiszántúli nemzetőrségnél hadosztályparancsnok, őrnagy. Az aradi sereg élén 1848. okt. 25-én Fenlaknál megverte a császáriakat. 1849. ápr. 1-jétől ezredes. Részt vett a kápolnai csatában és Budavár visszavételében (1849. máj. 9.). A világosi fegyverletétel után, 1849. nov. 27-én, Aradon halálra, majd kegyelemből 18 évi várfogságra ítélték. Aradon és Olmützben raboskodott. 1856-ban szabadult és Márkusfalvára internálták. 1861-ben Szepes vm.-ben országgyűlési képviselővé választották. Az újonnan felállított honvédségnél a kassai kerület parancsnoka, 1869-től mint ezredes, 1873-tól mint tábornok, 1878-tól mint altábornagy, 1887-ben nyugdíjba ment. 1887-től főrendiházi kinevezett tag. 1888-ban bárói rangot kapott. GRACZA, V. kötet, 978.

³⁰ HM HIM HL AKVI 24005

³¹ A gyászjelentés szerint „... folyó hó 16-án reggel fél tízkor, hossza szenvedés után agyhúdás következtében...” hunyt el. „Négy hosszú évig volt élő halott, négy hosszú évig feküdt az ágyban, hű neje által ápolva ...” Veszprémi Független Hírlap, 1883. július 21. 1-3.

³² Veszprémi Független Hírlap, 1883. július 21. 1-3. oldal

³³ VeML V.172a. 3. kötet, 1000 fsz.

³⁴ BONA Gábor szerint (BONA, 732.): „A szabadságharc alatt nősül, felesége Győzei Ida.” Sajnos nem találtam ezt igazoló adatot anyakönyvi lapjában akár a nősüléséről, akár válásáról.

³⁵ Veszprémi Napló, 1912. 12. 01. 3.

³⁶ VADÁSZY Ambrus nyá. honvéd ezredes és m. kir. darabont testőr főhadnagy. A gyászjelentésben olvasható: siratta felesége és kicsi fia, Pistike. Veszprémi Napló, 1912. 03. 24. 4.

³⁷ Veszprém vármegyei Múzeum szerzeményi napló 1903-1923, 4052 fszám.

³⁸ Uo.: 4364 fszám.

³⁹ Ezúton is megköszönöm TÓTH János és a Temetőgondnokság dolgozóinak segítségét.

⁴⁰ FIÁTH, 2. kötet 155.

⁴¹ Az anyakönyvi bejegyzésen: keresztnév: Stephanus, Ignatius, szülők: magnif. Dom. Ignatius ROSOS, D. Therez GÁL, keresztszülők: Joseph ROSOS, Cath IANHOFFER, keresztelte a vörösberényi plébános Alojzi HORVÁTH. Szentkirályszabadja, anyakönyv, K118 mikrofilm.

⁴² CSERNY, 134.

⁴³ Ez a jótékonyági alap az 1861 februárjában megalakult Honvédegylet volt.

⁴⁴ Veszprémi Közlöny, 1888. 06. 10. 2. oldal

⁴⁵ GÉRESI, 210.

⁴⁶ A harang felirata: ÖNTETTE ÖZV. GLOGER SÁNDORNÉ VESZPRÉMBEN 1877. GLOGER Sándor harang- és fecskendőkészítő művész számláit egyenlítette ki Veszprém pénztárnoka a piaci kútnál különböző réz elemekből öntött munkái értékét 1857. 09.29-én. Lásd: VeML V.145. Veszprém város polgármesterének iratai. Jelzet: 1-282.

Családom történetének kis csodái

„A csoda olyan esemény, amelyet nem tartunk lehetségesnek vagy valószínűnek tapasztalataink és ismereteink fényében... Egyes dolgok, események csodaként való felfogásának az ember gondolkodásában nemcsak igénye, hanem valószínűleg természetes szerepe is van, a pusztán ésszerűség az emberek egy jelentős része számára nem jelent kielégítő világmagyarázatot. Nem lehetetlen, hogy a csoda, mint a hihető valóság ellentéte, amelyre ugyanúgy szükségünk van, mint a 'semmi', a 'nincs', a 'halál', az 'élet után' stb., szintén páros fogalmi konstrukciókra... Csodák szerepelnek irodalmi alkotásokban is, átalakulások, méretváltozások, különleges kalandok és hőstettek formájában. A csodákra emlékezni szokás, a csodákkal összefüggő személyek és helyek, tárgyak és módszerek hitbeli kérdéssé válnak... Az emberekre jellemző, hogy várnak, számítanak arra, hogy hétköznapi életük során csodák történjenek velük.”¹

Életünk során mindig várjuk a kellemes meglepetéseket. Kisgyermekként a karácsony, a húsvét büvökrét, később az életünket formáló tanulást, munkát, szerelmet, boldogságot, a szerencsés véletleneket, a *csodákat*. A csodától a nap melegebben süt, az ég kékebb és jobban érzi magát az ember, egyszóval szebb, könnyebben elviselhető lesz a hétköznapi élet.

Ilyen csodát éltem meg kétszer is nemrégén fél évszázada elhunyt Édesapámmal kapcsolatban, először 2003 őszén, másodszor pedig 2012 tavaszán!

* * *

Édesapám, Lovassy Andor (1909-1963) magyar-francia- (majd később) orosz szakos középiskolai tanár életét a 20. század igencsak különösen formálta: kisgyermekként megélte az I. világháború nélkülözéseit, volt Kaszap István cisztercita gimnáziumi és cserkésző Székesfehérváron, egyetemista Pécsen és Párizsban, grófi nevelő Tiszaroffon, malomellenőr Somogyban, majd az ország különböző városaiiban adóhivatali tisztviselő és újságíró, alkalmi fizikai munkás, óraadó tanár és kollégiumi nevelő mindaddig, amíg a sors 1943 őszén tanár-hadnagyként a kőszegi Hunyadi Mátyás katonai alreál-iskolába vezette. A II. világháború után a kőszegi bencés gimnázium tanára lett, majd élete végéig tanította, nevelte a kőszegiek generációit.

Gyerekkoromban, családi körben nagy érdeklődéssel hallgattuk mesébe illő történeteit ifjúkori barangolásainak színtereiről: Franciaországról, Angliáról, Svájcra, Olaszországról. Barátait: többek között Weöres Sándort, Jankovich Ferencet, Tatay Sándort, az operanékes Szabó Miklóst nálunk tett látogatásaikon személyesen megismertük. Tőlük is hallottam: Édesapám irodalmi munkássága különleges érték. Önálló kötetei, kiadványai² ott sorakoztak a könyvespolcon. Versei megjelentek antológiákban, periodikákat szerkesztett, újságcikkeket és alkalmi költeményeket írt, helytörténeti kiadványok társszerzője, fotósa volt.

Örömmel vette, ha ezek között válogattam olvasnivalómat. Verseiből a magam örömére már akkor sokat megtanultam.

Aztán... csak 12 éves voltam, Zsuzsi nővérem 15, amikor 1963 nyarán a tüdőrák néhány hét alatt végzett Édesapámmal... Utólag látom, hogy gondtalan gyermekkoromnak akkor lett vége, hirtelen felnőtté váltam. Édesapám kézíratait még abban az évben összegyűjtöttük, ládába csomagoltuk és a padlásra tettük.

Repültek az évek; érettségi után Budapestre, majd Veszprémbe kerültem, családot alapítottam. A munka, a gyerekek mellett egyre ritkultak, rövidültek a kőszegi látogatások. Arra, hogy az értékes hagyatékot elővegyem, soha nem volt idő. Közben Édesanyám és egyetlen nővérem is meghalt, s a család immár legidősebbjeként enyém lett a csodálatos örökség: a láda.

Külön adomány a sorstól, hogy az iratanyag teljesen sértetlenül, jól olvashatóan megmaradhatott. Elővettem a ládát, végignéztem a tartalmát... Kéziratok, levelezések, okiratok, igazolványok mellett kis füzetek kerültek elő: Édesapám 1924. május 8-tól naplót vezetett! Utolsó bejegyzése 1949. november 1-jén készült. 25 év a magyar történelem legviharosabb idejéből, különböző városokból, egy vidéki irodalmár-tanár szemszögéből nézve... fájdalmasan szép tartalommal.

A levelezések: külön köteg a kis kadétek holléte után érdeklődő szülőktől, a Németországba kitelepített iskola diákjainak beszámolóit a volt, szeretett osztályfőnöknek.³ Külön kötegekben az 1945-46-os háborús temetkezések iratai, adalékok a gimnáziumi élet újraindításáról, a katonai reáliskola háború utáni sorsáról, az első választásokról, a kőszegi háborús károk helyreállításáról, az 50-es évek életéről...

Aktív életem befejezése óta megkezdtem az iratanyag rendszerezését, s őszintén remélem, hogy Édesapám halálának 50. évfordulójára – 2013. szeptember 3. – a köz érdeklődésére számító írásokat egy kis kötetben nyilvánosságra tudom hozni.

* * *

AZ ELSŐ CSODA

2003 őszén a veszprémi televízió kulturális magazinjában Raffai István főszerkesztő úr bemutatta az Új Horizont Alapítvány gondozásában megjelent Az „Állj fel” torony árnyékában című,⁴ a 20. században Párizsban publikáló magyar írók antológiáját. Miután másnap a belvárosban összefutottunk, megkérdeztem: tud-e arról, hogy létezik egy kis kötet, Az Eiffel-torony árnyékában című Édesapám tollából. István szeme kikerekedett, azonnal behívott a szerkesztőségbe. A még nyomdászágú könyvben – igencsak előkelő írói-költői környezetben – szerepelt Édesapám írása is! A kötetben szereplő szerzők közül ő volt az egyetlen, akinek további irodalmi munkássága ismeretlen maradt a kötet összeállítói számára.

Felvettük a kapcsolatot a kötetet szerkesztő Ablonczy házaspárral. 2004. január 21-én, a Magyar Kultúra Napján, én is részt vehettem a kötet párizsi bemutatóján, s úgy éreztem, hogy Édesapám kísért el oda.

Még ebben az évben született egy kedves kis kőszegi kötet Tóthárpád Ferenc⁵ költő-irodalmár szerkesztésében Szentjánosbogár⁶ címmel, ami néhány héten belül hiánycikk lett a könyvesboltokban.

A MÁSODIK CSODA

2012 márciusában az interneten mást keresgélve, véletlenül rábukkantam Vári Fábíán László⁷ doktori értekezésére⁸, amelyben többször hivatkozik a Lovassy Andor által fordított Ruszin népballadák című kötetre is. Többek között az előszóból ismerteti a fordítót: a székesfehérvári tanár-újságíró.

Kétségtelenül, ő az Édesapám!

Erről a kötetéről pedig nem tudok, soha nem is láttam. Amint tudtam, újra a kőszegi ládában kutattam, de hiába... Vári Fábíán László említést tett arról, hogy a kis könyvecske ritkaság, nincs belőle az Országos Széchényi Könyvtárban, az egyetlen, általa fellelt és lemásolt példány beregszászi magántulajdon. Azóta személyesen is megismertem a kedves kárpátaljai költő-író kortársamat, és a balladakötet fénymásolatban megkaptam tőle.

A kisméretű, 17x12 cm nagyságú, mindössze 168 oldalas könyvecske a Kárpátaljai Tudományos Társaság gondozásában a Szláv írók sorozat 2. köteteként 1944-ben Ungváron látott napvilágot. Szerkesztette és a szerkesztésért felelt: Harajda János.⁹ A ruszin-cirill betűkkel leírt 28 ballada a páros, magyar tükörfordításuk a páratlan oldalakon együtt jelenik meg az olvasó előtt.

Édesapám az előszóban vall arról, tanulmányai során csak hallott a ruszinokról, „érdekes” ruhába öltözött, jámbor, nagyon szegény, egyszerű népcsoportnak tekintette őket. Állami parancs küldte őt 1942 tavaszán Ungvárra, és ott egyre több ruszin értelmiségi barátja lett. Szalonnasütés közben ismerte meg az ősi ruszin ritmust, a kolomöjkát, s azonnal rabul ejtette a dalok különös hangulata. Ekkor kezdte el a ruszin nyelv, a cirill betűk mélyrehatóbb megismerését.

A balladák fordításához az egykori iskolatárs, Harajda János buzdítására az ungvári szálásadójánál szolgáló írástudó ruszin lány segítségével kezdett. Jól sikerülhettek kezdeti próbálkozásai, és így kaphatta meg fordításra a főleg Demján Lukács, valamint Lakatos Gyula és a N. Kuchárev által gyűjtött balladákat.

* * *

Nosza, elő a naplóival! 1942. március 31.-június 3. között élt Édesapám Ungváron. Már április 2.-án találkozott a Harajda fivérekkel; együtt ebédeltek. Május 20-án fordította az első balladát, a Bodnarecskát, és ugyanezen a napon délután a Kárpátaljai Tudományos Társaság székházában megbeszélést folytatott Harajda Jánossal. Ezt követően 1944 májusáig időről időre Székesfehérváron, Kőszegen, Pécssett délutánonként, esténként ruszin balladákkal dolgozott, majd május 20-án délután az előszót gépelte Székesfehérvárott a hivatalában. Az utolsó, balladákra vonatkozó adalék 1944. május 27.: „200.- P irodalmi tiszteletdíjat kapott Ungvárról.”

A napló ezután légveszélyekről, zavarórepülésekről, bombázásokról, félelemről és halálról mesél. Ungvárról nem kapott se levelet, se csomagot. Harajda János az ősz folyamán mártírhalált halt... Talán a Kárpátaljai Tudományos Társaság utolsó nyomdai terméke volt Apám könyvecskéje, hiszen 1944-ben a bevonuló oroszok megfosztották őket székházuktól, nyomdájuktól.

A háború végén a határok végképp lezárultak, az új élet alakításában fontosabb, építő feladatok várták őket.

Milyen szép lehetett volna, ha Édesapám tudott volna könyve megjelenéséről, ha Édes-

anyám, Nővérem büszke lehetett volna! Nékem erőt, optimizmust adott, köszönöm, Istenem!

Íme az én csodáim... és még egy kicsi: 2012. június 16.-án a kőszegi Hunyadi Mátyás katonai alreáliskola egykori növendékeinek találkozásán az intézet parkjában szentjános-bogarak repkedtek körülöttem...

Az anyai könnyek¹⁰

Ráhajlik a tölgy a tölgyre,
Éles tőr fut anyaszívre:
Menj el, anyám, menj el tőlem,
Hozzám ma vendégek jönnek!

Ne jer, anyám, ne jer hozzám,
Rossz sors lakja az én tanyám!
Majd ringatom a gyermeked,
A rossz sorsot békítgetem.

Sok vendég jön, gazdag vendég,
Velük sok meghívott szomszéd.
Mind azt kérdi, tudakolja:
Koma, ez a maga anyja?

A rossz sorsot nem békítéd,
Csak életem rövidítéd.
Míg beszélget anya s lánya,
Jön a fiú, fut utána:

Szörnyű szégyen lenne nékem
Anyámnak nevezni téged!
Anyaszemnek hullik könnye
Messzefutó ösvényekre...

Fordulj vissza, édesanyám,
Istenharag járt a tanyán!
Megkeresem a kenyered,
Széppé teszem az életed!

Idegenben, bús utakon
Nem ismeri gyermek, rokon.
Lánya elmegy anyja mellett,
Szülőanyját sem ismerve.

A házamba villám sújtott,
Feleségem s fiam halott...
Meghalt a sok gazdag vendég,
Lakomára hívott szomszéd.

Rút, fekete, öreg néne,
Hová, merre, meddig méne?
Hozzád megyek, édes lányom,
Talán nyugalmam találok.

Nem a villám volt az, fiam,
Más sújtott le, gonosz fiam!
Égből villám nem üt könnyen,
Az csak az én sűrű könnyem...

Gyűjtötte: Demján Lukács Alsóverekén, fordította: Lovassy Andor

JEGYZETEK

¹ Wikipédia szómagyarázata

² LOVASSY Andor önálló kötetei, kiadványai, amelyek a szerző tulajdonában fellelhetők:

Az Eiffel-torony árnyékában (Párizsi apróságok) 1-2 kiadás. Pécs, 1934, 1935, 3. átd. kiadás Szeged, 1938.

Szent István városa. Szeged, 1938.

Mindent vissza! Pécs, 1938.

Francia írások Székesfehérvárról 1502-1936. 1-2. kiadás. Székesfehérvár, 1939.

Zágon felé mutat egy halovány csillag. (Mozaikok Erdély megszállásából) 1-2. kiadás. Pécs, 1940., 1941.

Százados úr, sejahaj... (Honvédségünk élete ötszáz katonanóta tükrében). Pécs, 1942.

³ A katonai reáliskola egykori növendékei évenként június közepén találkoznak Kőszegen. 2004-ben az érintettek kézbe kapták a 60 éve született, értük aggódó szülők leveleit, amelyekről eddig nem tudtak.

⁴ Az „Állj fel” torony árnyékában. Magyarok francia földön. Egy század tükörcserepei. Szerkesztette és a jegyzeteket írta: A. SZABÓ Magda és ABLONCZY László. Előszó: MÁDL Ferenc. Új Horizont, Veszprém, 2003. 640.

⁵ TÓTHÁRPÁD Ferenc (1958) többkötetes köszegi író, költő, irodalmi szerkesztő totharpadferenc.com

⁶ LOVASSY Andor naplói. 1928. január 23.: „...Te tudod, jószágos Istenem, hogy én minden tettemet, gondolatomat, sőt egész életemet is másokért akarom feláldozni, és pedig úgy, hogy ez Neked is tessen... Az újságcikkeimhez a „SZENTJÁNOSBOGÁR” álnevet választottam... add meg nekem, ...hogy egész lényemben, cselekvéseimben a szentjánosbogár szerepét tölthessem be és azoknak, kik a sötétben járnak, mint szentjánosbogár világítsak.”

⁷ VÁRI FÁBIÁN László (1951) kárpátaljai, József Attila-díjas költő, író, kritikus, műfordító, l. Wikipedia VFL

⁸ FÁBIÁN László: A magyar és a ruszin (ukrán) népballadák összehasonlító vizsgálata. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajzi Tanszék, 2007. 52., 97. Irodalomjegyzék 73.

⁹ Dr. HARAJDA János (Iván) (1905-1944) az Ung megyei Drugetházán született, iskolaigazgató apja Székesfehérvárra költöztette a családot. Itt érettségizett, majd jogot, bölcsészetet tanult. 1935-ben a krakkói egyetemen tanított. 1940-től a Kárpátaljai Tudományos Társaság titkára, ennek megszüntetése után 1944 novemberében letartóztatták. Két hét múlva a börtönben „ismeretlen körülmények között” meghalt. www.sulinet.hu, www.lexikon.katolikus.hu

¹⁰ Ruszin népballadák, 140-143.

Veszprém város fertőtlenítője története

A fertőtlenítő a jeruzsálemhegyi Sintér-dombon, a Szél utca folytatásaként a vízfolyó árók északnyugati szélén, a Harmat utca 15. szám alatt üzemelt és a város tulajdona volt. Építési ideje 1915. Helyrajzi száma 2538/b, telekkönyvi száma 3753, a beépített terület nagysága 21.9 öl. / (Az 1922. évi állapotfelmérés adatai.)¹

A fertőtlenítés külön szaktudomány, amelynek nagy irodalma van. Története az ókorig nyúlik vissza. A fejlődés során a fertőtlenítési eljárásoknak két nagy csoportja alakult ki: fizikai és kémiai. A fizikai eljárás közé elsősorban a hő tartozik: a forró száraz hő és a forró vízgőz. A kémiai eljárásnak számtalan változata van, amely a tudományos fejlődés során napról napra gyarapszik. Semmelweis Ignác korában a legismertebb a klórmész volt, azóta azonban nagyon sokat fejlődött mind a kémiai, mind a fizikai fertőtlenítés lehetősége.²

A fertőtlenítőgép beszerzésére elsőnek mondható rendelkezés a 29013/1894.B.M. számú körrendelet (Rendeleték Tára, 1894. 449. o.), amely alapján a belügyminiszter elrendelte, a vármegyék minden alkalmas lehetőséget használjanak fel arra, hogy beszerezhessék a gőzzel való fertőtlenítési eljáráshoz a fertőtlenítő gépet. Ha az anyagi helyzetük nem engedi meg, akkor járásonként legalább egy hordozható gőzfertőtlenítő gépet vásároljanak. A fenti számú körrendeletben azt a tanácsot adja a minisztérium, hogy a fertőtlenítési munkára a tűzoltók a legalkalmasabbak. Innen eredhet a fertőtlenítő munkának a tűzoltóság tagjaival való végeztetése.

A Jeruzsálemhegyen már korábban is működött egy, de ismeretlen időpontban létesített fertőtlenítő épület, mert a város önkormányzatának 1906. évi szabályrendelete már akkor a városi orvos munkaköri köteleességévé tette az alábbi ténykedést: „*A fertőtlenítő helyiséget és tárgyakat kijelöli, a fertőtlenítés módját előírja s annak pontos foganatosítására felügyel.*”³

Ezt támasztja alá a 18/kgy/1842/1915. szám alatt hozott tanácsülési véghatározatban leírt szöveg is. E szerint: „*A városi tanács új fertőtlenítőgép helyiség építésére tett előterjesztést, a közgyűlés elfogadja és kimondja: a NOVUM budapesti műszaki vállalat 1915. február 4-én kelt ajánlatát elfogadja s a városi járványkórházhoz a vállalattól az ajánlatban körülírt gőzfertőtlenítő berendezést 3800 korona árban beszerzi és beszerez az ajánlat értelmében egy Lingner-féle szobafertőtlenítőt is 160 korona árban. Elrendelik a gépberendezéshez szükséges fertőtlenítő helyiségnek 3000 korona költség keretében a járványkórház szomszédságában való megépítését. A gépberendezés az épület költségeinek fele részét az 1908.XXXVIII.t.c.1.§-nak d. pontja értelmében az Országos Betegápolási Alap tartozik megfizetni...*”⁴

Veszprém város tanácsa 148/kgy/10228/1913. szám alatt Szabályrendeletet adott ki a fertőtlenítés és városi fertőtlenítő helyiségről címmel. A fertőtlenítések végrehajtására a mindenkor városi orvos adta ki a részletes utasítást. A rendelkezésre álló nagyon hiányos adatok alapján is feltételezhető, hogy a fertőtlenítő személyi feltétele megoldottnak látszott.

Mint olvasható: „Ezen munkák szakszerű teljesítésére két városi tűzoltó lett a budapesti fertőtlenítő intézetben betanítva, kik a városi orvos utasításai szerint és felügyelete alatt végzik a fertőtlenítést a fertőzött lakásokban. A háznál nem fertőtleníthető tárgyakat külön e célra készült vasbádoggal bélelt szekrényekben kocsin szállítják a városon kívül felállított gőzfertőtlenítő épülethez s a szabályrendeletben előírt módon a kitanult fertőtlenítők végzik el a teendőket. A fertőtlenítés díjtalan, csupán az elhasznált anyagokat kell a jobb módúaknak megteríteniük.”⁵

A legrégebbi ismert „fertőtlenítő megbízott”-ként Kukonya József városi rendőr neve olvasható, aki az 1912. évben teljesített fertőtlenítésekről szóló kimutatást beterveztette a tanácsnak.⁶ Egy későbbi időpontból származó adat alapján két városi tűzoltó bizonyítványát sikerült a leszármazottaknál megtalálni: az egyik Krich (Kertai) Istváné, aki 1924. június 27-én, a másik pedig Tatai Ferencé, aki 1930. február 17-én szerezte meg elsősegélynyújtásra képesítő igazolványát (ami nem azonos a fertőtlenítői igazolvánnyal). A fertőtlenítést végző tűzoltók a külön munkáért külön díjazásban részesültek. 1936-ban Komjádi Ferenc és Szigligeti József városi tűzoltók nevével találkozhatunk, miszerint 1936. október 1-jétől kezdve a fertőtlenítésért fejenként havonta 7.20 pengő jutalomban részesültek.⁷

Az 1913-ban kiadott szabályzat szellemének megfelelően dolgoztak egészen a II. világháború befejezéséig. A személyi ellátottságban annyi változás történt, hogy Győri Sándort, a városi kórház mütösét, 1942. január 1-jétől áthelyezték a városi orvos mellé egészségőri munkakörbe. Így ő volt az első „civilis” egészségőre a városnak.*

* Győri Sándor (1912-1984) népszerű emberként volt ismert a városban. Háborús katonai szolgálata és hadifogsága idején Kolláth Sándor helyettesítette 1947. szeptember 15-ig. 1950-ben, a tanácsrendszerre való áttéréskor, a város egészségügyi osztálya vezetőjének dr. Mihálffy Ferencnek volt a beosztottja, aztán pár év múlva már az ipari osztály csoportvezetőjeként dolgozott.

TÖRTÉNELMI ADATSZOLGÁLTATÁS A TÖRTÉNELMI IDŐKRŐL

A vesztes II. világháború után felértékelődött a fertőtlenítő jelentősége. Csakhogy a fertőtlenítőgép is megsérült a szörnyű bombázások során. A lebombázott város iszonyatos képet mutatott. „A várost ért 85 légitámadás során megsérült a lakóházak 75.5%-a. A városi vízművet 100%-os, a villamosművet 100%-os, a városi kórházat, a Korona Szállót, a Várban lévő piarista gimnáziumot 50%-os károk érték... 11 ezer ember menekült el a városból. Ezek közül 6 ezer többit nem tért vissza...”⁸

A Sintér-dombon üzemeltetett fertőtlenítővel kapcsolatban a városi tisztiorvos beszámolója alapján az alábbi történelmi tény megörökítő írásos adatszolgáltatás áll a rendelkezésre: „A tetvességi vizsgálatok és az ezzel kapcsolatos fertőtlenítési eljárásokat a múlthoz hasonlóan folyamatba tesszük, amint a fertőtlenítő gépet üzemképes állapotba helyezzük. A városi fertőtlenítő ugyanis erősen megrongálódott, alkatrészei pótlása csak az utóbbi időben volt lehetséges, de néhány nap múlva azt már üzembe tudjuk helyezni. Az egyéni tisztaságot a szappanhiány hátrányosan befolyásolja. Szerepet játszik a ruhátlanság is, minek következtében sok bőrgennyedés és rühesség fordul elő. Ez utóbbi betegséget illetően a gyógykezelési lehetőség is hiányt szenved a kenőcs alapanyag: vazelin, zsír hiánya folytán.

A felszabadulás utáni időben, április és május hó folyamán nagyszabású vérhas járvány zajlott le a városban. A vérhasjárvány felléptének oka az, hogy a bombatámadások következtében elpusztult és megrongálódott vízvezeték csőhálózati állapotok miatt nem volt víz-

szolgáltatás, mely idő alatt a város lakossága vízszükségletét részben az eddig használaton kívül állott és erre a célra üzembe helyezett gyér számú kutak vizéből, de sok esetben a Séd patak vizéből fedezte.⁹

A vérhasjárvány (dysenteria) leküzdése érdekében a várost 8 kerületre osztottuk, egy-egy kerületet kiosztva egy-egy orvosnak, aki kerületét bejárva kutatta fel a betegeket. A megbetegedések össz. száma: 10.000 főre becsülhető.

Ilyen nagyszámú beteganyagnak a kívánatos kórházi elhelyezéséről és ápolásáról szó sem lehetett, ami lehetőséget adott a betegség terjedésének... a városban csak egy üzemképes gyógyszertár volt, amelynek anyagkészlete később kimerült, a többi 3 szétdőlvén, illetve kiégett. A leromlott közegészségügyi, köztisztasági állapotokat tekintve számolni kellett a nyár folyamán fellépő nagyobb számú tífusz megbetegedéssel... három védőoltó állomást jelöltem ki, és ki-ki a lakóhelyéhez közel lévő állomáson kapta meg a védőoltást. Az oltásokat az akkor a városban működő orvosok látták el. Összesen beoltatott közel 14.000 egyén.”*

Sajnos, a védőoltások ellenére nagyszámú tífusz és egyéb fertőző megbetegedés fordult elő. (A tífusz-megbetegedések száma 195, az elhaltaké 10 fő.) Olyan nagy volt a betegszám, hogy a városi kórház számára kiutalt Irgalmas Nővérek Ranolder Intézete és a Toborzó utca végén lévő Csolnok-ház (jelenleg Historia Szálló) megtelte után dr. Kopasz Ernő belgyógyászati osztályvezető főorvos a megnövekedett számú fertőző betegek részére kiutaltatta az Óvári Ferenc utcai iparostanonc iskolát is. Az összesen 250 ágyszámmal működő kórházban a fertőző betegek ágyszámát 85-re növelték. Sokat fáztak és éheztek a betegek és az alkalmazottak is. A városi kórház szovjet hadikórházként működött 1946. június 10-ig.

Nincs adat arról, hogy ebben a helyzetben a fertőző betegek ruha- és ágyneműit hol fertőtlenítették. A városi kórházban, amit elfoglalt a szovjet katonaság vagy a Sintér-dombi városi fertőtlenítőben? Erre a kérdésre a városi tisztiorvosi jelentés nem ad felvilágosítást. Az egyetlen mondható levéltári forrás, a tisztiorvosi beszámoló alapján annyi bizonyos, hogy a fertőtlenítőgép használhatatlan volt. Javítására vonatkozó, Kővári Márton, Veszprém, Horthy M. u. 24. sz. alatti lakatosmester 1945. október 1-jei árajánlata szerint a javításra szorult gőzkazánt tisztítani és újracsovezni, valamint biztonsági szelepekkel kellett ellátni 68 ezer pengő értékében. A fűrdőkazán javítási költsége 31 ezer pengő lett volna, és az összes egyéb javítási költséggel 182 ezer pengőt tett ki. Végül is a problémát a helyi üzemek oldották meg olyképpen, hogy rohammunka keretében elvégezték a fertőtlenítő épületben lévő gőz- és fűrdőkazán javítását.¹⁰

* Nemcsak Veszprémből, hanem ide, Veszprémbe is menekültek a front elől. Így telepedett le Veszprém-ben több orvos, pl. dr. Gaál István Kassáról, dr. Janik Kálmán Szabadkáról, dr. Keresztesi István a III. Heő. Kórházból, dr. Kopasz Ernő és felesége Szegedről, dr. Sólyom Sándor Kecskemétről stb. Akik itt maradtak, segítettek a helyi körzeti orvosnak a védőoltások lebonyolításában.

Ez azonban csak annyiban jelentett előre lépést, hogy a leglényegesebb és legszükségesebb fertőtlenítési munkálatokat megkezdhessék, elvégezhessek. Nagyjavításra a következő évben – az infláció leküzdése után –, az első hároméves terv keretében nyílt lehetőség, mikor is a fertőtlenítő üzemben tartásához szükséges épület tetőszerkezet, ablakok és ajtók stb. javítását végezték el 14.500 forint értékében.¹¹

A tetvetlenítés folyt, ahogy az adott körülmények között lehetséges volt. Akkori előírás szerint petróleummal vagy 70%-os alkohollal bedörzsölés útján. A fertőzött ruhanemű és ágynemű fertőtlenítésének módja az 1945 márciusa és októbere közötti időpontban nem ismeretes. Korábban az ágy- és ruhaneműt 100-108 °C-on nedves gőzzel fertőtlenítették. Így

a kórokozó mikroorganizmusok legnagyobb része 100 °C-os telített vízgőzben 5 perc alatt elpusztult.¹² Egyetlen irat található, mely szerint 1945 tavaszáig Hosoff József nyugdíjas mozdonyvezető mint gépész dolgozott a fertőtlenítőben.¹³

A házi tetvetlenítés nem járt mindenütt sikerrel, azért a helyi újságban értesítették a lakosságot, ha otthon nem tudják megoldani a tetvetlenítést, akkor minden kedden, vagy ha szükséges, akkor naponta is mindenki fertőtlenítheti magát és meleg zuhanyfürdőt is vehet.¹⁴

A város minden felnőtt polgárának munkát adó helyzetben, ennek következtében a lakosság létszámának emelkedése és számukra új lakótelep létesítése szempontjából kiváló helynek mutatkozott a Jeruzsálemhegy északi végén elterülő Sintér-domb. A járványkórház, a sintérház és a fertőtlenítő épületek helyére az 1970-es években felépült az Endrődi-lakótelep. Minthogy az említett három objektum véglegesen eltűnt a föld színéről, azoknak már csak az emléke marad meg ezen írás alapján.

JEGYZETEK

¹ VeML. Veszprém Város Mérnöki Hivatalának iratai. Épületek törzskönyve. V. 177. XXII.108.d.

² Révai lexikon, 1913. 442-443.

³ Veszprém város szervezeti szabályrendelete, 1906. No.350. V.80. 46. (Lelőhely: Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém)

⁴ VeML. Városi kgy. iratok. V.172/a. No.45. jzkv. 14-15.

⁵ Csolnoky Ferenc: Veszprém város közegészségügyi viszonyai. In: Hornig Károly: Veszprém. múltja és jelene. 1912. 87.

⁶ VeML. Tanácsülési jzkv. 126/tü/2134/1913. február 14.

⁷ VeML. Polgármesteri iratok, 215/kgy/5949/1936.

⁸ Veress D. Csaba: A balatoni csata, 1976. 345.

⁹ VeML. Polgármesteri iratok. 6889/1945. november 26-i iktatmány.

¹⁰ VeML. V. 173/b. Polgármesteri iratok 5218/1945. 234.d.

¹¹ Népmvelő, 1949. április 16-i száma (brosúrája)

¹² Atzél Elemér: A magyar egészségügyi közigazgatás kézikönyve, 1940. II. K. 430.

¹³ VeML. 50/tü/116/1948. január 16-i határozat

¹⁴ Veszprémi Népművelés, 1946. április 21.

Zoiskola Veszprémben: a kisiskolások és az állatkert

Ez a zoopedagógia módszertanát gazdagító írás az ELTE Bölcsészettudományi Kar Budapest Környezetpedagógus-továbbképzésének befejeztekor 1994-ben a Kisiskolások és az állatkert című záródolgozatom III. fejezetének a részlete, ami a zoopedagógia helyi tantervéről szól. A konzulens tanárom dr. Havas Péter egyetemi adjunktus volt.

A zoopedagógia filozófiája. „Mit is értünk korszerű műveltség alatt? A korunkat jellemző globális problémák megoldása iránti készséget és nyitottságot.” Jelen esetben a környezeti nevelési tevékenység szempontjait követve, érdemes a zoopedagógiai potenciából kiindulni. A zoopedagógiai potenciál azt fejezi ki, hogy az állatkerti adottságok reálisan milyen maximális teljesítmény elérését teszik lehetővé.

A használatra javasolt munkaterv arra hivatott, hogy az érintett oktatási intézmény tantervével összehangolható legyen, abba beépítve biztosítsa a követelmények minél magasabb fokú elérését, s ezzel töltse be tantárgyközi és társadalmi integráló szerepét. Mindebből az következik, hogy bár követi a tananyaghoz igazodó taxonimikus követelményrendszert, ebben a formájában hipotetikusnak mondható. Javaslat, mert véglegesíteni csak az alkalmazására vállalkozó pedagógus tudja, aki szakmai elkötelezettségét ezzel a kor igényeihez igazítja, és a gyermekek szemléletét az önművelődés, a természet, az egész környezet felé nyitottá, mobillá, aktívvá teszi.

A nevelési folyamat. „A környezeti nevelés széles ívű össztársadalmi folyamat. Átfogja az iskolai és az iskolarendszeren kívüli képzési-nevelési helyzeteket. ... Nemcsak a környezeti ismeretek, a környezeti problémák megoldásához szükséges készségek, nemcsak a környezethez fűződő érzelmi viszonyulások és értékek pedagógiai eszközökkel történő formálása, hanem mindez az egész személyiségre, a teljes emberre ható nevelési folyamat. A környezeti nevelés kicsalogat az épületből. ... Bátran éljünk ezekkel a lehetőségekkel, a sokféle környezet megismerése, megfigyelése, a környezeti problémákra való nyitottság a valóságos és személyes tapasztalatokból tud legtöbbet meríteni. ... Fontos dolog, hogy minél gyakrabban éljék át a gyerekek: tudok valamit tenni a környezet épségéért, az egyensúlyért.” Nevelés terén a veszprémi Kittenberger ZOO színteréhez kötött terv elkészítése végeredményben kopírozná az állatkerti pedagógia általános elvárásait, tételeit, hiszen maga az emberkép, az emberi magatartás, viselkedés, szokások, viszonyulások és a kívánt gyakorlat is azonos a nemzeti általános elvárásokkal.

Kapcsolat a tanulási-tanítási folyamatokkal. „Végső soron környezeti kultúrára szeretnénk nevelni tanítványainkat, gyermekeinket. ... A környezeti kultúra ugyanis: életmód, gondolkodás- és viselkedésmód, védelem, fejlesztés, okos és mértéktartó fölhasználás – és még ezeken kívül sok minden. ... nemcsak az ismeretek átadásáról (vagyis az oktatásról), hanem a teljes személyiség fejlesztéséről (azaz a nevelésről) van lényegében szó. ... Mivel a nevelés (vagyis a személyiség formálása) kétségtelenül tágabban értelmezhető fogalom, mint az oktatás, legjobb, ha röviden csak 'környezeti nevelést' mondunk, de ebbe automatikusan –

és mindig – beleértjük a környezeti oktatást és képzést is, vagyis az ismeretek átadását és a valamilyen feladat elvégzésére való 'célzott' felkészítést is."

Az itt közölt munkatervet, a tevékenység különböző függőségi viszonyainak figyelembevétele miatt, – melyet határozottan a tanulók attitűdjének, tudásának emelése determinál –, kimondottan javaslat szintjén adom kézre. Az elérendő cél meghatározását úgyis az általános pedagógiai előírások határozzák meg. A zoopedagógia ennek elérését segíti, egészíti ki. Mértékének és módszerének megválasztásában fokozottan játszik közre a pedagógus személyisége, de a pedagógiai munkájában gyakorolható szabadsága, szakmai önállósága is. Tehát e terv feltételezi, sőt megengedi, hogy a vele foglalkozó pedagógus mint szakmai alternatívát fogadja el, és ennek megfelelően alkotó módon kezelje.

Javasolt foglalkozások. Veszprémben a zooiskola beindításának tárgyi és személyi feltételei, ha egyelőre hiányosan is, de adottak. Jelen munkatervvel az általános iskolák alsó tagozatos csoportjainak bekapcsolódását, s ezzel a zooiskola beindulását kívánom előmozdítani. Ez a működés egyrészt az iskolai csoportok (osztályok) tanárai oktató munkájának, tehát a tananyag, a követelmény, másrészt az iskolás korú tanulók egész életét átfogó, egyáltalán nem kizárólag a szakismeretükre, hanem egész személyiségükre kiható környezeti nevelésüknek összehangolását jelenti az állatkert nyújtotta lehetőségekkel. ... A zoopedagógia cél-, feladat- és követelményrendszerét egyértelműen a környezeti és a természettudományos nevelés hatja át. Érinti a velük szoros kapcsolatban álló élő és élettelen természetet, a mesterségesen létrehozott és kialakított, a személyes és a szellemi környezetet. Fokozza az eredményességet, ha a cél eléréséhez vezető út a tanulók attitűdjének felmérésével kezdődik, a foglalkozások során szinte folyamatossá válik, és az előirányzott tevékenység végzetével megismétlődik. Ez tehát központi kérdés. A nevelést és a tanulást-tanítást segítő foglalkozások mellett jelentős helyet foglalnak el a tanórák. Felhasználható a zoopedagógia lehetősége a környezetismeret, fogalmazás, olvasás, matematika, technika, rajz, osztályfőnöki, szinte az összes tanórán és a napközis foglalkozásokon egyaránt. A továbbiakban alkalmazott rövidítések: CFK = cél, feladat, követelmények. – K = koncentráció (tananyag, új fogalom). MT = módszer, tanulói tevékenység. Á = az állatkert nyújtotta sajátos lehetőségek.

1. osztály

1. foglalkozás: CFK = A tanulók a csoportos állatkerti sétájuk alatt ismerjék fel az olvasott mesékben gyakran előforduló állatszereplőket. Figyeljék meg ezen állatok 3-4 érzékelhető tulajdonságát, a külső jegyeket. A külső jegyek alapján tudják majd 2-3 összefüggő mondatban, szóban leírni a megfigyelt állatot. A megfigyelt állatokkal kapcsolatban végezzenek összehasonlítást 1-2 különböző és egyező tulajdonságuk alapján. Ezekkel az állatokkal kapcsolatban nevezzenek meg minél több mese- és könyvcímet. K = Környezetismeret: morfológia, divergencia alapelemei. Magyar nyelv és irodalom: szóbeli kifejezés, olvasás és szövegértés, irodalmi ismeretek. MT = Séta, szemlélődés, megfigyelés, lényegkiemelés, csoportosítás, összehasonlítás. Társaik teljesítményének elismerése. Csend, fegyelem, az utasítások követése. Á = A motiválás, mivel szabadban történik és élő állatokhoz kötődik, erősebben, maradandóbban váltja ki hatását. A teremben képanyagról vagy emlékezet alapján is elvégezhető megfigyelést itt az állatok valós létén végzik. Egyben tapasztalják a diverzitást.

2. foglalkozás: CFK = Tudjanak ez esetben öt tanult dalt pontos szöveggel és ritmusban elénekelni. Idézzenek fel ezekről az állatokról szóló mondókát, verset, találós kérdést. A

versek és a dalok ritmusát jelezzék tapssal vagy mozgással. Figyeljék meg ezeknek az állatszereplőknek a mozgását. Igyekezzenek – maguk által választott testmozgással – utánozni az állatokat. Keressenek hasonlóságot a dalok és az élő állatok mozgásának ritmusa között. K = Magyar nyelv és irodalom: irodalmi ismeretek kifejezése tevékenységgel, memorizált irodalmi ismeretek felelevenítése. MT = Motiváció: dalcsokor összeállítás, éneklése. Az állatszereplők kiemelése, a megfigyelési szempont megbeszélése. Megfigyelés. Eltérő és azonos jegyek, szokások megbeszélése. Utánozás, dramatikus játék. Összehasonlítás. Véleményalkotás, annak cáfolása, megvédése, vagyis a vita elemeinek elsajátítása játékkal, beszélgetéssel. Ismétlés, gyakorlás. Az érzelmi kötődésük őszinte kifejezéséért a jutalmuk dicséret. Differenciált foglalkozással jelentősen segíthetjük a pszichikai gátoltsággal küzdőket. Á = A megfigyelés alanyát saját ismereteik alapján határozzák meg, felfedezve a kapcsolatot az élő természet és személyes tudásuk között. Következtetni tudnak arra, hogy ők is a természet egy részét képezik.

3. foglalkozás: CFK = Ismerjék fel és nevezzék meg környezetük tárgyait és azok tulajdonságait (anyaga, alakja, színe, mérete ...). Legyenek képesek tulajdonság alapján azokat csoportosítani. Ismerjék fel a tárgyak rendeltetése és tulajdonsága közötti kapcsolatot. Érdeklődjenek a dolgozóktól, mi a tárgyak használati értéke, hogy ez alapján is végezhessenek csoportosítást. Végezzenek szóban vagy ténylegesen sorba rendezési játékot a relációk jobb megértése, begyakorlása érdekében (a legnagyobb, legszebb, legújabb, legtöbb ... felé haladva). Mondjanak állításokat ezekről a tárgyairól (ketrec, etető, nyereg ...). Figyeljék meg a szerkezetes tárgyak rögzítését, mozgathatóságát, mozdíthatóságát, hogy észrevehessek a szerkezetre jellemző tulajdonságok és a tárgy rendeltetése között fennálló kapcsolatot a körülöttünk zajló élet összefüggéseire. K = Környezetismeret: a tárgyi környezet fogalmának, változatosságának tudatosítása. Rendszerben látás, a kapcsolatok felismerése. Magyar nyelv és irodalom: interperszonális kapcsolatok kialakítása a viselkedés, szabályok betartásával. Szókincsük bővítése. Matematika: a halmaz fogalmának tudatosítása. A matematikai gondolkodásmód alakítása; érzékennyé téve a gyerekeket az igaz–hamis fogalmak tartalmával, megítélésével kapcsolatban. Technika: anyagok tulajdonsága, felhasználásuk. Az alapanyag és a konstruált tárgy fogalma. MT = Séta, megfigyelés, tréningek a különböző gondolkodási műveletek gyakorlására, a szellemi környezetüket építő különböző tanórák, tantárgyak összefüggésére. Megbeszélés, értékelés, megállapítás, döntés. Játék. Alkalom nyílik a látásmód, a világvélemény alakítására. Á = Bővül tárgyszerűségük, s a tárgyakkal nem képen keresztül, hanem a valóságban találkoznak. S ami ennél több, megérinthetik, látják a használatát. ... Sorba rendezéskor kézbe veszik, áthelyezik másik helyre. A környezet és az életmód élő állatok esetében változatosságában a tanteremben nem figyelhető meg. Ez erősíti az érzékszervek „tanészkező jellegű” használatát.

4. foglalkozás: CFK = Az időjárás jellemzői és az állatok kultakarójának megfigyelése. Figyelemösszpontosítás saját öltözékük és az évszakok, az időjárás összefüggésére. Az állatok élőhelyeinek megállapítása, érdeklődés a vadon élő társaik élőhelye iránt. Problémafelvetés. Vajon az időjárás, az évszakok változása kihat, befolyásolja az állatok élőhelyének kiválasztását? Az állatok csoportosítása élőhelyek szerint. Megfigyelik az állatok és környezetük térbeli viszonyát. K = Környezetismeret: az állatok, emberek életének évszakoktól függő változásai. Az állatgondozók munkája. Rajz: természet utáni ábrázolás. MT = Bevezetés az ökológiai gondolkodásmódba. A figyelem ráirányítása az alkalmazkodás, az életfeltételek – itt búvóhely – szükségességére. Érzelmi telítettségű beszélgetéssel szoktatjuk rá a tanulókat az összefüggések észrevételére, hogy azon gondolkodjanak el, keressék a probléma megoldást.

dását. Á = Az állatok és az állati test képződményei (például szőr) sokféleségét testközelből figyelhetik meg. Ez egyben pozitív érzelmek forrása is jelenti, az érdeklődést kedvezően befolyásolja. A saját tapasztalat azonnali felhasználása a problémamegoldást élményszerűvé teszi. A szabad környezet egyértelműen segíti a térlátás fejlesztését. A legjobb rajzok az állatkert meghatározott területén kifüggeszthetők. Ez is jutalom.

5. foglalkozás: CFK = A parkosított és a természetes zöldfelület közkedvelt növényeit ismerjük fel, nevezzék meg (tulipán, nárcisz, harangvirág, galagonya...). Nevezzék meg a lágy és fás szárú növény részeit. Egyszerű kísérlettel igazolják ezeket a fogalmakat. Csoportosítsák az állatokat az állatkert által forgalmazott képeslapok segítségével különböző szempontok alapján. A szempontok kész ismereteikhez igazodjanak. Ezt a munkát egy állatkerti séta követi, amikor összehasonlítják az állatot élőben és a képen. Ennek szempontja lehet tekintet, póz, környezet tisztasága vagy más egyéb. Bekapcsolódás – egyéni kérdés, választás alapján – növény- vagy állatgondozó munkába. K = Környezetismeret: növény- és állatismeret, a lakóhely növény- és állatvilága. Növények és állatok jellemzői. Természetvédő tevékenység végzése. Magyar nyelv és irodalom: képolvasás. MT = Séta, szemlélődés, az élőlények megnevezése. Egymástól, tanítójuktól hallják a növényneveket. Mások tudása mintaértékű. Saját ismereteik bővítésére készíti őket, és alakítja a tekintélyt, az elismerést. Az egyszerű és ötletes kísérletek növelik kíváncsiságukat. Ismétlődésük szokássá alakítja, hogy bizonyosságot keressenek az újonnan tanult fogalmakra. Például megkopogtatják az élő növény lágy és fás szárát. Melyik ad hangot? Látják a növények ápolását, fejlődését. Ez számukra modell, megfigyelik és utánozzák. De megtanulják azt is, hogy természetvédelem a csend, a tisztaság, az élelem biztosítása is. Gereblyéznek, öntöznek, söpörnek, segítenek az állatok eledelét összeállítani... Gyakorolják a helyes–helytelen megítélését, a jó és a rossz véleményezését. Egyre jobban megértik a „környezet” szó tartalmát, ezért megnyilvánulásuk kezd tényszerűvé válni a természeti jelenségekről. Á = A dísznövényismeret, ennek sokféleségét nélkülözi a tananyag, pedig ez is része a környezeti műveltségnek. Így hasznos kiegészítő ismerethez juttatja a tanulókat. A kísérletvégzés módszerét azzal egy időben, annak gyakorlati hasznával ismerik meg. Érzékelik az élethelyzetek valóságát és az adekvát helyzeteket ábrázoló képek különbségét. Időészlelés.

2. osztály

1. foglalkozás: CFK = Növények és állatok érzékelhető, mérhető tulajdonságai. A tulajdonságok becslése. Végezzenek minél több mérést! Az élőlények és tulajdonságuk megnevezése. A becsléssel végzett viszonyítás szokássá alakítása. A kérdésfeltevésre helyes nyelvi formában adjanak választ. A foglalkozás menetéről állítsanak össze eseménysort. Keressenek viszonyítási alapot az állatok mesében felruházott tulajdonságaihoz (például: akkora szeme volt, mint egy kávéscsésze...) K = Környezetismeret: az élőlények mérhető tulajdonságai. Növény- és állatismeret. Az állatok ismertető jegyeinek bővítése. Matematika: a mérőeszközök használata, mértékegységek alkalmazása. A mérés szerepe az életben. Magyar nyelv és irodalom: szóbeli kifejezés, irodalmi ismeretek, illem. Testnevelés: mozgás természetes terepen. MT = Séta, megfigyelés, gyakorlat, játék. Kölcsonös verbális ismeretközlés. Becslés, összehasonlítás, viszonyítás. Á = Élő állaton mérést végezni külön élmény. Ösztönöz a mérőeszköz adata gyors leolvasására. Érdekes szituációk megteremtésével nyújtunk ismereteket, például a pata szélességének megmérésevel. Az állatoknak olyan jellemző tulajdonságait figyelik meg, amelyeket képről nehezen tudnának megállapítani. Lépés-, ugrástávolság, lábnyom.

2. foglalkozás: CFK = Szerezzenek gyakorlatot a szempontok követésében, a nonverbális közlés mód felismerésében, a gondolkodási műveletek végzésében. Bővítsék növény- és állat ismeretüket. Fejlődjön esztétikai érzékenységük, rajz- és plasztikai készségük. Örömmel és ötletesen használják fel saját alkotásaikat bábozáshoz, improvizáláshoz. K = Környezetismeret: állat ismeret az állatok 3-4 érzékelhető tulajdonságának megnevezésével. Fejlesztik gyakorlottságukat a megfigyelés, a leírás szóban és rajzban, az összehasonlítás, a csoportosítás terén. Magyar nyelv és irodalom: szóbeli kifejezés, jegyzetelés. Rajz: ábrázolásukban kiemelik a megkülönböztető jegyeket. Megfigyelésük kiterjed az alak, a forma különbözőségére. MT = Kiscsoportos foglalkozás. Megfigyelés a kapott szempontok alapján. Szavak feljegyzésével készítenek jegyzetet. Az összehasonlítás, a csoportosítás frontálisan történik. A tömörszerű formák alakítása a tanult technikák (ragasztás, kihúzás...) alkalmazásával történjen. Á = A nonverbális jelek, az útbaigazító, ismertető, figyelmeztető táblák, korlátok ... betartásával az életre nevelünk, mert az szolgálja az egészség- és a balesetvédelmet. Az állatkerti környezet hatással van igényességük, tudásvágyuk, esztétikai érzékük fejlődésére.

3-4. foglalkozás: CFK = Az életjelenségek megfigyelése. Fedezzék fel, hogy az életjelenségek az élőlények közös jellemzői. K = Környezetismeret: az élőlényekről tudják, hogy szaporodnak, fejlődnek, növekednek, lélegeznek, táplálkoznak, elpusztulnak. Az ember is a természet része. Magyar nyelv és irodalom: kulturált társalgás, szakszavak használata, irodalmi ismeretek felelevenítése. Rajz: térbeli ábrázolásmód, helyes arányok. MT = A foglalkozást egy állatkerti szakember bevezetője, ismertetője kezdi. Megfigyelés következik, amellyel elmélyítik az eddigi ismereteiket. Végül manuális elfoglaltság teszi élménydúsabbá a napot, amely közben erősen kifejezésre juttathatják érzelmeiket. Á = A természet élőlényeivel, adottságaival, változatosságával együtt felhasználhatjuk az állatkertet, mint a legkövetesebb szemléltető eszközünket.

5. foglalkozás: CFK = Alkalmazzák az ismeretszerzés különböző módjait. Eszközismeret, -használat. K = Környezetismeret: egyénileg vagy közösen vegyenek részt környezetvédő munkában. Magyar nyelv és irodalom: a film elemzése, lényegkiemelés. Technika: különböző eszközök, szerszámok használata. Balesetvédelem, egymás segítése. MT = Filmrészlet megtekintése (madarak védelme, ...) vezet be a foglalkozást. Rövid megbeszélés, elemzés, tanulás kiemelésé következik. Megtekintik a madárházat. Állatkerti szakember bevonásával a madárházban végeznek gyakorlati munkát. Á = A mozgófilm alapján szerzett ismereteiket a valóság szemlélésével erősítik meg. Az ismeretszerzés során kialakult érzelmeiket, viszonyulásukat munkavégzéssel fejezik ki. Az így felépített foglalkozások erősen hatnak a világnépek alakulására.

6. foglalkozás: CFK = Alakuljon ki érdeklődésük lakóhelyük megismerése iránt. Az állatkert is a lakóhelyük egy része. Vegyék észre közlekedés közben és az állatkertet övező domboldalról lakóhelyük változatosságát. Jól időzítve kapcsolódhat ez a foglalkozás egy városi rendezvényhez. Vegyenek azon is részt (például egy fórumon, állatbemutatón, íjászversenyen ...). Kísérjék figyelemmel az emberek viselkedését, elemezzék a helyes és helytelen szokásokat. K = A lakóhelyismeret előkészítése, megalapozása. MT = Tömegközlekedés, séta. Aktivitáson, érdeklődésen alapuló megfigyelés, esetelemzés, beszélgetés. Á = Az állatkert földrajzi és épített környezetével, az emberek életmódjával, viselkedésformájával komplex szemléltető terepet nyújt a lakóhelyük részletesebb megismeréséhez.

3. osztály

1. foglalkozás: CFK = Tudják, hogy az élőlények élőhelyükön közösségben élnek. Életüket az életfeltételek teszik lehetővé. Tudják, melyek a legalapvetőbb életfeltételek. Kulturáltan nézzék végig az erről szóló filmet. A megbeszélések tartalma kiterjed a látott és szemlélt állat eredeti élőhelyére, az ottani adottságokra, az ember és az állat mindenkori kapcsolatára. Tudjanak problémát felvetni, megvitatni, megoldást keresni. K = Környezetismeret: az életfeltételek ismerete, összefüggések keresése. Magyar nyelv és irodalom: az írásbeli jegyzetelés begyakorlása. Tudjanak véleményt alkotni a látott filmről, megfigyeléseik alapján problémát felvetni, azt a lényeg kiemelésével kulturáltan megvitatni, megoldást keresni. Szerezzenek gyakorlatot a történelmi léptékű gondolkodásban. MT = Film megtekintése, élő állatok megfigyelése. Beélelést, képzelőerőt tanúsító beszélgetés, kérdésfeltevés. Megfigyeléseiket szócsoportokkal jegyezzék le. A megvitatáskor legyenek aktívak, türelmesek, megértőek társaik véleményével, érzéseivel szemben. Á = Az élőhely, pihenőhely szükségessége, változatossága. A szakemberrel folytatott beszélgetés bevezeti a tanulókat a történelmi idő változásaihoz. Tágul a képzeletviláguk. Képet alkotnak a régmúlt időről. Kapcsolattartás felnőttel. Élménygyűjtés tapasztalat és kommunikáció útján.

2. foglalkozás: CFK = Megfigyelési szempontjuk az élővilág és környezete. Útközben az ember és földrajzi, társadalmi környezete; az állatkertben a növények, állatok és azok szűk környezete. A kutyaféléknél, macskaféléknél elsődlegesen a testfelépítés és az életmód. Összehasonlított és megosztott figyelem alakulása. Végezzenek vizsgálódást a város egyetlen folyóvizénél, a Séd-pataknál: élővilága, folyásiránya, szennyezettsége... K = Környezetismeret: lakóhelyismeret, földrajzi ismeretek, terepgyakorlat. Az épített környezet hatása a természetes élővilágra. A növények, állatok testfelépítése, összefüggése környezetükkel, életmódjukkal. Ismereteiket, szemlélődésük során szerzett tapasztalataikat tanulják meg összehangolni, elemezni. Magyar nyelv és irodalom: szóbeli kifejezés, érdeklődés, kapcsolatteremtés, a vélemény rövid, tömör kifejezése írásban, rajzban, tiszta és szemléletes külalakkal. Rajz: feladatlap megoldása Testnevelés: mozgás természetes talajon. MT = Séta, terepszemle, terepgyakorlat, megfigyelés, általánosítás, összehasonlítás, következtetés, az adatgyűjtés különböző módjai, s az adatok feldolgozása. Feladatlap megoldása. Játék. Á = Az emlős állatok testközeli megfigyelése. Tapasztalatgyűjtés az állatgondozók munkájáról.

3. foglalkozás: CFK = A madarak megfigyelése. Testfelépítés, életfeltétel, életmód, mozgás, jellemző tulajdonságok. Tudjanak egyszerű kísérletet elvégezni, értelmezni. Játékos ismeretgyűjtő verseny. K = Környezetismeret: az állatok testfelépítése, az életjelenségek. Kísérlet végzése. Magyar nyelv és irodalom: szóbeli és írásbeli kifejezőmód (illem, célszerűség). Irodalmi ismeretek felelevenítése. MT = Kiscsoportos megfigyelés, szóbeli kapcsolattartás. Érdeklődés: „Mi veszélyezteteti napjainkban a madárvilágot?” Problémafelvetés, megoldás keresése. Globális és lokális problémák, meg a környezetvédelem gondolatának megfogalmazása. Hasonlóság keresése az ismeretterjesztő szövegek, a mesék és a tapasztaltak között. Nyelvi, állatismereti játék. Testkommunikációs gyakorlatok lényegkiemeléssel. Á = Közvetlen szemlélődés, tapasztalás. A felfedező tanulási módszerrel szerzik ismereteiket a morfológia és az ökológia terén.

4. foglalkozás: CFK = Közlekedés közben figyeljék meg a város felszíni formáját. Ismerjék meg és jegyezzék meg a helyi elnevezéseket, például: Aranyos-völgy, Benedek-hegy, Barát erdő stb. Ezt a foglalkozást téltre tervezve lehetőség nyílik az állatok téli elhelyezését, gondozását, az ember és környezete téli viszonyát (például: hagyományos fűtés) megfigyelni. Végezzenek környezetvédő tevékenységet. K = Környezetismeret: ismerjék fel a

megtanult, megfigyelt felszíni formákat, tudják értelemszerűen használni az időjárás elemeit kifejező fogalmakat. Lakóhelyismeret: helyi elnevezések gyűjtése. Tapasztalat alapján nevezik meg a környezetkárosító tevékenységeket, végezzenek környezetvédelmi munkát. Bővítsék állatismeretüket. Gyűjtsenek ismeretet az állatok életmódja és az időjárás összefüggéséről. Keressék a gyakori természeti jelenségek között az ok-okozati összefüggést. Magyar nyelv és irodalom: szókincsük bővítése. Technika: szerszámok, eszközök használata. Testnevelés: mozgás a szabadban. Lehetőség szerint hógolyózás. MT = Séta, ismeretgyűjtés. Beszélgetés az időjárásról. A tanult fogalmak felelevenítése, ismétlése, összeegyeztetése a valósággal. Az összefüggések megértése. Szakszavak használata. Környezetvédelmi tevékenység szakember irányításával. Á = Tapasztalatgyűjtés az állatok téli körülményeiről.

5. foglalkozás: CFK = Növény- és állatismeret bővítése, erősítése. Részei, testrészei. Csoportosításuk. Végezzenek természetgondozó munkát (például növényápolás, ültetés) az állatkert lehetősége, igénye szerint. Cél a fegyelem, szorgalom, igényesség növelése. K = Környezetismeret: növény- és állatismeret, az élőlények részeinek, testtájainak megnevezése. Természetvédő munkálatok. Különböző érzékszervek használata, érzelmi kötődés fokozása. Technika: eszközök, szerszámok használata, célszerűség, munkafogások, balesetvédelem. MT = A szempont megadása az iskolában történik. A növényeket már útközben megfigyelik a konyhakertekben, a parkokban. Csoportosítás, növény- és állatismeret bővítése. Tényleges munkavégzés. Fegyelem, szorgalom, igényesség alakulása. Munkaszokások begyakorlása. Á = A megismerés témáját életközélemből merítik. Kitűnő lehetőség a tudomány és az élet, az elvont és a gyakorlati tudás összeegyeztetésére.

6. foglalkozás: CFK = Önálló megfigyelés, összehasonlítás, viszonyítás. A mozgás és a testalkat összehasonlítása (például a szarvasmarha és az antilop). Az év során szerzett ismeretek oldott hangulatú feladatlapos számonkérése. MT = Vizsgálódás, megállapítás, következtetés, összefüggés keresése, összehasonlítás, közös értékelés. A közös munka váljék örömforrásukká. Á = Az állatkert bemutatja az emberek és az állatok egymásmellettségét, az állatok életfeltételei mellett az emberi beavatkozás szükségességét. Az állatgondozó és a rábízott állatok kapcsolata követendő példát, mintaértéket sugall a háziállatok, a díszállatok gondozásához.

7-8. foglalkozás: CFK = Csoportkirándulás. Az egyik Zirc-re a Bakonyi Természettudományi Múzeumba, a másik Balatonederics-re az Afrika Múzeumba és Keszthely-re a Balaton Múzeumba, esetleg Szántód-pusztára. Kiemelt cél az állatokról szerzett ismeretanyag bővítése fegyelmezett, mások iránt tanúsított tapintatos viselkedés, a közlekedési szabályok betartása. K = A koncentráció minden tantárggyal, műveltségi területtel fennáll, kiemelt helyen áll az állatismeret. MT = Kirándulás. A tanulási lehetőségek és a nevelő hatások meg egyeznek a tanulmányi kirándulásokéval, de hangsúlyosabban érvényesül a környezeti szemlélet formálása. Á = Az állatkert szakembere lényeges és szakszerű segítséget tud nyújtani a felkészítésben és a levezetésben. Javasolt időpontja egy-egy szombati nap.

4. osztály

1. foglalkozás: CFK = Végezzenek természetmegóvó tevékenységet. Növényápolás, az állatok gondozása. Közben beszélgetés az állatgondozókkal, önálló tapasztalat- és ismeretszerzés. K = Környezetismeret: önként vállaltanak és lelkiismeretesen végezzenek természetmegóvó tevékenységet. Magyar nyelv és irodalom: szóbeli, közvetlen kapcsolattartás felnőttekkel, idegenekkel. Technika: pontos munkavégzés, ügyelve az eszközök, a tevé-

kenység helyének tisztaságára. Balesetvédelem. MT = Minden elhasználódik, kopik, gondozásra, ápolásra van szüksége. A növényeket, melyeket az ember ültet, az állatokat, melyeket állatkertjébe hozott, (otthon tart), ápolni, gondozni, nevelni, kiszolgálni, életfunkciójuk betöltésében segíteni kell. Ezeket a gondolatokat, mint világméretű részét, mint szemléletük alkotó elemeit sajátítják el. Az állatkertben végzett természetcentrikus tevékenységük érzelmi téren könnyed, lehetőleg önként vállalt feladat legyen, hogy a hasonló munkálatokat a modellkép alapján más körülmények között is el tudják végezni. Á = Hiteles, szakszerű modellkép és munkalehetőség biztosítása.

2. foglalkozás: CFK = Termékek elnevezése, részei. Az állatok tápláléka. Tényleges munkavégzés az állatok etetése felügyelet mellett. Környezetvédelmi tevékenység a környezet tisztasága érdekében. K = Környezetismeret: ismerjék fel a tanult terméseket, ismerjenek meg terméseket. Tudják megkülönböztetni a termést a növény egyéb fogyasztható részétől. Bekapcsolódás környezetvédő tevékenységbe. Technika: a munka menetének megtervezése, csoportok alakítása, a célszerű eszközök kiválasztása, a feladat pontos ellátása. Magyar nyelv és irodalom: szókincs bővítése. MT = A tanult ismeretek felelevenítése. Az elmélet, az ismeret és a valóság, a természetben látottak összeegyeztetése. Pontosításként megtekinthetik a tankönyv ábráit, illetve azok rajzait. A tudás gyakorlati hasznát a munkavégzés alatt tapasztalják. Ez is koordináció a tanulás és az élet között. Differenciált foglalkozásra ad alkalmat. A tisztaság életünk, környezetünk jelenének, jövőjének nélkülözhetetlen elvárása, csak folyamatos munkával oldható meg. A környezetvédelmi munka teljesítése környezetvédelmi szemléletük alakítását segíti elő. Á = Az életfeltételek, az élőlények egymásrautaltságának szükségességét felfedező, befogadó tanulási módszerekkel rögzítik. Az állatkerti lehetőségek rászoktatják a tanulókat, hogy tartásuk fontosnak a környezetük tisztaságát, rendjét. Érezzék, szükség van a lelkiismeretes munkájukra.

3. foglalkozás: CFK = Figyeljék meg a növények, állatok fejlődését, növekedését, testrészeik arányát, változását (vastagodott, elszíneződött, elfonnyadt, vedlett ...). Hasonlítsák össze az ember hasonló életjelenségeivel (időbeliség, látható változás ...). Keressék az evidenciát. Érdeklődjenek az élőlények haszna, kára felől. „Van hasznavehetetlen élőlény?” K = Környezetismeret: az élőlények életjelenségeinek adaptációja. Az evidencia felfedezése, a szervek különbözősége. Az élőlények életközösségben elfoglalt helye. Testnevelés: lovaglás előzetes írásbeli szülői engedély szerint. MT = Az életjelenségek megfigyelése, tapasztalatgyűjtés, ezek szelektálása, csoportosítása, általánosítása. Összehasonlítás, gyakorlat a figyelem fejlesztésére. Jussanak el az evidencia gondolatáig. Szükséges rávezetni a tanulókat, hogy a természet egészének szempontjából nincs „káros” élőlény, legfőleg nem ismerjük, nem tartjuk lényegesnek a hasznát. Kikapcsolódás és aktivitásuk elismerése a pónilovaglás. Á = Alkalmom a tanult anyag rész emlékezetbe vésésére. Helyszínt biztosít bizonyos megállapítások ellenőrzésére. Az ismeretszerzést erősen összekapcsolja az élményszerzéssel.

4. foglalkozás: CFK = Fedezzék fel, hogy az ember és a természet kapcsolatát szorossá teszik az életjelenségek, az ember életének szükségletei. Keressék és fogalmazzák meg az egyensúlyt a természetben. Végezzenek vizsgálatot növényekkel, állatokkal kapcsolatban (például szőr, toll stb.). Az előző évek tudásanyagának felelevenítésekor használják a szakszavakat. K = Környezetismeret: az ember a természet része, annak használója, alakítója, megóvója, visszaállítója. Kiegészítő ismeretek növényekkel, állatokkal kapcsolatban. Magyar nyelv és irodalom: szóbeli kifejezés, szabatosság, szakszavak használata, szókincs bővítése. MT = A globális látásmód fejlesztése. Az érzelem és tudás összehangolása.

Kísérletezés, vizsgálódások gyakorlása. Ismétlés. A szakszavak biztonságos használata, tartalmuknak megegyező, lényegre törő igazolása, szemléltetése élő példával. Á = Kedvezően befolyásolható a tanulók beállítódása, attitűdje. Az attitűdfelmérésre a szabadban töltött idő, az együttlét nagyszerű lehetőséget biztosít. Rámutat az objektív valóság és az elméleti kérdések összeegyeztetésére. Bemutatja az emberek és állatok egymásmellettségét, az állatok életjelenségeit, az emberi igényeket, az emberi beavatkozás szükségességét.

5. foglalkozás: CFK = Kiscsoportos ismeretszerzés a táplálék – táplálékszerzés – testalkat – mozgás reláció tárgyköréből. Tapasztalataik rögzítése írásban. Megbeszéléskor keresnek összefüggést a testalkat és az életmód között. Attitűdfelmérés. K = Környezetismeret: ismeretanyag bővítése, összefüggések tudatosítása. Életmód és testalkat összefüggése. Szemlélet alakítása. Magyar nyelv és irodalom: jegyzetelés, érdeklődés, célzott beszélgetés. MT = Csoportmunka. Ismeretszerzés a szakemberek irányításával. Megfigyelés, jegyzetelés. Összehasonlítás, következtetés, okkeresés, általánosítás. Feladatlap kitöltése. Á = Ökológiai, etológiai, morfológiai ismeretek szemléltetése. –

6. foglalkozás: CFK = Helymeghatározás, viszonyítás tárgyakhoz. A világtájak elnevezésének használata. Az állatok csoportosítása eredeti előfordulási helyük szerint. A lakóhely környezeti állapotának megfigyelése. Az ember és környezetének kapcsolata, a társadalmi, gazdasági élete, az egymásrautaltság. K = Környezetismeret: a földrajzi ismeretek használata a mindennapi életünkben. Az élővilág környezetének kiterjesztése a földrajz témakörébe tartozó felszíni fogalmakra. A tudományos kifejezések és a környezetünkben tapasztaltak egyeztetése. A természeti jelenségek kapcsán barátkozzanak a törvényszerűség fogalmával, az intézkedések szükségességével. Magyar nyelv és irodalom: önművelés, ismeretszerzés könyvekből, sajtóból. MT = Gyakorlat irányítú, térkép, szakki-fejezések használatával. Önművelődés eszköze a könyv, a sajtó, a szakemberek tájékoztatása, a követelmény értékelése. Ezért előzetesen figyeljék és gyűjtsék össze szűk környezetüknek a véleményét, azt mérlegeljék, próbálkozzanak a negatívumok megszüntetésére javaslatot tenni. Szemléletformálás. Á = A tudásukba épült földrajzi alapismeretek alkalmazása olyan terepen, amelyhez a tanulók érzelmileg pozitívan kötődnek. Érzékelik a földrajzi tudományág egyik kritériumát, a térbeliséget.

7. foglalkozás: CFK = Térképvázlat készítése a ketrecek alaprajzával. Mérések a bal-esetvédelem biztosításával. Közben az élő bogarak, rovarok megfigyelése, meghatározása. A diverzitás felfedezése. K = Környezetismeret: térkép, térképvázlat, világtájak. Vegyék észre az élővilág sokféleségét, figyeljenek fel az avar alatt, a szikla repedéseiben meghúzódó apró méretű élőlényekre. Matematika: a mérés, mértékváltás, kicsinyítés gyakorlása. Technika: a mérőeszközök használata, az alaprajz, a tervrajz készítése, nézeti ábrázolás. MT = A szükséges ismeretanyag szóbeli felidézése, mérés, mértékváltás, térképvázlat készítése. Állat- és növényismeret gyarapítása, a határozókönyvek használata. Á = Természetszere-tetre nevelés a természet megismerésén keresztül. A gyerekek attitűdjének és világképének alakítása az emlékek, az élmények, az örömforrások gyarapításával.

8. foglalkozás: CFK = Tanulmányi kirándulás. K = Valamennyi tantárgy, műveltségi terület ismeretkörét bővítő tapasztalathoz jutnak. MT = A tanulmányi kirándulás megszerve-zése, levezetése azonos más iskolai kirándulásoknál alkalmazottakkal. Cél szerű szombatra tervezni ezt az utat, és meghívni néhány szülőn kívül az állatkert zoopedagógiával foglal-kozó szakemberét. Az útvonal közös megegyezéssel egy másik hazai állatkertbe vezessen, ahol más állatokat más környezetben láthatnak a gyerekek. Ilyen lehetőség például Buda-pest vagy Szeged. Á = Kitekintve lakóhelyünkön túlra, tapasztalják az élőlények sokféle-

ségén túl a társadalmi, gazdasági élet sokféleségét, változatosságát is.

E vállalásunk teljesítése óhatatlanul összekapcsolódik a lakóhelyismereti sétákkal, és a szintén kiegészítő jellegű lakóhelyismereti tananyag rész gyermekekkel történő elsajátításával.

1. osztály: Az összes foglalkozás lakóhelyükön történik, lakóhelyükhöz kötődik az élményük. Ez biztosítja a lakóhelyhez fűződő érzelmeik kialakulását, az iskola és az állatkert közti útvonal mind tökéletesebb megismerését.

2. osztály: Városunk bővebb megismerése érdekében értelmezik annak távlati képét. A város megfigyelése, beszélgetés közbeni összpontosítás a környezeti értékeire, szépségeire, valamint történelmi múltjára. Mindez lényeges mozzanata a lakóhelyismeret megalapozásának, a vele kapcsolatos érdeklődés felkeltésének.

3. osztály: A lakóhelyismeret bővítése saját tapasztalatra épül. Tapasztalatot gyűjtenek a földrajzi adottságairól, jellemző flórájáról, faunájáról, az ember befolyásoló szerepéről, életmódjáról. A megfigyelések egyben szemléltetésül, igazolásul szolgálnak a természetismereti alapfogalmak tanulásához.

4. osztály: Ismét bővül lakóhelyismeretük. Megismerik a biológiai és mesterséges környezetüket, és azok egymásra gyakorolt hatását. Vegyék észre és tájékozódjanak afelől, hogy az illetékesek mit cselekszenek a környezetük érdekében. Fogadják el a tanulók, és teljesítsek a részükre javasolt, felajánlott tevékenységformákat!

IRODALOM

- BALLA Árpád 1993. (szerk.): Hogyan készítsünk helyi tantervet? Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pedagógiai és Közművelődési Intézet. Miskolc, 238.
- BONTÓ Józsefné 1994.: Veszprém környezeti állapota. Forrás Könyv- és Lapkiadó. Veszprém, 12.
- BONTÓ Józsefné 1993.: Veszprém lakóhelyünk ismerete. (Kiegészítő tankönyv a 3-4. osztályos környezetismeret tantárgyhoz) Forrás Könyv- és Lapkiadó. Veszprém, 44.
- COFEY, Phillip 1993.: Az állatkert szerepe a vadállatokkal kapcsolatos oktatásban és az állatok védelmében. Kézirat
- Földünkért ... Az élet fenntartásának stratégiája. Az IUCN – UNEP – WWF közös kiadása alapján. Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium. Budapest, 1992. 228.
- HAVAS Péter 1993.: A környezeti nevelés néhány pedagógiai elve és területei. Új Pedagógiai Szemle, 10. sz. 12-20.
- Nemzeti alaptanterv. Budapest, 1993. 27.
- PINTÉR Tibor 1994.: A tudás kertjei. Süni. X. 15. 18-19.
- SIGMOND István: A zoopedagógiai munka helyzete a veszprémi állatkertben. Kézirat. Veszprém 1993. 1-3.
- SZALAY-MARZSÓ Lászlóné: Az IUCN és a környezeti nevelés. Környezet és fejlődés. IV/3-4. sz. 3-5.
- SZEBENI Tibor 1990. (főszerk.): Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. I. kötet.. OPI, Budapest, 379.
- TÖLGYESI József 1993.: „A Nemzeti alaptantervben helyet kell kapnia az ökológiai szemléletnek.” In: terjú dr. Baranyai Károllyal. A Természetismeret Tanítása. Veszprém, 2. sz. 16-17.
- TÖLGYESI József 1993.: Válaszút előtt a magyar pedagógia. Napló, 197. sz. 4.
- VICTOR András 1993. : Iskolások környezeti nevelése. Új Pedagógiai Szemle, 10. sz. 5-11.
- WITTE GÜNTER R., Juliane SEGER 1993.: Ünnepi beszámoló a zoológia megnyitása alkalmából a Szegedi Vadasparkban. Kézirat, 12-18.

A HELYI TANTERV REALIZÁLÁSA. NAPLÓRÉSZLET A KITTENBERGER KÁLMÁN NÖVÉNY- ÉS VADASPARK 1994-BEN BEINDÍTOTT ZOOISKOLAI MUNKÁJÁRÓL (Készítette: Bontó Józsefné)

A zooiskola beindításának tényleges ideje 1994. szeptember 1. Felügyelője és vezetője az állatkert részéről Sigmund István igazgató, illetve az általa esetenként megbízott szakember, és Kovács Gábor kultúros, közművelődési felelős pedagógiai vezető. Bontó Józsefné, a veszprémi Báthory István Általános Iskola 1. osztályos napközis nevelője, és közreműködők azok a pedagógusok, akik önkéntes alapon igénybe veszik ezt a kiegészítő, de komplex nevelési lehetőséget. A foglalkozások kiterjednek az óvodás korosztálytól kezdve a város és környékének tanulóiifjúságára, a látogató közönségre, az első évben meg egyezés szerint csak a pedagógiai vezető, Bontó Józsefné iskolájának, a veszprémi Báthory István Általános Iskolának a diákjaira.

A munka jellege

1. Kis tigris kör. Vezetője Hardy Éva a veszprémi Báthory István Általános Iskola tanítója. Már több éve működik ez a szakkör és a tanulók nagy érdeklődése kíséri. A foglalkozások helye változó: az állatkert, az iskola, illetve kirándulások más állatkertekbe.

2. Zoopedagógiai munka. Vezetője Bontó Józsefné tanító. Az első tanévben saját iskolája 1-5. osztályosai számára terveztük a foglalkozásokat, azonban egészségi okok miatt csak egy hónapot tudtam dolgozni ebben a tanévben. Viszont 4 osztállyal: 2 elsőssel és 2 harmadikkal így is megvalósulhatott a szakkör jellegű foglalkozás még szeptember hónapban. A tanulók előkészítése az iskolában történt, az elsősöknél Bontó Józsefné, a harmadikosoknál saját tanítójuk részéről. Az elsősök odafelé gyalog, vissza az iskolába helyi járatú autóbusszal közlekedtek. Kísérőjük két szülő és két pedagógus volt. A harmadikosok mindkét utat autóbusszal tették meg két pedagógus kíséreléssel. Az állatkerti foglalkozást az elsősöknél Bontó Józsefné, a harmadikosoknál egy-egy állatkerti szakember vezette. Ettől függetlenül a biztonság és a felelősségvállalás érdekében az elsősök foglalkozásán is végig a közelben tartózkodott az igazgató és egy állatgondozó. Az első osztályosok részére célnak a következőket határoztuk meg. Utunk során lakóhelyükkel kapcsolatban a legáltalánosabb dolgok megfigyelését, a tapasztaltak menet közbeni megbeszélését; az állatkertben az általuk ismert mesék állatszereplőinek felismerését, azok tulajdonságainak megfigyelését, 2-3 mondatban történő ismertetését, összehasonlítását, az állatok sokféleségének észrevételét. Ehhez felkészülésként mese- és könyvcímeket gyűjtöttek az állatokról.

Szeptember 22-én az 1.c napközis csoportjával, de teljes osztálylétszámmal, 22 fővel vettünk részt az iskolánkhöz kötődő első zooiskolai foglalkozáson. Az előkészítés, motiválás indulás előtt az iskolában történt: Gyalog megyünk, jó idő van. Útvonalunk: Fenyves erdő – Fenyves utca – Kertészet – Remete utca – Szerelem-sziget – Benedek-hegy – Margit-romok – Séd partja – ZOO. Sokszor meg fogunk állni. Akkor beszélünk arról, amit látunk, és amit meg tudunk figyelni. Szépen, fegyelmezetten közlekedjétek, mert ti már iskolások vagytok. Kettesével megyünk, hogy bárhol más is elférjen mellettünk. Ha csendben beszélgettek a párokkal, mást nem zavartok, több mindent észrevesztek.

Először a Fenyves erdőnél, a Szalay-dombon álltunk meg. Megbeszéltük: ezt az erdőt Kiserdőnek is nevezik, mert picike. Erdő, mert sok fa van benne: zömmel feketefenyő, bok-

rok és füves domboldal sétautakkal, ösvényekkel. Itt ereszkedünk le a völgybe. Völgy, mert látjátok? Mi is dombon állunk, ott túl is domb van. S közben a mélyben húzódik a völgy. Az az Aranyos-völgy. Onnan kapta a nevét, hogy több nagyon jó vízü forrása volt. Mára már lefedték, abból is ivóvizet nyernek. De régen onnan hordták inni, főzni a vizet, s abban mosták a ruháikat. Olyan tiszta volt, hogy a napfény úgy csillogott benne, mintha arany lenne. Innen kapta a forrás is, a völgy is a nevét. Most lemegyünk abba a völgybe. Itt, ezen az ösvényen, mert a sétaút jelenleg ennél rosszabb állapotban van. Én megyek elől, ti egyesével utánam. Nézzétek csak: elhajtom az ágat! Arra kell vigyázni, ha elengedem, ne üsse meg a mögöttem jövő arcát. Veszélyes lehet. – Meg oldalt kell tenni a lábunkat, hogy ne csúszunk le – folytatta Dávid.

Minden gond nélkül leértünk, de a domb közepén volt egy tisztás. Ott önkéntelenül megálltak egy percre. – De szép! – De gyönyörű! – És álltak, nézték a szemközti domboldalt, városunkat, lakóhelyüket. Felfedezték, hogy az milyen szép. Örültek neki. Az a domboldal a Temető-hegy keleti oldala, de ezt most nem mondtam nekik. – Nézzétek! Itt vagyunk a völgyben. Nézzetek csak vissza! Onnan jöttünk le. A dombról. Ugye milyen hosszú ez a völgy? És milyen keskeny, milyen szűk! Mégis egy utca van benne. Csak az egyik oldalán vannak házak, a másikon végig erdővel borított domboldal. Mivel ez a Fenyves erdő, ezt az utcát Fenyves utcának nevezik. – Amíg erről beszélgettünk, a szemközti házakból kijöttek a háziak az udvarra. Köszöntöttük egymást, hallgatták ők is, amit mondtam, és mosolyogtak a gyerekekre. – Itt végighaladva értünk a volt vágóhídhöz, ma Húsipari Vállalat. Befogták az orrukat: – Bűdös van. – Tudjátok, minden foglalkozás jellegzetes szaggal jár. El kell fogadni, nem kell befogni az orrotokat. Mindjárt továbbhaladunk. Az állatkertben is lesz szaga az állatoknak, azt is megismerjük és tudomásul vesszük.

A Kertészetet megkerülve megálltunk a Séd hídján. – Nézzétek! Ez egy folyóvíz. A neve Séd. Séd-patak, ez városunk egyetlen folyóvize. – Nem egy folyóvíz van a városban, mert a nagymamám kertjében is folyik egy. De az nem ilyen. – Azért az is a Séd. – Most többet nem beszéltünk erről. Mert, hogy kanyarog, hogy medrét befolyásolja az alapközet, vízkészletét a csapadék és a források vízbősége, a partját sem egyféle növényzet borítja, majd egy későbbi téma lesz, úgy, mint a Temető-hegy, a volt Harisnyagyár, a Kertészet, a Buhim-völgy, a Malom-völgy, a régi árvizek stb.– Négy évre osztottam be az állatkert és a lakóhelyünk megismerését is.

Az utunk tovább egy nagyon meredek és szűk utcán vezetett fel a szemközti domboldalra, ahol csak egyszemélyes járda van a volt püspökségi pajtakert magas kőkerítése mentén. – Most lemegyünk a domb tetejére–hangzott. Megálltunk. – Eddig hol voltunk? – Ott. A völgyben. – Az hol van? – Lent. – Akkor most is lemegyünk? – Felmegyünk. – Hova? – A dombtetőre. – Itt sem néztünk körül, mert még kicsik, nem lehet velük mindent egyszerre befogadtatni.

Ismét lefelé vezetett az utunk egy völgybe, ez a Szerélem-sziget: víz, sétány, fűzfásor és két híd, egy volt malom. A Séd túloldalán haladtunk tovább a Benedek-hegy közvetlen közelében. Megmutattam a sziklafalon egy régi épület támfalának a maradványait, és meséltem arról, amit én figyeltem meg gyermekkoromban. – Amikor kislány voltam, sokat sétáltunk erre. Itt sorban házak nyomát láthattuk, még az alapjuk maradványa is megvolt. Az idő, a szél, a víz már elpusztította, már csak ennyi őrzi a nyomát. Ezek az épületek a szikla tövében épültek, hátsó fala a sziklánál volt. Én még láttam, nektek tudok róla mesélni. Ti már csak ennyit láthattok belőle. Ezért kell mindent megfigyelni, amit csak tudtok. Bárhol. Az állatkertben is. Hogy a látottakat ti is megőrizhessétek emlékezetekben, és idő-

vel elmesélhessétek másoknak. – Haladtunk tovább. – Itt ment a kisvasút. – jegyezte meg egy kisfiú. – Az máshol ment, majd egyszer elsétálunk arra is. Ez bunker, óvóhely volt a háborúban az emberek számára. – Csendben közlekedtünk tovább. Egyszer csak megszólalt Ricsi: Csak az a kár, hogy itt is gyár lesz, és nagy épületek – s mutatott a hosszú, keskeny dolomithegyre. – Tessék? – Elmondja még egyszer, mert először nem kapsoltam, mire is gondolhatott. Pedig ő csak gondolkodott. Magába zárta, amit hallott, és amit látott, a hegyet. Ez utóbbit szépnak tartotta. Elképzelte, ha a rom eltűnt, eltűnik a hegy is. A rom helyén növényzet van. Ő lakótelepen lakik, abból kiindulva akkor a hegy helyén épületek lesznek, esetleg egy gyár is. Következtetett, mert figyelt a szavaimra. Így értünk el a Margit-romokhoz. Figyeltek mindent. – Ez mi? – Miért van rajta kereszt? – Ki volt az Árpád-házi Szent Margit? – Miért van kereszt a hegyen is? – Meséltem nekik Margit királylányról, aki itt tanult olvasni-írni, amikor akkora volt, mint most ők. A hegy tetején a régi időkben fákat ültettek, és temető is volt ott, erre emlékeztet a kereszt. De azóta a szél, az eső lehordta a hegytetőről a talajt.

Ismét egy hídon át vezetett az utunk. – Figyelem! Itt, ahol állok, a hídból hiányzik egy padlódarab. Lépjétek át! Tibor! Figyelsz arra, amit mondok!? – Odaér Tibor, és: Miért van az a kapu bezárva? – s az egyik cipője belepottyant a patakba. – Sírás, cipőhalászás, amiben az egyik anyuka sikerrel járt. Hát igen. A probléma mellett meglegedettség töltött el, mert az osztálytársain kárörvendés helyett sajnálat látszott, átéreztek a kétségbeesését, és türelmesen várokoztak. – Viszont tapasztalták: mindig figyelni kell a felnőttekre. Indultunk tovább. – Nézd! De szép porcelánfal! – mutat Angi a Várhegy újonnan megerősített falára. – Szépnak nem mondhatom, de tudom, szükség volt a hegy megerősítésére, majd benövi a fű, a moha. Viszont ők figyeltek mindenre. Távolabb a Séd mentén egy magányos fűzfa állt. – Ez milyen fa? – Fűzfa. – Milyen fűzfa? – kérdeztem. – Öreg, nagy – jöttek a válaszok. – Igen. És azon kívül? – Csend. – Zöld! – ujjongva közölte felfedezését egy kisfiú. – Igen. Megszomorú. Szomorúfűz. – Szomorú? Miért szomorú? – Te hogyan állsz, ha szomorú vagy? – Lehajtom a fejemet. – A fának meg lehajlik az ága, a levele. – Jé! Tényleg. Szomorú. – Szomorúfűz. Időnként gondolatok arra, hogy sok élőlény kapta így, a jellemző tulajdonságáról vagy a kinézetéről a nevét. Növény is, állat is.

Hamarosan megérkeztünk az állatkertbe. Végigsétáltunk a „főutcáján”. Megnéztük a medvéket, a majmokat, a szarvasokat, a vízmadarakat, a flamingót, a koronás darut, a baglyokat, a sasokat, a fehér farkast, a bölényeket, s visszafelé a csimpánzokat. – Többen még nem jártak ebben az állatkertben, többen már elég régen. Ezért ezt az első alkalmat „ismerkedésnek” szántam. Közben a látottak egy részét példaként igyekeztem összegezni: Ugye, milyen sokféle madarat láttatok? Volt, amelyik úszkált, amelyik aludt a földön, amelyik sétálgatott, egy lábon állva pihent, amelyik a fészken ült, s amelyik röpködött. No, és milyen sokszínű a tolluk! – Az a fehér a gólya? – Igen. – Anyukámnak az a rózsaszín tetszik. – Az a rózsaszín flamingó. – Annak a madárnak mi az, ami úgy szétáll a fején? Mintha koronája lenne. – A madár neve koronás daru. Emlékeztek arra, amit a szomorú fűznél mondtam? – Mosolyogva mondták az igent. Tehát ez koronás daru.

Az állatkerti ismerkedésünk közben történt egy számunkra be nem tervezett eset. Láttunk egy pumát, amelynek ez volt az első ketrecen kívüli sétaútja. A gondozója vezette pórázon, kissé hátrább az igazgató követte őket kezében egy pisztollyal. A gyerekek mindezt felszólításra moccanás és szó nélkül nézték végig az uzsonnázó és pihenőhelyünkről. A végső elköszönéskor ezért külön dicséretet kaptak az állatkert vezetőjétől. – A legötletesebb szervezéssel sem lehetett volna tökéletesebb életsituációt teremteni arra, hogy mindenkor

alkalmazkodjanak a hirtelen fellépő történésekhez, s tapasztalták a fegyelem értékét. – A csimpánzoktól alig akartak elbúcsúzni, de az egyik engedelmességre készítette őket. Belevizelt a markába, és lelocsolt minket. Meglepődve hátráltak. Utána tartotta a markát, kéregetett. – Indultunk hazafelé. – Ki ez a bácsi? – kérdezték az állatkert előtti parkban. – Kittenberger Kálmán. Nagy tudással rendelkező ember, vadász, író volt. Azért van itt a mellszobra, mert róla nevezték el az állatkertet és ezt az utcát. – Helyi járatú autóbusszal fél 5-re értünk vissza az iskolához.

Szeptember 29-én: 1. a osztály, az osztályfőnök: Simonné Prohászka Judit. – A szervezés, motiválás, az útvonal megegyezett az előző osztályéval. A rácsodálkozás, a gondolkodás, a következtetés, a nyitottság is. – Szép vidék. Itt a világ vége! – mondták a Fenyves erdő tisztásán. – A meredek lejtőn: Most megyünk felfelé a hegy oldalán. – És nem fáj neki? – Persze. Útközben egyfolytában azt mondogattuk: Ne tépkedd a növényeket! Azok is élőlények. – Csak a levelét. – Neked sem esik jól, ha kitépnek egy szálat a hajadból. – A gyerekek gondolkodnak. Sőt, következtetnek. Nekik fáj, ha kitépik a hajukat. Azt még nem tudják, hogy a felszíni forma, a domb nem élőlény, nem tud érezni. De következtetésüket, gondolatátvitelüket más szituációkban is nyomon tudtuk követni. Beszélgettünk arról, hogy az erdő a jellemző fáról kapta a nevét, sőt a völgyben húzódó utca is. A Szerelem-szigeten megszólalt egy kislány: Hé! Most megyünk a Fűzfa utcában! – ugyanis a sétaút mindkét oldalán fűzfásor húzódik.

A Benedek-hegy sziklái megkerülve megint rámutat egy kislány a sziklára: Az a zöld micsoda? – Moha – segítette ki az egyik osztálytársa. – Ja, igen. Mert arra van észak, dél, kelet, nyugat. – Bizony, alakulófélben van az ismeretük. – Ő már hallott a világtájakról, a tájékozódásról. – Mi az a festett kereszt a sziklán? – Turistajel – felelte egy kisfiú. – Ha kirándulunk, túrázunk, meg kell keresni a következőt is.

Később, már az állatkertben sétálva, végignéztük ugyanazokat az állatokat, amiket az előző osztállyal. Kérésükre továbbmentünk a tigrisekig, oroszánokig. A vízimadaraknál látták, hogy az egyik gólya csőrében egy békával lépked. – Köpd ki! Pfu! – fakadt ki egy kislány.

– Miért vannak itt ezek az állatok? – kérdezték. – Az egyik azért, hogy a látogatók megismerhessék. A másik azért, mert már kevés van belőlük a szabad természetben, és vigyáznak, hogy ne pusztuljanak ki, hogy biztonságosan tudjanak szaporodni. – Milyen jók hozzájuk az emberek! – A gyerekek a kíváncsiságuk, az érdeklődésük folytán rátapintottak a lényegre.

A személyemhez kapcsolódó tényleges zoopedagógiai munkám élményekkel dús, ugyanakkor rövid életű lett, mert az élet közbeszólt. A program lezárásakor meghívást kaptam a veszprémi állatkert vezetőségétől, vegyek részt „A környezeti nevelés lehetőségei az Állatkertben” témájú nemzetközi zoopedagógiai kongresszuson Szegeden. Egyben felkérést kaptam beszámoló előadásra, amit ott 1995. április 6-án tartottam meg. Érdemesnek vélem, hogy a naplóban már ismertetett tények kihagyásával azt a tanulságos tartalma miatt közöljem. Ennek indokaként azt hozom fel, hogy a tanulók, szülők, emberek felé forduló személyiségemet áthatotta a fő érdeklődési területem: a természetismeret és a környezeti nevelés.

A ZOOPELAGÓGIAI MUNKA KEZDETEI A VESZPRÉMI NÖVÉNY- ÉS VADASPARKBAN 1994.

... Tanítói munkám során az állatok tökéletesebb megfigyelési lehetőségeit, megismerését, megszerettetését, a szaktantermem és az iskolai csemetekertünk élő állatain, preparátumokon, tanulmányi, állatkerti kirándulásokon keresztül biztosítottam. Ezek felkeltették a gyerekek kíváncsiságát. Élményhez és a gondozásukkal gyakorlathoz jutottak; őket is, engem is további önművelődésre serkentettek. Így van ez az állatkerti foglalkozásokkal is. Lényeges volt, hogy a tapasztalatokat minden esetben megbeszélés, elemzés követte. Ezek a lehetőségek egyaránt és bőven nyújtottak pozitív és negatív hatásokat.

Herman Ottó szavait, amelyek a kongresszus programfüzetén olvashatóak, Kőszegi Lajos irodalomtörténész megállapításaival egészítem ki. „*Kívül az időn: az értékben látjuk a múltat. Csak a maradandó marad meg. Minden pozitív múlt egyben jelen. Mert soha nincs múlt, soha nincs jövő, csak mindig itt az élet – a teremtés titkos forrásából folyton folyó örök jelen.*” Ez elvezet a gyerekekhez. Egy kislány leírta nekem: „*Ez az élet: barátság, fejlődés, vidámság, az állatok szeretete, értelmesség, versenyszellem, egyetértés, akarás.*” Vitathatatlan. Az élet jelentős összetevői közé tartozik az állatok szeretete. Csakhogy ehhez előbb meg kell őket ismernünk. Ennek egyik remek színtere az állatkert.

1994. március elején egy megbeszélésre voltam hivatalos a veszprémi állatkertbe. Sigmond István igazgató kezdeményezése alapján tervbe vették a zoopedagógiával való tényleges foglalkozásukat. Az igazgató közreműködésre kért fel: pedagógiai vonatkozásban dolgozzam ki ennek a menetét. Örömmel elvállaltam. Terveket szőttünk, konkretizálva a teendőket, érintve az adott lehetőségeket. Lényege: szakköri foglalkozás városi szinten; tanórák szakemberek vezetésével, főleg a biológiai ismeretek oktatásának a segítése. Kezdetben a megfigyelésekre, nyári táborokra, rendezvényekre szorítkozna, és a gyerekek bekapcsolódhatnának egyszerűbb és veszélytelen természetvédő munkálatokba.

E tanév szeptemberében kívántuk kezdeni. Egyelőre a saját iskolám osztályaival délutáni időben, részemről olyan órarenddel, hogy egy megadott napon e célra szabad lehessenek. Ekkor már végeztem az ELTE kereteiben szervezett környezetpedagógusi intenzív továbbképzési tanfolyamot, a záródolgozatomat Kisiskolások és az állatkert címmel kezdtem el készíteni. Ehhez áttanulmányoztam a hozzáférhető szakirodalmat, részt vettem több állatkerti megbeszélésen és egy „zoodispután”. Tehát az állatkert lehetőséget és szakmai segítséget biztosít, én kidolgozom az alsó tagozat számára a pedagógiai tervet. A foglalkozási tervet összehangoltam a tananyaggal és a lakóhelyismerettel. Ez utóbbit azért, mert gyakorlatból tudom, állandó időhiány párosul a munkánkhoz, és többek között a mi iskolánk is elég nagy távolságra van az állatkerttől. Nem mindig gondmentes az autóbuzos közlekedés sem. Pedig a városunk nagyon szép. Rendkívüli élményt nyújt a legkisebb részének látványa is. Már előre begyakorolják a gyerekek a megfigyelést, az elemzést, az értékelést. Hozzásegít beépíteni a tényeket a gondolatvilágukba, s tudatosodik bennük, hogy az állatkert is a saját jellegzetességeivel hasznos és szerves része a városnak. Bár az iskolám tettszettel fogadta az állatkerti foglalkozásokat, azokat kizárólagosan a személyemhez kötötték, meghatározva azt, hogy ezen a téren nem helyettesítenek! Viszont abban az egy hónapban, amit a tanítványaim között töltöttem, szerencsére négy osztálynak is tartottunk szakkör jellegű zooiskolai foglalkozást délutánonként és teljes osztálylétszámmal. Létjogosultságát, célszerűségét azért ez a pár eset is igazolja. Mindenki tisztában volt a konkrét céllal, az út-

vonással, az iskolai, társadalmi és állatkerti elvárásokkal, azzal, mennyire szükséges a fegyelem, és a felhívásaimnak az azonnali követése.

Meghatározó, hogy a gyerekek a kíváncsiságuk, az érdeklődésük révén mennyire ráéreznek a lényegre. Erről ismét Kőszegi Lajos gondolata jut az eszembe. Meg kell fogadnunk szavait, és biztosítani kell, hogy a gyerekek ne csalódjanak bennünk!

„Lennie kell egy helynek, ahol megállítjuk a felejtés történetét, ahol az emlékezet töredékeiből a széthulló kép teljessé válhat, ahol az idő sír és megáll. Mert az embertelenség akkor kezdődik, amikor az ember valamit elfelejt. Elfelejteti azt, hogy ember.”

„Földanyánk” legmagasabb rendű teremtményei mi, emberek vagyunk. Kötelességünk vigyázni az alacsonyabb rendűekre. Kívánom, ez minél több helyen, sokunknak teljességgel sikerüljön!

A helytörténet, honismeret olvasóközönsége Veszprém vármegyében 1860-ban

A magyarországi könyvkultúra történetével foglalkozó szakirodalom a legutóbbi időkig mellőzte a helytörténeti munkák olvasóközönségének vizsgálatát.¹ E ténynek számos magyarázata lehetséges. Az egyik a helytörténetírás alacsony társadalmi presztízse, mely abból eredt, hogy a 20. század derekáig jobbra mükedvelő történészek – unatkozó tanárok, plébánosok, értelmiségiek – kellő felkészültség nélkül foglalkoztak helytörténeti kutatással, ezért munkáikat a hivatásos történészek alig méltatták figyelemre.² Az irodalomtörténészek az olvasóközönség kutatása során elsősorban az egyes társadalmi osztályok és rétegek – a nemesség, polgárság, parasztság, munkásság, értelmiség, stb. – olvasáskultúrájának feltárását helyezték előtérbe, egyes, nem irodalmi műfajok olvasóközönségének megismerését elhanyagolták.

Az olvasóközönség szervezésének, a kiadványok finanszírozásának egyik jól bevált formája a 19. században is az előfizetők gyűjtése volt, amely megfelelő példányszám esetén csökkentette a kiadó pénzügyi kockázatát, szerencsés esetben lehetővé tette a kiadás nyomdaköltségeinek fedezését, sikerkönyv esetén még némi nyereséget is biztosított.

Az alábbiakban dr. Rómer Flóris (1815–1889) győri bencés főgimnáziumi tanár *A Bakony* c. műve előfizetőinek ismeretében próbáljuk meghatározni azok körét, akik a 19. század derekán a honismereti munkák olvasóinak számítottak.³ A szerző kiadásában Sauervein Géza nyomdájában előállított mű a Bakony természeti, régészeti, történeti és néprajzi értékeinek tudományos-ismeretterjesztő bemutatására vállalkozott. A szerző egy tudományos Bakony-monográfia előtanulmányának szánta, e monográfia azonban sosem készült el.⁴

Rómer 1859 nyári tanítási szünet két hónapjában – augusztusban és szeptemberben – járta be a Bakony vidékét és tapasztalatait barátjának, Ebenhöch Ferenc (1821–1889) koroncói (Győr vm.) lelkésznek címzett „szünnapi levelek”-ben rögzítette, melyeket a Győri Közlöny cikksorozatában tett közzé. A kedvező fogadtatást látván, Ipolyi Arnold tanácsára a kéziratot kibővítette, megfelelő bevezetővel ellátta és 1860-ban önálló kötetben is kiadta. Az 1860. április 30-án kibocsátott előfizetési felhívásra szép számmal jelentkeztek, ezért hamarosan nyomdába is adta a kéziratot. Miután az első kiadás gyorsan elfogyott, a második kiadásra is sor került. E kiadás 1990-ben kiadott reprintje révén ma is ott van a Bakony múltja iránt érdeklődők könyvespolcán.⁵ Azóta civil összefogás eredményeként *A Bakony* újabb hasonmás kiadása is megjelent Pápán, a Jókai Mór Városi Könyvtár sokszorosító üzemében. A műhöz Valter Ilona írt bevezető tanulmányt.⁶

Tudjuk, hogy Rómer kézírata már 1860 májusában nyomtatás alatt volt.⁷ A szerző 1860. június 27-én kelt felhívásában arról tájékoztatta a közönséget, hogy az első kiadás várhatólag 14 nap múlva 1000 példányban fog megjelenni, de a nagy érdeklődésre való tekintettel már a második kiadásról is gondoskodott. Gyűjtőit arra kérte, hogy július 8-ig küldjék be az előfizetési íveket, hogy már az első kiadás előfizetőinek névjegyzékét is közölni tudja.⁸

A második kiadás 1860 szeptemberében hagyta el a nyomdát.⁹ Ennek 209–219. oldalán azon személyek nevét olvashatjuk, akik 1860. július közepéig a munkájára előfizettek. A névsor a helységek betűrendjében közli az előfizetés-gyűjtők és (legtöbb esetben) az ívükön előfizetett személyek nevét, majd összesítve az előfizetett példányok számát. Ácsteszértől Bécsen, Miskolcon, Nagyszombaton, Pesten át Zircig összesen 55 helységben vezettek az előfizetőkrol nyilvántartást, az íveken összesen 929 előfizetőt tartottak nyilván. A korabeli gyakorlatot ismerve 300–400 példány eladási ára már az első kiadás esetén is fedezte a kiadási költségeket, így bizton állíthatjuk, hogy a munka kétszeri kiadása a szerzőnek (egyben kiadónak) jelentős nyereséget hozott. *A Bakony* c. munka kétségkívül helytörténeti-honismereti sikerkönyvnek számított.

A lista áttekintéséből megállapítható, hogy Rómer jó érzékkel fogott az olvasóközönség szervezéséhez. Bencés rendtársait, plébánosokat, tudós barátait és ismerőseit kérte fel előfizetők gyűjtésére. Az előfizetési rendszer mellett a könyvhöz a győri bencés rendházban a szerzőnél is hozzá lehetett jutni.¹⁰

A könyv kiadása kedvező társadalmi-politikai légkörben történt: a neoabszolutizmus megbukott, visszatért az alkotmányos korszak – az emberek tele voltak hazafias lelkesedéssel és reménykedéssel.¹¹ Mint korábban annyiszor, a magyar nyelvű könyv vásárlása önmagában is hazafias tetteknek számított. A könyv elején az ajánlás a szűkebb közönségnek szól: „Vendégszerető bakonyi barátimnak hálás emlékül” – a bevezető végén azonban a szélesebb hazai olvasóközönséget is megszólítja: „*Igyekeztemet jóakaróim helyeslék; remélem, hogy a magyar olvasó közönség tetszésével is találkozandik*”.

Az előfizetés-gyűjtők és előfizetők neve alapján nem lehetséges részletes statisztikai elemzést készíteni Rómer olvasóközönségéről, de arra alkalmas a névsor, hogy nagy vonalakban megállapítsuk az olvasóközönség összetételét. Az előfizetők köre a Bécsben, Pesten vagy vidéki birtokán élő arisztokráciától a köznemességen, városi polgárságon át a falusi értelmiségig (papságig, tanítóságig, gazdatiszti rétegig) terjed. Kis számban nők is előfizettek, sőt, egyesek előfizetés-gyűjtésre is vállalkoztak. Esztergomban, Komáromban a gimnázium ifjúsági könyvtára, Szegeden a nagygimnázium könyvtára számára is rendeltek belőle egy-egy példányt. Magyaróvárott a Kazinczy Olvasó Egylet is az előfizetők közé tartozott, így jóval több olvasója akadt a kötetnek, mint ahány előfizetője.¹²

Ha az olvasóközönség földrajzi elhelyezkedését nézzük, azt mondhatjuk, hogy a megrendelők zöme a dunántúli vármegyéből (Esztergom, Fejér, Győr, Komárom, Moson, Somogy, Sopron, Vas, Veszprém, Zala vm.) került ki, de Rómer munkája eljutott az alföldi, felvidéki megyékbe és Erdélybe is.

A veszprém megyei előfizetők gyűjtését *Ácsteszéren* Gulden Endre, *Devecserben* Herbszt János, *Enyingen* Streibig Károly, *Győrben* főleg a szerző, *Nagyvázsonyban* Hecs Pál, *Palotán* (Várpalotán) Weiser Béla, *Pápán* Woita Elise, *Veszprémben* Cserny László és Talabér János, *Zircen* Minikus Vince végezte. Ácsteszéren 4, Devecserben 10, Enyingen 12, Nagyvázsonyban 20, Pápán 15, Veszprémben 14, Zircen 9 előfizetőt tartottak nyilván. Sajnos, több helységben nem jegyezték fel név szerint az előfizetőket. A teljes lista áttekintése után a Veszprém megyei települések betűrendjében a következő Veszprém megyében élő előfizetőket tudjuk elkülöníteni és részben azonosítani:

Ácsteszér: Gulden Endre/András katolikus plébános,¹³ Hainrikfy Vince¹⁴

Aka: báró Fiáth Ferenc (1815–1885) nagybirtokos, 1860-tól Veszprém vármegye főispánja¹⁵

Bakonybél: dr. Körmendy Kamill (1803–1870) bencés szerzetes, főiskolai tanár,¹⁶ dr. Sárkány Miklós (1802–1891) bakonybéli bencés apát (20 példány)¹⁷

Bakonyháza: Kaszt Konstantin (1813–1874) ciszterci szerzetes, plébános¹⁸

Bakonyzombathely: gróf Eszterházy Géza nagybirtokos (2 példány)¹⁹

Balatonfőkajár: Nagy József

Bársonyos: Tavasy Móric plébános²⁰

Bogárd:²¹ gróf Niczky Kristóf nagybirtokos

Bödöge:²² Kovács József

Csernye:²³ Werhás Károly uradalmi tiszt²⁴

Devecser: Balog Ignác polgár,²⁵ Gunther [Günther] Endre polgár,²⁶ Herbszt János tekintélyes polgár,²⁷ Kövessy György, Lőszlein Keresztély polgár,²⁸ Schwarzer József, Sperg Pál²⁹

Enying: Farkas Imre uradalmi tiszt,³⁰ Gloker Károly uradalmi kertész,³¹ Horváth Ignác ügyvéd,³² Horváth Lajos ügyvéd, uradalmi ügyész;³³ Morocz (Morócz, Mórócz) Ferenc ügyvéd,³⁴ Simon István uradalmi tiszt,³⁵ Streibig Károly járási szolgabíró,³⁶ Vangel Mihály, Zsoldos Sándor vármegyei esküdt³⁷

Lepsény: Nagy Géza jegyző³⁸

Mezőkomárom: Fodor Mihály gabonakereskedő³⁹

Mezőlak: Ferenczy Sándor földbérlő (Mátyusháza p.)⁴⁰

Nagydém: Virághalmi (Virághalmi, eredetileg Blumentritt) Ferenc (1824–1875) 1848/49-es honvéd százados, író, szerkesztő; 1860-ban Nagydémen házi nevelő a Szabadhegyi birtokos családnál⁴¹

Nagyvázsony: Hecs Pál⁴² (előfizetés-gyűjtő), a többiek neve hiányzik

Olaszfalu: Pákozdi Román (1787–1864) ciszterci szerzetes, plébános⁴³

Palota: Amon Antal uradalmi tiszt, tekintélyes palotai lakos,⁴⁴ városi bizottmányi tag;⁴⁵ Hruschka János, Koczkás János, Kurcz László, Kurcz Ignác, Ormán György, Steinmaszler Alajos, gróf Waldstein János (1830–1876) liberális felfogású nagybirtokos, a palotai uradalom tulajdonosa (10 példány);⁴⁶ Weiser Béla uradalmi tiszt (?),⁴⁷ Würffel József gyógyszerész⁴⁸

Pápa: Bánovics Sulpic (1801–1868) bencés szerzetes-tanár, ekkor házfőnök és rendi lelkes, ⁴⁹ Bíró Vince birtokos köznemes, ⁵⁰ Fischer János izraelita kereskedő, hitközségi elnök; ⁵¹ Gróf Márton, Hanauer Béla vaskereskedő; ⁵² Neumann Luiza, Neumann Herman sörfőző és üveggyáros lánya; ⁵³ Reguly Nándor (kb. 1826–1909) posztókereskedő, ⁵⁴ Stieder Lajos pápai házbirtokos polgár; ⁵⁵ Szabó Sándor birtokos; ⁵⁶ Vincze Paulin (1814–1906) bencés gimnáziumi tanár; Woita Elise/Erzsébet polgárcsaládból származó lány; ⁵⁷ Zimmermann Antal pápai polgár, ⁵⁸ Zombat (Zombath) István vármegyei tiszt⁵⁹

Pénzeskút: ⁶⁰ báró Splényi Béla (1819–1899) nagybirtokos, bérlő⁶¹

Porva: Horvát Ágost[on] cisztercita szerzetes, plébános (1793–1871)⁶²

Pusztacsősz:⁶³ Mantz János

Réde: gróf Esterházy Amália nagybirtokos

Szentkirályszabadja: Rosos Mihály katolikus birtokos nemes⁶⁴

Szolgagyőr:⁶⁵ Hunkár Antal (1783–1862) jómódú birtokos köznemes, 1848/49-ben Veszprém vármegye főispánja⁶⁶

Veszprém: Beke János, Cserny László ügyvéd⁶⁷ (előfizetés-gyűjtő), Kenessey Móric (1837–1918) ügyvéd, később királyi közjegyző,⁶⁸ Lendvay József; Márkus Lajos ügyvéd;⁶⁹ Talabér János (1825–1899) papi szemináriumi tanár⁷⁰ (előfizetés-gyűjtő)

Vilonya: Lakatos Ferenc uradalmi tiszt⁷²

Zirc: Bula Teofil (1809–1893) cisztercita szerzetes, perjel,⁷³ Glatz Ignác, Keszler József;

Rezutsek Antal (1795–1879) zirci, pilisi, pásztoói (és 1878-tól szentgotthárdi) cisztercita apát (2 példány); Zsoldos János uradalmi ügyész⁷⁴

Bár a fenti lista nem teljes, s további helytörténeti kutatásokkal pontosítható, kiegészíthető, annyi így is megállapítható, hogy a Veszprém megyei előfizetők körében meghatározó az egyházi és világi értelmiség, a városi polgárság jelenléte. Az alsó társadalmi rétegek – így a mezővárosi polgárság – alfabetizációja a 19. század első felében vett nagyobb lendületet.⁷⁵ Ennek köszönhető, hogy tagjaik a század derekán már nemcsak a könyvek olvasói, hanem vásárlói, gyűjtői között is feltűnnek. Mellettük a könyvet már nemzedékek óta gyűjtő, tekintélyes magánkönyvtárat fenntartó közép- és nagybirtokos réteg tagjainak vásárlói jelenléte éppúgy természetesnek vehető, mint a többi vármegyében.

JEGYZETEK

- ¹ A legfontosabb összefoglalások bőszeges szakirodalommal: Csapodi–Tóth–Vértesy 1987., V. Ecsedy 1999., Madas–Monok 2003. Eddigi megyei kutatásainkat reprezentáló legújabb kötetünk: Hudi 2009.
- ² A helytörténet és dilattantizmus kapcsolatáról: Gunst 2000. 223., 267. A helytörténet és olvasóközönsége (az intelligencia) közti szakadék áthidalását Mályusz Elemér az első világháború után elsősorban a közép-kori és újkori kutatások összekapcsolásában, Magyarország történeti földrajzának elkészítésében, a modern tudományos helytörténet-írás megteremtésében, a vidéki történeti-régészeti társulatok újjászervezésében látta. Vö. Mályusz 1924. 538–566.
- ³ Rómer 1860a.
- ⁴ Rómer 1860b. 4. A monográfiához az „ide vonatkozó kútfők”, vagyis történeti források áttanulmányozását is szükségesnek tartotta. „Ezen terjedelmes munkámnak mintegy előfutójául írárom szünnapi lemeleimet” – olvashatjuk az I. fejezet végén.
- ⁵ A második kiadás reprintje a békéscsabai Kner Nyomdában készült: Rómer 1990.
- ⁶ Rómer 2010.
- ⁷ A sajtó alatti lévő munkából a helyi sajtó „mutatványnt” tett közzé: Rómer Flóris: Csatka. = Győri Közlöny 4 (1860) 39. sz. (május 13.) 154.
- ⁸ Rómer Flóris: „A Bakony: természettudományi és régészeti vázlat” című sajtó alatti lévő munkám ügyében. = Győri Közlöny 4 (1860) 52. sz. (június 28.) 208.
- ⁹ Napló. = Győri Közlöny 4 (1860) 74. sz. (szeptember 13.) 296.
- ¹⁰ A második kiadás reprintjénél felhasznált akadémiai könyvtári példány hátsó borítójára eredetileg 1 osztrák forint 25 krajcárt nyomtattak, de azt tintával 1 forint 50 krajcárra javították, ami arra utal, hogy drágábban is árosíthatták. A pápai református nagykönyvtárban őrzött második kiadás hátsó borítóján 1 forint 25 krajcár szerepel. (D. I. 1047. lelt. sz.) Összehasonlításképpen: ekkoriban egy napszámós napi 30 krajcárt keresett, egy zsebóra 30 forintba került. Vö. Francsics 1973. 399., 463.
- ¹¹ Ezt tükrözi a Győri Közlöny 1860. december 7-én kelt 1861-re szóló előfizetési felhívásának részlete: „Ami jövő irányunkat illeti, nem más, mint amit négyéves pályánkon szakadatlanul követünk, t. i. ébreszteni és fokozni a nemzeti öntudatot, hirdetni a haza iránti szent szerelmet, összetartás- s egyetértésre serkenteni s ezek alapján a jobb jövő iránti bizalmat szilárdítani.” Szilvásy Márton: Előfizetési felhívás. = Győri Közlöny 4 (1860) 99. sz. (december 9.) 393.
- ¹² A magyaróvári gazdasági akadémiához kötődő egyesület – más néven Kazinczy-kör – az Arany János szerkesztette *Koszorú* c. szépirodalmi lapot (1863–1865) is előfizette. Vö. Bisztray 1962. 76.
- ¹³ Gulden András plébános Gulden (1874-től Forintos) István (1814–1884) neves kislódi plébános öccse volt, akit Rómer is meglátogatott. Vö. Rómer 1990. 94–95.
- ¹⁴ Hainrikfy Vince képzett ember lehetett, hiszen 1842-ben a Fejér Megyei Olvasótársaság tagja volt. Vö. Murányi 1993. 99.
- ¹⁵ Varga 1998. 167.

- ¹⁶ Berkó–Legányi 1987. 60.
- ¹⁷ Berkó–Legányi 1987. 54.
- ¹⁸ Schematismus 1942. 214.
- ¹⁹ Bakonyszombathely leírása: Rómer 1990. 98–99.
- ²⁰ Tavasy Móric Imre (1812–1893) szakonyi születésű bencés szerzetes-tanár, aki a pápai bencés gimnáziumban 1839–1846 között tanított. Bársonyoson 1858–1884 között volt plébános. Vö. Berkó–Legányi 1987. 70.
- ²¹ Bogárd pusztá Szilasbálás (a mai Mezőszilas, Fejér nm.) község határában feküdt. Vö. Ila–Kovacsics 1964. 104.
- ²² Ma Homokbödöge község. Vö. Ila–Kovacsics 1964. 2002–203.
- ²³ Bakonycsernye község, 1954-ig Veszprém, majd Fejér megyében. Vö. Ila–Kovacsics 1964. 107–108.
- ²⁴ 1847-ben már ispán Öskün. Vö. Fényes 1847. 518. A bakonycsernyei falumonográfia nem említi: Heiczinger 1974. 242.
- ²⁵ Balog a Polgári Olvasókör alapító, 1869-ben, 1871-ben és 1872-ben választmányi tagja. Vö. Tölgyesi 2002. 56., 77., 89.
- ²⁶ Günther a Polgári Olvasókör alapító, 1870-ben és 1871-ben választmányi tagja. Vö. Tölgyesi 2002. 61., 77.
- ²⁷ A római katolikus Herbszt János valószínűleg uradalmi alkalmazott volt. A Polgári Olvasókör egyik alapító tagja, 1870-ben és 1871-ben választmányi tagja. Vö. Tölgyesi 2002. 61., 75. – 1882-ben a pápai adókerület adókvetési bizottságának deveszeri póttagja volt, 1883-ban már Pápan lakott, 1892-ben is itt élt, a katolikus iskolaszék aktív tagja volt. 1882-ben szakértői járandóságának felét a pápai állandó színház díszleteinek beszerzésére ajánlotta fel. – Adakozás. = Pápai Lapok 9 (1882) 39. sz. (szeptember 17.) 157.
- ²⁸ A Polgári Olvasókör alapító, 1871-ben választmányi tagja. Vö. Tölgyesi 2002. 77.
- ²⁹ A többi személyt a várostörténet alapján sem sikerült azonosítani: Veress D. 1996.
- ³⁰ 1847-ben ispán Öskün. Vö. Fényes 1847. 518.
- ³¹ Már 1847-ben uradalmi kertész. Vö. Fényes 1847. 518.
- ³² 1840–1842 között Fejér vármegye törvényszéki ülnöke, ügyész, a Fejér Megyei Olvasótársaság tagja. Vö. Murányi 1993. 99.
- ³³ Horváth Lajos 1839–1848 között Székesfehérváron, 1855-ben már Enyingen ügyvéd, 1839–1846 között a fehérvári nemesi kaszinó, 1840–1842 között a Fejér Megyei Olvasótársaság tagja. Vö. Zsilinszky 1974. 94., 116., Murányi 1993. 94., 99.
- ³⁴ Morócz 1855-ben már Enyingen ügyvéd. Vö. Zsilinszky 1974. 94., 118.
- ³⁵ Nemes Simon István 1843-ban Martonvásáron uradalmi tisztartó. Vö. Lencsés 1990. 62.
- ³⁶ Streibig Károly 1859–1860-ban az enyingi járás szolgabírája volt. Vö. Tuza 2005. 363.
- ³⁷ Megyei élet. Veszprém, dec. 30-án. = Győri Közlöny 5 (1861) 1. sz. (január 3.) 2.
- ³⁸ Nagy Géza (Balatonkenese, 1829 körül – Bp., 1883) pápai joghallgató, 1848/49-es honvéd hadnagy, később Lepsényben jegyző. Vö. Bona 2009. 351.
- ³⁹ Jekelfalussy 1892. 641.
- ⁴⁰ Pap János: Katasteri ügyben. = Pápai Lapok 10 (1883) 25. sz. (április 8.) 55–56. A kiváló gazda hírében álló Ferenczy 1885 júliusában hunyt el. Ferenczy Sándor... = Pápai Lapok 12 (1885) 29. sz. (július 19.) 121.
- ⁴¹ Szinnyei 1914. 1251–1252. Virághalmi 1857–1860 között a Győri Közlöny munkatársa volt, tárcái, elbeszélései jelentek meg a lapban. Később Pesten élt, Jókai regényeit többek közt ő fordította le németre.
- ⁴² Azonos lehet az 1880-as években már Veszprémben élő Hets Pál vármegyei főkönyvvivővel, a veszprémi Nemzeti Casinó választmányi tagjával. Felesége Beély Franciska, aki 1883. augusztus 8-án, életének 65., házasságának 45. évében hunyt el, az alsóvárosi temetőben nyugszik. – Veszprémből. = PL 10 (1883) 34. sz. (augusztus 12.) 128. Hets Ruttner Sándor kereskedővel és másokkal együtt élharcosa volt a 8 osztályos piarista gimnázium megszervezésének (1884–1886). Vö. Lichtneckert–Tölcséry 2011. 64.
- ⁴³ Schematismus 1942. 208.
- ⁴⁴ 1847-ben még Jásdon ispán, Fényes Elek honismereti művének előfizetője. Vö. Fényes 1847. 518.

- ⁴⁵ Szijj 1960. 554. Amon (itt: Ámon) Antal 1866–1868-ban a városi bizottmány tagja volt.
- ⁴⁶ Szijj 1960. 192–194.
- ⁴⁷ Rómert Palotáról Tésre Weiser Albert uradalmi erdőmester kísérette, aki Weiser Béla rokona lehetett. Vö. Rómer 1990. 150.
- ⁴⁸ Hirdetések. = Pápai Lapok 2 (1875) 17. sz. (április 24.) 154.
- ⁴⁹ Berkó–Legányi 1987. 58–59.
- ⁵⁰ Gelsei és szolgagyőri Bíró Vince (kb. 1836 – Pápa, 1897. november 26.) 1848/49-es honvédszázados, római katolikus földbirtokos (Lovászpata), az ugodi választókerület 48-as és Függetlenségi Pártjának elnöke. A pápai irgalmasok kórházában hunyt el. – Bíró Vince. = Pápai Lapok 24 (1897) 49. sz. (december 5.) 4.
- ⁵¹ Hirfűzér. A pápai izr. hitközség... = Győri Közlöny 4 (1860) 101. sz. (december 16.) 403. – 1876-ban már Győrben élhetett, ahol apja, Fischer Márkus január 4-én, 79. éves korában elhunyt. – Halálozás. = Pápai Lapok 3 (1876) 4. sz. (január 22.) 18.
- ⁵² Hanauer Béla (Tata, 1835. november 3. – Pápa, 1901. november 3.) vaskereskedő, városi képviselő, a katolikus hitközség, a Pápai Szabadelvű Párt és a Pápai Takarékpénztár elnöke. Vö. Hudi 2012. 61. – Síremléke a pápai Kálvária temetőben, a temetőkapalnától északra látható, rajta a pontos születési és halálozási adatok.
- ⁵³ Hudi 2012. 98–99.
- ⁵⁴ Reguly Nándor, a város előkelő polgára, a Pápai Takarékpénztár alapító tagja és egyik vezetője 1909. október 18-án Pápán, életének 83., házasságának 41. évében hunyt el, a Kálvária temetőben nyugszik. Özvegye, Baumgarten Borbála gyászolta. – Halálozás. = Pápai Hírlap 6 (1909) 43. sz. (október 23.) 4.
- ⁵⁵ Ajánljuk a rendőrség figyelmébe... = Pápai Lapok 1 (1874) 20. sz. (szeptember 12.) 193., Pápai törvénytörvényes csarnok. = Pápai Lapok 2 (1875) 15. sz. (április 10.) 133.
- ⁵⁶ Edelényi Szabó Sándor birtokos, Eőri Szabó Sándor ügyvéd és birtokos jöhet szóba, mindketten reformátusok nemesek voltak. Eőri Szabó a Belsővárosban, Edelényi Szabó az Alsóvárosban lakott. Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, III. 62. A Pápai Református Egyházközség iratai, adókiutestési („készpénz- és gabonatarozások”) jegyzéke az 1856/57. évre. Pápa, 1857. augusztus 1.
- ⁵⁷ Woita Erzsébet (Pápa, 1841. június 14. – Pápa, 1916. december 7.) Voyta Adolf (1834–1923) építőmester hűga, később Hanauer Béla vaskereskedő felesége. Élénken részt vett a város kulturális életében. Hudi 2012. 7–8. (Születési-halálozási adatai a pápai Kálvária temetőben lévő síremlékén láthatók.)
- ⁵⁸ Feleségét, aki élénken részt vett a város egyleti életében, 1889-ben már özvegyként említik. – A pápai honvédszobor... = Pápai Lapok 16 (1889) 39. sz. (szeptember 29.) 161.
- ⁵⁹ Zombatfalvi Zombath István (Mozsgó, 1825. december 13. – Veszprém, 1883. július 16.) 1848/49-es honvéd őrnagy, az 1850-es években visszavonultan élt, 1861 után Veszprémben megyei telekkönyvi igazgató és törvénytörvényeski ülnök. A honvédség szervezésekor őrnagyként lépett be, ezredesként, dandárparancsnokként vonult nyugalomba. A veszprémi alsóvárosi temetőben nyugszik. – Halálozás. = Pápai Lapok 10 (1883) 31. sz. (július 22.) 129., Veszprém Megyei Levéltár IV. 257. Tisztiszeiki jegyzőkönyv, 1863–1865., Bona 2000. 732.
- ⁶⁰ Ma: Pénzesgyőr (Veszprém m.). Vö. Ila–Kovacsics 1964. 332.
- ⁶¹ Hudi 1998. 34–40., 67–69.
- ⁶² Schematismus 1942. 211.
- ⁶³ Csőszpuszta Tés község külterületi lakott helye. Vö. Ila–Kovacsics 1964. 370–372. Mantz uradalmi tisztségviselő lehet, Weiser Béla palotai előfizetői ívén szerepel.
- ⁶⁴ A Szentkirályszabadjai Rosos család ismert katolikus köznemesi familia, tagjai a 18–19. században vármegyei tisztséget viseltek. Vö. Hudi 1993. 108–110. Rosos Mihály Rómer győri gyűjtőívén szerepel. Rómer 1990. 211.
- ⁶⁵ Szolgagyőr puszta, Kerékteleki községhez (1950-tól Komárom m.) tartozik. Ila–Kovacsics 1964. 212., 364.
- ⁶⁶ Visszaemlékezését és családi-hivatali iratait lásd: Hudi 2004.
- ⁶⁷ Cserny László veszprémi ügyvéd virilis jogon megyebizottsági tag, 1878-tól a vármegyei állandó vá-

- lasztmány tagja, 1884-ben a Veszprém-megyei Honvédségélyző Egylet tagja, ideiglenes korelnöke. – Megyei és városi ügyek. = Pápai Lapok 5 (1878) 2. sz. (január 13.) 6.; A Veszprém-megyei honvédségélyző egylet. = Pápai Lapok 11 (1884) 7. sz. (február 17.) 27.
- ⁶⁸ Kenessey Kenessey Móric (Szilasbalhás, 1837. november 13. – Veszprém, 1918. december 26.) veszprémi királyi közjegyző (1874-től), udvari tanácsos (1917), a Veszprémi Református Egyházmegye főgondnoka, a Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlésének tagja 82 évesen hunyt el. Felesége, szül. Pap Emília (1840–1922) és 13 élő gyermeke gyászolta. A nyarakat rendszerint balatonfüredi Tamás-hegyi nyaralójában töltötte. Vö. Baán 2011. 109., Kiténtetés. = Dunántúli Protestáns Lap 28 (1917) 23. sz. (június 10.) 181. – Halálozások. = Pápai Hírek 16 (1919) 1. sz. (január 4.) 3. Kenessey Móric és felesége síremléke a veszprémi alsóvárosi temetőben található.
- ⁶⁹ A köznemesi birtokos családból származó Márkus Lajos 1840–1843 között Veszprém vármegye másodaljegyzője, 1843–1847 között első aljegyzője, 1848-ban tiszteletbeli főjegyzője volt. 1848. július 3-án hivataláról lemondott. 1849. október 28-tól a veszprémi törvényszék közbírája volt. Vö. Hudi 1995. 61. Veszprém Megyei Levéltár IV. 101.a. Veszprém Vármegye Állandó Bizottmányának jegyzőkönyve, 1848. július 3. No. 1268., IV. 153. Tisztiszéki jegyzőkönyv, 1849. október 28. No. 54.
- ⁷⁰ Felsőszopori Talabér János keszthelyi születésű plébános, 1852–1860 között szeminárium tanár, 1871-től csak az irodalomnak élt. Vö. Pfeiffer 1987. 1010.
- ⁷¹ Már 1847-ben is a palotai Zichy-uradalom ispánja Vilonyán. Vö. Fényes 1847. 518.
- ⁷² Schematismus 1942. 214.
- ⁷³ Rezutsek 1858-tól halálláig volt apát Zircen. Varga 1998. 427–427., Horváth 1930. 264.
- ⁷⁴ Reguly István (Reguly Antal etnográfus édesapja) nyugalomba vonulása után lett uradalmi ügyész. 1847-ben Fényes Elek honismereti munkájának előfizetője. Az 1860. december 22-én újjáalakuló megyei állandó bizottmány tagja Zirc képviselőjeként. Vö. Fényes 1847. 518., Veszprém Megyei Levéltár IV. 252. Veszprém vármegye bizottmányának jegyzőkönyve, 1860. december 22. No. 4.
- ⁷⁵ A veszprémi mezővárosi polgárság könyvkultúrájáról: Hudi 2000.

IRODALOM

- BAÁN 2011 = BAÁN Bea (főszerk.): Balatonfüredi életrajzi lexikon. Balatonfüred, 2011. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 61.)
- BERKÓ-LEGÁNYI 1987 = BERKÓ Pál-LEGÁNYI Norbert (összeáll.): A Pannonhalmi Szent Benedek-rend névtára 1802–1986. [Győr, 1987.]
- BISZTRAY 1962 = BISZTRAY Gyula: Arany János „Koszorú”-jának olvasóközönsége. = Magyar Könyvszemle 78 (1962) 1. sz. 75–81.
- BONA 2000 = BONA Gábor: Táborkok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Harmadik, átdolgozott, javított kiadás. Heraldika Kiadó, Bp., 2000.
- BONA 2009 = BONA Gábor: Pápai diákok a ’48-as honvédsereg tisztikarában. = Acta Papensia IX (2009) 1–4. sz. 267–380.
- CSAPODI-TÓTH-VÉRTESY 1987 = CSAPODI Csaba-TÓTH András-VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp., 1987.
- FÉNYES 1847 = FÉNYES Elek: Magyarország leírása. II. Pest, 1847.
- FRANCSICS 1973 = FRANCSICS Károly: Kis kamorámban gyertyát gyújték. Válogatta és sajtó alá rendezte VÖRÖS Károly. Bp., 1973.
- GUNST 2000 = GUNST Péter: A magyar történetírás története. Javított kiadás. Debrecen, 2000.
- HEICZINGER 1974 = HEICZINGER János: Bakonycsernye múltja a telepítéstől 1848-ig. Bakonycsernye, 1974. (Tanulmányok és források Fejér megye történetéhez 8.)
- HORVÁTH 1930 = HORVÁTH Konstantin: Zirc története. Veszprém, 1930.
- HUDI 1993 = HUDI József: Szentkirályszabadja nemesi társadalma a XVIII–XIX. században. = Veszprém megyei honismereti tanulmányok XV. Szerk.: HADNAGY László. Veszprém, 1993. 107–111.

- HUDI 1995 = HUDI József: Veszprém vármegye politikai elitje a XVIII–XIX. században (1711–1918). In: Az átmenet avagy Veszprém megye a rendszerváltás időszakában. Tanulmányok. Szerk.: OLÁH Miklós. Veszprém, 1995. 25–61.
- HUDI 1998 = HUDI József: Pénzesgyőr története. Geschichte der Gemeinde Pénzesgyőr. Veszprém, 1998.
- HUDI 2000 = HUDI József: A veszprémi polgárság könyvkultúrája a XVIII–XIX. században. = Történelmi Szemle XLII (2000) 1–2. sz. 91–113.
- HUDI 2004 = HUDI József (szerk.): Hunkár Antal visszaemlékezései és iratai. Pápa, 2004.
- HUDI 2009 = HUDI József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Bp., 2009.
- HUDI 2012 = HUDI József (szerk.): Voyta Adolf visszaemlékezései. Pápa, 2012.
- IIA–KOVACSICS 1964 = IIA Bálint – KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964.
- JEKELFALUSSY 1892 = JEKELFALUSSY József (szerk.): Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke. Budapest, [1892].
- LENCSÉS 1990 = LENCSÉS Ferenc: Martonvásár. = Fejér Megyei Történeti Évkönyv 21. Szerk.: FARKAS Gábor. Székesfehérvár, 1990. 43–123.
- LICHTNECKERT–TÖLCSÉRY 2011 = LICHTNECKERT András–TÖLCSÉRY Ferenc: A veszprémi piarista gimnázium története az alapítástól az államosításig 1711–1948. Veszprém, 2011.
- MADAS–MONOK 2003 = MADAS Edit–MONOK István: A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig. Bp., 2003.
- MÁLYUSZ 1924 = MÁLYUSZ Elemér: A helytörténetírás feladatai = Századok, 1924. 538–566.
- MURÁNYI 1993 = MURÁNYI Lajos: A reformkori Fejér vármegye olvasáskultúrája. A székesfehérvári kaszinók és a Fejér Megyei Olvasótársaság (1838–1849). Székesfehérvár, 1993.
- PFEIFFER 1987 = PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987.
- RÓMER 1860a = RÓMER Flóris: A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat. [Első kiadás.] Győr, 1860.
- RÓMER 1860b = RÓMER Flóris: A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat. Második kiadás. Győr, 1860.
- RÓMER 1990 = RÓMER Flóris: A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat. Második kiadás. Győr, 1860. Reprint: Európa Könyvkiadó, Bp., 1990.
- RÓMER 2010 = RÓMER Flóris: A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat. Győr, 1860. Reprint: Bakonyalja Barátai Egyesület, Pápa, 2010.
- Schematismus 1942 = Schematismus congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholare 1942/43. Budapest, 1942.
- SZÍJ 1960 = SZÍJ Rezső: Várpalota. Fejezetek a város történetéből. Bp., 1960.
- SZINNYEI 1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. XIV. Bp., 1914.
- TÖLGYESI 2002 = TÖLGYESI József: Devecser társadalma a polgári korban 1867–1948. 1. A Polgári Olvasókör története. Devecser, 2002.
- TUZA 2005 = TUZA Csilla (összeáll.): Az abszolutizmus kori levéltár II. Magyar Országos Levéltár segédletei 19. Bp., 2005.
- V. ECSEDY 1999 = V. ECSEDY Judit: A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában 1473–1800. Bp., 1999.
- VARGA 1998 = VARGA Béla (főszerk.): Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém, 1998.
- VERESS D. 1996 = VERESS D. Csaba: Devecser évszázadai. Devecser, 1996.
- ZSLINSZKY 1974 = ZSLINSZKY János: Az ügyvédség kialakulása Magyarországon és 300 éve Fejér megyében. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 8. Szerk.: FARKAS Gábor. Székesfehérvár, 1974. 7–147.

Emlékezés a pápai ejtőernyősökre

Páparól köztudott, hogy századok óta katonaváros. Már az 1400-as években falvak övezték, s várnagya volt. A végvári időkben a törökellenes harcok egyik bázisa, nagyszerű huszársága vitézül védelmezi a települést és a környék falvait. Mikor az 1500-as évek végén mégis török kézre jut, európai had vonult fel visszavételére.

A Rákóczi-szabadságharc idején itt van Bottyán generális főhadiszállása. 1849-ben Kmety tábornok csapatai innen indulnak megvívni a győztes csornai csatát, s az iházi ütközet után a város főutcáján keresztül katonadalokat énekelve vonulnak el Székesfehérvár irányába..

Az első világháború kezdetén a pápai huszárezred festői egyenruhába öltözött katonái hajtják végre az orosz harctéren a háború egyik legbátrabb lovasrohamát. A két világháború között Nádasdy-huszárok tanyáztak Pápán, akiket 1939-ben Munkácsra helyeztek. Ugyanennek az évnek az őszén alakult meg a legelső magyar ejtőernyős század Pápán, a huszár-laktanyában.

Ettől kezdve naponta nehéz szállítógépek jelentek meg Pápa felett az égboltozaton, melyekből katonák ugrottak ki, s szálltak óriás napernyőhöz hasonló selyem ejtőernyőkkel a repülőtér zöld fűvére. Számuk egyre gyarapodott, így nem egészen egy év múlva a századból már zászlóalj, később ezred lett. Városunkban, ahol mindenki kedvelte a huszárokat, rövidesen megszerették az ejtőernyősöket is. Ha szükség volt segítségre, rájuk mindig lehetett számítani. Ha kellett, tüzet oltottak, ha árvíz fenyegette a Tökertet, akkor elvezető árkokat ástak, ha hóakadályok tették lehetetlenné a közlekedést, akkor havat lapátoltak.

1941 áprilisában a Délvidék visszavételével kapcsolatban ejtőernyős deszant hadműveletre került sor. Ez balesettel kezdődött, melynek során az egyik nagy szállító repülőgép lezuhant. A légikatasztrófaban az égő gépben 20 pápai katona vesztette életét, köztük az ejtőernyős egység parancsnoka, a mindenki által kedvelt első világháborús hős, vitéz Bertalan Árpád őrnagy is. A vállalkozást némi késéssel Kiss Zoltán főhadnagy sikeresen végrehajtotta három repülőgéppel.

Az egység új parancsnoka ugyancsak első világháborús hős, az arany vitézségi éremmel kitüntetett vitéz Szügyi Zoltán ezredes lett, akinek az irányításával az alakulat három lövészszázada mellett megalakult a törzsszázad, géppuskás nehézfegyver, híradó és árkász század is.

Nevezetes eseménynek bizonyult 1942 májusában a csapatzászló avatása, melyet a pápai Perutz gyár munkásai és munkásnői ajándékoztak az alakulatnak. Az ünnepélyen és az azt követő díszfelvonuláson jelen volt vitéz Horthy István kormányzó-helyettes, repülőfőhadnagy is.

A Szovjetunió elleni harcban kezdetben az ejtőernyős alakulat nem vett részt, csupán a tisztek és tiszthelyettesek jelentkezhetek néhány hónapos frontszolgálatra harci tapasztalatok szerzése céljából. Közülük többen elestek vagy megsebesültek. Maga a parancsnok, Szügyi Zoltán is az elsők között jelentkezett ilyen szolgálatra. Ott 1943-ban átélte a doni ka-

tasztrófát, s a visszavonulás során tanúsított bátor magatartásáért magas kitüntetésben is részesült.

A megnövekedett létszámra való tekintettel sor került a repülőtér bővítésére, új legénységi épületek, beton felszállópálya kialakítására, ejtőernyős raktár és ejtőernyő-hajtogató építésére is. A háború miatt ez a fejlesztés rövidesen megszűnt.

A német hadvezetőség, értesülve a pápai ejtőernyős alakulat kitűnő felkészültségéről, előbb Szerbiában, majd az atlanti fal védelmére kívánta bevetni az egységet. Ezt a Magyar Honvédelmi Minisztérium megtagadta, s az egész ejtőernyős egységet Kárpátaljára vezényelte. Ezzel megkezdődött a pápai ejtőernyős katonák háborús szereplése. Tizenhét csatahelyen vezettek földi elhárító harcokban, tizenhét helyen találhatóak elesett pápai katonák, köztük számos pápai diákkatona sírja, akik a Németországba hurcolás elől menekülve önként álltak be Pápa háziezredének kötelékébe, s ott vitézül harcoltak.

A hitelesség kedvéért vegyük számba ezeket a csatahelyeket! A Kárpátoktól északra a Mizunka-patak völgye, Volóc, Váradles, Köröstarján, Tiszafüred, Soroksár, Dunaharaszti, Isaszeg, Csepel, Fót, Letkés, Ipolyszalka, Kéthely, Komáromi páncélos ütközet, Balatoni csata, Vindornyafok, s a Mura partján, Szlovéniában Wernsee.

Pápa 1945 március végén nehéz helyzetben volt. A bécsi hadműveletre felvonultatott hatalmas szovjet erők a Pápa előtti térségben gyülekeztek, hogy a város elfoglalása után gyorsan az osztrák főváros irányába törhessenek előre. Március 24-én az esti órákban két szovjet páncélos dandár elérte Tapolcafőt, megszállta a falut, az éjszakai órákban pedig időnként harcokcsival erőszakos felderítést hajtott végre Pápa déli bejárata irányába. Itt német páncéltörő ágyúk voltak tüzelőállásban, melyek sorra kilőtték a páncélosokat. Így virradt a városra március 25-én virágvasárnap. Ekkor a szovjet hadvezetőség úgy határozott, hogy bombázással, majd keletről és délről általános támadással törje meg a város védőinek ellen-

*Huszár János megemlékező beszéde Pápán az ejtőernyős emlékműnél
2012. augusztus 18-án*

állását. 13 óra 30 perckor a 17. szovjet légi hadsereg valóban súlyos bombatámadást hajtott végre a város nyugati része ellen. Ezt követően a déli oldalt védő német páncéltörő egység állásait kiürítve, nyugat felé távozott. A város keleti oldalán kitűnő védőállásban levő második ejtőernyős zászlóalj ezzel halálos veszedelembbe került. Így a parancsnok, Makray százados, az esti órákban az ejtőernyősök állásai előtt felhalmozott tartalék löszorozatos felrobbantására és a védőállások kiürítésére adott parancsot. A robbanássorozat és az óriás lángnyelvek félelmetes látványa az általános támadás leállítására és felderítésre készítette a szovjet parancsnokságot. Mikor a kiküldött járőrök átfésülték a várost, már hajnalodni kezdett. Miután ellenállásra nem került sor, Pápa megmenekült a pusztulástól, hiszen az ejtőernyős ezred második zászlóalja az éj leple alatt Vágnál észrevétlenül elérte a Rába vonalát, s megindult a nyugati határ felé, majd több mint két hét múlva egyesült a Mura partján védőállásban levő első zászlóaljjal. Így sikerült dr. Szöllősi Sándor polgármesternek az ejtőernyős parancsnokokkal kötött egyezségét végrehajtani, így menekült meg Pápa a pusztulástól.

A fegyverszünet utáni napokban az ejtőernyős alakulatnak sikerült eljutnia az angol megszállási övezetbe. Innen később részben hazatértek, részben szétszóródtak a világban.

A vitéz Bertalan Árpád Ejtőernyős Ezred katonái közül ma már kevesen élnek. Előttük és a 17 csatahelyen nyugvó közel ezer hősi halottjuk, valamint a mártír Kiss Zoltán zászlóaljparancsnok emléke előtt egy szép emlékműnél róhatjuk le kegyeletünket, melynek a tervezője Gosztola István főmérnök volt, akinek az édesapja is ennek a nagyszerű alakulatnak volt egyik kiváló tiszthelyetese.

Legyen örökké áldott a hősök emléke, akik a hazáért harcoltak, s a hazáért adták életüket!

A vincellérek élete, munkája a Csobánc-hegyen

Már az Árpád-korban is gazdag szőlőültetvények ékesítették a Csobánc lankáit. A szolganépek között külön csoportot alkottak azok a szőlőmunkások (az úgynevezett vincellérek), akik a szőlőhöz tartoztak, ezzel adományozták el őket.

A földesúr robottal műveltette meg a szőlőjét, vagy haszonbérbe adta, s hegyvámot fizettetett. Az írtásra átengedett terület után is ezt kapta, ha ezen jobbágy, polgár vagy nemes szőlőt telepített.

Gyulakeszi hűbérurai, a Gyulaffyak, majd az Esterházyak is éltek ezzel a lehetőséggel. A dokumentumban azt olvashatjuk, hogy az 1720-as években a régi örökös jobbágyok mellé elsősorban zsellérek (a későbbi panaszokból kiderül, sáskai svábok) érkeztek, akik főleg írtással, pusztatelkek művelésével, szőlővel foglalkoztak.

„1774-ben a csobánci tisztartó azt jelenti az uraságnak, hogy a falu határában a szőlők száma évről évre nagymértékben szaporodik, így a földesúri bevétel is nő.” „A népek” panaszkodnak is a súlyos terheik miatt. Elmondják: „Előbb a hajdúk hordták a levelet Kis Martonba, most ürmös bor alá is el kell mennünk... Sok bort kell szállítaniuk Badacsonyból, Szepezdből is.” (KOVACSICS-ILA: Veszprém megye helytörténeti lexikona, II. k. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988., Csobánc és Gyulakeszi szócikkek.)

Az 1860-as években jelent meg a szőlészet és borászat időszerű közlönye, amely tanította a korszerű művelési módokat. A nagyobb gazdaságok érdeklődtek a korszerű szőlőművelés iránt. A vidék szőlőbirtokosai egy *vincellériskola* felállítását kérték. 1888-ban a filoxéra elleni védekezés hatásosabb céljából Tapolcán iskolát, a mai Papp-telep helyén vadalany-telepet létesítettek. (Ide sok gyulakeszi fiatal is eljárt dolgozni.) A birtokosok munkásaik közül kiválasztották a legrátermettebbeket, és elküldték őket az iskolába. A képzési idő két év volt. (Arra vonatkozóan nincs adat, hogy az 1914-ig működött intézményben mely gazdaságok számára hány főt képeztek.) A Csobánc-hegyen az Esterházy, Pollák, Wittmann, Szamosi, Farkas, Tolnai stb. birtokosok alkalmaztak vincellért.

A szőlőmunka az évszázadok során nem sokat változott, csak a gazdák és a vincellérek cserélődtek, viszont módosult a kártevők elleni védekezés. A munkák rendje a következő volt:

- *A pirkálást*, a nyitást március elején kezdték.
- József-napkor kezdték a *metszést*.
- Háromszor *kapáltak*.
- Szükség szerint háromszor-négyszer rézgáliccal *permeteztek*.
- Az *aggatást* a virágzás előtt végezték el.
- A *kötést* (zsúpszalmával) a vesszőktől függően néhányszor végezték.
- A *tetővágásnak* az ideje Péter-Pál után volt, amikor a szőlőszem már magyarbors nagyságúra nőtt.

Ezeket a munkákat Magdolna-napig (július 22-ig) elvégezték. Kánikulában már nem

mentek bele a szőlőbe – főleg az otellóba nem –, nehogy hozzáérjenek a fürtökhöz, mert ha lemegy a hamva, megszőrösödnek a szemek.

A szüretet október közepén, Teréz-napkor kezdték, amikor a hegybíró megengedte.

A nagyobb birtokosoknak több helyen volt szőlőjük, a hercegségnek Bácsón és Badacsonyban is. Ilyenkor a szüretelő csoport – ha az egyik helyen végzett –, ment a másikhoz. A kádakat szállító kocsiakat nótaszóval kísérték. A munka befejezése után megvendégelték a szedőket. Birkát vágtak, kalácsot sütöttek. A szüretelők a családdal együtt mulattak.

A szüretelést a vincellér irányításával az úgynevezett *hónaposok* végezték. Ők szerződött munkások voltak, többnyire április 1. és augusztus 15. közötti időre, valamint szüretkor két hétre.

A jó vincellért gazdáik megbecsülték. (A pincekulcsot is rájuk bízták.) Tekintélyes, megbízható emberek voltak. Rendezett anyagi körülmények között éltek, életmódjuk felért egy középparaszt családjáéval.

Csóbáncon a legutóbbi időkig a Tolnai-szőlőben alkalmaztak vincellért. A 87 éves Nyíró Józsefné így emlékezik vissza erre az időre: „1935-ben jöttünk a Keszi-hegyre vincellérnek. A 30 kh szőlő gazdája ekkor egy Bori Pál nevű veszprémi ember volt. Tőle vette meg a birtokot 1939-ben Rátonyi Ákos rendező és felesége, Tolnai Klári színésznő.

Ők, ha nyáron itt tartózkodtak, a főépületben, a kastélyban laktak. A fölötté lévő ház volt a vincellér- és kocsislakás. Később ezt szépen átalakították Tolnai Klári anyósának, a kegyelmes asszonynak. (Ezt az épületet kiskastélynak nevezték.) Hamarosan megvették a szomszédos Pollák-féle 10 kh szőlőt és a hozzá tartozó préházat. Minket akkor a kocsis családjával együtt átköltöztettek oda. Egy-egy konyha, szoba volt mindkét családnak. Itt volt az istálló is, ahol a parádés lovak mellett egy-egy tehenet is tarthattunk. Kaptunk még krumpliföldet, gabonát, bort, tűzifát stb., már nem emlékszem, mennyit.

A 40 kh szőlőt tizenhat állandó „hónapos” munkálta. Az uram Kesziből, Tótiból, Diszéből szerződtette őket. (Gergő Józsi, Terhes József, Dobosi Klári, Horváth Bözsi, Ángyán János, Németh József.) Járandóságuk 14 q gabona volt.

Szüret idején napszámosokat is fogadtunk, hiszen 200-300 hl bor is megtermett. A munka két-három hétig tartott. A végén nagy szüreti mulatságot rendezett a gazda, Tolnai Klári. A kocsis fia harmonikázott. A legények m ind megtáncoltatták a szép, fiatal színésznőt.

Tavasszal a legények májusfát szoktak állítani a kastély elé. Kitáncolására a munkásokon kívül más fiatalok is jöhettek. Süteménnyel, borral lettek megkínálva. Ezt a mulatságot egy fénykép is őrzi 1941-ből.

Ahogy közeledett a háború, egyre jobban féltünk. Emlékszem, egy angol ejtőernyős lepottyant ide a szőlőbe. A Rátonyi Ákos tudott vele beszélni. 1944-ben még leszüreteltünk. A pince tele lett borral, mert ebben az évben igen jó termés volt. Az uram valahogyan mind el tudta adni. Féltünk, hogy az oroszok kiengedik a bort a hordókból. A bor árát egy ládában elástuk az akácásban.

A bevonulás után – mikor egy kicsit csendesült a helyzet –, megjött Rátonyi két orosszal. Hozott gálicot is. Mondta, hogy készül Amerikába. Hívott minket is. 1947-ben aztán eladta a birtokot egy Widemann nevű borkereskedőnek. Neki már nem volt szüksége ránk, ezért elköltöztünk Csobáncról.”

*A vincellérség, mint önálló foglalkozás, velük véget ért. A vincellér szó lassan kiveszik a szókészletből is, csak az idősek emlékezete őrzi még.**

*Részletek az Adalékok Gyulakeszi története című pályázatból

„Mesés hármass“
**Pedagógus-gyerek-szülő együttműködés
a Kék Madár Programban**

„A Kék madarat nem kell távoli országokban keresni. A Kék madár mindig velük van, ha szeretjük egymást, ha örülünk az élet legkisebb ajándékainak is. De mindig elrepül, ha bántjuk egymást, ha irigykedve figyeljük mások örömét. Mert a Kék madár maga a boldogság és kalitkája; az emberi szív.” (Maurice Maeterlinck)

A személyközpontú iskola gyermekek, szülők és pedagógusok iskolája. Egy olyan hely, ahol ezt nagyon komolyan gondoljuk a mindennapi gyakorlatban is, és az együttműködés során így óriási erőforrásokat nyerünk.

A Kék Madár Gyermek- és Személyközpontú Pedagógiai Program 1991 óta működik Veszprémben a Báthory István Általános Iskolában az érintett gyerekek és a szülők nagy megalégedésére.

Minisztériumi engedély alapján – egyedi tantervként – dolgozunk, több ponton eltérve a hagyományos iskolai keretektől. Ebben a rövid leírásban a pedagógus-gyermek-szülő hatékony együttműködésről szeretnék ízelítőt adni.

Programunk kidolgozásakor úgy gondoltuk, hogy változásokat kell elérni az iskola használóinak egymással való viszonyában.

Szüreti játszótér

Szülőlopás

A szülő, a tanító és a gyermek viszonya társadalmi viszony, azaz nem örökkévaló szabályok alakítják, hanem a történelmi periódusok normarendszereit és szükségleteit hordozó emberek. Éppen ezért a demokrácia viszonyai között igencsak fontos a szülők szerepének növekedése, főleg a kisiskolás korban, mert a gyerek fejlődése közös felelősségünk. A családoknak jogukban áll betekinteniük és beleszólniuk gyermekük nevelésébe. Emiatt nagy értéke és helye van a szülők támogató, megvalósítást segítő kezdeményezéseinek és igényeik kiszolgálásának.

A gyerekekkel való tervszerű, partneri együttműködés hatékonyabbá teheti a nevelést és a tanulási folyamatot is, miközben fejlődik személyiségük és szociális kompetenciájuk. A tervezési szakaszba történő bevonással aktív részesei, és egyben döntésükért felelős tagjai lesznek a folyamatnak.

A szülőkkel és a gyerekekkel való szoros együttműködés lehetővé teszi ésszerű elemek, eljárásmodok bevitelét az iskolai körülmények közé, illetve nagyobb teret nyújt az iskolán kívüli tapasztalatszerzéseknek, élményforrásoknak is.

Erdei Iskola

Készül a túrabot

A gyerekekkel és a szülőkkel kötött megállapodások gyermekközpontúvá teszik a tanulási-tanítási folyamatot. Szabadságot, és ezzel együtt felelősséget ad bizonyos döntésekben mind a gyerekeknek, mind pedig a szülőknek, s ezzel érintetté válnak. Az iskolában jellemzően kötelező jelleg, valamint nevelői hatalmi attitűd található. Ehelyett arra törekszünk, hogyan vihető be a személyesség, az interaktív pedagógiai szemlélet. A problémák és a konfliktusok kezelésében a személyközi viszonyok, interakció-hangsúlyos megoldások válhatnak természetes gyakorlóterepévé a kooperatív együttműködésnek a szülő-gyerekek-pedagógus kapcsolatában.

A szabadság (ami nem jelent szabadosságot), valamint a kooperatív tanító-gyermek viszony, az egyéni érdeklődésre és képességekre épülő fejlesztés megnöveli a gyermekek teljesítményét és pozitív tanulási attitűdöt alakít ki. Ebben a formában minden gyermek számára biztosított tehetsége kibontakoztatása. Az őszinte, toleráns, szeretetteljes, a próbálkozásokhoz (és a tévedésekhez is) biztonságot nyújtó légkör segíti a konfliktuskezelő és -megoldó képesség kialakulását, ugyanakkor olyan társas viszonyrendszert teremt, amelyben mindenki önmaga által segíthet a másiknak, miközben maga is fejlődik. A gyerekek megtanulnak egymással bánni és együttműködni a nagyobb feladatok megoldásában is. A gátlásos, visszahúzódo gyerekek kinyílnak, és önálló, határozott személyiségekké válnak. Az erőszakosak lecsendesednek, megnyugszanak, megtalálják helyüket az egymásra figyelő, toleráns, hozzáértéssel irányított gyerekközösségben.

Az 1-4 osztályos korú gyermekek iskolai élettere lehet otthonos, természetes, a lehető legkevesebb szabályozást kell csak beiktatni, s alakítói lehetnek iskolai életüknek. Az iskola olyan helyé válhat, ahol a gyerekek megtanulnak tanulni, és a tanulást élvezve fejlődhetnek egyéni ütemük és képességeik szerint. Az ilyen iskolában a tanulás olyan folyamattá válhat, ahol a gyermek büntetés nélkül cselekedhet, kutathat, csalódhat és fejlődhet.

Minden szülőnek joga van eldöntenie, hogy milyen körülmények között, milyen mód-

szerekek kívánja gyermeke iskoláztatását megvalósítani. Sok szülő szeretne partnerként együttműködni az iskolával, lehetőségeik szerint részt venni ebben a folyamatban. Mi ehhez igyekszünk terepet nyújtani.

Mivel a szülők is szoros kapcsolatban állnak egymással, sok iskolában és iskolán kívüli tevékenység során is alkalmuk nyílik a beszélgetésekre, kötetlen együttlétekre, a közös nevelést segítő előadásokra, tanfolyamokra, ezért könnyebbé válik a „mássalgal” bíró gyerekek beemelése, együttnevelése is a közösségben. Megismerik, megértik egymás problémáit, nehézségeit. A szülők mintát mutatnak ebben a gyerekeknek, hiszen ha a szülő elfogadja egy-egy „problémás”, vagy akár egészségkárosult gyerek jelenlétét, viselkedését, akkor a gyerekével is könnyebben el tudja fogadtatni. Ezek az alkalmak segítenek abban, hogy a szülők is megismerhessenek egy másfajta nevelési módszert, ami egyenrangú partnerként kezeli a gyereket, és segít a problémák közös megoldásában. Mindemellett szülőket közelebb hozza egymáshoz, és segít abban is, hogy az esetmegbeszélések kapcsán jobban megismerhessék a gyerekeket, és elfogadják máságukat. A szülők abban is tudnak segíteni, hogy a programjaink kapcsán támogatják a pedagógusok munkáját, így megoszlik a teher a nehezebben kezelhető gyerekekkel való foglalkozás esetében is. Igazi segítőkneké válnak, miközben eltanulják a nevelési elveinkkel együtt járó viselkedésmintákat. A szülők aktív részvételével megsokszorozódnak a lehetőségeink, humán erőforrásaink, kevesebb konfliktushelyzet adódik, hiszen jut idő és lehetőség a problémák megbeszélésére szervezett és kötetlen keretek között egyaránt. A gyermek fejlődése a gyermek, a szülő és a tanító közös alkotásává válik. Együttműködést eredményez a gyermekek fejlődésének érdekében.

Az értékközvetítő, normaalkotó feladatokat kizárólag a szülői házzal együttműködve tudjuk elérni, hiszen csak akkor lehet hatékony, ha egymást erősítjük. Ehhez nélkülözhetetlenek a beszélgetések, a közös értelmezések, az előadásokkal tarkított szülői klubok. Fontos, hogy a szülők betekinthesse abba is, hogy mi, pedagógusok, milyen módon kezeljük az esetleges konfliktushelyzeteket, vitákat, egyezségkötéseket, hogy ők is alkalmazni tudják ezeket a saját nevelési gyakorlatukban. A közös együttléte: ünnepek, kirándulások, erdei iskolák, játszóházak, nyílt napok kiváló alkalmat nyújtanak erre. Bizonyos esetekben fel kell vállalnunk a szülők nevelését is, persze ezt csak akkor fogadják el, ha mindezt támogatóan, együttérzéssel, együttgondolkodva tesszük.

Karácsonyi teremdíszítés

Ajándékkészítő játszóház

Ha a gyerekeket is bevonjuk bizonyos döntésekbe, úgy jobban magukénak érzik a nevelési, oktatási folyamatokat, feladathelyzeteket is, és egyben a felelősségük is fokozódik,

illetve számon kérhetővé válik, hiszen közösen döntöttünk így. Nem kívülről rájuk erőltetett szabályokat, feladathelyzeteket kell megoldani, ami sok gyereknél óhatatlanul ellenáláshoz vezet.

Úgy gondoljuk, a gyerekeket fel kell készíteni arra, hogy gyermekkorukban is meg tudják oldani saját problémáikat, mielőtt még szemben találják magukat a kamaszkor, a serdülőkör és a felnőttkor gondjaival. Erre csakis akkor lesznek képesek, ha kellő szabadságot biztosítunk számukra, és felelősséget ruházunk rájuk. Ilyen cselekvési térben születhet csak meg az igazi tapasztalat. Felelősség és szabadság nélkül semmilyen életkorban sem oldhatók meg a problémák, ezek megtapasztalása nélkül nem tud kialakulni a jellem.

A szabadság nem csupán a kényszer hiányát, hanem egyben a szuverenitást is jelenti. Minden tanuló a saját magára vonatkozó döntéseiben önálló. Maga a döntéshozás élménye lényeges az azonosságtudat, a felelősségérzet, a kompromisszumkötés, az együttműködés képességeinek kialakulása szempontjából. Feltétlenül vissza kell állítani az adott szó, az én így akarom, így döntöttem, ezért felelek alapértékeket az iskolában! Így tudatosítható a döntés felelőssége, a siker és a kudarc joga, és ezek realitása.

Azt tapasztaltuk, a szülő számára fontos, hogy beavassuk. Jó neki, ha láthatja gyermeke közegét, megtapasztalhatja, hogy gyermeke ezzel milyen kontextusban van. Óriási haszon, hogy eközben látja a többi gyermeket is, és így már nem csak a sajátja érdekli. A szülők észrevétlenül, erőszakolttság nélkül kapcsolódnak be a gyermekcsoport életébe. Nálunk szabad bejárásuk van a terembe, a gyerekekkel, a csoporttal maradhatnak, ha lehetőségük van erre. A nevelő tevékenység során a nevelési eredmény szempontjából hatékonyságnövelő, ha a család nevelési szokásai, problémamegoldó, konfliktuskezelő eljárásaik az iskolai szokásokkal egymást erősítő viszonyban vannak. Ennek megvalósítása csakis úgy lehetséges, ha napi folyamatos kapcsolatban állunk a szülőkkel, illetve ha alkalmanként felvállaljuk a szülők „nevelését” is. Ahhoz, hogy a mindennapokban érvényesülhessen a demokratikus légkör, a közös felelősség és együttműködés a nevelés gyakorlatában, elengedhetetlen a szülők felkészítése is.

Ebben a felfogásban a pedagógiai feladat is bonyolultabbá válik, hiszen sokkal nagyobb befolyásolási lehetőségeket hagy és kíván a szülők részéről, és együttműködést a gyermekek fejlődésének érdekében.

Az értékkövetítő, normaalkotó feladatokat kizárólag a szülői házzal együttműködve tudjuk elérni. Figyelmünk középpontjában a tanító-gyermek, gyermek-gyermek, tanító-szülő, gyermek-szülő közötti viszony áll. Fontosnak tartjuk a szülő - gyermek - tanító közötti őszinteséget, a másság elfogadását. Úgy gondoljuk, ahhoz, hogy az iskola az értelmes tanulás színhelye lehessen, ahol a tanító, a diák és a szülő kölcsönösen tanulhat egymástól, levette a tanítószerpet, „emberként” kell létezni.

A személyközpontú Kék Madár Programban szülő - gyermek - tanító kölcsönösen megtalálják egymás nyugalmát, megbecsülik egymást, és az együttműködés során partnereként az épülést tekintik alapvető céljuknak. Természetesen ez nem alakul ki egyik napról a másikra, de tudatos tervezéssel, szervezéssel könnyen elérhető. Már a beiskolázás során találkozunk a hozzánk jelentkezni kívánó családokkal, közös beszélgetéssel, illetve kérdőív kitöltésével kölcsönösen kíváncsiak vagyunk egymás nevelési szokásaira. Amikor csak lehet, meghívjuk a szülőket is osztály- és iskolai szinten is a közös programokra, bármikor, bárhol lehet helyük. Egy idő után már ők is adnak ötleteket, kialakulnak spontán szerveződések, ahol mi, pedagógusok (adott esetben a mi családjunkkal is együtt), gyakran már csak „meghívott vendégként” vagyunk jelen.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS KONKRÉT MÓDJAI A KÉK MADÁR PROGRAMBAN

Az iskolai élet mindennapi szocializációs hatásait olyan módon tervezzük, hogy programunk valóban a szülő-gyermek-pedagógus közös iskolája legyen.

Ennek legfontosabb elemei:

- a pedagógusok lemondanak hivatalos autoritásukról,
- a szülők képzése,
- a szülők bevonása a fejlesztésbe, az értékelésbe,
- a gyerekekre fejlesztési terv készítése (a szülők és a gyerekek igényeire építve),
- sokszínű értékelés, hogy minden gyerek sajátos oldalát, értékességét, másságát meg tudjuk erősíteni,
- a döntéseknek különböző fórumai vannak,
- a gyerekek alkotnak törvényeket, szabályokat,
- az együttműködés családszerű, játékos, vidámság és alkotásvágy jellemzi.

A működés kulcsfogalmai:

szeretet, empátia, tolerancia, kongruencia, boldogság, sikerkeresés, felelősség, szabadság, közös döntések, kölcsönösség, nyilvános problémakezelés, ötletgyűjtés, célok megfogalmaztatása, tanár-szülő közös Gordon-tréning, mindennapos beszélgető kör a gyerekek aktuális állapotának megismerésére, tolerálására, a tolerancia mindennapi gyakorlására, szülői alapítvány.

Módszerek, a megvalósítás szervezése:

- előadások, beszélgetések, tanfolyamok, amelyek a megértést, a közös fogalmi gondolkodás kialakítását segítik,
- szakirodalmak, cikkek kézbe adása, feldolgozása,
- csoportviták a mélyebb megértés érdekében,
- csoportos problémamegoldás - alkotástechnikák és teammódszer egyidejű gyakorlása, alkalmazása,
- élő problémák értelmezése, megoldási tervek készítése,
- az év ritmusához kapcsolható alkalmakhoz, ünnepekhez köthető bemutatók, játszóházak, sportversenyek,
- szerepjátékok, helyzetgyakorlatok (videó - visszajelentéssel is),
- történet-, nyitott mondat befejezések, szabad fogalmazások,
- kommunikációs játékok, énközlő beszéd gyakorlása,
- szülők bevonása a fejlesztésbe, az értékelési rendszerbe,
- sokféle iskolán kívüli szereplővel, különböző személyiségekkel kapcsolatba hozzuk a gyerekeket.

A gyerekekkel való együttműködés során:

- konfliktuskezelés és feszültségoldás,
- mindennapos beszélgető kör a gyerekek aktuális állapotának megismerésére, tolerálására,
- a gyerekek alkotnak törvényeket, szabályokat,

- az együttműködés családsterű, játékoság, vidámság és alkotásvágy jellemzi,
- a gyerekekre fejlesztési tervek készítése (szülők és gyerekek igényeire építve),
- sokszínű szöveges értékelés, hogy minden gyerek sajátos oldalát, értékességét, mását meg tudjuk erősíteni,
- egyéni megállapodások,
- projektmunkák.

Programunkban erős marad a szülőkben az igény, hogy rendszeresen találkozzunk, és lehetőség nyíljon közös megbeszélésekre a különböző nevelési helyzetekről, sikerekről, kudarcokról. Ezért Szülői kör működik az alsós 4 év alatt, többnyire havi rendszerességgel. Ez váltja fel a hagyományos szülői értekezletek, fogadóórák rendszerét, megőrizve a közös együttlétek közvetlen és közlékeny kommunikációs hangulatát. Ebben a rendszerben létrejön egy egymást támogató, segítő szülői háló, ami a közös döntések és a nyilvános problémakezelések hatékony színterévé válik, s egyenrangú nevelőpartnerekként vannak jelen a nevelési folyamatban. Csak ebben a formában működhet a kölcsönösség. A szülői körökön teremtünk alkalmat arra is, hogy a szülőkkel is alkalmazzunk olyan gyakorlatokat, technikákat, amelyeket a gyerekek között is használunk, akár összevetve produktumaikat. (Pl. nyitott mondatok befejezése, fontos értékek listája, sikerlista, jövőterv stb.) Minden alkalommal sor kerülhet az iskolai élmények otthoni lecsapódásának megkerdezésére, általunk adott befejezetlen mondattal, vagy a szülők teljesen szabad lejegyzésével, megfogalmazásával. Alkalmat teremtünk arra is, hogy a szülőkkel közösen készítsünk ajándékokat a gyerekek számára, illetve dekorációs anyagokat a teremdíszítéshez, melynek során ők maguk is elsajátítják a különböző kézműves-technikákat, illetve ez a kötetlen forma egyben felidézi a „régifonó” hangulatát, miközben beszélgetünk, szülők által készített pogácsát eszegetünk, teát iszogatunk, kellemes légkörben vagyunk együtt gyermekeinkért.

Azt tapasztaljuk, hogy a szülők ismeretigénye óriási a gyermekek fejlődésével kapcsolatban. A kíváncsiságuk kielégítésére, valamint segítő közreműködésükre szervezett találkozások alkalmával egyre közelebb kerülhetnek egymáshoz.

Családi kirándulás

Balaton-kerülő családi kerékpártúra

Végezetül egy szülő írása – Ernei Tamásé –, amely a 15. évfordulónkra készült, s innen származik együttműködésünk sajátos elnevezése is, mint ahogyan maga a program elnevezése is egy szülő ötlete volt a kezdetekkor.

MESÉS HÁRMAS

Valamikor a kilencvenes évek tájékán történhetett. A munkahelyemre estefelé betoppant egy nyolc év körüli kislány. Vidám volt, kiegyensúlyozott, és azonnal beszédbe elegyedett mindenkivel. Hamarosan velem is társalogni kezdett, és ma is tisztán emlékszem, azonnal arról beszélt, milyen remek dolog iskolába járni, és mennyire szeret ott lenni, milyen kedvesek a tanító nénik.

Akkoriban óvodás korú volt a fiam, és még nem gondolkodtunk az iskolaválasztáson, de az élmény hatására a kislány szüleivel rendszeresen beszélgettem az iskolával kapcsolatos tapasztalataikról és a „Kék madárról”.

A beszélgetések és a kislánnyal való további találkozások segítettek, hogy folyamatosan figyelemmel kísérhessük az iskolát, a programot, és a jellegzetességeket. Így tudtuk meg, hogy a programban többek között nincsenek olyanok, mint osztályzat, ki- és becsöngetés, feleltetés, dolgozat, értekezlet, fogadóóra, poroszos fegyelmezés és szigor. A sok-sok jó dolog mellett van még beszélgető kör, pihenőhely, tudáspróba, erdei tábor, szülői kör, kirándulások, öröm, szeretet és türelem.

Úgy gondoltuk, ez az, ami a gyermekünknek kell és habozás nélkül ezt választottuk, amikor iskolába készült. Az első találkozás a felvételi beszélgetésen újabb meglepetéseket tartogatott számunkra. Röviden bemutatkoztunk egymásnak és hagyták fiúnkat játszani egy kedves barátságos sarokban a szőnyegen. A tanító nénik ez alatt kedvesen, közvetlenül meséltek a programról, sokat-sokat kérdeztek a gyermekről, otthonunkról, elképzeléseinkről, és finoman, alig észrevehetően „vizsgáztattak” bennünket, szülőket.

Lassan kikerekedett, mi is volt ennek az oka. Igazán az tetszett, hogy nemcsak szóban kifejezve, hanem a hétköznapi pillanatában bizonyítva éreztük, hogy az iskolai nevelésben egyenrangú, aktív szerepelőként számít e program a gyermekre, a pedagógusra és a szülőkre. Aki ezt megérezte, azonnal belátta, a gyermekeinknek igazán ez lesz a jó, ez ad örömet, a pedagógusok így érhetik el a legjobbat, és a szülők is aktív részesévé válhatnak a közös eredménynek.

Az idő bebizonyította ez egy mesés hármás: gyermek - pedagógus - szülő! Idestova másfél évtizeden át három gyermekem fejlődésén, épülésén keresztül – akik itt tanultak, okosodtak, nevelődtek – naponta átéltem mindazt az értéket, amit a Kék madár szellemisége, a mesés hármás nyújtott.

Úgy gondolom, nemcsak gyermekeinknek adott örömet, élményt, barátságokat, sikereket és tapasztalatokat, hanem mindnyájunknak, szülőknél és pedagógusoknál is. Az évek hosszú sora alatt barátságok köttettek, emberi sorsokat ismertünk meg, mindig volt alkalom arra, hogy segítsünk egymásnak, sok-sok közös szép élményben lehetett részünk, és egy nagy családdá vált a Kék madarasok tábora. Ez igazán jó!

Veszprémből...

Lévay Imre tudósításai Veszprém időjárásáról a Pápai Lapok számára

Lévay Imre¹ piarista házfőnök, gimnáziumi igazgató 1876. szeptember végén lett a Veszprém című lap felelős szerkesztője.² Az újság október 1-jei számának első oldalán vezércikkben közli a „t. olvasóval”, hogy mostantól a helyi hírekben meg lesz említve mindaz, mi kizárólag Veszprém városát illeti, (...) az időjárás valamint a városi egészségügy is. Még ugyanebben a számban Időjárásunk a múlt héten címmel elkezdődött egy négy évig tartó adatfolyam, amely 1880. november 20-án ért véget. Ennek oka, hogy Lévay a közte és Krausz Ármin laptulajdonos közt felmerült és önérzetét sértő magánügy miatt megvált a Veszprém szerkesztésétől.

Természetesen nem maradt tétlen, nem tudott meglenni az újságírás nélkül, és 1880. december 30-án megírta, illetve elküldte első tudósítását a Pápai Lapok számára Veszprémből... címmel. A tudósítások rendszeressé váltak, felölelték a veszprémi élet mindennapjainak történéseit, azokat, amelyeket Lévay Imre fontosnak, vagy érdekesnek tartott, nem hagyva ki az elmúlt hétre jellemző időjárást sem. Az első tudósítás a Pápai Lapok 1881. január 1-jei számában jelent meg, még Levelezés címmel. (A tudósításokból, beszámolókból itt csak az időjárásra vonatkozó részleteket közöljük, szögletes zárójelbe téve a megjelenés dátumát.)

1880. december 30-án. Az időjárás annyira enyhe, hogy a kertekben csokrokat lehet szedni nyíló virágokból. Félek, hogy akkor adjuk meg az árát, mikor nem fogjuk szeretni. [1881. január 1.]

A lap 1881. évi harmadik számának első oldalán³ olvashatjuk azt a „bizalmi nyilatkozatot” is, amellyel Veszprém város polgárai Lévay Imre urat, a Veszprém visszalépett szerkesztőjét tisztelték meg:

„Főtiszt. Lévay Imre úrnak helyben.

Főtisztelendőséged legújabb időben a „Veszprém” szerkesztőségétől vissza lépett; – mi alulírottak, kik szerkesztői működését élénk figyelemmel kísértük, ez alkalmat felhasználva lelkiismeretünk sugallta elismeréssel adózni elhatároztuk.

Önnök ötévi szerkesztői működése bebizonyította, hogy kellő tapintattal megtudta találni azon igazságos utat, melyen haladva a szépet, és jót kiemelni, a rosszat és igaztalant pedig a journalistica hatalmas fegyverével legjobban büntetni lehet.

Ily módon teljesített szerkesztői működés méltó megnyugvással töltheti el Főtisztelendőséged szívét, s ha fordultak is elő e lelki jutalmat zavaró mozzanatok, legyen meggyőződve, hogy az igazak az ön által lobogtatott zászló árnyékában voltak és vannak.

Fogadja e nyilatkozatunkat szívélyesen és kérjük, őrizze meg számunkra szíves jó indulatát.

Veszprém, 1881. jan. 1-én.

Az aláírók:

Dunst Ferenc polgármester, Pöschl Károly k. tanácsos, Bezerédy Miklós püspök és nagyprépost, Dr. Palotay Ferenc főtanfelügyelő, Véghegyi Dezső megyei főjegyző, Kletzár Ferenc szolgabíró, Dr. Pecek Gyula megyei főpénztárnok, Fodor Gyula ügyvéd, Kopácsy Árpád közp. árvapénztárnok, Békássy Károly orsz. képviselő, Hertelendy Béla, Ehen László k. törv. aljegyző, Androvics Imre jár. útbiztos, Henc Ödön, Persaits Kristóf, Balogh Dávid, Némethy Lajos, Keglovics Mátyás, Bercsák Boldizsár, Stáhly György kir. tanfelügyelő, Dr. Bezerédy Viktor m. aljegyző, Takács Ádám m. árvaszéki elnök, Vida István ellenőr, Maróty Ferenc, Dr. Kerényi Károly m. t. főorvos, Ács Rudolf m. levéltárnok, Szőke Ignác ellenőr, Mattyók Kálmán könyvvivő, Anyos László földbirtokos, Koller Sándor árvaszéki jegyző, Víz János telekkönyvv. Töttösy Mihály m. ár. ülnök, Bohunicki Ödön, Revicki Ágoston jószágkormányzó, Harabaseszky Henrich k. adófelügyelő, Szeffranz József k. vezető számtiszt, Füspök Mihály számtiszt, Augustz Ferenc számtiszt, Racskó Sándor, Némethy Elek, Pap Gyula szb.-segéd, Pethő József, Szalay Mihály theol. t.; Kovács Gyula, Cseh Alajos, Rák János, Horváth György, Keserű Elek, Vízner János, Szeiberling Mátyás, Kovács István, Végh István, Szili Horváth Pál, Körmendy József, Sente Károly gyógyszer, Köves János kir. törv. bíró, Stoll Miklós, Móroca Zsigmond ügyvéd, Vargha Kristóf, Dr. Sándorffy Miksa m. járás orvos, Devics József kanonok, Dr. Jánosik Sándor ügyvéd, Torma István könyvv. Spránszky Ferenc kanonok, Vikár Lajos városi főjegyző, Acsády Sándor mérnök, Csolnok István kir. aljegyző, Vargha Lajos kir. törv. bíró, Fischer Sándor, Pröder József kir. tlkvezető, Petkó Ignác k. telekkönyvvezető, Soós Ignác k. törv. bíró, Végh Sándor, Szabó Lajos, Ferency Károly gyógyszerész, Kisovics József kanonok plébános, Szalay Ferenc, Meszes Polikárp sz. ferencrendi áld. és tanító, Rosos István káplán, Tamaskó Antal sz.-ferencr. zárda főnök, Herceg Chrsolog hitszónok, Razgyel Crescenc, Bezerédy Iván, Lakatos Lajos nyug. plébános, Késmárky József k. törv. elnök, Karácson János k. törv. bíró, Berky Károly k. törv. bíró, Bóday József m. főszámvevő, Vogronics Antal kanonok, Dr. Zánkay Zsoldos Boldizsár, Csánk Béla, Méhes Kálmán, Ballag András, Koller József, Kenyeres Lajos, Scherer István.

Ezen nyilatkozatot f. hó 10-én Kletzár Ferenc szolgabíró úr vezetése mellett Bohunitzky Ödön, Fodor Gyula, Stoll Miklós, Szalai Mihály és dr. Sándorffy Miksa urakból álló küldöttség nyújtotta át, és előszóval is tolmácsolták az általánosan tisztelt férfiú iránti hálás elismerésüket és ragaszkodásukat, melyet mi is a legőszintébb szívvel járulunk”.

Ezt követően a tudósítások már Veszprémből címmel jelentek meg:

1881. február 3. Az idő annyira meglágyult, hogy a háztetőkről csak úgy zuhogtak az ember nyaka közé a helyüket megunt hó-lavinák és még azt sem mondhatja az ember, hogy kellemesen lett meglepve. [február 6.]

Márcz. 10. A márczius 7-iki enyhe idő a Sédet megdagasztotta annyira, hogy az medréből kilépve a mindkét parti közelségeket a városban és azon kívül víz alá helyezte. Házak és kertek el lettek öntve, de szerencsére csak rövid ideig, mert már másnap csak piszkos iszap jelezte a Bakony nedvét. Kádárta és Rátóth közt az országutat is áttörte a rohanó ár; ezen akart, elég meggondolatlanul, egy csikót vezető ember átgázolni, az ár mind őt, mind csikáját elsodorta és több negyedi fürdés után egy dombos szárazra kilökte, hol a didergőt tegnap reggel egy kocsis észrevette és többek segélyével megmentette. A bravournak majdnem áldozatul esett hős, bizonytalán okosabb lesz máskor. Eltakarodott biz ez a márcziusi hó oly gyorsan, hogy a nőknek alig volt alkalmuk szépítő szerül valamicskét összeszedni vagy azzal csak megmosakodni. Hanem az olvadás bezzeg sok bajt okozhatott másutt; Buda-

pesttől néhány nap óta el vagyunk zárva és így az újság olvasásban zátonyra jutottunk, ami pedig elhiheti tek. szerk. úr! Nem éppen kellemes hatást tesz az emberre, mert hiába azt mondja a sógor: der Mensch ist ein Gewohnheitsthier. [március 13.]

Márcz. 17-én. Annyi idő óta ma kaptuk meg először a kellő időben az újságokat, tehát a közlekedés most már rendes. Az idő is megbecsüli magát, habár még különösen éjjel, ugyan-csak fagy. [március 20.]

Márcz. 31-én. Múlt hétfőn temették a köztiszteletben álló Horváth József városi képviselőt, ki cs. k. főhadnagy, közgyám és a helybeli betét- és kölcsönközvetítő egyesületnek elnöke volt. A rossz idő daczára is nagy volt a részvevő közönség. [április 3.]

Ápril 7-én. A folyton esős idő annyira alámosta múlt hétfőn Kosaras Cseh Lászlónak a völgyi kút fölötti hegyen levő házacskáját, hogy annak egy fele a hegygel együtt úgy reggeli hatodfél óraker óriási robajjal lezuhant és az alatta levő istállót, melyben esetleg két malacz volt, darabokra zúzta. Egyik malacz nyomban megdőglött, a másikat nagy nehezen lehetett a kövek közül kihúzni. Nem ártana, ha városi hatóságunk egy kissé körül tekintene, mert nem egy ily bóbiskoló házacská van itt-ott a hegyoldalokban. Szerencse, hogy lakóházra nem dült, mert emberélet is esett volna áldozatul. (...) A nemzeti kaszinó előtt levő víztartóba e héten egy sajtáros kisasszonyka belepottyant. Kihúzták a szegénykét. Egy kissé korainak találta a fürdést. [április 10.]

Ápril 13-án. Lassacskán már el is felejtjük, milyen is az a nap az égen, oly rég nem láttuk. Tegnap megmutatta magát a hold, ma egyet mosolygott felénk a nap, de mind a kettő oly rövid időre, hogy ma már megint felhő alatt vagyunk. Sem a kerti, sem a mezei munka nem tud folyásba jönni; fű, fa, virág mozog, mert érzi, hogy itt az idő, de csakhamar összezugszorodik, mert biz odakünn még nem értenek tréfát. [április 17.]

Ápril 21-én. Az időjárás annyira nekiszontyorodott, hogy tegnap, szerdán, már nem is esőre, hanem órára fogta, pedig a nagyhét másik fele és a húsvéti ünnepnapok a legszebb tavaszi verőfényben úsztak. Vetéseink különben elég szépen állnak, különösen az ősziek, a tavasziak meg sok helyen el sincsenek vetve. E hét volna a legalkalmasabb egyre, másra, azonban megint szakad az eső, mintha dézsából öntenék. [április 24.]

Ápril 29-én. Ha az idő így tart, generális tavaszi kirándulás lesz május elsején a – fűtött kályhákhoz fogvacogás és általános didergés közt. Nem tartanak velünk a jó pápaiak? [május 1.]

Május 5-én. Május elseje szép tavasziasan köszöntött be, de májusfát sehol sem láttam, pedig eladó lány van elég, legény is csak akadna tán, vagy mi. A szegény cigányok is sorra járták a módosabb házakat és ráhúzták arra a május elsejére nagykeservesen. Az a hegedű sem szól már talán úgy, mint hajdanában, legalább nem indítja meg a hallgatókat, hanem megfordítva, a hallgatók indítják meg nagyon hamar a szegény cigányokat – kifelé, hej pedig cigányzene csak magyarnak szólhat igazán, senki másnak. [május 8.]

Május 12-én. A csatári búcsú, mely évtizedek óta arról nevezetes, hogy az eső elmossa, múlt vasárnap kivételt szenvedett. A legszebb napos májusi idő kedvezett neki, volt is nép Veszprémből és a szomszéd községekből annyi, a mennyit Csátár egyhamar nem fog látni. Az ünnep központja Pribék István ő méltósága vendégszerető hajléka volt. Veszprém utcái kongtak e napon az ürességtől. [május 15.]

Május 20-án. Május 18-án városunkivilágítással ünnepelte meg a fenséges trónörökös párnak hazánkba való érkezését. Az idő felette kedvezett. [május 22.]

Május 27-én. Városunk különben, mint említettem, végzetlenül csendes; nem hallani, hogy valahol nagyobb majálist rendeznének. Időjárásunkkal nagyon meg vagyunk elégedve,

május jól viseli magát, vetéseink szépek, gyümölcs ígérkezik, a szőlő szépen fakad, csak az a baj, hogy még sok éjjel kinn hálnak ezek a szabadban, míg föld alá rejthetik. [május 29.]

Június 3-án. Mint írtam, városunkban mitsem hallani nagyobb majálisokról. Kisebbség tartottak. Így rándult ki a gymnasium néhány osztálya illető tanáraik vezetése alatt múlt szombaton a zöldbe. Itt a városban kevéssel azután csak úgy zuhogott az eső, ott kinn azonban a legszebb idő volt és kirándulásuk fényesen sikerült. – Az izraelita elemi iskolák múlt hétfőn tartottak majális a Györe-kertben, melynek az idő felette kedvezett. [június 5.]

Június 10-én. A Csermák-ünnepély múlt hétfőn a legfényesebben sikerült. Nyári meleg, felhőtlen ég. Ünnepnep mind egyesült, hogy városunk lakosait ezrenként kicsalja. [június 12.]

Június 17-én. Almádiban a fürdő megnyitása téli bundában történt, de mégis megtörtént múlt vasárnap. Időjárásunk megint ránk reccsentett; a Bakonyból havazás, a mezőföldről káros köd hírt vettük; nálunk is nyavalygott; nevetve bár, de akaratlanul is előkerestük a téli kabátokat. Úrnapi végre nekiderült; a díszes körmenetet megyés úr ő excellenciája vezette. A harmadik sátornál épp az odaérkezés pillanatában fogott tüzet a sátor díszítésére használt fátyol, mit csakhamar lerángattak és a további veszélynek így rögtön eleje vététt. [június 19.]

Június 24-én. Múlt kedden délután még eddig ismeretlen okból a Szentirmay-család istállója kigyulladt. A kedvező, szélcsendes idő, az oda sereglett közönség és derék tűzoltóink azonnal elnyomták, illetőleg lokalizálták a tüzet. A vásártéren levő úgy nevezett Tallián-kutat, mely 33 öltre van fúrva, 14 ölnyi mélységben ásták ki. Alig mehetnek még talán 3 öltre; víz lesz, habár nem forrás –, csak szüremkedett víz, de az is nagy jótétemény lesz a szomszédos lakókra, kiknek jó távolról kell vízért menniök. [június 26.]

Júl. 1-én. Derék nőegyletünk most az egyszer nem volt kellő érzékkel a közönség rokonszenvének felkeltése és jótékony működtetése iránt: a tegnap a Betekintsben rendezett juniálisa nem sikerült. Sokakat visszatartott a nem rég elhunyt derék első alelnöknek emléke, másokat elvont a színház, többeket megfélemlített a borús és szeles idő és így nem csodálom, ha csak tíz pár tánczolta a francziát. – Időjárásunk hűvös és szeles. [július 4.]

Júl. 8-án. Az iparos ifjak nyári táncmulatsága múlt szombaton a Betekintsben fényesen sikerült. Az idő kedvezett, igen sokan voltak és fesztelenül mulattak kivilágos, kivraddig. [július 10.]

Július 8-ika után Lévay szabadságra távozott. Erről tudósítása végén tájékoztatta az újság szerkesztőjét: *„Tekintetes szerkesztő úr! az egész világ úton van, ne csodálkozzék tehát, ha holnap magam is nyakamba veszem a világot és pihenőre megyek. Ez tehát az utolsó levelem Veszprémből. Ha útközben valami érdekesre bukkanok akár a délibábos Alföld végtelen rónáin akár Máramaros örököld fenyvesei közt, papírra vetem és elküldöm, ha másnak nem, jó lesz laptölteléknek.”* A szerkesztő a tudósítás lábjegyzetében megjegyzi: *„Kérjük is, mert ez oly kedves laptöltelék, mit bizonyára olvasóink reklamálnának.”*

Lévay szabadsága augusztus közepén ért véget, akkor ismét tollat ragadott és augusztus 18-án az alábbi sorokkal kezdte tudósítását: *„Az ígéret szép szó, ha megadják, igen jó. Bizonytalán ezt gondolta magában tek. szerkesztő úr; midőn csak várta, várta az én leveleimet, de biz azok kimaradtak. Hiába, pihentem magam, pihentettem tollamat, hogy ezután annál jobban perczejen a veszprémi híreiktől. Nem azért nem írtam, mintha nem volt volna mit írnom, hanem jól esett a pihenés még – az írástól is. De most már itthon vagyok, és majd lassacskán összeszedem tapasztalataimat; ha azután azokból valamit felhasználhat, szerkesztő úr, Isten neki, tegye közzé, de viselje is aztán azért a felelősséget, én mosom kezemet. – Itt Veszprémben, úgy veszem legalább észre, még mindig tart a holt idény. Nagyon sok arcot hiába*

keresek utcán és hivatalban; annál többet tart fogva a Balaton melléke, ha csak ez a meg-hűvösödött idő, meg egy kis hivatalos teendő nem veti őket haza, mint jó magamat is.”

Aug. 18-án. Időjárásunk esős, a mi most valóságos áldás. Kukoricza, burgonya, kerti vetemény, gyümölcs rég szamjúhozott. [augusztus 20.]

Szept. 2-án. A múlt vasárnapi orkán városunkat is végig seperte. Óriási porfelhő borult fölénk és egy pillanat alatt a szélvész áldozatai lettek a nyugatnak néző és nyitva feledett ablakok. A sétáló közönség szétszóratott; de legnagyobb a kár a gyümölcsfákban, melyeknek még nagyrészt éretlen termését halomra rázta. Estefelé éjszának meg volt világítva a Bakony; óriási tüzet várt mindenki, sőt, midőn a kormos felhők engedték, még a tűz lobogását is láttuk. Zircz, Eplény, Lókút, Bakony-Szentlászló közül valamelyiknek kellett égni, azonban a hét folytán e vidékről jött emberek mitsem tudnak e tüzről. Már most az a hír kapott szárnyra, hogy biz az nem tűz, hanem éjszaki fény volt. Megfigyelni a zivataros idő miatt nem lehetett. [szeptember 4.]

Szept. 16-án. Almádit helylél, közzel megpocskolta a jég úgy, hogy a kelletlen szüret is beállott az elvert szőlőkben. Más helyütt már kezd a sok eső miatt repedezni és rothadni a szőlő. [szeptember 18.]

Szept. 23-án. Időjárásunk esős, ami különösen a szőlőre már is végzetes. A jövő héten sok helyütt megkezdik a szüretet, mert attól félnek, hogy a mi kevés van, az is eltalál rothadni, pedig bizony még éretlen a szőlő. [szeptember 25.]

Szept. 30-án. Szüretidőt élünk, vagy mi; sok helyen már meg is szedték, de bizony, mint hírlik, a must – rabvállatónak is beillik. Adószorongatás-e, vagy más valami az oka, nem tudom, de annyi bizonyos, ha semmit sem teszünk a maga idejében, mi adjuk meg az árát, boraink értéke és ezzel vidékünk hitele szenved általa. [október 2.]

Október 8-án. E hét a szüret hete volt, de biz abban alig volt köszönet. Szakadatlanul esett az eső és oly hideg volt, hogy a szüretre kirándultaknak csak az orruk hegye látszott ki a téli bundákból. Nagyon természetes, hogy ilyenkor a jó kedv is összezsugorodott. A szüret eredménye még egyszer oly jó, mint tavaly; a must cukorfoka a 19, 20, 21 közt változik, tehát az idei bor mégsem lesz oly rossz, mint hittük volna. – Időjárásunk ma változott szépre. Csak azután tartós is maradna. [október 9.]

Október 15-én. A vásártéri Tallián-kúttal nem tudni, mi történt. A munka be van szüntetve pedig erősen el volt terjedve a hír, hogy vízre bukkantak. Czélszerű lesz a közönséget felvilágosítani, a pénz fogyott-e el vagy a víz – fog-e az ásatás folytatatni, vagy abban marad az egész. Kútról levén szó, felhívom városunk hatóságát a Séd mellett levő úgynevezett vitéz-kútra. Erre a város évekkal ezelőtt százakat költött, ma oly elhagyatott állapotban van, hogy talán öles iszap és rondaság is van benne, pedig a városnak egy jó része ebből iszik. [október 16.]

Október 22-én. A kisgyermek közt kezd a kanyaró ijesztő mérvben és veszélyes jelleggel fellépni. (...) Elősegíti ezt az átkozott rossz és nyirkos időjárás, mely oly mogorvakká teszi az embereket, mintha mindegyik öngyilkosság fölött törné a fejét. Péntekre virradóra fagyunk is volt, de rá oly eső következett, mintha az ég minden zsilipje megnyílt volna. – A hét elején két derék polgárt temettünk, (...) mind a kettőt nagyszámú gyász-közönség kísérte a rossz idő daczára is. – Ily esős időben láthatni igazán, mily nyomorú, sőt veszélyes állapotban van a Benedek-hegyi feljáró. A kövek mellől mind kimossa a víz a földet és azok úgy állnak ott, mint a gránátéros katonák. Valóban ideje volna e fel- és lejáróról komolyan gondoskodni. [október 23.]

Október 29-én. Ma reggelre esett le az első hó, mely még lombos fákat talált. [október 30.]

November 4-én. A múlt szombatra virradóra a gyertyánkúti erdőben egy asszony volt örökzöldet szedni és megfagyva találtatott. – A halottak estéje az idén korántsem közelítette meg a múlt évek hasonló ünnepeit. A feneketlen sár és hideg idő sokakat vissza riasztott. – A rögtön beállott havas és fagyos idő legtöbb szegény embernek burgonyáját a földbe szorította. Ha nem enged az idő, szomorú télnek nézünk eléje. [november 6.]

November 26-án. Időjárásunk egészen megemberelte magát, a legszebb őszi napjaink vannak. [november 27.]

December 14-én. Időjárásunk szontyorodott. [december 18.]

A lap 1881. december 25-én megjelent számában Lévay Imre elbúcsúzott a szerkesztőtől és a pápai közönségtől, mivel újra visszavette a Veszprém szerkesztését.⁴ Tudósítása végén erről így írt: „...és most engedje meg t. szerkesztő úr, hogy tisztelt közönségétől ezen utolsó levelemmel búcsút vegyek. Magam is a szerkesztőség rögös pályájára léptem és így e szerény levelezésemet tovább nem folytatom. Kérem, mindazáltal e rovatot tartsa fenn számomra, hogy veszprémi híreimmel azt, ha nem is levél alakjában, hétről hétre betölthessem.” A szerkesztői válasz rövid és bizakodó: „A viszony változott, de – reméljük – a kedves kötetlek a közös feladatnál fogva, mely megvényk közügyének előmozdítását célozza, közöttünk csak erősödött.”

Lévay Imre – más elfoglaltsága lévén –, nem küldött több tudósítást Veszprémből... de a Pápai Lapok nem maradt veszprémi hírek nélkül, ugyanis Nemo írói álnéven továbbra is érkeztek jelentések veszprémi eseményekről, és természetesen az időjárásról is. Az új tudósító első levele *1882. január 14-én* kelt és a lap január 15-iki számában jelent meg. Az időjárásról az alábbiakat olvashatjuk: „*Városunk talajfekvése hegyes, völgyes; azért télen át életveszélyes a hegyes helyekről lejárata. A városi elöljáróság elrendelhetné, mint már több helyen meg is van, a sikamlós időkben a veszélyes utak gondozását. Különösen igen veszélyes lejárata van a Benedek hegy felé levezető úton. Itt télen át, ha sáros az út, nincs biztosítva az ember, hogy épkézláb ér le. Ott kellene valamit tenni.*”

Lévay Imre nevével, illetve tudósításával 1882-ben még egy ízben találkozhatunk a Pápai Lapok hasábjain Tárca levél formájában, amelyet nem Veszprémből, hanem Balaton-Füredről írt.⁵ „*Tömeges vendégei is érkeztek múlt hétfőn Balaton-Fürednek. Hetvennégy siófoki fürdő-vendég rándult át egyszerre és még az nap vissza is ment. Ez eddig mind igen szép és felséges, de azt az átkozott szélvihart, melyet magukkal hoztak, jobb lett volna, ha otthon hagyják. – Említettem a szélvihart; már csak erről is szólok. Hétfőn délután épp a színház alatt, oly szélvihar keletkezett, amely meg sem állott szerdán reggelig. Úgy hajlongtak a sétány fái, mintha valamennyi hivatalt keresett volna egy-egy hatalmas és nagy befolyású egyénnél. A szobák ablakait úgy rázta a szél, hogy az ember önkénytelenül megszorította a takarót, nehogy egy erős krach után valahol az ablak alatt szedje fel magát ebben a széllal bélelt világban. Hogy a Balaton sem maradt csendes, az is bizonyos. A jó Siófokiak a legnagyobb viharban tértek vissza. Nem tudom, a kedves siófoki nők nem osztották-e meg Balaton-füredi ebédjüket a berzenkedő Balatonnal.*”

JEGYZETEK

¹ LÉVAY Imre (Makó, 1842. november 10. – Budapest, 1895. május 20.) piarista rendfőnök, újságíró. 1861-ben lépett a piarista rendbe, 1867-ben szentelték pappá. 1871-ben a budapesti tudományegyetemen szerzett tanári oklevelet. 1874-től Veszprémben házfőnök és a gimnázium igazgatója. 1876–1884 között

(megszakítással) szerkesztője a VESZPRÉM című lapnak, 1884 – 1887 között pedig a VESZPRÉMI KÖZLÖNYNEK. 1887-től gimnáziumi igazgató Budapesten, 1891-ben rendfőnökké választották. [VARGA Béla: Veszprém város lexikona, Veszprém 2009. 493.]

² TÖLCSÉRY Ferenc erről az alábbiak szerint emlékezett meg: »A katolikus sajtó támogatása manap fontosabb, mint a templomok építése!« IX. Piusnak eme szavai ragadták meg Lévay Imre igazgató lelkét 1876-ban, a ki a nevezett év október 1-én átvevén a »Veszprém« című hetilap szerkesztését, birtokába jutott annak az organumnak, a mely a katolikus hitélet fellendülését célzó eszméit a szélrózsa minden irányában szétvitte. [Lichtneckert András – Tölcséry Ferenc: A Veszprémi Piarista Gimnázium Története az alapítástól az államosításig 1711–1948. Veszprém, 2011. 187.]

³ Pápai Lapok. 8. évfolyam, 1881. január 16.

⁴ LÉVAY Imre 1884-ben új lapot alapított. TÖLCSÉRY Ferenc erről így ír: A »Veszprém« azonban, mint a megye hivatalos közlönye, nem élhetett egyedül a katolicizmusnak, a miért is Lévay igazgató 1884. jun. 1-én, »Veszprémi Közlöny« címmel tisztán katolikus jellegű hetilapot indított meg, a melyet 1887. augusztus végéig szerkesztett... A Lévay alapította lapról nem akarunk terjedelmesebben írni s csak a fővárosi sajtó egyik kiváló termékére hivatkozunk, a mely azt írta róla: »Lapot szerkesztettek jobban, de lelkiismeretesebben soha.« [LICHTNECKERT András – TÖLCSÉRY Ferenc: A Veszprémi Piarista Gimnázium Története az alapítástól az államosításig 1711 – 1948. Veszprém, 2011. 188.]

⁵ Pápai Lapok. 9. évfolyam, 1882. július 23.

„Jót s jól!”

Egy útmutató könyv az életünkhöz

A 15 éve alakult Százak Tanácsa nem politikai, hanem civil szervezet. Vállalásuk igaz emberhez méltó. Tevékenységüket nemcsak a közelmúlt 150. ülése, vitafóruma, konferenciáik, tanulmányköteteik prezentálják, hanem hitvallásuk és munkájuk szellemisége, hitelessége is.

„Kötelességünknek tartjuk, hogy az Emberről, a Világról, Istenről kifejtsük véleményünket – mindig *'Pro salute Patriae'* – a Haza üdvéért. És mindig a teljes emberről: fizikai – szellemi-lelki állapotunkról” – írja Szijártó István, a Százak Tanácsa általános elnöke a Kopp Mária emlékére rendezett konferencia nyomán megjelent „Jót s jól!” *Táplálkozás és életmód* című tanulmánykötet szerkesztője a kötet előszavában.

Korunk egyik legnagyobb kihívása: hogyan élünk, mivel táplálkozunk. *Mi az oka, hogy a magyar ember teste és lelke a legbetegebb nemzetközi összehasonlításban*, miközben a szellemi és sporttevékenységben világszínvonalra képes? A kötet 26 szerzőjének tollából született írások e felvetett kérdésekre felelnek az okok feltárásával, és a lehetséges megoldások, illetve jó példák bemutatásával.

Andrásfalvy Bertalan értékeli Kopp Mária munkásságának jelentőségét. Tanulmányában kiemeli Kopp Mária ténymegállapítását, miszerint a magyar ember azért rövid életű, mert elszakították Istentől, a természettől, és megromlott az emberek egymás közti viszonya. Idézi Kopp Mária kutatásainak meggyőző bizonyítását: „...minden hatalomnak, a politikai, szellemi és gazdasági hatalomnak érdeke, hogy alattvalói szorongók, magányosak, önzők és gyávák legyenek, mert ezeken könnyebb uralkodni, mint azokon, akik össze tudnak fogni és bíznak magukban és barátaikban.” Tehát a probléma legfőbb oka: emberi kapcsolataink hiányossága, közösségeink nem létezése vagy gyengesége.

Bardócz Zsuzsanna rámutat azokra a veszélyekre, hogy a GMO-val és a vegyszerhasználat növekedésével ugyan egyenes arányban áll a hozam gyarapodása, de fordított a viszony az egészséges táplálék előállítására való törekvésben. A következmény: az olcsó, nagyüzemileg előállított élelmiszer; az emberi és állati génállomány meghibásodása; a rákkeltő hatások, a szív- és érrendszeri, légzőszervi megbetegedések gyarapodása; az idegrendszeri meghibásodások szaporodása.

Gyaraky Zoltán a magyar élelmiszeripar problémáira – gyenge versenyképesség, piacvesztés, erősödő feketegazdaság –, javasolja a hazai kiváló feltételek (mérsékelt klíma, kiváló talaj, vízvagyon) kihasználásával az élelmiszeripar talpra állítását, versenyképességének javítását, „a gazdaság kifehérítését”, a humán háttér fejlesztését (a stratégiai gondolkodást, a fogyasztói tudatosságot, az „élelmiszeres szakterület” társadalmi elismerését).

Kovács József, a Pannon Egyetem professzor emeritusa a múltbéli értékekkel való élés lehetőségeinek megteremtését hangsúlyozza. Az önellátás, a kiskertek működése szükségességének felismertetését, melyek megvalósítását jól segíthetné az iskolák mellett felállított kertészkedési *gyakorlókert*.

Szabó Imre agrármérnök a Darányi terv című Nemzeti Vidékstratégiából kiemeli, hogy a vidéki élet minőségének javítása érdekében központi kérdés az *agrár- és élelmiszertermelés*. Csepinszky Béla és munkatársai nyolc éve folyó kutatómunkájukkal bizonyítják a *biológiai, talajkímélő technológiával való művelés* eredményességét mind hozamban, mind pedig költségkímélésben.

Körmeny Béla professzor a magyar társadalom földre vonatkozó elvárását a föld megőrzésében, a nemzeti önvédelem és közösségeink megtartásának hármasságában fogalmazza meg. Felsorolja azokat a problémákat, amelyek az európai uniós követelmények és a nemzeti erőforrások védelmének egyensúlyát veszélyeztetik. Súlyos probléma, hogy *keves a valódi kutató száma*, de egyre több a kutatást nem végzők, de az internetes „ollózásból” megélők száma.

Nikházy Gábor a megoldásra váró problémákat a következőkben fogalmazta meg: Az emberek jó része leszokott a munkáról, csak a segílyt várja; eladták a teljes feldolgozóipart; a kiskerteket tönkretették; üres a disznóól, a helyi mozi, a kultúrház és a templomi padsorok.

Lánszki Imre ökológus a génmanipulációs technológiák hatékonyságnövelő és a multinacionális cégek egyeduralmát elősegítő, az egészségi állapotot veszélyeztető kártékony kutatást illusztráló példákkal szolgálja az olvasó hiteles tájékozottságát. Hornyák László tanulmánya nemzetközi összehasonlításban összegzi a magyar egészségügy alapvető jellemzőit.

A válasz egyértelmű: szemléletváltás kell életmódban, életvitelben, táplálkozásban. A kérdések viszont maradnak: miért tartozik hazánk az alkoholfogyasztás, a gyógyszervásárlás területén az élmezőnybe, s miért tartozik hazánk az egészségügyre fordított költségben a legkevesebbet költők közé.

A tanulmánykötet utolsó egyharmada a megoldásokra tett gyakorlatokat, javaslatokat fogja csokorba. Kristóf Margit a megoldást a prevencióban látja, mely eredményességének feltétele egy „átfogó és több diszciplínát felölelő” szakmai konszenzus kialakítása, valamint a lakosság korrekt, állandó informálása. Naszlady Attila professzor arra figyelmeztet bennünket, hogy a 21. században a neoliberális hatalom valójában a „szabadságot nem kiterjeszteni, hanem kisajátítani törekszik”. Ezt a kulturálatlanság terjesztésével sikeresen is teszi. A folyamatos téves információáradattal sérül a lelki működés, sérül az idegrendszer, nő az idegfeszültség, a stressz. Valamennyien egyetértünk Kellermayer Miklós megoldás-javaslatával: a tehetség kiművelése, az ifjúság egészséges, a test-lélek harmóniáját megeremlítő nevelése a legfőbb feladatunk.

A feltételek megeremlítése a nevelésben: a jó példában (*Gyimesi János*), a közösségek összefogásában; a gyűlölet és harag megszüntetésében (*Rókusfalvy Pál*), a nemzeti önismeret valódi felismertetésében (*Albert Gábor*), a magatartásformálásban (*Márai Géza*, KNM), s a közösség lélekemelő tevékenységében (*Béres József*) rejlik.

A kötetet szakembereknek, politikusoknak továbbgondolásra, s az ifjúságnak kritikai gondolkodásuk alátámasztására ajánljuk.

Szijártó István szerk.: „Jót s jól!” Táplálkozás és életmód. In *memoriam Kopp Mária. Százak Tanácsa, Ziegler nyomda, Keszthely, 2012. 178 o.*

Kutor Ferenc (1888-1970) pedagógus, zenetanár és zeneszerző életútja

Egész életemben muzsikus és pedagógus voltam.
Ma is annak érzem és vallom magamat.

(Kutor Ferenc 1969)

Kutor Ferenc Nagyatádon született 1888. január 11-én. Élete 11 éves koráig Atádon olyan volt, mint a többieké. Nyaranta klottgatyában és mezítláb métázott vagy a többiekkel együtt a Rinyára járt fürdeni. A községi elemi népiskolában hat osztályt járt. Ha rosszfát tett a tűzre, kétszer kapott büntetést: egyszer a tanító úrtól, a másikat otthon. Ugyanis a tanító mondta tanítótársának, hogy „nézzen a gyerek körmére”.

A kántortanító fia apjától tanult zongorázni, „... akinek zenei képességét egész Somogyországban ismerték...”, és gyönyörű hangja is volt. Ferenc nem ímmel-ámmal ült a hangszerhez, hanem szeretettel, kedvvel. Már kisgyerekként megismerte a kottát, és kiválóan olvasta, jól és hamar váltott hangnemet a zongorán, és abszolút hallása volt. Kisebb dalokat is rögtönzött. Szépen haladt a zongoratanulásban, és apja helyett gyakran végigorgonálta az énekes nagymiséket. Otthon magyar nótákat zongorázott apjéneknek baráti körben a borozgatáshoz.

Tízéves volt, amikor szokás szerint vasárnap apjával felment a kórushoz és apja mellé ült az orgona padjára. Csodálattal figyelte, apja hogyan csalja ki az orgonából a gyönyörű hangokat. Arra gondolt, bárcsak ő ülhetne a helyén. Közben papája a két responzórium (szóolóének és karének váltakozása) között fiához hajolt és suttogva megszólalt: „Fiam vedd át, úgy látszik, elrontottam a gyomromat, rosszul érzem magam”. Lecsúszott az ülésről és az orgona mögé bújva leste, hogy most mit csinál a fia. A gyerek nagy áhítattal átvette az apja stílusát, folytatta az orgonajátékot. Hirtelen és váratlanul a pap – aki valószínűleg be volt avatva –, megfordult az oltárnál és felhangzott szájából a Dominus vobiscum, amire a kántornak válaszolni kellett. Ferenc felkapta a fejét és megszeppenve, erőtlen, vékony gyerekhangján válaszolta: Et cum spiritu tuo. A pap és a hívők egy emberként fordultak a kórus felé. Péter Odoricus öblös hangján a liturgiába bele nem illően felszólt a kórusra: Vastagabb hangon, kántor úr! Ennek a felszólításnak a gyerek nem tudott eleget tenni, mert az átlagosnál is gyengébb volt a hangja, mely felnőtt korában is megmaradt, nem lett olyan wagneri tenor, mint nagyapjának, illetve nagybátyjának.

Ferenc igazi megpróbáltatásai akkor kezdődtek, amikor a kaposvári főgimnáziumba került. Ott más volt a légkör, mint otthon. Ő kosztos diáknak érezte magát, aki annak „keserű” kenyerét eszi. A négy gimnáziumi év hamar eltelt, és Ferenc megszokta a társasági életet is. Árpád bátyja nagy házban élt, hintója volt, és a kisváros elitje sokszor megtöltötte a szalonját. Tanárok, köztük Ferenc tanárai, ügyvédek, magasabb beosztású bírósági és városi tisztviselők, újságszerkesztők, a helyőrség társaságra vágyó tisztjei, mind megfordultak a főkán-

tor lakásán. Ő pedig zongorán játszotta a nótákat, s ezért többször csak hajnalban tudott lefeküdni.

A gimnázium után a pécsi Püspöki Tanítóképzőbe ment tanulni. Útközben, mikor Pécsre utaztak, azt mondta apjának: Édesapám én nem leszek pap! A nagyapja megdöbbenet kiáltott fel: Fékom adta teremttötte, akkor mér hozattad el magad? De a vonaton volt idejük átgondolni a teendőket. Ferenc elvégezte a tanítóképzőt és utána átadta neki az atádi kántortanítóságot. Ez a „csere” nem volt szokatlan abban az időben, és a tanügyi hatóság is szívesen fogadta. Azonban azt mondta apjának, hogy a képző elvégzése után a Zeneakadémiára akar menni. Egy temetésen messze zengő hangját meghallotta egy Bécsből hazalátogató zsidó nagykereskedő, akinek volt érzéke a széphez, és pénze is ahhoz, hogy támogassa a tehetségeket. Felkereste az édesapját, és felajánlotta neki, hogy ő kitaníttatja, ha elengedi a fiát Bécsbe. Azonban az apa kijelentette, hogy az ő fiát ne taníttassa idegen ember, még ha nagyra becsüli is.

1910-ben kinevezték a pécsi Székesegyház orgonistájának és tanítónak a Makár utcai Állami Elemi Népiskolába. Ez életének meghatározó és szép időszaka volt.

Az iskolában a kollégák szívesen fogadták barátságukba a tisztelettelű, kedves, szeretetre méltó, társaságkedvelő, zongorajátékával jó hangulatot teremtő kollégát, aki életet pezsdített körülöttük. Dalárdákat és hangversenyeket szervezett. Kézikönyvet írt Zeneelméleti alapismeretek népiskolák számára címmel, és zongorázni tanított a Zrínyi Miklós Főreáliskolában. Zeneszerzéssel is foglalkozott.

Jelentős év volt ez számára zenei eredményei miatt, és azért is, mert megnősült. Az iskolából egy kolléganőjét vette feleségül, aki racionálisan fogta fel az életet.

A nyilvános szerepléstől idegenkedett, viszont zenei eseményeken Liszt, Chopin, Beethoven műveit zongorázta.

Hazament Atádra, mert úgy gondolta, átveszi a terhet nagyapjától, segít neki kántorizálni és tanít helyette, de nem tett le az Akadémiáról sem. Tanított a környező falvakban és Atádon. Viszont nagyapja emlékezett ígéretére, és elküldte az Akadémia felvételi vizsgájára, mely szintén emlékezetes volt számára. Elfogulatlanul lépett be a Zeneakadémiára, ahol meglepetten tapasztalta, hogy mindenki hóna alatt kottacsomag van. Kérdezte az egyik felvételizőt, miért szorongatják mindannyian hónuk alatt a kottát. Akit kérdezett, csodálkozással közölte, amire ő nem emlékezett, vagyis, hogy majd ebből választanak a felvételizők. Akkor jutott eszébe, hogy neki is hoznia kellett volna kottát. Mondta, hogy majd kölcsönkéri a kottáját, ha őt hívják be. A „kolléga” csodálkozva kérdezte, maga mindezt el tudja játszani, hiszen nem is látta a kottákat! Azonban Ferenc blattolni is jól tudott, és azt válaszolta, majd csak boldogulok valahogy! A jelenetet végignézte egy idős úr, aki azt mondta, ha ilyen üres kézzel jött, legalább „kivülről valamit” el tud-e játszani. Az idős úr az Akadémia igazgatója volt. Amikor szólították, kikapta a kottacsomagot a „kolléga” hóna alól és bement a terembe. Izgalommal ült le a zongora mellé. Mozart G-dúr szonátáját választotta és önfeledten játszott. Két úr állt az orgona mellé, az egyik Antalffy professzor, a másik Kodály professzor volt. Felszólították a rögtönzésre, mondták, a regiszterek beállításával ne törődjön, azt ők elvégzik. Viszont ő apjától azt tanulta, hogy azokat be kell állítani, az orgonán is ezt tette. A két úr közül az egyik figyelmesen nézte tevékenységét, és Antalffy professzor megjegyezte: Ügyes! Akkor a fejéből kipattanó dallamot kezdte variálni tökéletes összhanggal és egy felvételizőtől nem várt hangszerkezeléssel. Egy idő után – mivel senki sem szólt –, abbahagyta a játékot. Erre a hang megszólalt: Ki mondta, hogy hagyja abba?! Majd azt kérdezte tőle az orgonaművész képző-tanár, hogy: Mi volt, amit játszott? Ő pedig

felszabadultan kijelentette, most improvizált egy eszébe jutott zenei gondolatot. Amikor kijött a teremből, visszaadta a kottákat a „kollégá”-nak és leült a folyosó egy távolabbi pontján. Ekkor lett a gyerekből felnőtt. Felvették a Zeneakadémiára.

Akitől a kottát kapta, azzal később jó barátságot kötött. Az orgona tanszakra iratkozott be, ahol a zeneszerzést Weiner Leó tanította. Ezzel egy időben elvégezte az énektanítói tanfolyamot, és a középiskolai tanári képesítést is megszerezte. Barátja bemutatta apjának, aki az egyik budai templom széles körben ismert főkantora volt. Beajánlotta a Váci utcai Angolkisasszonyokhoz és több más helyre is. Seholy sem csalódtak benne, lelkiismeretes és jól orgonáló, a liturgiát ismerő orgonista volt. Emlékezete szerint mozi zongoristaként is tevékenykedett egy ideig.

Több ízben fellépett a Budai Katolikus Körben, s a zenekritikus „nem mindennapi tehetség”-nek jellemezte.

A második évet minden nehézség nélkül végezte el. Az orgona és zeneszerzés tanulása is könnyen ment. Igen termékeny időszaka volt ez, és baráti társaságban, vendéglőkben ontotta magából a nótákat, dalokat. Természetesen kisebb zenekari műveket, mint vonósnégyeseket, kamaramuzsikát is írt. A dalokat, nótákat nem kottáztatta le, nem úgy, mint mások. Ekkor sok művészt ismert meg, például Rippl-Rónai Józsefet, aki arra kérte, hogy Anetta nevű nevelt lányát tanítsa meg zongorázni. Így lett gyakori vendége a kaposvári Rónai-vilának.

Életét ekkor a végletek jellemezték. A vidéki „elzártságban” élt embert a nagyvárosi művészvilágba csöppenve a társaság magával ragadja, és nem mérlegeli a körülményeket. A magántanítványok, a kántorkodás jól jövedelmezett, így a délutáni találkozások a kávéházban, majd az esti és az éjszakai nagy viták, mulatozások mind az élet szépségét igazolták. Az Operaház előadásai közül Wagner, Liszt, Beethoven, Chopin, továbbá a preklasszikusok alkotásai érdekelték. Romantikus egyéniség volt: a gregoriántól a Missa Solemnisig minden műfajú egyházi zeneművet írt. Egy-egy zeneakadémiai vagy operaházi előadás után, az alberletli szoba falai között lehetetlen volt átgondolni és még képtelenebb megvitatni, elemezni a hallottakat. Ehhez a zenei intézményhez közel fekvő vendéglő volt számukra a legalkalmasabb hely.

A második évben Herzfeld Viktor volt a zeneszerzés tanára, aki törte a magyar nyelvet, s feltétlen híve volt a német romantikus muzsikának. Az orgonálás tudományát ő tanította neki, aki kiváló tanárnak bizonyult. Közismert dala a Simongáti lányok... A pécsi Tűzoltóság induló megírására kérte fel. A Mária-nap egy Ave Maria megírására, egy ismerős halála pedig Requiem megírására inspirálta. Nem akart ő világot rengető művet komponálni, csak az emberek iránti tiszteletét róttá le a művekkel. A Zeneszerzők Szövetsége rendes tagjává választotta. Éneket írt még Szt. Margitról. Ez a téma nagyon foglalkoztatta. 1932-ben a Rádió Újságtól díszoklevelet kapott. Sosem fektetett hangsúlyt a pályázatokra, amit írt, a saját kedvtelésére írta.

Alapos zenei tudása és felkészültsége miatt jó tanárként, tiszta szívű emberként tisztelték, bevallva, hogy az ő óráit szerették a legjobban. Ezt a vallomást egy olyan növendéke mondta, akit nemigen áldott meg a sors zenei képességgel.

Visszatekintő. A Báthory iskola „Sikeres diákszerző”-pályázata

Iskolám, a veszprémi Báthory István Általános Iskola, a 2007-2008-as tanévben ünnepelte indulásának harmincadik évfordulóját. Ebből az alkalomból – a földrajz tantárgy tanáraként – indítottam el a Sikeres diákszerző-pályázatot.

Az azóta eltelt idő alatt a pályázat nyomán olyan hagyomány valósult meg, amelyben a diákok sokoldalú tájékozottsága, informatikai, interdiszciplináris ismeretei, kreativitása komplex formában jelenik meg.

A pályázatot (dolgozatot) PowerPoint-formátumban, valamint Word-dokumentumban nyomtatva kellett benyújtani. A zsűri előzetes döntése alapján, a döntő napján, a pályázók 8-10 perces előadásban (prezentációban) mutatták be dolgozatukat, választott témájukat. Az értékelés során a zsűri a következő szempontok szerint döntött, ítélte oda a Sikeres diákszerző címet: a pályázó önálló kutatómunkája, ténymegismerő forrásanyag-gyűjtése, a tartalom-forma összhangja a feldolgozás során, hiteles, invenciózus előadásmód.

Versenyszerzők megjelentek iskolánk, a Báthory iskola honlapján, a Pályázati Figyelőben, a Kultúrpoint, a Modern Iskola, a Sansz, a veszprémi Napló oldalain.

Pályázatunkra a kezdetektől – a határon innen és túl –, sok szorgalmas, érdeklődő, tehetséges diák és tanára jelentkezett. Az internetnek köszönhetően a testvériskolák (Sepsiszentgyörgy, Bezdán, Tarnov) is részt vettek a megmérettetésen. Pályáztak bezdáni, berentei, budapesti, kaposvári, sárospataki, sepsiszentgyörgyi, tarnowi, veszprémi (Báthory, Botev, Cholnoky iskola) diákok.

A zsűri önzetlen tagjai között városunk neves irodalmi, művészeti, tudományos alakjait üdvözölhettük: Bertáné Bíró Judit (tanár, Báthory iskola), dr. Csiszár Miklós (helytörténeti kutató, főszerkesztő, Veszprémi Szemle), Fábíán Norbert (tanár, Padányi Biró Márton Római Katolikus Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola), Gy. Lovassy Klára (helytörténeti kutató, Veszprém), Hardy Éva (tanító, Báthory iskola), Hegyeshalmi László (igazgató, Művészetek Háza), Horváth Éva (tanár, Báthory iskola), Horváth Ferenc (csillagász, Veszprém), Kara Emília (tanár, Cholnoky iskola), Kilián László (igazgatóhelyettes, Művészetek Háza), Ladányi Tamás (csillagász, asztrofotós), Parádi Tímea Virág (környezetmérnök, szakfordító), Porga Gyula (polgármester, Veszprém), Radnai Zsuzsanna (tanár, Báthory iskola), Rajki Edit (tanár, Báthory iskola), Szabó Sándorné (tanár, Veszprém), dr. Szeifertné Darabos Ilona (tanár, Veszprém), Tölgyesi Ákos (okleveles építészmérnök, okleveles mérnök-tanár). Örökös zsűrielnökünk iskolánk első igazgatója, dr. Tölgyesi József (főiskolai docens, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár).

Pályázati témáink a következők voltak:

2007-2008 Iskolavárosom. (16 pályázó)

2008-2009 2009 a csillagászat éve. (26 pályázó, 16 dolgozat)

- 2009-2010 Világörökségünk kincsei. (11 pályázó, 10 dolgozat)
 2010-2011 Östörténetünk képes földrajza (magyar) mítoszok, mondák, regék tükrében. (24 pályázó, 14 dolgozat)
 2011-2012 Híres Báthoryak. Amikor a Báthoryak rajzolták Európa térképét. (32 pályázó, 23 dolgozat)

A „2012 sikeres diákszerzője” döntője iskolánk indításának 35. évfordulóját köszöntötte. Báthory István – Erdély fejedelme, Lengyelország királya – születésnapján, 2012. szeptember 27-én rendeztük.

2012. szeptember 27.

Milló Ildikó és Vass Levente

*Vingl Máté, Kavalecz Tibor,
Lipp Zoltán, Szabó Lajos*

A 2012-2013-as tanév témája: A soknemzetiségű Habsburg-birodalom. Magyarok és szomszéd nemzetek a 18. századtól a 20. század elejéig.

Pályázatunk anyagi-szellemi támogatói között neves tudósok, kutatók, tanárok, intézmények sorakoznak, előadások, értékes albumok, kiadványok, kirándulások teszik színessé palettájukat.

Támogatóink: az Apáczai Kiadó, a budapesti Lengyel Intézet, a Merkantil Alapítvány, a Bakony Gaszt, a Bakonyi Természettudományi Múzeum, a Balaton Cinema City, a Balaton Csillagvizsgáló, a Balaton-felvidéki Nemzeti Park, a Báthorys Gyermekéért Alapítvány, a Báthory iskola vezetői: Barták Péterné igazgató és Sarkadi Gabriella igazgatóhelyettes, Debreczeni János (akkori) polgármester, Dékán Péter geológus, Haraszi László szakállamtitkár, Horváth Ferenc csillagász, Ladányi Tamás csillagász, asztrofotós, Katona Lajos Tamás geológus, Kavalecz Tibor SzM-elnök, a Képzelet Művészellátó, dr. Kutasi Csaba entomológus, a Laczkó Dezső Múzeum: dr. Limbacher Gábor megyei múzeumigazgató, Molnár Jenő adattáros, dr. M. Tóth Antal orvos, zenetörténész, Dohnál Szonja művészettörténész, a Művészetek Háza, Németh Tamás múzeumvezető, a Pannon Várszínház, a Lengyel Köztársaság Nagykövetsége, Stieglmayer Józsefné önkormányzati képviselő, Szauer István irodavezető, jelenleg tankerületi igazgató, a veszprémi Tourinform, Weingartner József.

A pályázathoz kapcsolódóan történelmi, művészettörténeti, természettudományos, PowerPointos előadásokat hallgattunk, filmeket néztünk meg. Tanulmányi kirándulásokat tettünk. Új ismereteket, élményeket szereztünk a Balaton-felvidék, Budapest, Veszprém múzeumaiban.

Előadónk voltak: Dékán Péter geológus, Dohnál Szonja művészettörténész, Horváth Ferenc csillagász, Ladányi Tamás asztrofotós, Kadem Amira középiskolai diák, Katona Lajos Tamás geológus, Király András muzeológus, Környei Ágota képzőművész, múzeumpedagógus, Milló Ildikó tanár, Molnár Jenő adattáros, dr. M. Tóth Antal orvos, zenetörténész, Orosz Gergely tibetológus, Perémi Ágota régész, Porkoláb Péter tanár, Radnai Zsuzsanna tanár, Stefanovszky Roland egyetemista, Tóth Gábor vezérigazgató, dr. Vassányi István egyetemi docens,

Örvendetes, hogy előadónk között (jelenlegi) báthorys diák is van Takács Hunor 8. b osztályos tanuló személyében. Az ő kutatási területe a Föld történetének középidéje, a dinoszauruszok világa. Kadem Amira középiskolai diák (volt báthorys) az iszlám kultúra avatott ismerője. Stefanovszky Roland egyetemista ugyancsak a (volt) báthorysok rangját emeli. Csillagászati előadásai nagy sikert arattak.

A döntőben bemutatkozó diákok nívós előadásaira szívesen emlékszünk az elnyert díjtól függetlenül. Meghatottan idézem fel Pünköshti Csaba (A Világörökség kincsei a Kárpát-medencében, Arany diploma, 2010) sepsiszentgyörgyi fiatalember Erdély erődtemplomos falvai előadását. Az internetnek köszönhetően videofilmen láthattuk őt Nyírcsa Melinda tanárnőnek köszönhetően. A Veszprémbe vezető út költségeit – igyekezetünk ellenére –, nem tudtuk előteremteni.

Szívesen emlékszem a bezdáni Kapitány Károly tanár úr tanítványa, Nevada Orsolya (A Világörökség kincsei a Kárpát-medencében, Arany diploma, 2010) lélekkel teli prezentációjára. Bezdán vizei, különös tekintettel a Ferenc-csatornára című előadása lenyűgözött mindenkit.

A sok báthorys diák neve, arca közül Ertl Bence (2011), Farsang Mónika (2010), Gönye András (2008), Kadem Amira (2011), Kovács Luca (2011), Kopasz Zoltán (2012), Kozma Vanda (2011), Lipp Zoltán (2012), Németh Kitti (2010), Németh Kitti (2011), Pribelszki János (2012), Teszéri Rebeka (2011) teljesítménye ma is inspiráló, szép emlék.

Báthorys díjazottak

2010 A Világörökség kincsei a Kárpát-medencében

Ezüst diploma: Farsang Mónika

Bronz diploma: Németh Vivien

Oklevél: Konsek Péter, Németh Kitti

2011 Őstörténetünk képes földrajza (magyar) mítoszok, mondák, regék tükrében

Arany diploma: Teszéri Rebeka

Ezüst diploma: Kadem Amira – Kozma Vanda

Bronz diploma: Kovács Luca – Németh Kitti

Előadói díj: Teszéri Rebeka

2012 Híres Báthoryak. Amikor a Báthoryak rajzolták Európa térképét

Ezüst diploma: Mátyás Levente, Pribelszki János

Bronz diploma: Kopasz Zoltán, Lipp Zoltán

Médiaviszhang

A versenyről és az előadásokról folyamatosan jelentek meg hírek a Veszprém megyei Napló, a Veszprémi 7nap és a Báthory iskola diákújságja, a Sulinfo oldalain.

Az újságolvasók természetesen tudják, én is gyakran jelentetek meg képes tudósítást programjainkról.

A fotózást, a dokumentálást – minden, a pályázattal kapcsolatos eseményen – folyamatosan végzem. A fotókból emlékeztetőt, az emlékezésre lehetőséget adó PowerPointot készítek diákjaim nagy örömeire. Egy-két hét, hónap után érdekes, tanulságos a múltba pillantani, felfedezni – egykori-akkori – önmagunkat, közös élményeinket.

A döntőket követően, minden évben – ha már minden adat, eredmény megvan –, katalógust szerkesztettem. Ez a pályázaton résztvevő diákok, tanáraik, a zsűritagok, a támogatók, az előadást vállalók jutalomajándéka.

Történelmi barangolás Balatonszepezden és környékén

A honismeretet sokan leszűkített értelemben a helytörténettel azonosítják. A helytörténet a történettudomány egy adott településsel, közigazgatási egységgel, kistájjal foglalkozó ága, amely a fennmaradt tárgyi és írásbeli emlékek feldolgozásával, a szóbeli hagyományok kritikai elemzésével vizsgálja a helyi társadalom múltját, gazdasági és kulturális életét, annak változásait. Elősegíti a szűkebb pátriához való kötődést, az elődök teljesítményének megbecsülését, a helyi identitás elmélyítését és otthontudatát. A „*rólad szól a történet*”-ben személyes történelemmel, őseinkkel találkozhatunk, ismert színtereket járhatunk be.

A honismeret ennél tágabban értelmezhető. Lényegében valamely településre, tájegységre vonatkozó ismeretek összességét foglalja össze. A helytörténeten kívül a táj- és néprajzra is kiterjed, vannak természet- és társadalom-földrajzi, etnográfiai elemei, beleérthetők a honi, helyi irodalom, a művészet, a helyi nyelvjárások stb.

A honismeret további többlete, hogy nem csak valamiféle tanulmány, stúdium, hanem tevékenység is. Az ismeretkincs gyarapításán túl tevékenységorientáltsággal járul hozzá az igazán nemzeti tudat erősödéséhez, a hagyományok ápolásához, a cselekvésre kész lokálpatriotizmus ébren tartásához. Azaz, a honismereti tevékenységben sajátos érzelmi-gondolati többlet rejlik, ugyanakkor a helytörténet és a honismeret kiegészíti egymást, egymásra épülnek...

Az alkotó helytörténetírás és tevékeny honismeret elhivatott, kiváló művelője Csiszár Miklós helytörténész, könyvtáros barátunk, akit 70. születésnapján történelmi barangolásra invitáló írásommal köszöntök nagy tisztelettel.

* * *

A Balaton-parti kis üdülőtelepülésről, Balatonszepezdről a 19-20. századforduló híres újságírója, Rákosi Jenő mondotta a helyi Péter-hegyről letekintve, hogy „*Ha a Sátán, itt ezen a helyen mondta volna Jézusnak, hogyha leborulsz előttem és imádsz engem, neked adom a világot, akkor Isten fia aligha tudott volna a kísértésnek ellenállni.*”

A fenti történetet a jeles néprajz- és irodalomtudós Sebestyén Gyula jegyezte fel, akinek Balatonszepezden (Szepezdfürdőn) épített romantikus stílusú skót kastélya előtt – a 71-es főútvonal útszélén – még ma is látható a rovásírás megfejtéséért állított kőoszlop.

BALATONSZEPEZD ELNEVEZÉSÉRŐL

Balatonszepezd mai nevéből a Balaton-előtag a tóra, a település tóparti fekvésére utal, míg a Szepezd helységnév valószínűleg a szép melléknévből kialakult ómagyar Szepes (Zepus, 1279) személynévnek a származéka. Írták Szepezd (1332), Zepezd (1386), Zepeesd

(1548), Szepezd (1564) alakban, s ezt a Szepezdet használták egészen 1934-ig, amikor is nevét belügyminiszteri rendelettel Balatonszepezdre változtatták. (139.983/1934-VI. Bm. sz.) Azaz, a település neve valószínűleg személynévből keletkezett magyar névadással.

SZEPEZD A KÖZÉPKORBAN

Az elmúlt évszázadban fellelt őskori, rézkori és római kori régészeti emlékek a környék több évezredes lakottságára utalnak. Elődeink régóta lakták e vidéket, de a település történetéről csak az utóbbi évezredből maradtak fenn adatok.

A Balaton mellett Zánka, Révfülöp és Kővágóörs szomszédságában kialakult koraközépkori falu legkorábbi említése egy XII. század közepén írt végrendeletben maradt fent. Az *1164-ben* kelt oklevél rögzíti, hogy (Atyusz nembeli) Miske ispán fia István szepezdi szabadosait neposának (unokájának, utódának) hagyta örökül.¹ A végrendelet szövege bizonyítja, hogy az Atyusz nemzetségnek (mágán)birtokrésze volt Szepezden már a XII. század közepén.

E területen királyi birtoktestek² is voltak. Valószínűleg a zalai vár földjei, amelyet királyi udvarnokok³ műveltek meg. Ezt IV. (Kun) László királyunk 1276-ban kiadott oklevelével bizonyítja, amelyben a mai Szepezdtől északra található egykori szepetneki földjét a Zánkán is birtokos Rátóti Roland bánnak adományozta.⁴ Ez időszakban birtokos Szepezden a veszprémi püspökség és a somogyvári Szent Egyed bencés apátság is. 1288-ban az Atyusz nemzetségből Band comes fiai Csaba és Bánd ősi szepezdi földjüket eladták serviensüknek,⁵ Péter fia Sebestyénnek. E birtoktest nagysága 80 hold szántó, 14 szőlő és 3 kaszáló volt. Az adásvételhez beleegyezését adták a határos birtokok tulajdonosai, az előbb említett Roland bán fiai Mátyás comes és Rátót mester, valamint a veszprémi püspökség és a somogyvári bencés apátság is. Későbbi oklevelekből tudjuk, hogy ekkor már állt Szepezd egyháza románkori temploma, amelyet *Szt. András*nak szenteltek.

Összefoglalva: a XIII. század végi Szepezd területét nagyobb részét a veszprémi püspökség, kisebb részét a somogyvári bencés apátság, valamint a Rátót nemzetség, mellettük még a helyi nemesek is birtokolták.

Későbbi, 1332-33-ban kelt oklevelekből értesülünk arról, hogy a veszprémi püspök 15 szepezdi nemesi családdal pereskedett. Ezek feltehetően a korábban már említett várföldeken élt és szabadságukat megőrzött népek leszármazottai lehetnek.

1358-ban Pilip falu (a mai Révfülöp területén lévő középkori Fülöp) szomszédos volt Szepezddel. I. Nagy Lajos király engedélyével a Tihanyi Bencés Apátság visszaszerezte az időközben mások által birtokolt örs-káli és fülöpi birtokait. A király parancsára a székesfehérvári keresztetek konventje határbejárást végzett az apátság tó mindkét partján fekvő birtokain és azok határán. Fülöp falu keleti határszélén egy ösvény választotta el az apátság és a somogyvári Szt. Egyed apátság szepezdi birtokait.⁶

SZEPEZD A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORÁBAN

Az 1545 utáni években a török többször is pusztította Szepezdet és a környék falvait. A zaklatások hatására 1548-ban a dicatorok (adószedők) már a környék elnéptelenedéséről tudósítanak. Bár az élet újra-újra indul és Szepezd 1553-tól a tapolcai járással együtt a töröknek is adózott, ennek ellenére 1572-ben és az azt követő években a törökök többször felégették. Az évszázad utolsó negyedében Szepezd részben vagy egészben pusztá volt.

A XVII. század elejétől ismét benépesült, azonban még 1658-ban is „*csak alig vannak*”, később hosszú időn keresztül ismét lakatlan. A középkortól kezdve éltek a faluban püspöki prédiálisták (egyházi függő) nemesek, akik szolgálati feltételekhez kötött birtokot kaptak, akiket 1608-ban említenek utoljára. E kis létszámú egyházi nemes a XVII. század folyamán feltehetőleg beolvadt az egytelkes nemességbe. A veszprémi püspökség szepezdi birtokai ebben az időben a püspökség sümegi uradalmához tartoztak.

A már többször említett Rátót nemzetségből származó Gyulaffy család Csobánc várához tartozó szepezdi birtokát 1668-ban adta el az Esterházy családnak. Ez nem lehetett valami nagy birtoktest, mivel egyetlen jobbágy volt rajta. Erről maradt fent okleveles említés.

SZEPEZD FEJLŐDÉSE A XVIII. SZÁZADTÓL

1711-ben 6 jobbágyát írták össze, ez mutatja, hogy ismét megindult az élet, de ekkoriban 10 gazdát ragadott el a pestis. A Rákóczi-szabadságharc idején a Dunántúl 1705 őszeig a császári csapatok, majd Rabutin hadainak felvonulási területe volt. Erdélyből való betörése súlyos károkat okozott, mivel a katonák elhajtották a parasztok állatait. A hadi események és a nyomokban fellépő pestis következtében a Dunántúlon jelentős terület vált lakatlanná. A kitört pestisjárvány olyan súlyos volt, hogy Zala megyében a 140 vizsgált településen élő 3247 jobbágyból 1469 halt meg pestisben (45%). 1723-ban prédiumpként említik az oklevelek Szepezdet. Ez akkor pusztatelepülést jelentett. Nagyobb mértékű benépesedése csak 1746-tól – valószínűleg – betelepítések révén indult meg.

Itt tegyünk egy kis kitérőt. A Dózsa-féle parasztháború és az azt megelőző 1514. évi országgyűlés jogilag megszüntette a jobbágság évszázados jogát, a szabad költözést. A „*mera et perpetua rusticitas*” (csorbitatlan és örökös jobbágság) elvét Werbőczy is megfogalmazta jogszabálygyűjteményében, a Tripartitumban. Bár az 1556. évi országgyűlés 23-33. törvénycikkei visszaállították a jobbágyok szabad költözködési jogát, de a XVI. században folyamatos kísérletek történtek a szabad jobbágyköltözések akadályozására.

Az ország felszabadítása után törökök ittletét elhagyott, elpusztult jobbágytelkek (deserta sessiok) és elpusztult falvak jelezték. A népessége sokszor a védelmet nyújtó közeli mezővárosokba költözött. A volt hódoltsági terület népsűrűsége jóval alatta maradt a volt királyi területeknek, és az ottani munkaerőhiányt betelepítésekkel próbálták enyhíteni. A telepítési szerződésekben 3-10 évi adómentességet kaptak cserébe a házépítésért és a föld termővé tételéért. Ennek letelte után a jobbágyok földesurukkal szerződést (contractus) kötöttek és a szolgáltatásaikat teljesen vagy részben pénzben váltották meg. Ezért is nevezték őket contractualistáknak, a Dunántúlon főleg árendásoknak, míg az Alföldön taksásnak.⁷

A XVIII. századra a parasztság jogilag két táborra oszlott, örökös és szabadmenetelű jobbágyokra. Az előbbiek hagyományos földesúri járadékkal tartoztak (kilenced, ajándék, robot, füstpénz, egyházi tized stb.), míg a szabadmenetelűek többnyire pénzjáradékot (taksát) fizettek. A század második felétől a jobbágság helyzete ismét romlani kezdett. Az égető munkaerőhiány enyhült, a földesúri terhek nőttek, s ismét korlátozni próbálták a szabad költözést. Az eltérő jogokban is kiegyenlítődéssé jött létre a szabadmenetelűek kárára. (Ezeknek korabeli száma kb. 50% volt Zala megyében.)

Az állami jobbágyvédelem szükségessége már III. Károly király korában (1715, 1723) felmerült, de csak Mária Terézia és II. József uralkodása idején történt előrelépés. Ez a Mária Terézia által elrendelt urbáriumrendezés. Zala megyében 1766-tól 1774-ig tartott az egységes urbárium bevezetése. Kilenc kérdőpontos felmérést (más néven paraszti vallomások)

az ország, illetve a vármegye összes helységében, így Szepezden is elkészítették. Ennek szövege hozzáférhető Horváth Zita levéltáros, történész alapos feldolgozó munkájának eredményeképpen.⁸

A veszprémi püspök szepezdi birtokán élő és adózó jobbágyok a XVI-XVII. században telekbért, gabona- és bortizedet fizettek és robotoltak. Ezt az adózási rendszert 1746-tól szerződéses forma váltotta fel, azaz a jobbágy számára summás árendát állapítanak meg a szerződésben és bizonyos robot mennyiséget. 1768-ban és később is urbárium szerint adóztak. Az 1783-ban kötött szerződés lehetővé tette minden teher (így a kilenced és a tized) pénzben való megváltását is.

De milyen jogvédelem származott ebből a földesúr számára?

1802-ben Szepezd faluból az évi teljes úrbéri jogvédelem 588 forint 44 krajcár volt, amiből a tized váltsága 463 forint 38 krajcár. Ebből a bortized 359 forint 45 krajcár, a teljes összeg 61%-a volt.

Következik a kérdés, miből éltek az itt megtelepedett emberek, mivel foglalkoztak?

Ismert, hogy a település határa a hegy aljában fekszik, földje köves és rossz minőségű. Szepezd hiányt szenvedett az állattartáshoz nélkülözhetetlen legelőekben és rétekben is. Ilyen területeket a helyi birtokosok a XVII-XVIII. században Fülöp pusztán és Zánka határában béreltek. (1632-ben Kővágóórs és Szepezd lakóit a tihanyi apátság eltiltotta Fülöp pusztá használatától. 1754-ben vizsgálat folyt a Szepezden lakó Pál Mihály és János püspöki jobbágyok és a köveskáli Gyórfy család tagjai ellen, akik erőszakosan lekaszálták a tihanyi apátság fülöpi preadiumában lévő kaszáló réteket.)

A legkorábbi okleveles források a szőlőművelésről szólnak. (Szőlőmunkásokat említ egy 1336-ban kelt oklevél, akik talán napszámosként dolgoztak Demeter nemes özvegyének szepezdi szőlőjében.) Szőlőhegye azonban kicsi, amelyen gyakran kárt tettek a záporok, s a bor minősége is a korabeli feljegyzések szerint kívánni valót hagyott maga után. A források azonban kiemelik a balatoni halászatot és azt, hogy lakosai hallal kereskedtek. „*Halászata a Balatonban gazdag*” – írja Fényes Elek 1851-ben megjelent geographiai szótárában.

Mindezen nehézségek ellenére a XVII-XVIII. században búza- és rozstermesztést, szőlőművelést és állattenyésztést is folytattak a falu birtokosai és lakói. Az állattartáson belül marhatenyésztés (1750-ben 122 kétéves növendékmarha volt.), illetve juh, kecske és sertés tartása volt a jellemző. (1770-ben 408 darab.)

1828-ban a népesség már teljesen őstermelő, egyetlen iparos sincs, de sok a zsellér. Ők ugyanúgy adóztak, mint a jobbágyok, azonban jóval nagyobb gazdasági mozgásterük volt. Nem volt portális földjük, de szőlőt művelhettek, tarthattak állatokat, bírhattak irtványföldeket, halászhattak a Balatonban, s munkával kedvezőbb helyzetbe kerülhettek. A korabeli szerződések szerint a lakosság szabadmenetelű, azonban házukat és földjüket csak a földesúr előzetes írásbeli engedélyével adhatták el. E korban a bíraskodás joga a püspöké volt, aki ezt a sümegi úriszéke útján gyakorolta.

1873-ban 2289 hektoliter bor termett Szepezdi hegyoldalban. 1895-ben 166 kh. szőlőterület volt és 109 gazdaság működött. (Állatállomány: 6 ló, 152 szarvasmarha, 156 sertés.)

1890 szeptemberében a balatonfüredi Keöd József írja e vidékről szóló laptudósításában: „*A Balaton felső partja mentében Kenesétől kezdve Balaton-Füredig elpusztultak a szőlők egészen. Aszófőtől kezdve Akaliig a végvonaglás stádiumában állanak. Zánka és Szepezdtől kezdve Keszthelyig még lesz középtermésű szüret... A kitűnő bortermő fülöpi, kisőrsi és ábrahामी hegyek még szépen zöldellnek, de a filloxera-foltok már messziről feltűnők.*” A következő években Szepezdet is elérte a filoxeravész, a rettegett szőlőgyökér-

tetű pusztítása. A következő évtizedekben a fürdőhelyi fejlődéssel együtt járó birtok elaprózódás volt megfigyelhető Szepezden, 1935-ben már 233 gazdaság működött ugyanazon a területen.

A Balaton jeles néprajztudósának, Jankó Jánosnak 1902-ben megjelent könyve adatai szerint Szepezden már 80 ház állt. A lakosok száma 414 fő, akikből 2 fő német, a többi magyar. Fő birtokosai között Nagy Irént és Nagy Emmát említi.⁹

1929/30-ban az 507 lakosú kisközség bírója Siller József. A legjelentősebb földbirtokosok özvegy Birkás Józsefné 109, Pallaghy Dezső 104, Sebestyén Gyula 27, Szabó Ferenc és Szöllősy Sándor 22-22, Gigi Károly 21, Birkás Gáspár 20 kataszteri hold területtel.¹⁰

VALLÁSI ÉS EGYHÁZI ÉLET SZEPEZDEN

Szepezd római katolikus egyházát 1288-ban kelt oklevél említi először, mégpedig Szt. András elnevezéssel. A római Vatikáni Levéltárban 1333-1335-ben készült magyarországi egyházi javadalmak tizedjegyzékéből tudjuk, hogy Szepezd környékén 11 falnak önálló plébániája volt, és azokban lelkipásztor is működött. Szepezden ekkor templom állt és papját Miklósnak nevezték, aki 6 garast, míg a következő évben 30 kis dénárt fizetett pápai tized fejében.¹¹

Egy másik, 1550-ben készült összeírás szerint, akkor már csak 7 plébániát sorolnak fel ugyanezen a területen, de papja csak egynek, a kővágóörsinek volt. Szepezd temploma, illetve egyháza a török portyázásainak esett áldozatul.

A helytörténeti kutatás egyik kiemelkedő történeti forrásának számít a veszprémi püspöki levéltárban található XVIII. századi kéziratos egyházlátogatási jegyzőkönyv. Padányi Biró Márton veszprémi püspök egyházlátogatására 1745-ben került sor. Ennek során jegyzőkönyvbe foglalták mindazt, ami egy-egy településen a templom felszerelésére, a plébánosra, a könyveire, a javadalmazására, az iskolamesterre, s a hívek vallási életére vonatkozott.

A fenti püspöklátogatás idején egy faluban, mégpedig Szentbékállán volt katolikus pap. Ő látogatta a környék 12 falujának katolikus híveit. (Ugyanakkor 4 református és 2 evangélikus lelkész működött a területen!) A szepezdi katolikus hívők ekkor a szentbékállai plébániához tartozó köveskáli filiához tartoztak. Kiderül az is, hogy a településen magyarok éltek, s többségben voltak az evangélikus és a református hitre tértek annak ellenére, hogy a község nagyobb részét a veszprémi püspök birtokolta, aki egyben a kegyúri jogokat is gyakorolta.

A jegyzőkönyv felvételekor az öregek még emlékeztek arra, hogy hajdani szentegyházuk Szt. András apostol tiszteletére volt szentelve. Temetőjük a régi templom mellett volt, amint az a középkorban szokásos volt. 1745-ben ezt írták a katolikus templomról: „*Van valamiféle épület, amit könnyen restaurálni lehetne, mert összes falai állnak és a boltozott szentély is ép. Azelőtt a másvallásúak is látogatták, de elhagyták, amikor az esperes helyre akart állítani.*”

A római katolikus és a görög katolikus egyházi igazgatási beosztását, filiális rendszerét és a filia szintű népességszámot regisztrálta az 1785-86-ban elkészített plébánia-összeírások alapján a Helytartótanács által összeállított Pfarropographie (8 kérdőpontos felmérés). Eszerint Szepezden 142 római katolikus és 87 evangélikus vallású lakos élt. A reformátusok száma nem ismert. A katolikusok a veszprémi püspökség tapolcai esperességéhez tartozó kővágóörsi filiájához tartoztak. Az evangélikus hívők a Dunántúli kerület Zalai esperesség kő-

vágőörsi filiájához, míg a reformátusok a Dunántúli kerület Veszprémi egyházmegye köveskáli filiájához csatlakoztak.

Református vallás és templom. 1784-ben a zánkai reformátusok „*Szepezden lakó, s Zánkához magukat affiáltatni kívánó reformátusokkal*” közösen kérelmet intéztek a királyhoz, hogy Zánkán templomot, parókiát építhessenek és prédikátort, illetve iskolamestert hozhassanak. A Helytartótanács ennek nyomán a vármegyével lefolytatta a szükséges vizsgálatokat, s bár mindent rendben találtak, mégis elodázták annak felterjesztését. Az ismételt kérelmek nyomán végül 1786-ban megkapták az engedélyt a zánkai reformátusok. Szepezdi templomuk 1845-ben épült, homlokzat előtti gúlisíkos toronnyal, három boltszakasszal fedett térrel. Tornyán romantikus részletezésű sisak ül.

ADALÉKOK SZEPEZD ÜDÜLŐ- ÉS FÜRDŐHELYI FEJLŐDÉSÉHEZ

A Balaton északi partjának üdülőhelyi fejlesztésében számos jeles férfiú tevékenykedett már az 1870-80-as években is. Badacsonyban a *Hableány-társaság* úri tagjai, Balatonszepezden Nagy Pál birtokos és Rákosi Jenő újságíró-szerkesztő, Balatonfüreden Écsy László fürdőigazgató, Balatonalmádiban Véghelyi Dezső történész, jogász, alispán, Balatonkenesén rostási Nagy Károly, Kővágőörs-Révfülöpön pedig Czigány Károly váltak széles körben ismertté e tevékenységük folytán.

A Balaton már ősidők óta szolgálja a körülötte élő embereket, míg az idegenforgalmi turizmust csak másfél évszázada. „*Mihelyt a nyár meghozza virágait, a tehetősebb városi családok egész raja lepi meg a fürdőket, gyógyhelyeket és nyaralótelepeket*” – utal a polgárosulással együtt járó nyaralás szokásának kialakulására Hankó Vilmos a XIX. század végén írt fürdőkalauzában.

A Balatonban való fürdés még a XIX. század első felében vált különködésből általános üdülési szokássá. Még a tóparti lakosok sem igazán fürödtek benne, hanem elsősorban gazdasági célra használták; halásztak, állatot itattak, mostak, nádat vágtak stb. Erre a magatartásra utalt Jankó János, a Balaton környék jeles néprajztudósa 1902-ben írt könyvében: „*tíz balatoni halász közül kilenc nem fürdött a tóban, a tizedik is csak akkor, ha beleesett!*”

Ugyanakkor a Balaton-környék népének vízszerezetéről számos adat maradt fenn már a XIII. századtól kezdve. Érdekes adalék, hogy amikor 1649-ben a török elfogta a hídvégi kompot, az egyik révészt megölték, a másik – a korabeli feljegyzés szerint – „*mint a réce úszva elszaladt*”. Mint a fülöp-boglári 1796. júliusi révhajó-szerencsétlenség vizsgálati irataiból tudjuk, az egyik fülöpi révész, Patyi Sándor szélcsendes időben rendszeresen úszkált hajója körül a két part közötti átkelésekkor...

A Balatoni fürdőkultúra, illetve turizmus XIX. századi kibontakozását azonban megnehezítette a Balatonhoz vezető utak hiánya, a közlekedés fejletlensége. A tó szabad vízfelületének könnyű megközelíthetőségét pedig a vízszintingadozás okozta parti elmocsarasodás és a berek kialakulása tette szinte lehetetlenné. Ez utóbbi gondot a déli parton 1858-ban megkezdett Buda-Trieszt vasúti fővonal pályaépítési munkálatai részben kiküszöbölték. A part menti területeken – nagyjából a turzásokon – húzódo vasúti feltöltések gátat szabtak a tó dél felé irányuló kiöntéseinek, és elősegítették a mocsaras területek, vadvizetek és berek kiszárítását. Az 1861-ben átadott *Déli-vasút* működtetői – a vasút védelmében – a szeszélyes vízszintingadozás megszüntetése érdekében támogatói voltak a Balaton Leccapoló Társulatnak, valamint a Sió-csatorna zsilipépítésének (1863) is. A tó vízszintjének sza-

bályozhatóvá tételével, a kényelmes és gyors közlekedés megteremtésével megkezdődhetett a dél-balatoni fürdőkultúra kibontakozása.

A filoxéra (szőlőgyökértetű) vész az 1880-as évek második felében végigsöpört a Balaton-felvidéken is és a régi ültetvényeket szinte teljesen elpusztította. Kisebb-nagyobb birtokosok tönkre mentek, s a hegyközségek vincellérjei és szőlőművelői munka nélkül maradtak. Emiatt sokan elvándoroltak. A *Balaton-kultusz* néhány helybeli elkötelezettje – élükön a fülöpi villatulajdonos Czigány Károly kővágóörsi ügyvéddel –, a Balaton-part üdülőhelyi fejlesztését szorgalmazta. Az elpusztult szőlőterületeket – és a hozzá tartozó présházakat, pincéket – nagyjából feldarabolt telkeként középosztálybeli polgárok kezdtek megvásárolni. Új tulajdonosaik, részben az 1882-ben alakult Balatoni Egylet által e vidékre szervezett reklámútjainak, „kéjutásainak” résztvevőiből kerültek ki, akiknek megtetszett e vidék szép környezete, hangulata. Ugyanakkor a század végére a filoxérának ellenálló szőlők telepítése révén a szőlőművelés is megújult.

A filoxéra Szepezden is jelentős szőlőterületeket pusztított el, és a helybeli birtokosok, Nagy Pállal az élen *nyaralóhelyet* próbáltak létrehozni már az 1880-as évektől. Magánházakban kb. harminc szobát alakítottak ki és adtak bérbe vendégek számára.¹²

Sziklay János 1928-ban megjelent híres könyvében így emlékezett erre az időszakra: „*Az 1880-as években egyik régi birtokos, Nagy Pál kezdett szerény keretű vendéglő mellett berendezett szobákkal üdülőközönséget odagyűjteni. Írókból, művészekből, bírákból álló kellemes társaság mulatott itt nyaranta, az első években Rákosi Jenő, Csukássy József, Mesterházy Kálmán, Kordin Mariska stb.*”¹³ Az idézetben szereplő Rákosi Jenő „újságfejedelm” a Balaton szerelmese volt, Nagy Pál vendégeként úgy megszerette Szepezdet, hogy ott „Balaton-szépe” néven akart fürdőtelepet létrehozni.

Az évtizedeken át visszajáró Rákosi egy vendégkönyvet adott vendéglátójának 1887-ben, amelyet aztán kézzel kézre járt és egészen 1936-ig vezettek. A *Szepezd. Vendég-könyv* feliratú album belső oldalán Nagy Pál földbirtokos és családja tagjainak neve olvasható (Nagy Horváth Eugénia, ifj. Nagy Pál, Irén, Emmy, Antónia), utána *A vendégek névsora Szepezden* feliratú ívek sorakoznak¹⁴ számos híres és ismert személyiség bejegyzésével.

Többek között ebben a vendégkönyvben maradt fenn híradás az első szepezdi Anna-bálról, amelyet 1889. július 27-én rendeztek meg. Az erről szóló *Chronika* szerint: „...*lőn nagy vigasság és tánc kivilágos virradatig, az tapolczai cigányok hegedülvén láb alá és regvel hajnalost ébresztőt muzsikáltatván a fürdőbeli víg ifjú legények az ifjú lányoknak alighogy lefeküvének aludni. Ez éjjel Szepezden a jókedv szélesebb vala, mint a Balaton.*”

Nagy Pál tevékenysége révén olyan hírnévre tett szert Szepezd, hogy a balatoni fürdőfejlődésben Badacsony és Révfülöp mellett említik. Preysz Kornél közegészségügyi felügyelő 1894-ben megjelent *A Balaton és fürdői* című könyvében már ott találjuk Szepezdet, de Boleman István *A Balaton-parti fürdők és üdülőhelyek leírása* c. kötetében is szerepel, igaz, kis terjedelmű szócikkben.

1898-ban és 1899-ben azonban visszaesett Szepezd látogatottsága. Nem véletlen, hiszen aki e puritán nyaralótelepre el akart jutni pl. a fővárosból, az vasúton levonatozott Boglárig, ahonnan gőzhajóval átkelt Révfülőpre, s onnan a földúton kb. félóra alatt átkocsizva ért ide. A rossz közlekedési viszonyok mellett a közbiztonság sem volt valami fényes! Adalék ehhez dr. Szontagh Tamásnak, a Magyar Földtani Intézet aligazgatójának 1880-as évek közepére emlékező sorai, „*A mikor még a szepezdi erdőben Savanyú Jóska bandájának szétzüllött töredékével csatázott csendőrségünk ...*”¹⁵

Szepezd fürdőhelyi fejlődése a Balaton északi partján lévő vasút 1909. júliusi átadása

után kapott újabb lendületet. Az 1909-ben kiadott *Magyar Fürdőkalauz* igen szép szavakkal mutatja be Szepezdet. „A milyen közel a víz olyan közel 3000 holdnyi erdő öleli körül a falut, úgy absolut pormentes. A Balatonmellék egyik elismert legszebb, legfestőibb pontja... A község szélén közvetlen erdő mellett most épült a középosztály igényeit teljesen kielégítő csinos vendéglő mesés kilátással a Balatonra... Felvilágosítást szívesen nyújt Nagy Irén földbirtokos Balaton – Szepezden.”¹⁶

Nagy Irén és Virius Vince földbirtokosok elnökletével 1909-ben megalakult a Szepezdi Szépítő Egyesület. Tagjai műkedvelő előadással, mulatságok rendezésével készültek a nyári évadra, azért, hogy kellemessé tegyék a Szepezden való nyaralást.¹⁷

Munkájuk eredményes volt, hiszen a Balatoni Szövetség megalakulásának tízéves jubileumakor készült összegző jelentésben 1914-ben ezt olvashatjuk: „A Balatont alig 20-25 esztendeje, hogy észrevették. Néhány lelkes férfiú Siófokon, Balatonalmádiban, Révfülöpön, Balatonberényben, Szepezden és Fonyódon megkezdette az úttörő munkát.”¹⁸

Ugyanebben az esztendőben olvashatjuk Virius (Virusz) Vince földbirtokos telekeldási hirdéseit a Balatoni Szövetség hivatalos értesítőjében, a Balaton című lapban. A korabeli reklámszöveg ma is figyelemfelkeltő! Így szól: „Virusz-telepen Szepezden (Zalamegye) villák szőlővel, vagy szőlő nélkül, úgyszintén parcellázott villatelkek olcsón eladó. A telep a Balaton egyik legszebb és legegészségesebb pontja. Körülvéve erdővel, teljesen por- és szűnyogmentes. Helyben vasúti, hajóállomás és postahivatal. Bővebbet Virusz Vince földbirtokosnál Balatonszepezden.”¹⁹

Ki is volt Virius Vince, Szepezd falu kiemelkedő fejlesztője?

1847-ben született Topolban. A gazdasági iskola elvégzése után 1867-től írnok Deym gróf lesencetomaji szőlőbirtokán, majd 1878-tól tisztartó, 1902 után jószágkormányzó. A filoxéravész után egyik kezdeményezője a Balaton-felvidéki szőlők újratelepítésének. Az 1890-ben Tapolcán megalakult a filoxéra elleni védekező egyesület meghatározó, tevékeny tagja. Kikísérletezte a mohaoltást, és a Deym-féle szőlőtelepek növényvédelmét is eredményesen látta el. A Szepezd melletti erdőterületen amerikai módon telepített szőlőt és konyakgyárat építtetett, területet parcelláztatott, és ezzel kialakította a később róla elnevezett Virusz-telepet. Saját költségén építtette meg a Szepezd Virusz-telepi vasúti megállót és váróhelyet. A telephez hajókikötőt is építtetett, ahol 1912-1918 között megálltak a balatoni gőzhajók. Szepezden hunyt el 1918. június 19-én. (Virusz Vincének 1935-ben emlékművet állítottak, amelyet 1988-ban újítottak fel.)

A Virusz család először 1897-ben járt Szepezden a már említett Nagy Pál-féle vendégkönyv bejegyzése szerint, és a veszprémi püspökségtől vásárolt erdős rész felparcellázásával létesítette a róla elnevezett telepet. Valószínűleg Virusz Vince elhunytával esett vissza a helyi üdülőhelyi közélet, legalábbis erre enged következtetni az a hír, miszerint 1922 végén megalakult az újjászervezett „Szepezd balatonparti szépítő egyesület”.

Ennek szervezője Virusz Vince veje, Pallaghy Dezső ny. ezredes volt. Az egyesület a vármegye alispánjához fordult azzal a kéréssel, hogy segítse elő, hogy a magyar kormány intézkedése révén a Balaton-kultusz érdekében a Balaton-parti három vármegye pótdó formájában olyan jövedelemhez jusson, amelyből a parti községek a legsürgősebb kulturális teendőiket egységes terv szerint megkezdhessék. Ennek keretében az egyesület szeretne volna látni a már papíron kijelölt balatoni körút zánka-badacsonytomaji szakaszának tényleges kijelölését...²⁰

Az 1942-ben megjelent *Balatoni Útmutató* Balatonszepezdet szépen kiépített partfürdőként mutatja be, ahol bérautó, motorcsónak, csónakok, vitorlások és tenispálya állnak a

vendégek rendelkezésére. A községben számos egy- és kétszobás lakást lehetett találni konyhahasználattal. Szepezden működött ekkor az Anna, a Balaton, a 10 szobás dr. Gévainé, a Ráth penzió és a Bozzay fogadó.²¹ A Virius Vince által alapított Virius-telepet külön nyaralótelepként ismerteti, ahol „Lomberdők, gyümölcsösök, szőlő közé épített villák” mellett található „a nádmentes víz mellett i nagykiterjedésű partfürdő”. Itt található a 20 szobás Bozzay, a Kilián, a 8 szobás Kovács, a Mária, a 4 szobás Sebestyén és a Szücs penzió.²²

Az fürdő- és üdülöhelyi fejlődést szolgálták a nagyobb birtokokon történő építési telkek kialakítása, eladása. Ráth Aladárné szepezdi birtokán 1927-ben rövid idő alatt 15 parcellát adtak el.²³ De Nagy Irén vasútállomás feletti, a vasútra és az újonnan épített mútra dülő villatelkeit is hirdették négyszögölenként 50 fillértől 10 pengős áron.²⁴ A Virius-telepen özvegy Virius Vincéné az új műút és a nádmentes víz közötti 30 000 négyszögöles nagyobb szabású üdülöhely létesítésére alkalmas területét kínálta megvételre.²⁵

1928 júliusában a Virius-telepet reklámozó rövid írás jelent meg a Balatoni Szövetség *Balaton* című folyóiratában. Ebből megtudni, hogy „Virius-telep” Zánka és Révfülöp között fekszik. Természeti fekvése és szépsége folytán közkedvelt és nagyon látogatott. Szepezdnek már negyedszázaddal előbb is volt élénk fürdőélet. Mióta a vasút megépült, ismét megélénkült. Mióta pedig a balatoni körutat megépítették, nagyobb jelentőségre tett szert, úgy a község, mint a telep és még több látogatónak örvend. A balatoni műúttal festői külsőt kapott a környék és ennek oka az, hogy az utóbbi időben a festőművészek is állandóan látogatják...²⁶

IRODALOM

- BAKAY Kornél – KALICZ Sándor – SÁGI Károly: Magyarország régészeti topográfiája. I. Veszprém megye régészeti topográfiája. A keszthelyi és tapolcai járás. Bp., 1966.
- Balaton. A Balatoni Szövetség kalauza. Bp., 1913.
- BÉKEFI Rémig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Bp., 1907.
- BOLEMAN István: A Balatonparti fürdők és üdülöhelyek leírása. Bp., 1900.
- ENTZ Géza – GERŐ László: A Balaton környék műemlékei. Bp., 1958.
- ERDÉLYI László: A tihanyi apátság története. Bp., 1908.
- ERDŐS József szerk.: Magyar Fürdő-Kalauz 1909. Bp., 1909.
- FÉNYES Elek: Magyarország geográfiai szótára. I-IV. Pest, 1851.
- HOLUB József: Zala megye története a középkorban. A községek története. Pécs, 1933. Kézirat.
- HORVÁTH Zita: Paraszti vallomások Zalában. I. Zalaegerszeg, 2001.
- JANKÓ János: A Balaton-melléki lakosság néprajza. Bp., 1902.
- KOPPÁNY Tibor: A Balaton-felvidék románkori templomai. In: A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. 1. Veszprém, 1963. 81-114.
- KOVACSICS József – ILA Bálint: Veszprém megye helytörténeti lexikona. II. Bp., 1988.
- MAKAY Béla: A Balaton a történeti korban. Bp., 1913.
- PÁKAY Zsolt: Adalékok a tapolcai és sümegi járás török kori történetéhez a rovásadó-összeírások alapján (1531-1696) kieg. és sajtó alá szerk. VERESS D. Csaba. In: A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. 17. Veszprém, 1985. 233-271.
- ORTVAY Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején, a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. Bp., 1891.
- Révfülöpi Honismereti Gyűjtemény anyagai (kéziratok, nyomtatványok, iratok stb.).
- SZIKLAY János: Balatonunk egészségügyi, gazdasági és turisztikai értéke. Bp., 1928.

- ¹ Szabados, libertinus = a XII. századtól azokat a servusokat (szolgákat) jelölték e néven, akiket földesuraik a házi gazdaságaik átalakításakor „földre ültetett”. E szabadosok az úr tulajdonában maradtak és adásvétel alanyai voltak, de önállóan gazdálkodtak, terményhányaddal és jelentős munkakötelezettséggel adóztak. Elismerték házasságukat is, és lehetőségük volt az önmegváltásra is.
- ² Királyi birtok = a X. századi fejedelmi birtokok képezték alapját, amelybe az Árpádok szállásterületén kívül az augsburgi csata (955) után meggyengült törzsfőktől elvett földek is beletartoztak. A későbbiekben levett törzsfők megszállt birtokai, a peremvidékek benépesülő királyi tulajdonba vett földjei, birtokelkobzások, visszaháramlások gyarapították. A XI-XII. században az ország területének kb. 70%-a tartozott a királyi birtok körébe. Egyik része a katonai közhatalmi feladatokat ellátó várbirtok-szervezet (várispánság), a másik része gazdasági rendeltetésű udvari szervezet alapját képezték.
- ³ Udvarnok = a királyi udvari birtokszervezet legnagyobb létszámú népeleme. A királyi udvar napi élelmezését biztosították, főleg terménnyel adóztak.
- ⁴ RÁTÓTI Roland = A Rátót nem tekintélyes magyarországi nemzetség, kiknek ősei, Olivér és Rátót, KÁLMÁN király szicíliai származású feleségével Magyarországra jött francia lovagok voltak. Törzsbirtokuk a királynéi székhely közelében lévő Veszprém megyei Rátót (Gyulafirátót) volt. Nádori és Gyulafi ága volt a nemzetségnek. A nádori ágából származik Domokos tárnokmester fia, Roland, aki négyszer lett a nádori poszt viselője.
- ⁵ Serviens = önkéntesen más személy, úr házához szegődő szolgáló. Nemesi serviens az egyházi és világi nagybirtokos familiájához csatlakozó, azok hadi kíséretét ellátó személy.
- ⁶ MAKAY Béla: A Balaton a történeti korban. Bp., 1913. 130.
- ⁷ Részletesen lásd: HORVÁTH Zita: Paraszti vallomások Zalában. I. Zalaegerszeg, 2001. 7-11.
- ⁸ Uo. 402-405.
- ⁹ JANKÓ János: A Balaton-melléki lakosság néprajza. Bp., 1902. 19.
- ¹⁰ Szepezd. In: Dunántúli cím- és lakjegyzék. 1929-30. Győr, 1930. 917.
- ¹¹ BÉKEFI Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Bp., 1907. 181.
- ¹² BOLEMAN István: A Balaton-parti fürdők és üdülőtelepek leírása. Bp., 1900. 16.
- ¹³ SZIKLAY János: Balatonunk egészségügyi, gazdasági és turisztikai értéke. Bp., 1928. 171.
- ¹⁴ MARGITTAY Rikárd: Balaton-Tájak-emberek. Bp., 1943. 166.
- ¹⁵ SZONTAGH Tamás. Balaton, 1917. 1-4. sz. 12.
- ¹⁶ ERDŐS János szerk.: Magyar Fürdő-kalauz 1909. Bp., 1909. 64.
- ¹⁷ Szépítő egyesület Szepezden. Balaton, 1909. 3. sz. 39.
- ¹⁸ Tíz esztendő. Balaton, 1914. 8. sz. 97.
- ¹⁹ Hírdetés. Balaton, 1914. 1-2. sz. 16.
- ²⁰ Szepezd balatonparti szépítő egyesület = Balaton, 1922. 9-12. sz. 51-52.
- ²¹ MARGITTAY Rikárd et al. szerk.: Balatoni Útmutató. Bp., Balatoni Szövetség, 1942. 94., 130.
- ²² Uo. 93., 137.
- ²³ Balatonszepezden... Balaton, 1927. 9. sz. 119.
- ²⁴ Eladó villatellek Szepezden! Balaton, 1927. 9. sz. 122.
- ²⁵ A Balatonpart zalai oldalán... Balaton, 1928. 11. sz. 130. Az 1930-as évek közepén vitéz PALLAGHY Dezső kínált eladásra nagyobb erdős és szőlőterületeket Virius-telepen, valamint egy háromszobás villát is. Balaton, 1935. 2. sz. 15.
- ²⁶ A Viriustelep... Balaton, 1928. 7. sz. 74. p.

„... itt a pan magyaroski nem szívesen látott”

(Biloveszky József híradása Laczkó Dezsőnek Veszprémbe Szakolca 1918-as csehszlovák megszállásáról)

A veszprémi Laczkó Dezső (korábban Veszprémvármegyei-, majd Bakonyi-) Múzeum adatára első múzeumigazgatóunktól, Laczkó Dezső (Trencsén, 1860. július 22. – Veszprém, 1932. október 28.) piarista (másként kegyesrendi, vagy kegyes tanító rendi) földrajz, természetrajz szakos tanártól nagyobb mennyiségű irathagyatékot őriz. Laczkó Dezső 1903-1932 között állt a veszprémi múzeum élén, közben 1912-1918 között a veszprémi piarista rendház házfőnöke és a rend főgimnáziumának igazgatója is volt.¹ A személyével kapcsolatos anyag jelentős részét képezik az 1890-es évektől 1932-ig terjedő időszakban hozzá írt levelek. Ebből a tudomány- és művelődéstörténetileg rendkívül érdekes materiából adom most közre Biloveszky Józsefnek a Felvidék csehszlovák megszállására (1918-1919) nézve (is) fontos részleteket tartalmazó leveleit. Úgy vélem, nem érdektelen annak bemutatása, hogy a nagy összefüggéseiben ugyan többé-kevésbé ismeretes eseménysorozatot helyi szinten hogyan látta és élte át annak egyik személyében is érzékenyen érintett elszenvedője. A levelek eredeti írásmódját mindenütt megőriztem.

BILOVESZKY JÓZSEF

Az 1910-es években világi helyettes tanár a veszprémi piarista főgimnáziumban. Szak tárgyai: magyar, latin, történelem, görögóptló irodalom, egyházi és műének. Lakása: Veszprém, Báthory utca 8. 1913-ban Bercsényi Miklós kuruc főgenerális egy 1709-ből származó levelét ajándékozta a Veszprémvármegyei Múzeumnak. Bevonult 1915. december 15-én tényleges népfelkelői szolgálatra a m. kir. (31.) veszprémi honvéd gyalogezredhez. Elöljárói azonban hozzájárultak, hogy katonaként is taníthasson a gimnáziumban. 1916-ban a tényleges katonai szolgálat alól bizonytalan időre felmentették. Az 1915/1916-os tanévben az Augusztá-gyorssegélyalap² kraszniki-érem³ és „Aranyat vasért”⁴ mozgalmainak megbízottja az iskolában. Az iskolai segélyező-egyesület pénztárosa. 1917. január 4.-én az ifjúság koronázási ünnepségén ő mondott beszédet IV. Károly király és Zita királyné koronázásának jelentőségéről. 1918-ban áthelyezték a szakolcai (Nyitra vm.) állami gimnáziumhoz. Utóbbi állomáshelyéről 1918 novemberében a csehszlovák megszállás elől várandós feleségével Budapestre menekült. 1925-ben Budapest IV. Irányi utca 12. IV. emelet 8. szám alatti lakos. További sorsát nem ismerem.

Munkája: Adalékok a rézpénz és adózás történetéhez II. Rákóczi Ferenc korában (1703-1711). Kegyes-tanítórendiek értesítője 1913-1914. 3-46.

(Irodalom, források: Múzeum évi jelentése 1913 [1914]. 8., Kegyes-tanítórendiek értesítője 1912-1913. 33.; 1913-1914. 47., 51., 70.; 1914-1915. 37., 68.; 1915-1916. 13-14., 19.,

22., 28., 51.; 1916-1917. 11., 17., 40.; 1917-1918. 6., 13.; 1919-1920. 3. Koronázási ünnepek. VH XXV. évf. 1. sz. [1917. jan. 7.] 4., LDM múzeumtörténeti adattár 48852/1977., Biloveszky Józsefnének írt levelezőlap, Dicsőszentmárton, 1916. nov. 13. LDM legújabbkori gyűjtemény 73.4947.)

1. Levél

Levélpapír, ORIGINAL NEUSIEDL COMMERCIAL-POST vízjellel⁵, 46x29 cm, nyolcadrét hajtvva. Fekete tintával írva. Borítékja hiányzik.

Kassa-Harang u. 21. 1918. VII. 31.

Mélyen Tisztelt Kedves Jó Igazgató Úr!

Úgy-e nem nehezten a megszólításért? Nem tehetek róla még nem tudtam magam beleélni, hogy másképen szólítsam, dacára a szállongó híreknek és ujságbéli értesüléseknek, melyek az Igazgató Úr lemondásáról regélnek. Hát bizony én a magam részéről igen nehezen fogok beleszokni az új helyzetbe, és végtelenül fogom nélkülözni az Igazgató Úr kellemetlen soha ki nem érdemelt jóakarató pártfogását, de hát az a fontos, hogy az Igazgató Úr úgy látta jónak. És tényleg a háborús esztendőök idegörlő gondjai közepette ez a legradikálisabb és legegyszerűbb megoldás. Nyugalmat, gondtalanságot és ami talán a legfőbb zavartalan függetlenséget szerzett ezáltal Magának a Mélyen Tisztelt Igazgató Úr, s mindezekre bizony rászolgált.

Szíves értesítését hálásan köszönöm, viszont értesítem az Igazgató Urat, hogy a Rendfőnök Úr⁶ által adott alkalmazást köszönettel fogadom. Miután ügylatszük egyelőre nem számíthatok más alkalmazásra nem is tudok mást tenni. Mint lesz, hogy lesz a jó Isten tudja. Egymásnak teljesen ellentmondó autentikusnak⁷ mutakozó értesüléseim vannak, de hát az írás beszél. Ilyen nem létében azonban maradnom kell, ha betévő falatomat meg akarom keresni, bár a változott viszonyokban ezer üdítő okot látnék a csöndes és zajtalan távozásra. Mindenesetre várakozó álláspontot kell elfoglalom, talán csak adódik valamilyen megnyugtató megoldás is.

Eddigi nyaralásunk bizony nem sikerült. Útközben Tállyán⁸ ügylatszük fiam is én is megfáztunk. Egy hétig én nyavalyogtam, hűlés láz és egyéb (sic!) ilyenféle kellemetességek jutván osztályrészü, azután Luskó(?)⁹ betegedett meg. Két oldali tüdőhurut lázzal, két heti fekvéssel, ehhez erősmértékű szamar hurut járult, mely éjszakáinkat teljesen megrontotta. Néha tízszer is fel kellett hozzá kelni oly erős köhögési rohamai voltak hányással. Nagyon legyengült, lefogyott. Napközben meg állandóan az ágya mellett kellett ülni, úgy hogy én jóformán kimerültem. Hétfőn 29.én jöttünk Tállyáról ide, és a levegő változás jó hatásai már is mutakoznak. Kevesebbet köhög az éjszakák nyugodtabbak, úgy hogy itt talán összeszedjük magunkat valamennyire.

Egyébként hát csak megvagyunk. Sokat gondolunk haza, és őszintén szólva kezdünk már haza is vágyakozni. Hiába minden kellemetességek mellett, amivel az idegen helyeken való kóborolás jár, egy idő múlva csak meg-meg jelenik az elhagyott otthon képe és feltámadnak a megszokott kedves emberek, és ily esetben bizony szeretnénk haza-menni. De hát majd csak elkövetkezik ennek is az ideje, és legyünk őszinték mentül később annál jobb. Nem sok örömmel várom az új esztendőt.

Itt körülbelül aug. 10 éig maradunk. Ha tehát valami rendelkezése volna Mélyen Tisz-

telt Igazgató Úrnak tessék csak ide irányítani. Azután Tállyára. Ha esetleg másfelé men-
nénk azt majd idejében tudatom.

Feleségem és édesanyám üdvözlétét jelente, maradok a Mélyen Tisztelt Igazgató Úrnak
alázatos szolgálója.

Biloveszky József

(LDM Múzeumtörténeti adattár 48.856/1977)

2. Levél

Levélpapír, körbe foglalt, WESTMINSTER. PAPER köriratú királyi koronás vízjellel,
27.9x22.1 cm, négyrét hajtvva. Fekete tintával írva. Borítékja hiányzik.

Szokolca, Nyitra vm – 1918. X. 22.

Kedves Jó Igazgató Úr!

Nem frázis, hanem a való tényeknek legsűrűbbre tömörített rövid foglalata azon kijele-
ntés, hogy régóta készülök írni. Pontosan három hét óta, amióta jelenlegi lakásunkban el-
helyezkedve úgy ahogy rendbejöttünk Hogy miért nem írtam arról már nehezebben tudnék
számot adni. De azt hiszem az a rövid kijelentés, hogy nem volt reá időm így ebben a for-
májában semmiképen (sic!) sem állhat meg, mert az azon kifogások körébe utalandó, melyekkel a nekünk kellemetlen kötelességek halogatását szoktuk egyéb (sic!) hiányában több
furfanggal, mint őszinteséggel okadatolni. De ha az előbbi okhoz hozzáfűzöm azon meg-
szorítást, hogy nemvolt (sic!) elég kellően kihasználható időm, akkor körülbelül igazat
mondtam. A délelőttök – bár a spanyol nyavalya miatt – majd egy hónapi szünetünk van
(okt 10 – nov 4.) nem számítanak, mert akkor vagy akadt valamilyen irodai munka – lévén
itt is irodista -, vagy pedig kaszinózás és heves politizálás folyik a tanárban a minékünk
nagyon is elevenünkbe vágó napi politika eseményei felett, a délutánok pedig eddig még
mindig valamilyen házi teendővel jártak, az esték, a szelid lámpafényes esték, a tompán vi-
lágított kényelmes, békés esték, csöndes – távolbabszélésre biztató, meditálásra ingerlő
nyugalma – az itt nincs meg. Itt a havi 2 deciliter petróleum járulékok estéi vannak, a maguk
búsító sötétségével, komorító üres némaságukkal, gondolatokat elnyomó szomorúságukkal,
a tépelődések bizonytalanságot terjesztő vibrálásai. Itt este nincs, itt csak sötét éjszaka van
a szónak tényleges és képletes értelmében is.

Képletes értelmében véve azért, mert kezdünk olyan stádiumba kerülni, mikor anyagi és
testi exisztenciánk jövőjét a legsötétebb homály fedi. Intézetünk hivatása a magyarosítás
lenne, ezért verekszik, küzd, dolgozik itt minden tanár – egy-két kivételtől eltekintve, akik
eltántorodva a magyar eszme vezérlő csillagától – pánszláv velleitásokkal¹⁰ kacérkodnak –
és ezen törekvés az itt tanyázó pánszláv agitátorok munkakörét keresztezvevén ellehet gon-
dolni, hogy kevés szimpatiaát keltett maga iránt. Itt két külön eszmevilágban élő (sic!) tár-
sadalmi réteg van. A magyarok és pánszlávok világa. Sajnos úgy látszik ez utóbbiaknak
most érkezett el az idejük. És ezt kezdik már éreztetni főképen persze a jött mentekkel, - cse-
kélységemet sem véve ki. Nem lehessen tudni ezen zavaros időkben, mikor évezredes al-
kotások alaperesztékei recsegnek, mit hoz a holnap, de ha pánszláv mozgolódásokról, cseh
brigádok toborzásáról, a magyarországi tót megyék anektálásáról olvas vagy hal, jusson
eszébe az a szerencsétlen familia, akit a sors kegyetlensége ilyen borzalmas időkben dobott

ezen forrongó események egyik gócpontjába. Talán csak a közelség mutatja ily nagynak ezeket a dolgokat, de rémít még el is gondolni, hogy feleségem mostani állapotában esetleg télvíz idején mennünk kell innen, esetleg nem éppen – jószántunkból. Remélem, hogy nem így lesz de hát pesszimista lettem, mióta itt vagyok.

Egyébként meg vagyunk csöndesen. Lakásunkat már teljesen rendbehoztuk és az elég kényelmes és szép. Külön vendégszobánk nagy örömmel venné az Igazgató Úr látogatását. Hogy mi lelkünkben örülnénk mondani sem kell. A megélhetés itt sem rosszabb, mint mástutt. Csak egy baj van az ember nem tud a néppel beszélni. Mindig tolmács kell ez pedig az üzletek sikerességét nagyban befolyásolja lévén itt a pan magyarszki¹¹ nem szívesen látott.

A spanyolt¹² eddig hála Istennek kikerültük pedig itt is sokan halnak meg oly erős a járvány.

Eddig a lakosságnak kb. 60%-a átment rajta. Feleségem szegény sokat küzdök (sic!), mert nem tudunk cselédet kapni és dolog mégis csak van mindig.

Üdvözölve a kollégákat zárom soraimat.

Feleségem tiszteletét és üdvözlését küldi Igazgató Úrnak, én a legmélyebb hálával és tisztelettel maradok graszkodó híve:

Biloveszky József

(LDM Múzeumtörténeti adattár 48.856/1977)

3. Levél

Levélpapír, 29.6x23.1 cm, négyrét hajtva. Fekete tintával írva. Borítékja hiányzik.

Budapest - IX. Ráday u 9. fszt. 6. 1918. nov. 24.-

Mélyen Tisztelt Kedves Jó Igazgató Úr!

Amiről legutolsó Szakolcáról írt levelemben csak mint sejtésről tartottam, hogy tartani lehet az atyafiak nyugtalankodásától és a cselákok benyomulásától és ezzel kapcsolatban a mi szaladásunktól, az – sajnos – sokkal hamarébb lett szomorú valóság, mint eredetileg hittük. Illetőleg, hogy teljesen híven tárjam fel gondolataimat – leglázásabb álmaimban sem tudtam olyan gyalázatos slamasztikát elképzelni, amilyenbe mi – örök dicsőség Wilson¹³ úrnak – keveredtünk. Mindenünket hátrahagyva két kézitáskával fölszerelten, éjnek idején szökve, mint a fegyencek – kellemesnek éppen nem mondható utazgatás után Bécsen keresztül jutottunk ide Budapestre. Itt most nyugodtan és elég jól vagyunk, csak hát tele gondal, búval bajjal, aggodalommal otthagytott holmink és jövőnk iránt.-

Az ujságokban közölt hírek kiegészítésére közlöm, hogy a legpiszkosabb és alávalóbb ferdítéseket tartalmaznak azok a cseh jelentések, melyek arról regélnek, hogy ők a helyi hatóságok hívására és a rend fenntartására vonultak (sic!) be. Nov: 4.-én hétfői napon – mikor az egész vidéken a legnagyobb nyugalom volt – a helyi emberekből alakított bizottságok megjelentek a közigazgatási hatóságok előtt és hivatkozva a cseh-szlovák Nemzeti Tanács határozatára, mely szerint egész Felső-Magyarország Ungvárig Tokajig Gyöngyösig – Váczig – Érsekújvár – Pozsonyig csehországhoz (sic!) kapcsoltatik – a magyar hatóságokat kirúgták – s átvették a közigazgatást.¹⁴ A kitett jegyzők ellen persze feltámadt a nép megkezdődött a tánc – a pusztítás – rombolás – és ekkor az új tót hatóságok – rendesen nagyon gyanús műveltségű elemek – korcsmárosok – suszterek s más effélék – segítséget kértek a csehektől. Ezt ők úgy nevezik, hogy a magyar közigazgatási tisztviselők elhagyták

helyüket, anarchia keletkezett, amit meg kellett akadályozni, illetve el kellett nyomni. A közigazgatás után sor került minden állami intézményre így a mi gimnáziumunkra is, ahova az intézeti hittanár vonúlt (sic!) be, mint a cselákoktól kinevezett direktor és dobált ki édes mindnyájunkat keserves állásunkból. Miután az anyaországgal minden összeköttetést megszakítottak – mi 14 napig azt sem tudtuk van-e ép ember még Magyarországon. A disznók már arról regéltek, hogy a cselákok Eperjesen és Kassán vannak és Pozsony elfoglalása után Pest ellen készülnek. Miután hozzánk nem férhetett senki, pedig feleségem miatt is igen nagy szükségünk volt valakire, megpróbáltuk mi a rokonsághoz eljutni – és minden nagyobb kalamitás nélkül sikerült. Most itt „urizálok”. Fizetést kapok – de dolgot nem. Állítólag be leszek néhányad magammal együtt osztva az V. ügyosztályba ideiglenes szolgálattételre – a felgyülemlett restanciák feldolgozására, – de hát óriási a zűrzavar most a miniszteriumban¹⁵ is – mindenütt új emberek, akik bizalmatlanok és gyanakodók és nem egy-könnyen dülnek be a még oly éles dialektikának sem. Annyit már elértem, hogy fizetésemet és illetményeimet állandóan ide utalták át Pestre, hát talán most a gombhoz könnyebb lesz kabátot varrni. Nekem mindenestre álmaim beteljesedése volna egy min.i beosztás mert tudom, hogy ha egyelőre ez ideiglenes volna is, onnan már nem igen löknének ki vidékre. De hát a jó Isten tudja hogy mint fordul. Ha az a fene sok annexió beüt, amire ezek a bitangok fenik a bicskájukat a magyar tisztviselői kar mehet kapálni az factum. Ki a csuda hitte, hogy a béke ilyen cudarúl gyalázatos is lehet. Én már az irányban is mozgolódom, hogyha minden kötél szakad valami bankba becsúszsak, – mert hát új pályát kezdeni, ahhoz már vén fiú vagyok.

Irjon pár sort Kedves Jó Igazgató Úr mi minden történt abban a csöndes pátriában, melyből vesztetre távoztam. Hja de az embert vágyai vezérlik ö. m. a. f.¹⁶

Feleségem szíves üdvözlését jelenteve, maradok az Igazgató Úrnak mindenkori hálás tisztelő „polgártársa”¹⁷ Biloveszky
(LDM Múzeumtörténeti adattár 48.856/1977)

JEGYZETEK

¹ Laczkó Dezső életútjáról: SZÜCS, 1933. 1-8., LÓCZY, 1938. 26-33., KANSZKY, 1942. 340-349., BANNER, 1971. 23-27., DAX, 1990. 29-33., LÉH-KOLTAI, 1998. 223, Múzeumi arcképcsarnok, 2002. 535-536., HUCHTHAUSEN, 2009., RAINER, 2011. 77-89., S. PERÉMI, 2011.

² Nevét Wittelsbach, Augustza főherceg asszonyról (München 1875. ápr. 28. – Regensburg 1964. jún. 25.) Habsburg, József Ágost főherceg (Alcsút, Fejér vm. 1872. aug. 9. – Rain bei Straubing, Bajorország 1962. júl. 6.) tábornagy feleségéről kapta. (HAMANN, 1990. 58., RAVASZ, 2000. 47.)

³ A kraszniki érmet a Kraszniknál 1914. aug. 23-25.-én az oroszoktól zsákmányolt ágyúk anyagából készítették. Az érmet vételárát a háborús rokkantak, özvegyek és árvák segélyezésére fordították.

⁴ Az „Aranyat vasért”-mozgalom során a hadicélokra felajánlott aranytárgyakért cserébe az ajándékozó egy vas emlékgyűrűt kapott, amelyet többnyire az „aranyat vasért” felirat (vagy ugyanez németül: Gold gab ich für Eisen) díszített.

⁵ Nezsider (Moson vm., ma Neusidl am See, Burgenland, Ausztria) papírgyára ma is működik még. (Koncz Pál főrestaurátor kollégám szíves közlése.)

⁶ A Magyar Piarista Rendtartomány főnöke 1912. júl. 12. – 1918. júl. 9. között Hénep Tamás (Kosd, Nógrád vm. 1859. jún. 21. – Budapest 1934. márc. 15.), 1918. júl. 9. – 1923. szept. 1. között Szinger Kornél (Hőgyész, Tolna vm. 1863. aug. 8. – Eger 1950. dec. 24.) volt. (LÉH – KOLTAI 1998. 148., 372-373., 467.)

⁷ autentikus = hiteles (latin)

⁸ Tállya (egykor Zemplén vm., szerencsi j., most Borsod-Abaúj-Zemplén m.)

⁹ Minden bizonnyal Biloveszky József felesége.

¹⁰ velleitás = irányzat, áramlat (francia)

¹¹ pan magyarszki = magyar úr (szlovák)

¹² Utalás az 1918 őszen tomboló spanyolnátha járványra, amely számos halálos áldozatot követelt.

¹³ Wilson, Woodrow Thomas (Staunton, Virginia 1856. dec. 28. – Washington 1924. febr. 3.) 1913-1919 között az Amerikai Egyesült Államok 28. elnöke. (RAVASZ, 2000. 733., arcképpel) A levélbeli utalás Wilson egyik békeprogram pontjára, a népek önrendelkezési jogára vonatkozik, amelyet a világháborút lezáró Párizs környéki békéneként azután a győztesek nem vettek figyelembe.

¹⁴ 1918. nov. 4.-én Szokolcánál érkeztek a határra a csehszlovák ideiglenes kormány által felállított szlovák ideiglenes kormány tagjai – Šrobár, Vavro (elnök), Dérer, Ivan (katonaság, rendőrség), Štefánek, Anton (iskolaügy), Blaho, Pavel (ellátás) – valamint Štik, Jozef tábornok, „a csehszlovák hadsereg felvidéki csapatainak főparancsnoka”. A kormány működése a csehszlovák kormány Prágában történt nov. 14.-i megalapításával ért véget. (RAVASZ, 2000. 814., Szlovák történelem lexikona 2003. 148.)

¹⁵ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumról van szó.

¹⁶ A rövidítés feloldása: ögye meg a fene! Gárdonyi Géza novellahősének, Göre Gábor falusi bírónak gyakori kedvenc mondása. (A helyes magyarázatért Éry Kinga antropológusnak tartozom köszönettel.)

¹⁷ Utalás a Károlyi Mihály-féle „öszirózsás” forradalom alatt divatba jött megszólításra.

FORRÁSOK, IRODALOM

- BANNER 1971 = BANNER János: Dr. Lackó Dezső (1860-1932). Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 10. 1971. 23-27.
- DAX 1990 = DAX Margit: Laczkó Dezső életútja. Múzeumi Diárium. Veszprém megyei múzeumi napló az 1990. esztendőre. Szerk.: Geiszt Jakabné. Veszprém, 1990. 29-33.
- HAMANN 1990 = HAMANN, Brigitte (szerk.): Habsburg lexikon. Budapest, 1990
- HUCHTHAUSEN 2009 = HUCHTHAUSEN Lajos: Bilingvérezések. Történetek a veszprémi egyházmegye XX. századi életéből. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 21. Veszprém, 2009.
- KANSZKY 1942 = KANSZKY Márton: Laczkó Dezső (1860-1932). In: Balanyi György: Magyar piaristák a XIX. és XX. században. Életrajzi vázlatok. Budapest, 1942. 340-349.
- Kegyess-tanítórendiek értesítője 1914-1922 = A kegyess-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője az 1913-1918. tanévről. Veszprém 1914-1922
- LDM = Laczkó Dezső Múzeum (korábban Veszprémvármegyei-, majd Bakonyi Múzeum), Veszprém
- LÉH – KOLTAI 1998 = LÉH István – KOLTAI András: A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666-1997 – Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666-1997. Budapest, 1998
- LÓCZY 1938 = (ifj.) LÓCZY Lajos: Emlékbeszéd Laczkó Dezsőről. In: A Veszprémi Piarista Diákszövetség 1938-ban. A Veszprémi Piarista Diákszövetség kiadványai 8. Veszprém, 1938. 26-33.
- Múzeum évi jelentése = A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeum Egylet jelentése (később: A Veszprémvármegyei Múzeum és Könyvtár jelentése...., eltérő címváltozatok!) az 1906-1932.ik évről (később: ... évi fejlődéséről és évvégi állapotáról). Veszprém, 1907-1932
- Múzeumi arcképcsarnok = Magyar múzeumi arcképcsarnok. Főszerk.: Bodó Sándor – Viga Gyula. Budapest, 2002
- RAINER 2011 = RAINER Pál: Laczkó Dezső életútja és utóélete évszámokban 1860-1932-2011. Veszprémi Szemle 22. 13. évf. 3. sz. [2011] 77-89.
- RAVASZ 2000 = RAVASZ István (szerk.): Magyarország az I. világháborúban. Lexikon. Budapest, 2000
- S. PERÉMI 2011 = S. PERÉMI Ágota (szerk.): Emlékkötet Laczkó Dezső (1860-1932) születésének 150. évfordulójára. Veszprém, 2011
- Szlovák történelem lexikona 2003 = Škvarna, Dušan – Bartl, Július – Čičaj, Viliam – Kohútová, Mária – Letz, Róbert – Segeš, Vladimír: A szlovák történelem lexikona. Bratislava, 2003
- SZŰCS 1933 = SZŰCS Imre: Laczkó Dezső emlékezete. A Veszprémi Piarista Diákszövetség Kiadványai. 7. Veszprém, 1933. 1-8.
- VH = Veszprémi Hírlap (megjelent 1893-1944 között)

Honismereti kiadványszerkesztő, konferenciák mentora

Dr. Csiszár Miklós, egyesületünk titkára évtizedek óta fáradhatatlanul dolgozik a kiadványszerkesztő-konferenciák szervezésében, s gazdag könyvtáros szakmai tapasztalataival segíti a kiadványírók munkáit. Élén jár, hiszen évente számos általa szerkesztett bibliográfia, évkönyv, folyóirat megjelenése kötődik nevéhez. Az Országos Honismereti Szövetség 2012. szeptember végén Veszprémben rendezte meg a XIV. Országos Kiadványszerkesztő Konferenciát. Ezen Irodalmi emlékhelyek a Veszprém megyei kiadványokban címmel módszertani segítséget adott, majd kerekasztal-beszélgetésen irányította a szerkesztők és a szerzők vitafórumát. Fontosnak tartja az ifjúság honismereti nevelését. Tanítványai számos alkalommal szerepeltek az évenként megrendezett Ifjúsági Honismereti Akadémiákon. Prezentációik elkészítéséhez, kutató munkájukhoz rendszeres segítséget nyújt.

Mi várható a 2013-14-es tanévtől?

A HON- ÉS NÉPISMERET TANÍTÁSA AZ ÚJ KÖZNEVELÉSI TÖRVÉNY SZERINT

A hon- és népismeret tartalmazza népünk kulturális örökségére leginkább jellemző sajátosságokat, nemzeti kultúránk nagy múltú elemeit, a magyar néphagyományt. Teret biztosít azoknak az élményszerű egyéni és közösségi tevékenységeknek, amelyek a család, az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megbecsüléséhez, velük való azonosuláshoz vezetnek. Segíti az egyéni, családi, közösségi, nemzeti azonosságtudat kialakítását. Megalapozza és áthatja a különböző műveltségi területeket. Rendszerezett ismeretanyagként pedig lehetőséget teremt a magyar népi kultúra értékein keresztül a saját és a különböző kultúrák, a környezet értékeit megbecsülő és védő magatartás, illetve a szociális érzékenység kialakítására.

A tanulók felfedezik, hogy a nemzedékeken át létrehozott közösségi hagyomány összeköti őket a múlttal és segít nekik eligazodni a jelenben. Felismerik, hogy az emberiség évezredek óta felhalmozódott tapasztalatai a legegyszerűbb, és éppen ezért a legfontosabb mindennapi kérdésekre adott gyakorlati válaszok tárháza. Megértik a tanulók, hogy a néphagyomány az általános emberi értékek hordozója, ezért ismerete az általános műveltséghez is szükséges.

A tantárgy megalapozza a tanulók nemzeti önismeretét, nemzettudatát, a tevékeny hazaszeretetet. Tudatosítja a tanulóknál, hogy először minden népnek a saját hagyományát, nemzeti értékeit kell megismernie, hogy azután másokét is, a nemzetiségek, a szomszéd- és rokonnépek, a világ többi népének kultúráját, az egyetemes értékeket, a köztük lévő kölcsönhatást is megérthessék. Ösztönöz a szűkebb és tágabb szülőföld, a magyar nyelvterület hagyományainak és történelmi emlékeinek felfedezésére, a még emlékezetből felidézhető,

vagy a még élő néphagyományok gyűjtésére. Bővíti a tanulók művelődéstörténeti ismereteit, a hagyományörzést, népi kultúránk, nemzeti értékeink megbecsülését. Értékrendjével hozzájárul a tanulók értelmi, érzelmi, etikai és esztétikai neveléséhez, a természettel való harmonikus kapcsolatuk kialakításához és a társadalomba való beilleszkedésükhöz.

A tanítás során – pedagógiai és néprajzi szempontok szerint kiválasztott hon- és népismereti, néprajzi források felhasználásával – minél több lehetőséget kell teremteni a néphagyományok élményszerű megismerésére. A tanulás során törekedni kell a tanulók cselekvő és alkotó részvételére, hogy az érzékelésen, észlelésen, élményeken keresztül jussanak el az elvontabb ismeretekig, az összefüggések meglátásáig.

* * *

1-4. évfolyam:

A műveltségterület egyes tartalmait olvasmányok, tevékenységek révén dolgozzák fel. A tanulók ebben a képzési szakaszban a történelmi látásmód alapelemeit (időbeliség, helyszín, szereplők) sajátíthatják el a személyes, családi történelem, valamint a magyar történelem jelentős eseményeinek, szereplőinek megismerésén keresztül.

Ha koncentrikus köröket rajzolnánk, akkor a legbelső a család, a következő az iskola, a falu, megyénk, hazánk, majd a Kárpát-medence.

5-8 évfolyam:

Témakörök:

1. Családunk története (fotók, családfa, rokonsági fokok).

A legszűkebb közösséghez, a családhoz, a lokális közösséghez való tartozás érzésének kialakulása, értékének tudatosítása. A megszerzett ismeretekkel a néhány emberöltővel korábbi időszakról alkotott kép tágitása, ezzel az időfogalom fejlesztése (az alsó tagozatban szerzett ismeretek alapján).

2. A 19–20. század fordulóján jellemző hagyományos paraszti életmód.

A lokális ismeretek tudatosításával a szülőföld szeretetének, a helyi értékek megbecsülésének erősítése. A helyi társadalom tagoltságáról, a közösség sokszínűségéről és az ebben rejlő gazdagságról szemléletes kép kialakítása. Az időbeli tájékozódás fejlesztése a helyi nevezetességek időbeli elhelyezésével.

3. Találkozás a múlttal I.

A paraszti ház és háztartás, a ház népe. Népi mesterségek.

A hagyományos paraszti életmód fontosabb elemeiben a természeti tényezőknek meghatározó a szerepe, a környezeti feltételekhez való alkalmazkodás felismertetése. A különböző mesterségek megismerése során a szakmák megbecsülésének kialakítása.

4. Találkozás a múlttal II.

A hétköznapiak rendje (táplálkozás, ruházat, életvitel).

A paraszti ház és háztartás, a ház népe. Népi mesterségek.

A gazdálkodó élet főbb területeinek megismerése során a rendelkezésre álló természeti javak ésszerű felhasználása előnyeinek, az önellátás fontosságának belátása. A közösen végzett munka előnyeinek, közösségerősítő hatásának felismertetése.

5. Hagományos és népi (vallási) ünnepeink eredete és szokásrendje.

Az emberi élet fordulóihoz kötődő szokások.

Egyházi és nemzeti ünnepeink.

Jeles napok, ünnepi szokások a paraszti élet rendjében.

Társas munkák, közösségi alkalmak.

6. Magyarok a történelmi és a mai Magyarország területén.

Néprajzi tájak, tájegységek és etnikai csoportok hon- és népismereti, néprajzi jellemzői a Kárpát-medencében és Moldvában.

A hazánkban élő nemzetiségek és etnikai kisebbség.

A Kárpát-medence térképe: pl. Megyerendszer (a régi) Hont, Gömör, Ung, Kolozs, Gyergyó, Szerém. Tájegységek: Zobor-vidék, Csallóköz, Mátyusföld, Bereg, Szilágyság, Érmellék, Moldva, Gyimes, Bácska, Bánság (= Bánát, az ide települt németek nevezik így), Barcaság, Ormánság, Völgység, Zselicség stb.

Segítségül hívhatjuk a tantárgyi koncentrációt, pl. történelem, irodalom, nyelvtan, ének, rajz-műalkotás, technika, földrajz stb.

Pályázatok: Határok nélkül, határtalanul.

Utazási lehetőségek támogatása a Kárpát-medencén belül, testvérkapcsolatok felvétele, melyre e tanévben már számos jó példa van.

* * *

Dr. Csiszár Miklós titkár úr jól ismeri és alkalmazza Comenius gondolatait: „*A fiatalok megfelelő oktatása nem abban nyilvánul meg, hogy teletömjük a fejüket szavak, mondatok, valamint különböző szerzők ideáival, hanem abban, hogy megnyitjuk előttük a világot, hogy a saját fejükben jelenjenek meg a gondolatok, mint ahogy a fákon kizöldülnek a levelek, a virágok kinyílnak és a gyümölcsök megérnek.*”

Rómer Flóris (1815-1889)

Veszprémben újabban utca viseli nevét, s többé-kevésbé az is köztudott róla, hogy szűkebb pátriánkról, a Bakonyról ő készítette az első tudományos leírást (1860). Illő hát, hogy Veszprémben, a Bakony fővárosában is megemlékezzünk róla.

Ki is volt ez a pozsonyi németből magyarrá lett tudós pap, s hogyan lett a mi vidékünk hű rajongója? Az 1815-ben született víg kedélyű fiú előbb Trencsénben a szlovák nyelvet, majd a tatai gimnáziumban a magyar nyelvet sajátította el. Tizenöt évesen Pannonhalmán lépett a Benedek-rend tagjainak sorába. Ott kedvelt tanára jobbán láthatta az oda látogató Kazinczy Ferencet, s hallotta az idős irodalmi vezér hazafias beszédét. A győri filozófiai tanulmányok után a pedagógiumot a rend bakonybéli kolostorában tanulta. Itt a rendház főnöke, Guzmics Izidor – Vörösmarty barátja és a Tudományos Akadémia nyelvészeti osztályának tagja – volt szellemi irányítója. Ekkor került először közelebbi kapcsolatba a Bakonnyal. Kopácsy József veszprémi püspök 1838. július 26-án szentelte fel. Ezután hamar emelkedett a tanári ranglétrán: 1845-ben harmincévesen már a pozsonyi feltanoda – „a vidék első akadémiaja” – tanára.

A reformkor áramában magyarrá lett pozsonyi akadémiai tanár 1848 őszén honvédnak jelentkezett, s tanítványait is erre buzdította. „Október havában megkínáltattam a második nevelő állásával a főhercegnél. De a haza parancsolt...” – írja önéletrajzában. A világi fegyverletétel már kapitányi rangban érte. Ezután Olmütz és Josephstadt börtönei következtek. „Derülten élünk. Elpusztíthatatlan jókedvemből egy parányit sem veszítettem el... Megvan a legtisztább öntudatunk, hogy az emberiségnek szolgálatot akartunk tenni. És egy szebb jövőnek bár távol fekvő reménye éltet. Nemes célra törekedtünk. Nem tehetünk róla, hogy az erőszak elnyomott.” – írta egyik levelében.¹

Kiszabadulása után Széchenyi programja szerint kívánt tovább haladni. „... főtürekvésünk legyen az, miszerént okszerű ipar, lankadatlan és fáradságos tanulmányok által biztossítsuk az elődeinktől reánk maradt díszes örökséget a munkásság, becsületesség és lovagiasság szellemét. Itt van azon tér, melyen haladásunkban senki sem gátolhat, honnan senkitől le nem szoríthatunk... nem azt kell kiáltanunk: tengerre magyar!, hanem a könyvekhez, a gépekhez, az ekéhez – magyar!”² De előbb rendje hat hónapi magányos böjtre és imádságra ítélte – Bakonybélben! Ezt követően Kőszegen és Győrben tanított.

Rómer ugyanazt az utat járta be, mint számosan, akik a kor „éreményének” hatására elő-

szőr a politikai életben próbáltak cselekedni. De súlyos börtönbüntetés és a nemzeti szabadságharc elbukásának árán látniuk kellett: másutt kell a kibontakozás útját keresni. Rómer számára erre a tudományos kutatás kínált lehetőséget, éppen úgy, mint korábban Kazinczy számára a nyelvújítás.

Ebben a korban, elsősorban Németföldön, bontakozott ki – a romantika jegyében – a regionális irodalom, a *Heimatkunst*. Nálunk Rómer és pályatársai német mintára alapították meg az első vidéki múzeumokat. „*Ha kérjük, mi tulajdonképpen Németország elismert magasabb és általános műveltségének főrugója, azt kell felelnünk a decentralisatio a tudományok és művészeti intézetekre nézve; mert minden még oly csekély államban van egyetem, vannak múzeumok, gyűjtemények és a tudományt vagy művészetet előmozdító társulatok.*”²³

A század romantikus gondolkodóitól amúgy sem volt idegen az *apostolszerep*, a nemes ügyekért való szerepvállalás. A kor „érzeményét halló” kortársak szíviesen menekültek el a kudarcokkal telt világból. Ők vagy a „regényes középkorban” találták meg lelkük nyugalomát, vagy a civilizáció számára eladdig ismeretlen vidékeket fedezték fel. A középkorra nem mint megvalósítandó társadalomra tekintettek, hanem, mint jelképre. Olyan kor jelképére, amelyben a világ még kerek és egész volt, amelynek hiányától annyira szenvedtek. Számukra a középkor elsősorban azért volt oly vonzó, mert ott, mint vélték, a lélek bensőséges vágyakozása volt az úr.

De nemcsak a középkorba vágyódtak vissza, hanem lakatlan szigetekre is elköltöztek – legalábbis képzeletben, mint Jókai *Az arany ember*ben –, vagy találtak maguknak egy ismeretlen földet, amelyet aztán igyekeztek lakhatóvá, civilizálttá tenni. Számára ez az ismeretlen *terra incognita* a Bakony volt. A kor hőseihez hasonlóan ő is a nagy bolyongók közé tartozott.

Rómer kettős világban élt: fiatal éveinek világszemléletére még a romantika volt jellemző, később egyre inkább a pozitívizmus és a tárgyyszerű történetírás jellemezte történetírói munkásságát, melytől távol állt mindenféle misztikus magyarázat. Abban a korban élt, amikor a történettudomány már igyekezett kilábalni a romantika ködéből, s racionális magyarázatokat keresett, de még számos szállal kötődött az előző kor ideáihoz. Ez a szemlélet tükröződik Bakony című művéből is.

1859-ben látogatást tett az akkor Zoborban élő ifjúkori barátjánál, Ipolyi Arnoldnál, aki figyelmét a természettudományokról a régészet felé terelte.

A győri bencés tanár – a helyi múzeumot megalapítandó és gyarapítandó –, diákjaival egyre többet látogatott a közeli Bakonyba. „...*félretéve a kényelem minden élveit, a forró nap, az alkalmatlan szél és az egészséget fenyegető eső dacára bebarangolom hegyvölgyeinket, pusztáinkat, szikláinkat; felmászom elhagyatott váraink ormaira, felkeresem életveszedelemmel falusi tornyaiink harangjait, kúszom a dohos pincékbe és odvas barlangokba és pedig sokszor minden kedvező eredmény nélkül, sokszor egypár kődarab vagy elhanyagolt cserépért, igen sokszor pedig azért, hogy meggyőződés arról, miszerint az ajánlott helyen semmi sincs, többé oda ne járadjak.*”²⁴ – A szó mint tett – ez volt a romantikus költő jelszava.

A győri bencés tanár tanítványaival immár harmadszor járhatta a Bakonyt, s Győrben hamarosan megalapította Magyarország első vidéki természettudományi múzeumát (1857). „... *első teendőink közé számítván azt, miszerint egész erőnkkel tartozunk legközelebbi vidékünkre hatni.*” Ezeket a túsíkat a romok felkeresésén kívül bizonyára egyfajta geológiai-biológiai esztétikum keresése is jellemezte.

A szűkebb pátria megismertetését egyik legfőbb céljának tekintette. „*A honismertetés*

ezen eddig járatlan terén kalauz nélkül indulva, magamnak mintegy utat törve, szerzett tapasztalataimmal másokat hasznosan mulatva tanítani volt főcélom” – írja a Bakony előszavában.

Kezdeményezése nem állt önmagában. A Magyar Tudós társaság – külföldi példák nyomán – még 1847. február 22-én kelt *Míg más nemzetek* kezdetű felhívása után íródtak az első hasonló jellegű munkák. Ebben a szerzők drámai hangon vázolták a hazai emlékek pusztulását. E program az ország belső birtokba vételét célozta, elsősorban a tájak történeti dimenziójának megragadása által. Eme tájleírásokban a misztikus panteizmus is előfordul, de Rómer messze elkerülte ezt a csapdát.

A szabadságharc bukása után az 1853-ban Bécsben megalakult Central-Comission a történelmi épületek, műemlékek összeírását tekintette feladatának, s megbízta Ipolyi Arnoldot, Rómer barátját, mint a pozsonyi helyhatósági kerület conservatori tisztségviselőjét, hogy területéről jelentést készítsen. A gyűjtőmunka 1858-ban zárult.⁵

A mérsékelt felvilágosodás eszméinek elterjedése, a modernizáció amúgy is feltételezte az országban uralkodó tényleges állapotok feltárását, megismerését. A korban divatos utazások egyik nem titkolt célja éppen ez volt. Az utazók a szakértő szemével igyekeztek körbe pillantani, miként és főként hogyan „művelhető” az éppen meglátogatott táj. Kelet-Európában ezt a feladatot – szakértők híján – kénytelen-kelletlen, vagy éppen örömmel, épp a tollforogatók vállalták föl.

Az a Bakony-vidék, amelyet bejárt, még patriarkális világ volt. Bármerre járt, mindenütt akadt ismerője, jóakarója. Amikor a Bakony megjelenése után akadémiai tagságra terjesztették föl, bírálói joggal mondhatták: Az egész könyv másról sem szól, mint hogy hol mit evett. Tény, hogy munkája telis-tele van anekdotikus részletekkel, mellyel célja minden bizonnyal az olvashatóság volt, nem akart tudományos fejtegetésekkel untatni.

Rómer nagy előnye volt, hogy a természettudományok felől közelített a történettudomány felé. A Bakony című művében is a természettudományok és a társadalomtudományok egységét hangsúlyozza. Az itteni flórát vizsgálva rögtön észrevette azt, amit majd nyolcvan évvel később Hamvas Béla: *hegységünk a magyarság géniuszainak találkozó helye!* A *Bakonyicum* növényvilága roppant változatos, hol délies, hol keleties, hol meg a Niebelung-erdőkét idézi.⁶

Rómer erről így ír: *„A pagonyokban és verőfényes helyeken Flóra istennő legszebb és legritkább szülöttjeivel találkozunk. Díszlenek itt a harangosok, hüvelyesek, violák, ernyősök, ajakosak, szigorállók, mécsvirágok, füvek és sások, nem különben a ritkább kosborosok számtalan fajai. Mind ezek közt éppen úgy lelhetők fel a déli mészhegyek lakói, mint Kelet-Európa jellemző fajai, mintha csak a növényvilágban is divatoznék a légyott adás.”*⁷

A magyar történelem körében minden bizonnyal az elsők között volt, aki az éghajlat és a természeti környezet történelemformáló szerepét hangsúlyozta. R. Várkonyi Ágnes Rómer ökológiai látásmódjáról beszél⁸: *„Meggyőződése volt, hogy a természet nagy egység, sajátos ökoszisztéma, a legkisebb zuzmó, a 'porszemnyi monász', az 'élősvi penészek' nélkülözhetetlenek, egymást kiegészítők a természet nagy mindenségében. Hatására indultak meg az erdő-, vízrajz- és éghajlat-történeti kutatások.”* A természeti táj szerepe a történelem formálásában – ez a Bakony-mű egyik fő érdeme. Ez a fajta szemlélet igazán csak napjaink ökofilozófiai gondolkodásában nyert polgárjogot.

S mivel kezdte a vidékünket elsőként bemutató művet? Mi mással, mint a Bakony-mítosz elosztatásával: *„Nincs magyar ember, de még külföldön is ritkán találni művelt egyént, ki a világon annyira elhírhedt Bakonyt legalább név szerént ne ismerné. De csakis név sze-*

rént; mert még honfiainknak legnagyobb része is olyannak képzeli a Bakonyt, mint a szenvedélyes regény-olvasók az Abruzzokat: utak nélküli sűsűségű őserdőnek, melyben minden fá mögött egy útonálló lappang; kényelmesen bútorzott, a vidék minden kincseit rejtő sziklabarlangokkal, melyek titkos bejárása egy roppant kövel van elzárva; illemes rablóvezérekkel, kik jó pénzért szívesen visszaadják foglyaikat övéiknek“ De, mint hozzá teszi, „...szűnik lassankint a Bakony borzalmas hírneve is...de csak legyen meg a fehérvári vasút, hiszen lesznek majd róna vidékeinken is természet-barátok, kik az ilyen regényes helyekre való kirándulásoktól vissza nem ijednek”.⁹

Ennek megépitőjére azonban még tizenkét évet kellett várni (1872).

S így folytatja: „Még egy szót a Bakony borzalmas hírének okáról – a bakonyi zsványokról. – Egész napokon át, és gyakran még késő este is járkáltam a Bakony minden zegezugában, és szégyenemre be kell vallanom, miszerint soha sem sikerült szemtől szembe szegény legényt látnom; mi magában véve még is csoda dolog, ha a közvéleményt vesszük, mely azt minden irányban rablócsoportokkal népesíti.”¹⁰

Odébb ugyancsak visszatér ez a gondolat¹¹: „De azért ne képzeljen magának senki oly őserdőserű vadonokat, melyekben balták segítségével először csapást kellene vágnunk, vagy hogy itt naphosszat járván emberi lakokra nem is találánk, mert akármely emelkedettebb helyről tekintünk körül, a zöld, sárga vagy barna foltok legvilágosabb bizonyítékai a terjedő művelődésnek; s míg ezek egy részről a sűrű erdő komor színezetét felderítik, más részről az untató egyformaságot bájos virányaikkal elragadóvá teszik.”

Ezután rögtön egy romantikus himnusszal folytatja „Ifjúkorom óta nem mindennapi előszeretettel viseltem ezen erdő rengetegei iránt, és midőn újonckoromban mesterünk annak természeti szépségeit: az ő bükkök majd égis nyúló száz és száz éves fáit, egyes hegytetők angolkertszerű serdülő pagonyait, a korlátolatlan Gerence egerfákkal jelölt kígyózdó tekervényeit, és a telített zöldben pompázó, tengernyi illatos virággal tarkított verőfényes réteit, továbbá hajmeresztő utait, regényes hegyszorosait leírá; sóvárgó szemeimet nem egyszer irányzám délfelé, hol a sok csodaszépségű helyeket rejtő sötét heglánc, Csesznek vára festői romjaival, Szt.-lászló felett ülő óriási nyergével és a Kékhegy kincset rejtő csücsával elterül, s alig várom hogy tudós Guzmics apát védszárnyai alatt a bakonybéli Apátság világtól elzárt falai közt folytathassam tanulmányimat.”¹²

A romantikus történelemszemlélet szerint hajdan létezett egy aranykor. Rómertől sem idegen az e fajta idilli kép: „Nem csoda tehát, ha apáink e vadregényes, vadászatra igen alkalmas és a közel fekvő Balaton mellett legszebb szőlőkkel bíró tartományt különösen megkedvelék és gedélék... Árpád házbóli királyaink a Bakony nagyobb részét nem csak sajátukként bírták, hanem – mint okmányainkban gyakran előfordul – Veszprémen többször keresztül utazván a vadászat gyönyöreit élvezendők, őserdőkben hosszabb ideig mulattak is.“, majd így folytatja: „De ez a jólét és boldogság csak addig tartott, míg a haza hatalmasbjai Mohácsnál elvérezvén a töröknek a véderő nélküli honban szabad uralkodást nem engedtek. A hagyomány szerént egész Bakonyban csak az igen félre eső és rejtett Dudaron, Csatáron és Cseszéken valamint Tésen is csak egynéhány lakos maradt volna fenn, mint a határt nem ismerő dühöncök vérszomjának gyászos emléke.”¹³

Nála is visszaköszön a romantikusok egyik alapgondolata: a világ ősi patriarkális aranykorból, romlott jelenből és szabad jövőből áll. Rómer a paradicsomi állapotot Bakonyból környékén vélte meglelni, akárcsak mestere, Guzmics Izidor: „...Bakonyból környéke... oly kies változatossággal gyönyörködteti a szemet, hogy oly szépen, oly híven sem ecset, sem toll vissza nem tükrözheti, mint a Mindenható legjobb kedvében ezen rejteket fölékesítette.”¹⁴

A jelenről a következőket írja: „*Tapasztaljuk a romba dőlő építményeknél, miszerént első az urak használják a köveket hasznépületekre s mit azok fennhagynak, azt a köznép prédálja – először a sas és oroszlány, utánuk az apróbb állatkák viszik osztályrészüket*”.¹⁵

„*A negyedfél ezer lakóval bíró Devecser városa piacán áll a katolikus templom mellett egy nagyobb szerűre tervezett egyház romba dőlő építménye, tanújelül a mostani kor valási hidegülésének; mely a múlt században hitbuzgó nagyjaink csodált vállalatival éles ellentétben áll. (Hol van már a barokk lendület?! – S. J.) A régi várnak manap csak néhány eredeti erős fala áll fenn. A hajdani palotaszerű épület magtárul használtatik, mert nagy uraink – kiknek ősei húsz - egész negyven díszkastéllyal is bírtak a honban – visszas arányban most ugyanannyi házban lakhatnak a hazán kívül, míg benn a honban többiek elhanyagolásával alig tartanak egyet lakható állapotban. Ez szomorú, de igaz: - ebben több keserűség rejlik, mint első pillanatban gondolnánk.*”¹⁶

A mű elszórt megjegyzéseiből a magyar polgárosodás programja olvasható ki. Ő a Bakonyban vélte megtalálni a romantika Novalis által leírt kék virágát. „*Ha tapasztalataim elbeszélése – az ismeretlen, elhírhedt Bakonyunkra némi világot vetett, ha elmélkedéseim nem estek terméketlen homokba, hanem kegyesen elnéző olvasóimnál itt-ott, mint kedves nefelejcsék, emlényekké növekszenek, meg vagyok bőségesen jutalmazva és a további, erélyesb munkálkodásra ösztönözve.*”¹⁷

A mű megjelenése a szerző számára nagy sikert hozott. Már megjelenésének évében második kiadásban is megjelent.

Rómer a nyelvújítás korának nyelvét használta. A Bakony-könyv alapján akár a nyelvújítás szótárát is meg lehetne írni. Stílusának egyik jellegzetessége az antropomorfizálás. A Gaja szurdokvölgyéről például ezt írja: „*...hol annyi az oltár, ahány sziklatorony emelkedik az ég felé az örökké csevegő patak hullámiból*”.¹⁸ A zeg-zugos kanyarvölgyek pedig „*szent borzalommal töltik el a látogatót*”.

Másutt pátoszos elragadtatással ír a megjelenített tájról: „*Vannak helyek, melyek első pillanattól fogva különös és maradandó benyomást tesznek az emberre. Midőn életemben először megpillantám az országútról Csesznek várát, ez még gyermeked elmémre is oly behatással volt, miszerént azt többé felejtani nem tudtam. De mennyivel inkább felvillanyozott ugyanazon kép, mikor Füredről visszatérvén, a bükkös magaslatról a véghetetlen pannonhalmi rónával háttérben, Csesznekét mint legfestőibb előtérképet, lábaink alatt elterülve, szemlélém!*”¹⁹

A Bakony-könyvet az olvashatóság kedvéért számos naiv érdekességgel színesítette, anekdotáival pedig sokszor didaktikus színezetűvé tette a mondanivalót.

Vidékünkéről a legszebb sorokat talán ő írta le. Magunk elé képzelhetjük, amint a múlt század derekán „*... a borzasztó úton, melyen rendszeren csak bakonyi ember járhat – most pedig annak fogata is megérezé – indultam Porva felé. És pedig szekéren, mert minden pogyászomat magammal hurcolám*”.²⁰

JEGYZETEK

¹ RÓMER 1971 = RÓMER Flóris: A Bakony. Veszprém, Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1971. 51.

² RÓMER, uo. 39.

³ RÓMER 1860 = RÓMER Flóris: A Bakony. Győr, 1860. 32.

⁴ RÓMER 1971 = RÓMER Flóris: A Bakony. Veszprém, 1971. 10.

- ⁵ R. VÁRKONYI 1996 = R. VÁRKONYI Ágnes: Egy pozitívista történész a bencés rendben. Rómer Flóris. In: Mons Sacer II. Pannonhalma, 1996. 290-308., 295.
- ⁶ HAMVAS 1988 = HAMVAS Béla: Közös életrend. In: Uő: Bakony. Válogatás esszéiből és életművének teljes bibliográfiája. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1988. 121-138.
- ⁷ RÓMER 1860 = RÓMER Flóris: *A Bakony*. Győr, 1860. 10.
- ⁸ R. VÁRKONYI 1996 = R. VÁRKONYI Ágnes: Egy pozitívista történész a bencés rendben. Rómer Flóris. In: Mons Sacer II. Pannonhalma, 1996, 290-308.
- ⁹ RÓMER 1971 = RÓMER Flóris: *A Bakony*. Veszprém, 1971. 58.
- ¹⁰ RÓMER, uo. 34.
- ¹¹ RÓMER, uo. 31.
- ¹² RÓMER, uo. 27.
- ¹³ RÓMER, uo. 31.
- ¹⁴ RÓMER 1860 = RÓMER Flóris: *A Bakony*. Győr, 1860. 160.
- ¹⁵ RÓMER 1971 = RÓMER Flóris: *A Bakony*. Veszprém, 1971. 79.
- ¹⁶ RÓMER, uo. 90.
- ¹⁷ RÓMER, uo. 96.
- ¹⁸ RÓMER, uo. 57.
- ¹⁹ RÓMER, uo. 66.
- ²⁰ RÓMER, uo. 51.

Honismeret – helytörténet – patriotizmus Módszertani ajánlások

„A honismereti mozgalom olyan önkéntes, egyéni vagy csoportos, sok évtizede működő közösségi tevékenység, mely a lakó- és munkahely, a szülőföld, összességében a haza történelmének, múltjának és jelenének, kultúrájának megismerését, tiszteletét és a nép becsületét szolgálja. Indokoltnak tartjuk, hogy a mozgalom legjobb hagyományai töretlenül tovább folytatódjanak Veszprém megyében, ezért megalakítjuk egyesületünket” – így szól az 1991-ben szerveződött Veszprém Megyei Honismereti Egyesület alapszabályzatának szándéknyilatkozatszerű bevezetője. Az egyesület a továbbiakban a következőképpen kodifikálta távlati céljait: *„...népünk sorskérdéseinek feltárását, megismerését, a hagyományok ápolását, az értékek megőrzését kívánja szolgálni. Vállalja a nemzeti tudat, a helyi hagyományok, a kulturális, természeti és települési értékek megőrzését, ápolását, gazdagítását. Kezdeményezi és támogatja a néprajzi csoportok, a nemzeti kisebbségek sajátosságainak fennmaradását.”* Feladatainak konkrét tematikus felsorolásából pedig talán a legfontosabbakat ekképpen fogalmazta meg: *„A helytörténeti, nemzetiségtörténeti, szakmatörténeti adatfel-táró, gyűjtő, megőrző törekvések támogatása; a város- és faluszépitő, a természet- és környezetvédelmi, nemkülönbén a műemlékvédelmi mozgalmak segítése; szerepvállalás a helyi azonosságtudat erősítésében: a helyrajzi tájékoztatási rendszer és a közösségi jelképek szabályozásának ügyeiben; megemlékezések szervezése, nemzeti és helyileg jelentős történelmi személyiségek, események, évfordulók megünneplése, emlékhelyek és emlékművek ápolása.”*¹

Felmerül a kérdés: mit tettünk, mit tehetünk ezekben az ügyekben, milyen igények ébrednek folyamatosan a honismeret, illetve végső soron a történetiség iránt elkötelezett intézmények és mozgalmak irányában? A társadalom felől véleményem szerint lényegében háromféle megközelítés fordul elő: *szaktudományos célú; hazafias, nevelő-oktató célú és közösségformáló, identitáserosztó célzatú.* Vegyük sorra, hogy ez a három, külsőleg sokban eltérő, mégis egymást gyakorta átfedő momentum miképpen látta velünk ugyanazt a dolgot: a lokálpatriotizmushoz vezető utat, *a patrióta polgár kinevelését!* Mondandómat korhoz nem feltétlenül kötve, de azért nyilvánvalóan a mostani időkhöz mérem. Anyagaimat mások tudásából, tapasztalataiból és a magam okulásából merítettem, és saját összeállításomban tárom Önök elé.

* * *

A társadalom igényeinek *szaktudományos célú* megközelítése tulajdonképpen a történeti feldolgozó munkákban, leginkább a települések történeti monográfiájában mutatkozik meg a legszemléletesebben. A magyar várostörténeti szakirodalom több mint egy évszázados hagyományai alapján *a monografikus tanulmánykötetek felépítésének vázolata* több-kevesebb variációval a következő pontok szerint alakul:

I. Bevezető rész: illő ajánlás, kutatástörténeti áttekintés, a célok kitűzése és a még további feladatok megjelölése.

II. Általános érvényű rész: helyrajz, történeti névrajz és a táji-térségi kapcsolatok.

III. A „kötelező” leíró részek. Természetrajzi fejezetek. Történeti fejezetek (mint a mű gerince, korszakonként, történelmi csomópontonként tagolva, ágazonként, részterületenként feldolgozva, egymást kiegészítő, minél több tekintetből bemutatva – a történeti forrásadottság függvényében bő a lehetséges választék). Városi néprajz. A város jelképei.

IV. További lehetséges leíró részek, indokoltan kiemelt témákról: kimagasló jelentőségű személyiségek életrajza, pályaképe; jelképértékű intézmények szervtörténete, fontos rendezvénysorozatok bemutatása, kiemelkedő értékek, meghatározó történelmi esemény, természeti jelenség, egyéb nevezetesség leírása.

V. Függelékbe kerülhetnek: oklevelek, szöveges források közzététele, névjegyzékek, adatsorok, táblázatok, ágrajzok, folyamatábrák, egyéb történeti statisztikai kimutatások, térképek, helyszínrajzok, tervrajzok, vázlatok, látképek, egyéb képmelléletek és arcképcsarnok közlése.

VI. További járulékos részek: történeti forrás- és irodalomjegyzék, jelzetek mutatója, rövidítések feloldása, helynév-, személynév- és tárgymutató, idegen nyelvű összefoglalók.

* * *

Nem kevésbé tanulságos kérdésünk *pedagógiai célú* megközelítése. Az alábbi felsorolást egyfajta tananyag fejezeteinek is elképzelhetjük, vagy pl. egy kisebb helyismereti kiadványsorozat tematikájának. Felfoghatjuk a *helyismereti minimum* jegyzékének is.²

- A település hivatalos és nem hivatalos jelképei (címer, zászló, színek, ill. jelmondat, helyi himnusz, induló, jelképértékű költemény, látkép-sziluet, harangszó stb.).
- A város, község történelmi mérföldköveinek megállapítása (válogatott kronológia).³
- A helység eseménytörténetének ismeretében: saját ünnepnap(ok) megállapítása.
- A legfontosabb helyismereti művek címjegyzékének, a település legnevezetesebb történeti forrásainak, okleveleinek, térképi ábrázolásainak, régi utcaképeinek ismerete.
- A hangsúlyos emlékhelyek és emlékjelek ismerete.
- A városházaknak, az önkormányzatiság székhelyeinek históriája.
- A város vezetőinek történelmi névjegyzéke, pályaképe, arcképei.
- Nagyjaink: helyi életrajzi lexikon.
- A város saját kitüntetései, elismerései rendszere, a kitüntetettek bemutatása.
- Testvérvárosok, partnertelepülések kül- és belföldön.

* * *

Hasznos lehet áttekintnünk a *települési identitást erősítő* azon jelenségeket, amelyek a legjellegzetesebben körvonalazzák a *társadalom patriotizmus iránti igényét*. Ezek az értékteremtő és értékfelhalmozó lépések leginkább a rendszerváltás idején voltak megfigyelhetők, de áttekintésük ma is tanulságos lehet.

1. A helyi címer, díszpecsét, zászló, színek, egyéb jelvények megújítása, szimbólumok, klenódiumok és a rituálé felújítása, meghatározása.
2. Közképi elemek megállapítása: üdvözlő/elköszönő tábla a belterület szélén, utcánév- és házszámtábla, közterületi dekoráció, hivatalos iratok, úrlapok fejléce, hivatali névjegykártya, egyéb arculati elemek rendszeresítése.
3. A település történelmi mérföldkövei alapján saját ünnepnapok és szertartásrendjük megállapítása.

4. Szimbolikus történelmi személyiségek kultuszának megteremtése, felújítása.
5. Saját elismerési rendszer kialakítása: díszpolgárság, tiszteletbeli polgárság, „pro urbe” típusú és szakmai irányultságú díjak, érdemkönyvi bejegyzés, jegyzőkönyvi dícséret stb.
6. Kapcsolatépítés történelmi vagy aktuális indokkal települési, intézményi, egyesületi szinten.
7. Településnév, településrész-név: megállapítás, felülvizsgálat, a névhasználat bizonyos körű levédése, más nyelvű változat megállapítása.
8. Utcanév-ügy: revízió, névrendezés, névtervezés, tartalék névállomány kialakítása, névjegyzékek és utcanév-történetek kiadása.
9. Új város térképek (utcatérképek) kiadása, kifüggesztése.
10. Emlékhelyek – emlékművek és más emlékjelek. Felmérés, felülvizsgálat, pótlás. Temetőtérképek, temetőtörténetek kiadása. Alapkötetétel, „üzenet a jövőnek” jellegű emlékjelek állítása.
11. Városszépítés, a helyi természeti és építészeti értékek védelme, újak kinyilvánítása.
12. A településhez kötődő műalkotások, más szellemi termékek, akár szépirodalmi művek, sőt: jellegzetes helybeli gyártmányok, árucikkek népszerűsítése.
13. Helyi hírlap kiadása, helyi TV-, rádióadás indítása, honlap szerkesztése.
14. Helyi útmutató, „kisokos”, havi, heti városi műsorkezelés, helyi útikalauz szerkesztése, szakosított emléktúra-vonalak megállapítása.
15. Nevezetes régi helyi könyvek, írásművek reprintje.
16. Polgármesteri jelentés, képviselői beszámoló szerkesztése, jelentős létesítmény avatásának megörökítése („utolsó téglá” elhelyezése, emléklapok kiadása stb.).
17. A krónikairás szorgalmazása.
18. Helyi kiadványsorozat („lapok”, füzetek, kötetek stb.) vagy egyedi kiadványok (különösen: történelmi szöveggyűjtemény, olvasókönyv) megjelenítése, a helyi könyvespolc gyarapítása.
19. Általános, kulturális vagy vállalkozói cím- és névtár („céginfó” stb.), helyi „ki kicsoda” összeállítása.
20. A helyi egyesületi élet, az önszerveződés bátorítása, az alapítványtétel támogatása.
21. Falunapok, találkozók szervezése. A településről elszármazottak találkozója (akár világtalálkozó). Régi munkatársak, régi diáktársak összegyűjtése. Jubileumi vagy soros évkönyvek kiadása, osztálytalálkozóos visszaemlékezések összeállítása.
22. Ünnepi hét vagy napok, művészeti fesztiválok, tudományos tanácskozások, szakkiállítások, játékok szervezése. A vallási turizmus ösztönzése.
23. Emléktárgyak: helyi apróságok, képes levelezőlapok, kártyanaptárak, kulcstartók, reklámtollak, kitűzők, ruhadarabok, helyi vonatkozású csomagolópapír, tasak stb. készítése.
24. Tájékozók, kismúzeumok, helyi gyűjtemények alapítása, avatása.
25. Helyismereti oktatás a helyi tanterv szerint. Ilyen tárgyú foglalkozások, vetélkedők, pályázatok szervezése.

* * *

Néhány következtetés.

Azon kívül, hogy a felsorolás nyilvánvalóan még tagolható, folytatható, valószínű, hogy

így és ennyit egy településen és főleg: egy központból irányítva aligha lehetséges megvalósítani – talán nem is szükséges. Azt a rendszert, ahol mindezt erővel végigviendő programnak tekintenék, nemigen nevezhetnénk demokráciának. Hiszen akkor hol maradna a lakóhelyi patriotizmus érdekében kifejtendő teendők gazdag tárházában a helyi sokszínűség, az egyes körök, csoportok érdekében érvényesítése, összemérése?!⁴

Úgy gondolom, hogy az imént nagyjából áttekintett tételek feltétlenül pozitív, az egyén és a társadalom ügyeit előre vivő dolgok. Ekképpen okkal és joggal számíthatnak a közélet szereplőinek: a hatalom felelősségét hordozóknak, a hivataloknak, a tudományt művelő intézményeknek és a jövő nemzedékét felnevelő társadalmi tényezőknak az elismerésére és támogatására. Ebből az elvi egyetértésből azonban akkor lehet tényleges együttműködés, ha a felek felismerik végső érdekeik azonosságát, mondhatni: egymásra utaltságukat, és képesek is és kölcsönösen hajlamosak is együttgondolkodni. Ha pedig a patriotizmus a szellemi haszon mellett az anyagi gyümölcsözés esélyével is kecsegtet, akkor előbb-utóbb bekövetkezik a mecénási kockázatvállalás is.

*

E munka eredeti változata a Fűzfőfürdői Jókais Öregdiákok és Tanárok Baráti Körének dr. Makra Ernőné Tálás Jutka elnök asszony szervezte hagyományörző találkozásán hangzott el Balatonfűzfőn 2008. június 7-én.

JEGYZETEK

¹ A Veszprém Megyei Honismereti Egyesület alapszabályzatának bevezetője, továbbá részletek a 2. és a 3. §-ból.

² Közös gondolkodásunk alapján a felsorolás szinte szó szerint megegyezik a Veszprém városi Polgármesteri Hivatal által kiadott Veszprém városi füzetek című sorozat témavázlatával. Sorozatszerkesztő: PRAZNOVSZKY Mihály.

³ Tanulságos volta miatt legyen szabad közölnöm a Pápa városi Helytörténeti Bizottság által elnökségem idején (1994–2002), közelebről: 2004-ben „sarkalatos várostörténeti események” címmel kidolgozott kronológiai összeállítás adatgyűjtő vázlatának rovatait!

– A város eredete, nevének felbukkanása, a város jelképei, történelmi ereklyéi (dátumhoz kötve).

– Kormányzattörténeti, birtoklási adatok, területi változások, rangemelkedés.

– Hadi események, elemi csapások, gyásznapok.

– Egészségügyi, népjóléti, emberbaráti intézmények alapítási éveit.

– Korszakos jelentőségű egyháztörténeti adatok, felekezetenként.

– Iskolák, tanintézetek alapítási, átszervezési adatai.

– További művelődéstörténeti fejlemények: nyomdák, hírlapok, színházak, közgyűjtemények alapítása, sorsfordulói, kimagasló jelentőségű kiadványok megjelenése stb.

– Kimagasló társadalmi-közéleti események, nagyrendezvények, rendezvénysorozatok; egyesület- és pártalapítások.

– Az emlékállítások, emlékjelek, elismerések, települési testvérkapcsolatok históriája.

– A város fejlődése, városrendezések, az első közművek létesítése, városszépítés, utcánév-ügyek.

– Gazdaságtörténeti fejlemények: hegyközségek, céhek, gyárak, nagyvállalkozások stb.

– Kimagasló jelentőségű személyiségek pályáivének, főbb alkotásaiknak a datálásra érdemes évszámait.

⁴ A kérdés továbbgondolására hivatkozom egy rokon tárgyú cikkemre: Sikerek és kudarcok a történetiség érvényesítésében a városzépítő-honismereti mozgalomban = Értékmentő, 2005. 4. 3–7.

„Nyugosznak egy sérben”

A két Balassi halála

„... Hibbe városának, hol nyugszol, állása,
Ott vagyon, Krivánnak hol magas havasa,
Vendégfogadóját minden úgy szállhassa,
Szeredet tekintvén, hogy meg is állhassa,

*Mondván: Itt fekszik az a Balassa Bálint,
Ki kevés öröm közt nyelt sok keserves kínt,
Kinek írásaiban aki jól is tekint,
Elméje bársonyán szemlélheti skárlát színt.”*

(Rimay János)

1594 augusztusának második felében a Magas-Tátrához tartozó Kriván-csúcs tövében fekvő Hibbe (ma Hybe) mezővárosban temették el a török hódítók elleni küzdelemben elesett Balassi Bálintot és Ferenc öccsét. Bár a két testvér, a magyar reneszánsz legnagyobb költője, és a mindössze 31 évet megélt, 1593 óta tokaji kapitány Ferenc mintegy két hónapos különbséggel halt hősi halált, mégis egy időben történt meg a temetés a lipótvári váruradalomhoz tartozó település templomában. [A 13.század végén épült templom kegyúri jogon vált a Balassi család temetkezési helyévé és így a két fivér szülei (Sulyok Anna † 1573, és Balassi János †1577) mellett letek végső nyugalmat.]

Balassi Bálint mellett a kevésbé ismert Ferenc is korának egyik legjobb huszár tisztje volt. Akárcsak Bálint, az 1563. március 6-án született Ferenc is Egerben kezdte katonai pályafutását 1585-ben, Ungnad Kristóf kapitánysága idejében. 1588/89. fordulóján, Rákóczi Zsigmond főkapitánysága alatt már „Nagyságos Balassi Ferenc” ötven lovassal szolgált, s a vár egyik (lovas) kapitánya. Ez a szám eléggé nagy, a főkapitány Rákóczinak volt csak nála több lovasa, szám szerint 66. Balassi és Káthay Mihály (humanista költő, később mint Bocskai István kancellárja tragikus sorsot megért jeles vitéz) Rákóczi Egerből való távozásával nagyjából egy időben, 1591 tavaszán egyszerre kérték elbocsátásukat fizetlenségük miatt. 1591-ben vice-, majd 1593-ban főkapitány lett a Királyi Magyarország és Erdély összeköttetésében fontos szerepet vállaló Tokaj várában. Részt vett az 1588-as szikszói csatában, ahol is a Rákóczi Zsigmond vezette – nagyjából 2000 lovas, 400-500 gyalogos – végbeli hadak súlyos vereséget mértek a közel 10 ezer fős török seregre. Tardi György erről szóló históriás éneke két versszakot szentel „*Jó Balassi Ferenc vitéz úr-fíú*” dicséretének.

A vég nélküli rokoni birtokviszályok során minden vagyonát elvesztett, szerelmeitől, műzsáitól elhagyott, önmagával meghasonlott, lökupeckedéssel és versei árusítgatásával foglalkozó Balassi Bálint az 1580–90-es évek fordulóján Lengyelországba távozott. Ele-

settségéből a megújuló törökellenes harcok híre rázta fel, és 1593 őszén hazatért Magyarországra. Novemberben kapcsolódott be a harcokba és részt vett a felvidéki küzdelmekben. A Pálffy Miklós alsó-magyarországi, Christoph von Teuffenbach felső-magyarországi és Prépostváry Bálint egri főkapitányok vezette csapatok mellett ecsedi Báthori István országbíró alatt a tiszántúli hadak is részt vettek az őszi hadjáratban. De ugyancsak itt találjuk Dobó Ferencet, Forgách Simont, Rákóczi Zsidmondot, Homonnai Drugeth Istvánt, Pogrányi Benedeket stb. Az egyesült hadak sorra hódították meg Füleket, Ajnácsköt, Hollóköt, Somosköt, Kékköt, Bujákat, Szécsényt, Drégelyt és Drégelypalánkot. Romhánypuszta térségében szétverték a Füle felmentésére igyekvő egyesült török hadakat is. Maga Balassi sem akart lemaradni a hadi tettekben és visszafoglalta apja egykori várát, Divényt. Erről a kortárs Habardy László egri kanonok és pankotai főesperes feljegyzése 1593. november 21-éről: „*Nanciatrum est, Divin a Valentino Balassi esse recuperatum.*” Azaz: Úgy hírlik, hogy Divényt Balassi Bálint visszahódította.

A sikerek továbbfejlesztésére a következő évben még nagyobb szabású hadivállalkozások körvonalai bontakoztak ki. A hadakozást Pálffy Miklós kezdte. Március 7-én „igen hideg és rút időben” megszállta Nógrádot. Három napig lövette a várat, mire az őrség megadta magát. Áprilisban két hadoszlopot hoztak létre, és szinte egy időben két fontos török erődöt, Esztergomot és Hatvant szállták meg. Balassi Bálint az Esztergom elleni sereghez csatlakozott, míg Ferenc öccse a Hatvan alatt gyülekezőkhöz.

A két hadszíntér közül az utóbbinál kezdődtek meg előbb a harcok. Április végén körülzárták a várost és a várat. Az ostrom nem folyhatott zavartalanul, mert már az első héten megjelent a török felmentő sereg: „*Meg is segíték, mert ez elmúlt szombaton jöve ide az [Mehmed] beglerbég és [Haszán] budai passa, hat vagy hét béggel büségesen (az tömösvári had is velek vala), voltak tizenkét ezeren, mind annak is talán nem volt száz gyalogja, mind lovas török vala.*” – írja az ostromtáborban mindvégig jelenlévő és terjedelmes tudósítást adó Telegedi Pál feleségének, Várday Katának május 5-én. A Teuffenbach vezette csapatok két tűz közé kerültek, és sokáig tanácstalanok voltak, majd arra az elhatározásra jutottak, hogy szembeszállnak a török segélyhaddal. Hatvantól nem messze, Tura mezővárosánál csapott össze a két had. „*Utánunk fordula, melyet értvin az urak, visszafordulának reájok, seregeket újokban szípen elrendelvín. Az úr Báthori István vala előtte az elelöl [!] járónak, vele livín Humonnay István, Balasi Ferenc, Székel György, Pető Gáspár, az egri sereg és ezen kü[v]ül sok fű nípek és seregek, azaz úgy intíztük, hogy az elöl járóban voltunk – jobb kéz felől mellettünk fekete fegyveres – bal kéz felől is fegyveresek – és azok mellé [!] az gyalogok lovag gyalog ötezer ha volt, jóllehet az színe az gyalognak nem volt velünk, hanem az sánokban hattuk vala. Utánunk segítő seregben Forgách Simon vala, mindezekkel egyetemben ha voltunk ötezen.*”

A következőkben a török sereget mutatja be: „*Az törökök veszteg állottak rendelt seregekkel, hold formába csinálva az ű seregek. Őt seregeket aránzottuk, hogy vala, jóllehet annyi föld voltak egymástul, hogy csak [!] alig ismerszett külön seregeknek lenni. Az középső sereg inkább mind feír lobogós vala, azt mondták lenni az beglerbég hadának. Jobb kéz felől melleleg előtte 22 tarackja és egynihány seregbontója, bal kéz felől az szo[l]noki had, azok melle [!] felül rajtok az gyemliak igen szíp sereggel, mind zöld lobogójok vala, az feír had háta megett állott egy nagy sereg, ki derék seregje vala. Igy rejájok [!] menvín hozzánk sütögeték tarackjokat és seregbontójokat, kiket noha mi nem tudtunk, hogy velek legyenek, és űk is fő bizodalmokat abban vetették volt, ...*”

A magyar sereg egy rövid ideig tartó kezdeti megingás után véres küzdelemben kereke-

dett felül a török csapaton: „*Mi az úrral és Humonnai István urammal szinte az feiür hadra találának öklelni. Az gemliak az fegyvereseken vitézül elvonták kopjájokat, de az segítő sereg is mindjárást rajtok terme, hanem elfutának, az harchelyen sokat levágván benne. Igen meleg üdő vala, derikképpen korán sem üztük meg őket egy milyföldig is, az ki legtovább volt is üzöben, ki csak kevés vala, egy milyföldnél nem volt sokkal tovább. Az török fejet az király kipe sátorához hordák másnap, ki oly rakás vala, hogy az ki nem látta, talán el sem hiszi. Az sániban felrakatta vala az király kipe őket, az zászlókat is, kit harmincnak szám-láltak akkor; jóllehet azután is mind hordták mind az török fejeket, mind pedig az zászlókat. Az török fejet mondják lenni – az kiket előhoztak – többnek harmadfél ezernél (2500-nál több), maga sok maradt test mind fejestül az mezőn és vízbe is sokan holtanak, ... Török, számtalan sok sebes köztök, az parasztemberek besziltik, hogy az mely falukon által futot-tak, olyvak is voltak, hogy álla, orra, szája kettéhasadt, felül töltögettek vizet az torkában, még vigire nem mehettünk, kik vesztenek olyvak az harcon. ... Az budai passának az hasát találták puskából lúni, immár nem tudom, ha megemísztheti vagy nem.*

Miközöttünk is sok sebes vagyon, azt ítéljük, hogy vagyon nyolcszázig való. Az úr Báthori István uram is sebes, az bal lábának az ikráját hegyes törrel sértették meg, jár most is egy ujjnyi kő bele, de meggyógyítja az jó Isten, meg ebből. Balasi Ferenc, Kátay Mihály, Barcsay János, több sok fű ember is vagyon sebes. Sárközy Mihálynak fej[i] vivék, Bánfy Zsig-mondot halva találták az harchelyen, rútvagdalások valának az fel(j)in és kezín, egynéhány ujjja is szakadt vala el. Itt egy homokon tisztességgel eltemetők. Petky Pált az tarack ölé meg, Szenmariay Mihály is elveszett, Petky Ferenc is, Mosdosi Péter is. Ezeken kü[v]jül közle-gíny is alkalmasint, de nem felette sok. Chernel Pál is ott veszett. Az Balasy uram inassát, az Horváth Gázsit is az tarack ölte meg.”

Hatvan ostroma hamarosan kudarcra végződött és a kelet-magyarországi hadak elvo-nultak a Muhi melletti erődített táborba, hogy biztosítsák Felső-Magyarországot esetleges török támadások ellen. A kortárs Baranyai Decsi János krónikájában Hatvan ostromával kapcsolatba megjegyezte, hogy: „*Igy aztán, amikor már sok nap telt el katonák, lovak, pénz, harci eszközök hiábavaló vesztegetésével a hatvani ostrom közben, a vezérek meghasonlot-tak egymás között, árulás gyanúja merült fel, és meneküléshez hasonló visszavonulással ki-ki hazament.*”

Az esztergomi táborban a szövetséges had a 15 000 magyarral együtt a szemtanúk becs-lése szerint elérte a 35–50 000 főt. A főparancsnok Mátyás főherceg volt. A magyar sereg-testeket olyan kiváló vezérek vezették, mint Pálffy Miklós, Nádasdy Ferenc, Zrínyi György. A május 4-én kezdődő ostromra Balassi egy különös, nem harctéren szokásos zászlót lo-bogtatva érkezett a táborba. E zászlót fehér, verfelyes komokából (kockás mintájú damaszt vászon) készítette. Az egyik oldalát a hegedülő Dávid király alakja, míg a másikat a Balassi család bölényfejes címere díszítette.

Esztergom ostroma gyors sikerekkel kezdődött. Mátyás főherceg 18 ágyúval kezdte lö-vetni a várat és május 9-én tüzes golyókkal felgyújtatta a Szent Adalbert-templomot, mely csakhamar lángokba borult. Rövid idő múltán elfoglalták a várral szemközti Szent Tamás-hegyen lévő erődítményt, melyet a törökök Tepedelen névvel illettek. Ezután a Szent Tamás-hegyről jobban tűz alá vehették a várat és a Vízivárost. 10-én éjjel az időközben a Pálffy Miklóssal megegyező rákok kardcsapás nélkül átadták a különálló, de fallal rendelkező Ki-rályivárost. A Boszniából és Szemendréből toborzott 700 főnyi rác lovasság pedig csatla-kozott a szövetségesekhez. De aztán itt is fellépett a részegeskedés, a német csapatparancsnokok fellengzős, egymásnak ellentmondó intézkedései – idő előtti rohamok

elrendelése – és a fejtelenség. Illésházy szerint a törökök ezt kiabálták le a vár bástyáiról: „Menjetez haza, magyarok, vitézek, hagyjátok itt az részeges német disznókat nekünk, hogy tanétsuk meg őket hadakozni...”. De Niclas Gablman, aki szintén részt vett az ostromban, s 1594. augusztus 1-jétől állandó haditudósító lett, megírta Mátyás főhercegnek a véleményét: „Midőn fenséged, én kegyelmes uram, a múlt májusban Esztergom alá vonult, némelek azt mondták, hogy a török menten földadják a várat, mihelyt ostromot kezdünk. Ennek következtében vagy háromszáz embert rendeltek egy oly vár ostromára, melyet kétezeren felül való, jól fölszerelt török védelmezett, ez bizony nem egyéb az ellenséggel való tréfálózásnál s annyi, mint odaadni a biztosat a bizonytalánért. Legalább hat- vagy nyolcezer embert kellett volna e célra fordítani, s addig ostromolni a várat, míg megadja magát, s ez akkor be is következik.”.

Egy ilyen meggondolatlan – Hardegg tüzérparancsnok több főtiszt szándéka ellenére a miharabbi gyalogsági rohamokat erőltette a szinte még ép korninak ellen – támadás vezetett végül Balassi Bálint halálához is. Május 19-én a Víziváros falán lőtt 15 lépés szélességű rés ellen indítottak rohamot Engelhárt Kurz vezetésével. Mintegy 800 fős – zömében németekből álló – önkéntes csapatot állítottak össze a gyalogsági támadásra. A rohamozók élén Nádasdy gróf és Pálffy főkapitány mellett ott haladt Balassi is. A rés túloldalán maga Kara Ali bég szervezte meg a védelmet, és 2000 főnyi válogatott csapata meghiúsított minden próbálkozást. Heves puskázással és tüzes szerszámok bevetésével tetemes károkat okoztak a támadóknak. A roham azonban a két szárnyon elakadt, majd pusztító tüzérségi tűzben szinte menekülésszerűen – 200 halott hátrahagyásával – iparkodtak el a falakról a támadók. Thurzó György, aki maga is részt vett a vállalkozásban, május 20-án ezt írta feleségének: „Tegnap ismét az második városnak, holott az víz vár vagyon, mentünk vala ustromnak. Pálffy uram is jelen volt. Bizony soha életemben én is nagyobb szerencsén nem voltam, mert ezer puskánál, szakálosnál és taraszknál többel lőttem hozzá. Az ustromrul az német gyalog futamodott volt meg, mind bal kéz felől s mind jobb kéz felől sok ember hullott el mellett, de mégis az Úr Isten engem békével és jó egészséggel meghozza. Őfelségének egy főember német hadnagyának, Kurtznak az lábát lőtték által. Balassi Bálint is sebes.”.

Istvánffy erről így ír: „... az ebben való igyekezet közepette Balassi Bálintnak, a mind Marsnak s mind Pallasnak követésére serény ifjúnak, mindkét combját ólomgolyó ütötte át; ebbe a sebesülésébe, noha csontjai nem sérültek meg, néhány nap múltával belehalt.”.

Az ágyúgolyó ütötte sebet a borbélyok megpróbálták kezelni, de a később fellépő vérmérgezés végzetes lett, és május 30-án az esztergomi táborban elhunyt.

A szövetségesek 56 napi harc és tucatnyi sikertelen roham után június 29-én elvonultak Esztergom alól, mert elterjedt a hír, hogy közeledik Szinán pasa serege. A nagyvezír hadai két havi ostrom után, 1594. szeptember 29-én, bevették az ország legerősebb várát, Győrt. A Dunántúlon operáló török csapatokhoz Lengyelország felől mintegy 20-25 fős tatár lovasság igyekezett Gázi Giráj kán vezetésével. Útközben „az egész Felföldet iszonyúképpen elrablák és elégeték”. A kelet-magyarországi táborból a még csak lábadozó Balassi Ferenc is többször indult ki a tatárok felderítésére. Július közepén egy erősebb ellenséges portyázó csapat vonult Huszt térségéből az Alföld felé. A vidéket járó magyarok Debrecenen túl, a mai Monostorpályinál ütöttek rajtuk. A támadás során szétszórták a tatárok csapatát, és a végbeli huszárok mintegy 100-at levágtak közülük. A magyaroknál is jelentős volt a veszteség, hiszen 30 fő esett el, és köztük volt „a scythák népe által nyilaktól általlöve” Balassi Ferenc tokaji kapitány is.

Baranyai Decsi János szerint: „Balassi Ferencet, ezt a hadban már jártas fiatal embert

kiküldte az ellenség erejének kikémlésére és a váradiaktól megegyezés szerint járó segítség sürgetésére, és úgy döntött, hogy mindenképpen szembeszáll a barbárokkal. Balassit, aki embereivel együtt – bár nem volt nála sem páncél, sem sisak – bátran harcba bocsátkozott a tatár előőrsokkal, ezek körülfojták, nyílzáporral leterítették, és mindenki legmélyebb bánatára meghalt, testét is alig tudták elvonszolni kísérői.”

IRODALOM

- Baranyai Decsi János magyar története (1592–1598). Fordította és a bevezetőt írta KULCSÁR Péter. Európa Könyvkiadó, Helikon Kiadó, Budapest, 1982.
- CSORBA Csaba: Várak a Hegyalján. Tokaj – Ónod – Szerencs. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980.
- CSORBA Csaba: Esztergom hadikronikája. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1978.
- IVANICS Mária: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Körösi Csoma Kiskönyvtár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- NAGY László: A végvári dicsőség nyomában. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1978.
- Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század) I. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- RIMAY János: Balassi epicédium. Balassi Kiadó, 1994. Szerkesztette, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta ÁCS Pál.
- SZABÓ András: A Balassi-epicédium és Rákóczi Zsigmond. Irodalomtörténeti Közlemények 1982. 86. évf. 5–6. füzet.
- SZABÓ András: Az 1588-as szikszói csata és propagandája. Hadtörténelmi Közlemények, 112. évf. 4. sz. (1999)
- TÓTH Sándor László: Az 1593. évi felvidéki hadjárat és a füleki-romhányi csata. Hadtörténelmi Közlemények, 112. évf. 1. sz. (1999)
- VERESS D. Csaba: A győri vár. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1993

A hibbei templom fotója. Az eredeti templom 1633-ban leégett

A Kriván jellegzetes ferde csúcsa a falu feletti rétről

A vidéki középiskolás kollégiumok társadalmi és politikai szerepe

A munkás- és parasztfiatalok magasabb szintű iskolázási igénye az 1930-as évek második felében már nemcsak az értelmiség előrelátó rétegében jelentkezett, hanem a munkások, parasztok egy része is felismerte annak szükségességét. A városokban, a városközeli községekben lakók gyerekeit a társadalmi létük felemelése érdekében igyekeztek magasabb iskolába járattatni. A szegényebb rétegek tanulásának a legnagyobb akadálya éppen az iskolától való távolság leküzdésének nehézsége, a családtól való különélés igen magas költsége jelentette. Az alacsonyabb, nehezebb sorsú társadalmi, és a nagyobb városoktól, iskolacentrumoktól távolabbi településeken lakó rétegek iskolázási igényét részben a polgári iskolák sikere mutatja.

A második világháború után a tanulásból korábban kirekesztettek részéről megérlelődött igény hozta létre azokat a kollégiumokat, amelyek a munkás-paraszt, és a más, kevésbé tehető rétegek gyermekei felsőbb iskolákban történő tanulását kívánták segíteni. Éppen azt a kellő pillanatot látta meg a Győrffy kollégium kollektívája, amikor már jelentős az igény, és a politikai vezetésnek saját hatalmi érdekeitől indítva is szüksége van új, képzett, demokratikus értelmiségi káderekre.

A Győrffy István Népi Kollégium kezdeményezésére és jórészt szervezőmunkája eredményeként indult útjára 1946. július 10-én a Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom.

A Bólyai, majd a Győrffy kollégium programjában korábban is szerepelt a paraszt- és munkásfiatalok közép- és felsőfokú oktatásának kiszélesítése és ehhez a kollégiumi háttér megteremtése. 1946 tavaszán, jórészt a Győrffy kollégium példáján, egymás után jöttek létre kezdeményezések, illetve alakultak népi kollégiumok. 1945-ben megalakult a Petőfi Sándor kollégium, de 1945 szeptemberében a debreceni Nemzeti Bizottság is indítványozta munkás- és parasztkollégium létrehozását a főiskolai diákok számára. A miskolci Petőfi Diákotthon 60 munkás és paraszt származású középiskolás diáknak nyújtott ingyenes ellátást, amelynek nevelőmunkája a Győrffy kollégiumhoz hasonlítható. A Szabad Nép 1946. június 26-án írja: *„Áchim András névvel az agráregyetemi hallgatók a munkásság és a szegény-paraszság fiai számára ingyenes vagy nagyon olcsó ellátást és demokratikus köznevelést nyújtó kollégiumot alapítottak.”*

A Győrffy István kollégium évszáróján Kardos László igazgató is megemlítette, hogy spontán alakulnak a paraszt- és munkásszármazású diákok részére új intézmények. Az MNDSZ¹ buzgólkodásából a Zrínyi Ilona leánykollégiumot, az orvosok Pápai Páriz Ferenc kollégiumát említette, és jelezte, hogy más kollégiumok szervezése is megkezdődött.

1946. július 20-án a Győrffy kollégium évszáró ünnepélyén megjelent személyek magas társadalmi státuszuk, és sok tekintetben lényegesen eltérő politikai nézetük ellenére lényegében egyet tudtak érteni a demokrácia iránt elkötelezett, népi származású, képzett értelmiség mielőbbi kialakítását célzó kollégiumi hálózat kiépítésének szükségességében.

Minden korban természetes jelenség, hogy az uralkodó politikai réteg a saját igényeit szolgáló értelmiséget kíván kinevelni. Ekkor azonban még nem dőlt el a politikai hatalom, és mindegyik párt, politikai csoport többé-kevésbé a NÉKOSZ-ban² a maga igényeinek kielégítési lehetőségét látta, vagy kívánta láttatni.

A NÉKOSZ létrehozásának körülményeit egyfajta kegyelmi állapotnak is tekinthetjük. Ritkán adatott meg hazánkban, hogy valamennyi számottevő politikai erő a dolgozó osztályok közül kikerülő új, fiatal demokratikus értelmiség mielőbbi kialakítása érdekében egysegesen foglaljon állást, és együtt törekedjen azok megvalósítására, amint ez 1946. július 10-én a Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom elindításakor történt.

A Gyórfy kollégistáknak abban van a történelmi szerepe, érdeme, hogy felismerték azt a történelmi helyzetet, amikor minden igazán számottevő politikai és társadalmi erő – kevés kivételtől eltekintve –, fontosnak tartotta a munkás- és paraszt származású fiatalok magasabb szintű iskoláztatását, a demokratikus értelmiség kinevelésének szükségességét. Az ezzel kapcsolatban megindult országos spontán kezdeményezéseket intézményes keretbe tudta integrálni és politikai, társadalmi, hivatali hátteret, szervezeti és pedagógiai keretet tudott hozzá rendelni.

A köztársaság elnöke, Tildy Zoltán, 1946. július 10-én a Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom meghirdetése alkalmából felszólalásában elmondta, hogy „...*az a célkitűzés, amiről itt hallottunk, az egyik legnagyobb, ami magyar földön megszületett. Jelentősége történelmi, a magyar nemzet azért hullott mélybe, mert népe nem szólhatott bele az ország sorsának intézésébe*”.

A népi kollégiumok országos hálózatának gyors megvalósításában kiemelkedő szerepe volt Rajk László belügyminiszternek. A kollégiumokat építő mozgalom meghirdetése után öt nappal, 1946. július 15-i keltezéssel a megyei alispánok számára elküldte a kollégiumok szervezésére vonatkozó részletes utasítását, és egyhónapos határidővel kérte a megtett intézkedések visszaigazolását. Ezek vétele után a minisztérium értékelte a megyékből betervezett jelentéseket, és szeptember 10-i keltezéssel a Veszprém megye alispánjának egyedi fogalmazású, megküldött jelentésének pozitívumait tudomásul véve figyelmeztette, hogy „*a népi kollégiumok felállítása a demokratikus magyar köztársaságnak fontos érdeke és elsőrendű feladata. Ezért elvárom Alispán Úrtól, hogy a kollégiumok létrehozásának munkájában sokkal tevékenyebben vegyen részt mint eddig, és igyekezzék odahatni, hogy a felállítandó kollégiumok már a mostani iskolaév kezdetén megnyissák kapuikat a tanulni vágyó paraszt és munkás ifjúság előtt*”.

Szeretném kiemelni a kevésbé ismert és méltányolt Kossa István szerepét is a népi kollégiumok szervezésének támogatásában. A Szakszervezeti Tanács főtítkáráként levelet küldött az üzemi bizottságokhoz a Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom támogatása ügyében. Kérte, az „...*üzemi bizottságok segítsék a megyéjünkben megalakult népi kollégiumokat. Juttassanak az üzemi bizottságok és szakszervezetek a népi kollégiumoknak felszerelési és berendezési tárgyakat, támogassák mindenben a NÉKOSZ megbízottait*”. A veszprémi Batsányi János Népi Kollégiumot – mint a megye országgyűlési képviselője és egykori városlakó –, külön is sokoldalúan patronálta: sportfelszerelést, alsóneműt juttatott a kollégistáknak, rendszeresen látogatta a kollégiumot, beszélgetett a kollégistákkal – nem fotósok, újságírók jelenlétében.

A népi kollégiumok létrehozását az értelmiség jobbik fele, különösen a népi írók igen sokoldalúan támogatták, szinte minden kollégiumnak voltak közülük „személyes” barátaik.

A NÉKOSZ LÉTREHOZÁSA

A Népi Kollégiumok Országos Szövetsége megalakulásának pontos időpontját és körülményeit egyértelműen nem sikerült megállapítanom. Rédey Prikker Lajos korabeli feljegyzése szerint 1946. szeptember 12-én hat kollégium, a Győrffy István, a Petőfi Sándor, a Szabó Dezső, az Áchim András, a Falu-város (később Dózsa György) kollégium küldöttei alakították meg a NÉKOSZ-t és akkor választották meg a vezetőséget is.

A Népi Kollégiumok Országos Szövetsége alapszabályzatának engedélyszáma: M13.294 639/1946. április 3. – 1946. szeptember 13. E kettős dátum feltehetően azt jelenti, hogy a kérelmet áprilisban nyújtották be, de az engedély szeptemberben került kiadásra. Ettől függetlenül a népi kollégiumok ifjúságának a tudatában a népi kollégiumi mozgalom legemlékezetesebb napjaként 1946. július 10-e rögződött.

A Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom kiemelkedően gyors sikereként Kardos László három okot említett:

- A Győrffy kollégisták jó, kitartó szervező munkáját.
- A demokratikus pártok és szervezetek, különösen a kommunista és parasztpárt, első sorban Rajk László szerepét emelte ki.
- Maga a munkás- és parasztnép, a falvak, üzemek dolgozói.

A Győrffy kollégisták érdemei: aktív részvételük az antifasiszta ellenállásban, kiemelkedő szerepük a földreform előkészítésében, és különösen a végrehajtásban, a sokoldalú közreműködésük a földművesszövetkezetek szervezésében, és később a magas szintű köz-hivatali, művészeti, tudományos, oktatási tevékenységük messzemenő elismerése, tisztelete mellett talán a legmaradandóbb, a nemzet életére hosszú távon kiható, a hazai és nemzetközi történelmi léptékű tevékenységnek a Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom meghirdetését, illetve a NÉKOSZ létrehozását, a népi kollégiumok országos rendszerének kiépítését és hároméves működésének generálását tartjuk.

A népi kollégiumok pedagógiája nem a makarenkói pedagógia átvétele vagy másolása, nem valamiféle elmélet kiválasztott közösségben, „pedagógia laboratóriumban” kikísérletezett csodaszer, hanem egy kis közösségnek a saját maga számára megalkotott létforma, amelyet előbb önmaga számára folyamatosan érlelt, csiszolt – természetesen az örökölt, látott, hallott tapasztalatokat is igyekezett felhasználni – a maga igényei, lehetőségei szerint. Ennek fontos eleme a kollégium és a kisebb közösségek önállósága.

A központi irányítás, igazgatói-nevelői tanácskozások, diáktitkárok, vezetőségi tagok számára szervezett speciális táborok, a szórakozva tanulás, a közösségi élmények összetartó erejének megtapasztalása, a központi kiküldöttek látogatásai és tapasztalataik gyakorlatban történő átadása, kezdetben különösen a helyi nehézségek leküzdéséhez nyújtott hivatali úton vagy a sajtó nyilvánossága révén. Az önmaga, a család, a társadalom kisebb-nagyobb közösségeknél tartozó felelőssége, a feladatok megoldására történő tudatos, felelősségre való szoktatás, nevelés és még számos más eszköz, módszer adta a kollégistáknak azt a tudatot, hogy lehet, kell tennünk önmagunkért, társainkért, a népünkért, hazánkért.

A NÉPI KOLLÉGIUMOK A STATISZTIKÁK TÜKRÉBEN

A NÉKOSZ fennállásának rövid és mozgalmas időszaka nem tette lehetővé – bár akkor is készültek statisztikák a központi apparátus számára –, hogy a népi kollégiumokról tudományos igényű és teljességre törekvő, országosan egységes rendszerű, a Központi Statisztika

tikai Hivatal által gyűjtött adatszolgáltatás készüljön. Abból az időből leginkább csak becslések vagy nem teljes körű, illetve nem részletező adatok állnak rendelkezésünkre. Ezt a hiányt igyekeztek pótolni 1970-1971-ben önkéntes egyedi bevalláson alapuló kérdőíves adatgyűjtéssel. Ennek tudományos feldolgozását és a korabeli adatokkal való összevetését készítette el a Központi Statisztikai Hivatal és tette közzé 1977-ben A népi kollégisták útja 1939-1971 című kötetében a Társadalomstatistikai Közleményekben bevezető tanulmányok kíséretében.

A NÉKOSZ-hoz mintegy 200 kollégium, kollégiumi intézmény tartozott. A pontos számot az átszervezések, költözködések miatt ma már aligha lehet megállapítani. Az intézményeknek háromnegyede tekinthető középiskolainak, figyelembe véve, hogy az általános iskolák felső tagozatai korábban polgári iskolákként, a nyolcosztályos gimnáziumok első négy osztályaiként működtek.

A kollégisták létszámát az 1948-as iskolaév végén 9 562 főben jelöli meg a fenti, 1977-es kiadvány. Az indokoltak tartott korrekciókkal a kiadvány a népi kollégisták számát 12 000 főben jelöli meg. Tudnunk kell, hogy az 1948/49-es tanévben a kollégiumok és a kollégisták száma jelentősen nőtt, például Veszprémben a népi kollégisták száma – amikor az épületgondok hosszú vajúadás után megoldódtak –, több mint kétszeresére emelkedett. Kardos László 15 000 népi kollégistáról ír a Fényes szelek nemzedéke című kötetben. Az egykori népi kollégisták között a népi kollégiumokban hosszabb-rövidebb ideig megfordultak számáról széles körben a 16 000-es létszám terjedt el. A közbeszédben is leginkább a tízezer fölötti kollégistaszám szerepel.

A 10-16 ezres létszám önmagában nem indokolja, hogy a népi kollégiumokkal az elmúlt háromnegyed évszázadban szinte könyvtárnyi terjedelmű könyv, tanulmány és más publikáció foglalkozott vele, számos országos és szinte számba vehetetlen kisebb-nagyobb helyi, térségi összejövetelt rendeztek ennek a témának. A népi kollégiumok ügye többször is a politikai érdeklődés előterébe került.

ELSŐSORBAN A TÁVOLABBI, KISEBB TELEPÜLÉSEKET SZOLGÁLTÁK

A kollégiumok alapvető funkciójából, abból, hogy lakóhelyül, élettérül szolgáltak a nem az iskolák székhelyén lakó tanulók számára, következik, hogy döntően az iskolai központtól távol élő, falusi, pusztai-tanyai tanulóknak nyújtottak otthont, tanulási feltételeket, vagy ennek lényeges javítását.

A 200 kollégiumi intézménynek 30%-a volt a fővárosban, 70%-a – néhány falusi-tanyasi elhelyezésű intézményt kivéve –, vidéki városokban helyezkedett el. A fővárosi intézményekben is zömmel az ország különböző térségei városaiban, falvaiban lakók nyertek otthonra. A nem fővárosi intézményekben csak kivételesen fordult elő fővárosi lakosú diák. Vagyis, a népi kollégiumok elsősorban a kisebb településekben lakók számára nyújtottak tanulási, felemelkedési lehetőséget.

Volt a kollégiumokban lakóknak egy kis csoportja – a számukat legfeljebb csak becsülni lehet, amely talán néhány száz főre tehető –, akik a szomszédos országokból, a korábban Magyarországhoz tartozó területekről jöttek, szöktek, sokszor igen nehéz, kalandos körülmények között. A szomszédos országokból származó tanulók számára a népi kollégiumok különösen fontosak voltak, mert itt térítésmentesen vagy alacsony ellenszolgáltatással ju-

tottak ellátáshoz. Esetükben az életkortól, a tanulmányi eredményektől és más szempontoktól is sokkal inkább eltekintettek a felvételnél, mint a hazai diákok esetében.

A kollégisták iskoláik befejezése után jórészt a fővárosban vagy az iskolájuk székhelye szerinti városokban vállaltak munkát. Az ország nagyvárosaiban, a fővárosban lehetett képzettségüknek megfelelő munkahelyeket találni, ez természetesen elsősorban az egyetemet végzett kollégistákra vonatkozik. Ennek ellenére a falvakba, távolabbi térségekbe is jutottak végzett kollégisták. Az országban szinte mindenütt találkozhattunk egykori népi kollégistákkal.

Sok évtizedes távlatból is megállapítható, hogy a népi kollégiumoknak eredeti céljuknak megfelelően igen nagy szerepük volt főként a falvakban, eldugottabb térségekben lakó munkás-paraszt fiatalok számára az értelmiségivé válásban, a társadalmi mobilitásban, az új népi értelmiségi réteg tömeges megjelenésében.

A KOLLÉGIUMOK ELNEVEZÉSE

A népi kollégiumokat jellemzően személyekről, kiemelkedő politikusokról, írókról, költőkről, történelmi személyiségekről, esetenként irodalmi művekben megjelent nevekről, fogalmakról nevezték el. A kollégiumok elnevezései között még véletlenül sem fordul elő Habsburg-uralkodó vagy más kiemelt nagyság. Magyar királyi név is csak Mátyás királyként fordult elő. Katolikus egyházi személy neve, Pázmány Péteré is inkább a kivételt erősítő szabály tükröződése.

Az egyetemi-főiskolai kollégiumok leginkább a szakosításnak megfelelő tudósok neveit választották névadónak: az orvoskollégiumok ismert tudós orvosokat, a jogászokollégiumok a jogtudósokat választották névadónak. Az ország egyes városaiban, községeiben lévő kollégiumok arra törekedtek, hogy a névadó valamilyen formában (születés, élettevékenysége) kötődjék a településhez, térséghez. Például Batsányi János nevét a veszprémi kollégium vette fel, ahol tanulmányait végezte, és a zalaegerszegi, amely megyében, Tapolcán³ született. Az elnevezései között az 1848-as szabadságharchoz kötődő személyiségek, paraszt- és munkásmozgalmak vezetői, különösen Dózsa György neve gyakori.

Általánosan megállapítható, hogy a kollégiumok nevei tükrözik a népi kollégiumok szellemiségét, az osztályharcos öntudatot, a népi kultúra tiszteletét, a kiemelkedő tudósok, történészek, írók, költők, a nemzeti szabadságért küzdők teljesítményét, a népi hősök tiszteletét.

Érdekes, de talán nem véletlen, hogy az összes kollégium közül csak egynek a névadója nem magyar, a Gorkij nevét viselő, az 1948/49-es tanévben alakult nyelvész kollégiumé. Véletlennek is tekinthető, de mégis érdekes, hogy az összes egyetemi-főiskolai kollégiumot férfiakról nevezték el. Az általános és középiskolai kollégiumok esetében a női kollégiumok aránya eléri a 30%-ot.

A kollégiumok igyekeztek ápolni saját névadójuk örökségét, szellemét. Például a József Attila Népi Kollégium tagsága kezdeményezte a József Attila-szobor felállítását Budapesten, a zalaegerszegi Batsányi János Kollégium kiadta Batsányi János verseinek válogatott kötetét. (A népi kollégiumok felszámolása után az elmúlt évtizedekben a népi kollégisták gyakran megkoszorúzták egykori kollégiumuk névadójának emlékhelyét, és összegyűjtéseiken emlékeztek rájuk.)

A népi kollégiumok névválasztása, névadójuk szellemiségének, életművének ápolása is tükrözi az egykori kollégiumok általánosnak mondható népi-plebejus, demokratikus, forradalmi ihletésű szellemiségét, és talán nem tévedek, ha azt mondom, politikai hitvallásukat, álláspontjukat is.

Amikor a népi kollégiumok hálózatának gyors kiépüléséről, a kollégisták számának rohamos emelkedéséről szólnak, nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az eredmények nem maguktól, erőfeszítések nélkül jöttek létre. Éppen ellenkezőleg, sokszor igen nagy küzdelmekkel, erős ellenállást legyőzve lehetett eredményeket elérni. Ugyan a népi kollégiumok létesítésénél nyílt szembehelyezkedéssel – figyelembe véve a belügyminiszteri leiratot, az országos vezetők nyilvános népi kollégiumok melletti kiállítását –, ritkán lehetett találkozni. A hivatali bürokrácia, a „lázás együttműködés” imitálása közben a szükséges, esetleg megígért támogatások azonban gyakran késtek vagy elmaradtak. Egyes városok között igen nagy különbségek voltak a kollégiumok létrehozásában, támogatásában. Például Pápán a népi kollégium gondolatának felmerülése után rövid idővel megtalálták a kollégium létrehozásához szükséges épületet, biztosították a feltételeket működése megkezdéséhez. Ugyanakkor a megyeszékhelyen helyiség hiányában csak több hónapos huzavona után tudta megnyitni kapuit a kollégium. Olyannyira késett az épületkijelölés, hogy a már megérkezett népi kollégistákat ideiglenesen a református kollégiumban kellett elhelyezni.

A legtöbb helyen rokonszenvvel kísérték figyelemmel a kollégisták életét, másutt gyakran inkább a hibákat lesték, és azokat felnagyítva, kiszínezve traktálták. A népi kollégiumok nem valamiféle steril, közömbös környezetben jöttek létre és működtek, hanem az adott környezet társadalmi-politikai környezetébe ágyazottan, különféle hatásoknak kitéve végezték tevékenységüket. Természetesen a politikai pártok ez idő tájt is, mint mindig, az ifjúságot, a népi kollégistákat igyekeztek befolyásuk alá vonni, saját politikai céljaikra is felhasználni. Tapasztalataim szerint ezt a mi esetünkben a Nemzeti Parasztpárt és a Magyar Kommunista Párt is kulturáltan, a kollégisták akaratával egyezően, és nem erőszakoltan, külső nyomással, kényszerítve kísérte meg. Például falunap, választási gyűlés, országos vezető látogatása alkalmából a kollégisták részvételére, esetleg szereplésére mindig csak önkéntes alapon került sor.

Az 1948-as év őszén Veszprémben a középiskolás kollégistákat a megyei pártbizottság beszélgetésre hívta a pártbizottság épületébe. Ott sok mindenről, főként a kollégiumi életéről esett szó. Valamiképpen kiderült, hogy az egyik ifjú kollégista különösen jó népi táncos. A vendéglátók kérték a fiút, hogy mutassa be tudását. A kollégisták számára is meglepő módon, mereven elzárkózott a táncolástól. Csak nehezen derült ki, hogy a fiúnak levált a talp a cipőjéről, és semmiképpen sem akar rossz cipőben mutatkozni a nyílt színen. Végül is bemutatta a valóban kiemelkedően szép népitánc-tudását, de közben a vendéglátók maguk között összekalapoztak a fiú részére egy új cipőre való összeget. Természetes, hogy ez a kollégiumi tagság jelenlévő tagjai számára évtizedek múltán is említésre érdemes emlék maradt.

A KOLLÉGISTÁK JOBB HELYZETBE KERÜLTEK

A népi kollégiumokba bekerült fiatalok jelentős része hátrányos környezetből került olyan közegbe, ahol gyakran szegényes, de mégis a korábnál kulturáltabb körülmények nagy előrelépést jelentettek számukra. Sok olyan falusi fiú és leány került be a városi kollégiumokba, akiknek az otthonában még nem volt villany, ahol a családi könyvtár, a csapvíz, az angol WC ismeretlen volt. Számukra különösen fontos háttérrel jelentett a népi kollégium nemcsak anyagi ellátási szempontból, hanem a városi diákéletbe való beilleszkedést illetően is.

Természetesen a kollégisták számára is az iskolai feladatok megfelelő szintű ellátása

jelentette a legfontosabb feladatot. Azonban a falusi iskolákból a városi iskolákba kerülve a tanulási követelmények teljesítése nem mindig ment zökkenő nélkül. A kollégiumok mindig elsőrendű feladatuknak tekintették, hogy a nehézségekkel küzdőknek megadják a szükséges segítséget. Ez történhetett a jobb tanulók, de gyakran a nevelőtanárok vagy külső tanárok bevonása segítségével. A kollégiumok külsős tanárok segítségét leginkább a nyelvtanulási nehézségek leküzdésére vették igénybe. A népi kollégiumokban a diáktársi vagy a felnőtt pedagógusi segítség minden esetben térítésmentesen történt. Nincs tudomásom arról, hogy bármelyik népi kollégiumban korrepetálásért, különóraért a kollégistáknak térítést kellett volna fizetni.

A KOLLÉGIUMOK A DEMOKRATIKUS VITÁK SZÍNTEREI

Hangot kell adni annak a korabeli tapasztalatomnak és az egykori kollégistákkal folytatott beszélgetések alapján összegyűjtött ismereteimnek, hogy noha bizonyos értékek elismerése: a munkásság, a parasztság gyermekeinek fokozott iskoláztatása szükségességének támogatása, a munkások, parasztok osztályérdekeinek védelme, a hatalomban való fokozott részvételi igénye, a háború előtt uralkodó politikai rendszer elítélése evidenciának számított a kollégiumokban – a szabad véleménynyilvánításra nemcsak lehetőség, hanem annak igénylése, a vitaszellem támogatása, az eltérő nézetek ütköztetése általánosan érvényesülő szellemi légkör volt az uralkodó. Az osztályérdekek elismerését, védelmét senki nem tartotta ellentétesnek, összeegyeztethetetlennek a nemzeti érdekekkel. Ez leginkább az 1848-49-es forradalom és szabadságharc centenáriuma megünneplésének a központba állításában érthető tetten.

AZ ERKÖLCSI NEVELÉSRRŐL

Tapasztalataim szerint az általános és középiskolás népi kollégiumokban természetesen nem folyt vallásoktatás, vallásos nevelés, de a szabad vallásgyakorlásnak, a templomba járásnak, egyházi szertartásokon való részvételnek nem volt akadálya. A kollégisták között az istenhitről, a különböző vallások hittételeiről folytak viták, de a vallások nézetrendszerét az eltérő ideákat képviselők tiszteletben tartották. A népi kollégiumokban a vallásellenes hangulat, a vallásgyakorlás visszaszorításául a kollégiumokat igaztalanul ért vádak után jelentkeztek, nem felső utasításra, hanem megalapozatlan és általánosító vádak hatására.

Ehhez a témához kapcsolódóan felvethető, hogy a népi kollégiumokban volt-e erkölcsi nevelés, illetve annak mi volt a tartalma, formája? Természetesen az erkölcsi nevelésnek – nem vallási alapon – igen nagy jelentősége, terepe, szerepe volt. Ez alapjában nem erkölcsi oktatásban, nem „prédikációkban” jelent meg. Az erkölcsre nevelést a kollégiumi élet megszervezésével, a napi gyakorlatban, a nevelő példáján, a kollégisták egymás életének megítélésén, a kritika-önkritika napi alkalmazásával, a kötelesség teljesítésének számonkérésével, és sok más módon érvényesült. A kollégisták egymással szembeni szigorúságát, a túlzott követelményeket a tapasztaltabb kollégiumi vezetőknek, igazgatóknak, nevelőtanároknak kellett visszafogni, megfelelő mederbe terelni.

A középiskolás kollégiumokban különösen fontos feladatot jelentett az esetleg felmerülő szabadabb viselkedés. Főként az idősebb fiúknál a dohányzás, az italfogyasztás, a kimaradás elleni fellépés. A leánykollégiumokban nagyon vigyázni kellett arra, nehogy bármilyen látszat is rontsa a kollégium hitelét, tápot adjon pletykákra, rosszindulatú vádak terjesztésére.

Nálunk Veszprémben a lánykollégium fiatal igazgatónőjét éppen amiatt bírálták egyesek, hogy leányait túlzottan rövid pórázon tartja és a legkisebb kilengéseket is szigorúan, akár a legsúlyosabb büntetéssel, a kollégiumból való kizárással sújtja.

A NÉPI KULTÚRA ÁPOLÁSA, TERJESZTÉSE

A közép- és általános iskolás kollégiumoknak országszerte jelentős szerepük volt a népi kultúra, a hagyományok újjáélesztésében. Közismert, hogy hazánkban az 1930-as évek végén – néhány őrző sziget kivételével –, az élő népi kultúra már lényegében megszűnőben volt. Bartók, Kodály, Molnár István és mások a népi kultúrát mentő-megőrző szerepét a városi ifjúság körében korábban a regösmozgalom keretében próbálták népszerűsíteni. A háború utáni években erre a feladatra a népi kollégiumok vállalkoztak. A népdaléneklés, a népi táncok, a népi játékok megtanulása és bemutatása kiemelkedően szerves része volt a kollégiumi életnek, de a falujáró kulturális programoknak is. Az iskolákban alakított, népi kultúrával foglalkozó csoportjainak is igen gyakran a népi kollégisták alkották a magját. A nem kollégista diákokat gyakran éppen a népi kultúra, a népdalok éneklése, a népi táncok tanulása, a kollégiumi estéken történő bemutatása, közös éneklés-táncolás vonzotta a kollégiumokhoz, és váltak mintegy kültagú népi kollégistákká.

A kollégiumokban az olvasás a kötelező iskolai feladatokon túlmenően elvárt, szorgalmazott tevékenységet jelentett. A kollégiumokban szinte az első napoktól kezdve szorgalmazták a könyvtár létrehozását, ahol a hazai és külföldi klasszikusok művei mellett elsősorban a népi írók: Illyés Gyula, Veres Péter, Darvas József, Szabó Pál, Móricz Zsigmond, Erdei Ferenc és mások könyvei sorakoztak. Illyés Gyula könyvét, A puszták népét szinte bibliaként olvastuk.

A KOLLÉGIUMI VEZETŐK ÖNZETLENÜL DOLGOZTAK

A népi kollégiumi hálózat gyors létrehozásában, a kollégiumok számának folyamatos bővülésében, az ott lakó kollégisták számának növekedésében, az életkörülményeik folyamatos javulásában kiemelkedő, talán a legfontosabb szerepe azoknak a pedagógusoknak, közreműködő segítőknek volt, akik idejüket, erejüket nem kímélve, igen gyakran fizetés nélkül, vagy jelképes juttatás mellett létrehozták a kollégiumokat, és működésüket gyakran hihetetlen nehézségek között is fenntartották, a kollégisták számára biztosították az iskolába járás feltételeit: a lakást, az ételmezést, a tanulás segítségét, gyakran a ruha- és pénzsegélyt is.

A kollégiumi nevelők, különösen az általános és középiskolák igazgatói, a nevelőtanárok, a gondnokok szinte minden esetben mellékállásban végezték időkeretet nem ismerő, embert próbáló, ugyanakkor gyerekszerető feladatukat. Különösen az első időben a kollégiumok működéséhez szükséges épületek megszerzéséért, az elemi létfeltételek megteremtéséért esetenként méltánytalan körülmények között kilincseltek azért, hogy áldásos tevékenységüket megkezdhessék, végezhessék. Látnunk kell, hogy miközben egyik oldalról sok biztatást, támogatást kaptak, ugyanakkor a bürokrácia, a szegénység mellett élelmiszer- és pénzhiány miatt napi filléres gondjaik voltak. A gondnokok feje gyakran főtt azon, hogy a következő napokban hogyan tudják megoldani az éhes, jó étvágyú ifjúság alapvető ellátását. Azonban sem a vezetők, sem a kollégisták lelkesedését, a tanítás-tanulás iránti igényét nem törte meg az esetenkénti egyhangú étrend, a húsnélküliség, a tejporból készült „tejeskávé”, a krumplis és babos ételek gyakorisága.

A közép- és általános iskolás népi kollégiumok körül az országos vezetők ritkábban serénykedtek mint a fővárosi egyetemi kollégiumok tájékán, azonban ők sem nélkülözték a külső támogatókat. A városok vezetői, a polgármesterek, a pártok vezetői, a városok tekintélyes értelmiségei a vidéki kis kollégiumi közösségeket is támogatták, részt vettek a kollégiumi rendezvényeken, önzetlenül segítették a kollégiumokban folyó nyelvtanulást, és térítésmentesen vállalták a nehezebben elsajátítható tantárgyak korrepetálását. A veszprémi népi kollégiumot elsősorban Kassa István, a megye országgyűlési képviselője patronálta.

A kis vidéki kollégiumok is rendszeresen részt vettek a városi kultúr- és sportversenyeken, a kollégium színeiben igyekeztek saját képességeiket túlszárnyalva szerepelni, megfelelni a kollégistáktól elvárt követelményeknek. A közép- és általános iskolákban tanuló kollégisták is rendszeresen részt vettek a falujárásokon, önállóan vagy a falusi fiatalokkal együtt adtak közös műsort, szórakoztatták a falusi embereket, amelyért szíves vendéglátásban részesültek.

A kollégisták a falvak, városok utcáin zárt rendben, hangos énekszóval történő felvonulása igen sok érdeklődőt, kíváncsi nézelődőt vonzott, és általában rokonszenv kísérte őket, akárcsak a szerepléseket. A népi kollégiumokban szigorú rend, fegyelem uralkodott. A szabadidő, a városba történő kimenő szabályozott és szűk keretek között mozgott. A kollégiumokon belül a kollégistáknak soha nem volt idejük unatkozni. Az iskolai feladatok mellett a kollégiumi kötelező olvasmányok, az ének, a népi tánc, a röplabdázás, és általában a sport minden szabadidőt kitöltött. Ebben a szorgos-nyüzsgős forgatagban a kollégisták jól érezték magukat, olyannyira, hogy a nem kollégista barátok, iskolatársak is szívesen jöttek a kollégiumba tanulni, szórakozni, sportolni.

A népi kollégiumok sikerének egyike az volt, hogy ott mindenki mindenkit ismert. Az új kollégistákat is néhány nap, hét után már az igazgató és a szakácsnő is keresztnevéen szólította. Ezekben a kis – 50-60 főt ritkán meghaladó – kollégiumokban nagyon családias, baráti légkör alakulhatott ki, ahol néhány hónap után – különösen az egy szobában lakók –, a szövetkezetek tagjai nemcsak egymást, de a kis közösség diákjai családját, faluját is ismerték. Ezért aztán nem lehetett egymás előtt semmit eltitkolni vagy mellébeszélni.

A népi kollégiumok időszakában az iskolában még a hét minden hétköznapján tanítottak. A kollégiumi szabadidős élet leginkább szombat délutánra és vasárnapra koncentrálódott, főként a falujárások, a kollégiumi estek és a nagyobb rendezvények révén. Családunkhoz leginkább csak a téli és a tavaszi szünetekben lehetett hazautazni. Ez alól elvileg csak a nagyobb családi ünnepek, események jelentették a kivételt. A kollégiumi életnek egyik „parancsolata” volt az is, hogy a hazai – falusi, üzemi – ifjúsági szervezetek munkáját lehetőség szerint segítsék a kollégisták. Ez természetesen elsősorban a felsőbb évfolyamok kollégistáit érintette. Ez egy-egy külön hazautazási lehetőségre is alkalmat adott. A kollégistáknak legátusi feladataik is voltak, lehetnek, azaz, az otthoniak számára bizonyos, a városban, a kollégium székhelyén elintézhető ügyek megoldását kellett elvégezni. Ezzel időnként egy-egy pótkimenőhöz, néhány órás szabadidőhöz lehetett jutni. Persze ezekről a szövetkezetben – amelyek a kollégiumok legkisebb szervezeti egységei voltak –, be kellett számolni.

Manapság gyakran hallani a kollégiumokkal – különösen az általános iskolás korúakéval – kapcsolatban olyan kifogást, vélekedést, hogy a gyerekeket nem szabad elszakítani a szülőktől. Megítélésem szerint a kollégiumokban lakó gyerek és szülei között nagyon szoros

érzelmi kapcsolat alakult ki a gyakori levélváltással, kis csomagok küldésével, a szülők időközönkénti látogatásával. A távolság nemcsak elszakító, de összekötő kapocs is lehet.

A kollégiumok oktató, nevelő szerepüket különösen hétvégén tudták intenzíven végezni. Ilyenkor van lehetőség énektanulásra, színjátszásra, sportra, országtúrára, speciális kulturális, művészeti feladatok elvégzésére. A mai kollégiumok legnagyobb hiányosságának az tartom, hogy általában négy-öt naposak csupán. A tanulók minden hétvégén már péntek délután hazautaznak, és vasárnap este vagy hétfőn reggel érkeznek vissza. Ilyen feltételek mellett az igazi kollégiumi közösségi élet megteremtésére, a hátrányos indulási helyzet ledolgozására, a kedvezőtlen családi háttér negatív hatásainak ellensúlyozására a kollégiumok a legjobb szándékok ellenére is csak keveset tudtak tenni.

A TEHETSÉG FELKUTATÁSA

A népi kollégiumok sokat, talán minden korabeli intézménynél többet tettek a tehetségek felkutatásában, a hátrányos helyzetűek felemelésében, különösen, ha figyelembe vesszük a működésük rövid időszakát. Visszatekintve a kollégiumi évekre, figyelemmel az azóta szerzett tapasztalatokra, a népi kollégiumi rendszerrel kapcsolatban mégis egyetlen, általam lényegesnek tartott hiányosságra kívánok rámutatni. A felvételeknél teljes joggal hangsúlyozták, hogy a kollégium a tehetséges munkás és paraszt származású fiataloknak kíván otthonul szolgálni, tanulásukat segíteni. Ez így teljesen rendben is van.

A tehetség megállapításának, mérésének különösen az általános és középiskolákba való bekerülésnél zömmel a korábbi iskolai érdemjegyeket vették figyelembe. Középiskolai kollégiumokba csak a legalább „jó” rendű tanulók kerülhettek. A falusi iskolákból kikerülő fiatalok, különösen az első egy-két évben, nehezen tudták az ilyen szintű eredményt produkálni. A falusi iskolákból kikerültek számára – a kivételes tehetségektől eltekintve –, már a talponmaradás is nagy eredményt jelentett. Még az 1940-es évek második felében a jobb városi középiskolákban, különösen szakiskolákban, osztályonként egy-két jeles, 2-5 jó rendű tanuló kapott ilyen szintű elismerést. Az osztályismétlések és a pótvizsgák nem számítottak ritkaságnak. A meghirdetett feltételek sok tanulót elriasztottak a népi kollégiumokba való jelentkezéstől. Ugyanakkor éppen a kollégiumi igazgatók, a valós helyzetet jól ismerő pedagógusok gyakran eltekintettek a magasnak tartott követelményektől. A mi kollégiumunkban az is előfordult, hogy alapjában tehetségesnek tartott kollégistát a kedvezőtlen családi háttér miatti rossz matematikajegye miatt a kollégiumból ugyan eltanácsolták, de az igazgató eljárta az érdekében, hogy elhelyezést kapjon az állami kollégiumban. Iskolámban is tanult egy olyan bejáró fiú, aki részben saját, részben családi ok miatt gyengén szerepelt az iskolában, és az érettségit is csak az osztályfőnöke külön segítségével abszolválta. Egyetemi éveit emelkedő sikerrel végezte, és országosan elismert atomtudóssá vált. Mind ezt azért tartottam fontosnak megemlíteni, mert a tehetség kiválasztása sokkal összetettebb, nehezebb feladat, mintsem hogy csupán a már elért iskolai érdemjegy alapján lehessen dönteni egy-egy fiatal sorsáról. Ezt a problémát a népi kollégiumoknak sem sikerült teljesen megoldani, de attól tartok, hogy ez még napjainkban is megoldásra váró feladat.

A KOLLÉGIUMOK MEGJELENÍTÉSE A MŰVÉSZETBEN

Az egykori népi kollégisták közül néhányan már kollégista korukban és később is gyakran foglalkoztak a népi kollégiumok életével, a kollégisták tevékenységével. Erről számos

irodalmi alkotás, vers, elbeszélés, regény és más mű tanúskodik. Természetesen akkor és azóta is más művészek, alkotók, kutatók is foglalkoztak ennek az intézménynek a páratlanul sikeres indulásával, sokszor különösképp tartott belső rendjével, és a nem éppen sikeresen befejezett életével. A legnagyobb költőink, Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc, Somogyi Gyula és még sokan mások szép írásokban örökítették meg a kollégisták életét és mutatták be a kollégiumokban végzett alkotótevékenységet. Prózái alkotásokban talán legtöbbször Szilvási Lajos mutatott meg a kollégiumok belső világából, az érvényesített etikai normákból.

A kollégiumokról készült alkotások azonban nem minden esetben nyerték el a kollégisták tetszését. Ezek közül egyről mindenképp szükséges külön szólni. A formálisan a kollégisták életét megörökítő alkotás⁴ a legkevésbé szólt a valódi népi kollégiumokról, hamis képet festett a népi kollégiumok tevékenységéről. Noha az egykori népi kollégisták szinte egyhangúan utasították vissza a róluk rajzolt képet, mégis jelentős a hatása a kollégiumok utóéletében.

A népi kollégiumok drasztikus és igazságtalan vádak alapján történő megszüntetése után ez az alkotás nemcsak megrázta a kollégisták jelentős részét, de sokukat fel is rázta. A mű bemutatása után a kollégisták részben polarizálódtak, egy részük hallani sem akart kollégista múltjáról, mások pedig a valódi kollégiumi világ értékeinek ébrentartására, megőrkítésére koncentráltak. Az 1970-es évektől kezdve, a népi kollégiumok jelentős részének a tagsága több-kevesebb rendszerességgel találkozót szervezett, az egyes kollégiumokról kisebb-nagyobb kiadványok készültek, elkezdődött a kollégiumi dokumentumok összegyűjtése és értékelése. Ezek azt mutatják, hogy egy alapjában elhibázott alkotásnak lehet pozitív szerepe is. Sajnos, az utókor szélesebb rétege leginkább ennek alapján ítéli majd meg és el a kollégiumi mozgalmat, amelyet más alkotások alapján aligha tudnak lényegesen ellensúlyozni. Számosan vélekedhetnek majd úgy, mint az egykori kollégista csemetéje, „*Ha ilyenek voltak a népi kollégiumok, ilyenek a kollégisták, akkor igencsak szükség volt a feloszlásukra*”.

A népi kollégiumok társadalmi, történeti jelentőségét jelzi, hogy egyes népi kollégiumok több-kevesebb rendszerességgel és különböző formákban tartanak találkozásokat, emlékeznek egykori közös múltjukra. A NÉKOSZ-szal, illetve az elődintézményről, a Bólyai és Győrffy kollégiumokról, s általában a népi kollégiumi mozgalomról, utóéletükről szinte megszámlálhatatlan publikáció: könnyű tanulmány, hírlapi közlemény jelent meg és lát napvilágot napjainkban is. Ennek ellenére a fiatalabb korosztályok jelentős része semmit vagy alig tud valami róla. Ilyen az élet, idővel felejtődnek, rostálódnak. De fontos, hogy a ma még élő, de az életből kifelé tartó népi kollégisták a még rejtőzködő dokumentumokat, emlékeket, élményeket összegyűjtsék, és a lehetőség szerinti hűséggel adják tovább az utókor számára. Ez annál is inkább fontos, mert ebben a témakörben is sok a „buta beszéd”, a szelektív emlékezés gyakran célzatossággal, a mai elvárásoknak megfelelően igazodik.

A NÉKOSZ KRONOLÓGIÁJA RÖVIDEN

A népi kollégiumok létrehozása elkészítésének idejét, az 1945/46-os tanévet, a nulladik évfolyamnak tekinthetjük. Ekkorra megértek a társadalmi-politikai szükségletek, feltételek az új, a nép sorából kikerülő, azok érdekeit szolgáló értelmiségi réteg gyorsított kialakításához, és spontán folyamatként elkezdődtek ezek szervezése. A Győrffy István kollégium felismerte a történelmi helyzetet, lehetőséget, és a népi kollégiumok létrehozását szorgalmazó mozgalom élére állt, kezdeményezte a Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom létrehozását, a NÉKOSZ megszervezését.

Az első év az 1946/47-es tanév

Az 1946/47-es tanév elején országszerte egymás után nyíltak meg az egyetemi-főiskolai, az általános és középiskolai kollégiumok, létrehozták a pártoktól, hatóságoktól független kollégiumokat irányító központi szervezeteket, a Népi Kollégiumok Országos Szövetségét, a NÉKOSZ-t, és kiépítették ennek központi apparátusát, megválasztották vezetőségét. Ez a tanév volt a NÉKOSZ-kollégiumok létrehozásának hőskora, a szervezet pedagógiai kialakulásának időszaka.

Az 1947/48-as tanév

Ezt a tanévet tekinthetjük a NÉKOSZ fennállása tetőpontjának. A tanév kiemelkedő oktatási programját, kísérletét jelentette a normarendszer bevezetése, és az 1948/49-es forradalom és szabadságharc centenáriumának megünneplésére a felkészülés és az ünnepség színvonalas lebonyolítása. A normarendszer alapján pedig az évváró kollégiumi vizsgák lebonyolítása, az ünnepélyes tanévzárás és nyári táborok megszervezése.

Az 1948/49-es tanév

A tanév az MDP⁵ igaztalan kritikájával kezdődött, amely a kollégiumi élet lassú, de fokozatos elhalványulásához vezetett. A NÉKOSZ-központot kiélezett viták és a NÉKOSZ-t megújító törekvések jellemezték. Végül is a tanév ünnepélyes zárása is elmaradt, és 1949. július 10-én a kollégiumépítő mozgalom elindításának harmadik évfordulóján a NÉKOSZ bejelentette „önfeloszlását”.

Utóvédharcok

Az 1949/50-es tanév elején az egyetemi és középiskolás diákokthozonokban próbálkoztak a NÉKOSZ-hagyományok fenntartásával. Az egyetemi diákszállókon is év elején még voltak kísérletek a kollégiumi élet egyes elemeinek átmentésére, de ezeket hamarosan és gyökeresen megszüntették.

Az 1950-es évek közepén kezdeményezések történtek a népi kollégiumi rendszer újjáépítésére, és 1956 őszén több országos visszhangot kiváltó kollégiumi rendezvényre került sor, de ezeket a próbálkozásokat a forradalom leverése végképp elsöpörte.

Jancsó Miklós Fényes szellők című filmje felrázta a kollégistákat. A film országos viták keresztútjába került, és az egykori népi kollégisták jelentős része történelemhamisításnak tartotta.

Az 1970-es évek elején a népi kollégisták körében kérdőíves felmérést végeztek az egykori, jórészt kollégiumi vezetők, amelyet a Központi Statisztikai Hivatal tudományos igényre fel dolgozott és kötetben kiadta. Komoly nekirugaszkodás kezdődött az egész országban a NÉKOSZ-dokumentumok, a népi kollégisták birtokában lévő dokumentumok, fényképek, emlékek összegyűjtésére. Ezt a hatalmas anyagot a Politikátörténeti Intézet levéltárában rendszerezték, és egy részét két vaskos kötetben 1974-ben az Akadémiai Könyvkiadó közzé tette. További két könyv is megjelent még az összegyűjtött anyagból, az egyik Pataki Ferenc⁶ feldolgozásában.

A NÉKOSZ megalakulásának 30. és 40. évfordulója alkalmából országos ünnepségekre került sor, amelyek során a NÉKOSZ rehabilitálása is megtörtént. Az 50. évfordulóra 1996-ban szerény keretek között került sor.

Az 1980-as évtizedtől kezdve az egyes kollégiumok évfordulós összejöveteleket tartanak több-kevesebb rendszerességgel. Sok kollégium falára ünnepélyes keretek között emléktábla elhelyezésére került sor, amelyet az ott lakó kollégisták időnként megkoszorúznak.

Több népi kollégium az utóbbi évtizedekben emlékkönyvben örökítette meg a kollégium életét, szép emlékezésekkel fejezték ki tiszteletüket egykori kollégiumok, kollégiumi nevelők iránt.

Az egykori népi kollégisták legfiatalabb tagjai is a hetvenes éveiket tapossák, de nagyobb része már odaátról figyelő éber, egykori sorstársaik és utódaik hogyan bánnak a szép és értékes hagyatékkal.

A népi kollégisták 10-15 ezres csapata beírta nevét a magyar történelembe, fizikai és szellemi alkotások, könyvtárak, az örökösök őrzik emléküket. A népi kollégiumok létrehozásakor, működésük idején, és azóta is számos elismerés, de nem kevés félre értelmezett beszéd is elhangzott róla vagy ellene. A népi kollégiumi eposz túlélte az első hatvan évet, és napjainkban is születnek értékes és hanyagolható írások is a népi kollégiumokról, a kollégistákról. A népi kollégiumi pedagógia beépült múltunkba, különösen a hazai neveléstörténetbe. Várhatóan és reményeink szerint a legjobb hagyományai, a népi kollégisták tudományos, művészi, szellemi ténykedésének eredménye Magyarországon, a magyar nemzet épülését szolgálja még nagyon hosszú ideig.

JEGYZETEK

¹ MNDSZ = Magyar Nők Demokratikus Szövetsége

² NÉKOSZ = Népi Kollégiumok Országos Szövetsége

³ Tapolca 1946-ban Zala vármegye tapolcai járásának székhelye volt.

⁴ Jancsó Miklós Fényes szelek (1968) című filmjéről van szó.

⁵ MDP = Magyar Dolgozók Pártja

⁶ Pataki Ferenc (1926) szociálpszichológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A népi kollégiumokkal kapcsolatos könyve: A Nékosz-legenda (2005).

TATAI ZOLTÁN (Bódé, 1928–Budapest, 2010) egyetemi docens, számos tanulmány, könyv szerzője. Gazdaságföldrajzzal foglalkozott. Születése és helytörténeti munkássága révén szorosan kötődött Veszprém megyéhez, s több munkájában foglalkozott szülőfaluja (ma Ajka része) és Ajka múltjával, Molnár Gábor (1908-1980) író, utazó életművével. Szerkesztette és kiadta a veszprémi Batsányi Népi Kollégium eseményeit feldolgozó Batsányista Hírlevél című periodikát (1998-2007, 17 lapszám). Ennek a kollégiumnak volt diákja.

Több mint húsz önálló kötete, hatszázat meghaladó cikke, tanulmánya jelent meg. Életrajza több lexikonban szerepel. Munkásságáról 2004-ben jelent meg összeállítás Tatai Zoltán címmel a Veszprém megyei pedagógiai bibliográfiák című sorozat 11. füzetében.

Az itt közölt tanulmánya egyike a kéziratban maradt írásainak.

Testvérvárosunk: Székelykeresztúr

Ajka és Székelykeresztúr, két magyar kisváros, vélhetően mindkettő Árpád-kori település. Köztük 800 km a távolság, de országhatár választja el őket egymástól. 1919-ig és 1940-1944 között mindkettő Magyarországhoz tartozott, ma Székelykeresztúr Románia része.

Ajka új, ún. „csinált” város, a régi falu helyén új, emeletes épületekkel, zömében betelepült lakossággal. Székelykeresztúr régi, patinás község-város történelmi várossaggal, ősi bennszülött székely-magyar népeiséggel.

Ám e különbség, a 800 km, az országhatár... nem akadályozta egymásra találásukat. Amikor a történelmi idő az egyiket azzal sújtotta, hogy segítségre szorul, a másikkal lehetsége volt, hogy segíthet, megfogták egymás kezét.

1989 decemberében a Ceausescu-diktatúra bukása a véres, de reményeket ébresztő forradalom idején, amikor Magyarország népe megmozdult, Ajka is elindul az erdélyiek segítségére. Egy segélyszállítmánnyal – egyúttal leendő testvértelepülést keresve – jutnak el a város küldöttei a kb. tízezer lakosú székely kisvárosba, Székelykeresztúrra.

Az egyenes gerincű, nyílt tekintetű, kissé naiv, nyakas székely emberek, akik tele bizakodással, reménységgel, de kételkedve várják a holnapot, sok mindenben hiányt szenvednek, az élelmiszernek, ruhának nagyon örülnek, de arra a kérdésre, hogy mire lenne legjobban szükségük, azt felelik: könyvre. Nagy meglepetésükre könyveket rejtő csomagok is vannak a teherautón. Meghatottan veszik kézbe a könyvajándékokat.

Őszinte örömmel fogadják a testvérvárosi kapcsolat felvételére vonatkozó javaslatot is. Ekkor a kapcsolat felvételéről hivatalos irat, jegyzőkönyv ugyan még nem készül, de ezután az Ajkáról Erdélybe indított segélyszállítmányok célállomása Székelykeresztúr lesz.¹

1990. január 16-án érkezik Ajkára a hivatalos hír, hogy vállalják a testvérvárosi szerepet. Az Ajkai Városi Tanács – sebtében összehívott – tagjai igennel szavaznak a kapcsolat felvételre, s pár nap múlva, január 19-én már indul is a Schwartz Béla tanácselnök vezette küldöttség Erdélybe, Székelykeresztúrra a személyes ismerkedés, a továbbiak megbeszélése... céljából. Ekkor azonban még csak szándéknyilatkozatot ír alá a két város első embere.

A székelykeresztúriak – Soó István polgármester, Ivácson Sándor az Ideiglenes Nemzeti Egységtanács, Fülöp Lajos a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) képviselőjében – márciusban viszonzozzák a látogatást.² E találkozón, Ajkán, már szerződést is kötnek.

„Székelykeresztúr városa Romániában, és Ajka városa Magyarországon, a két állam életében bekövetkezett jelentős politikai változások nyomán kialakult spontán kapcsolatból, megerősítendő, testvérvárosi szerződést köt.

Az együttműködés célja a hasonló területen dolgozók, gazdálkodó egységek, intézmények, az egyes állampolgárok és családok sok szálon érintkező szabad kapcsolatainak kiépítése és gazdagítása, egymás életének minél jobb megismerése, a közös kultúra, s a nép számára előnyös kapcsolatok ápolása.

A két város vezető testületei kötelezettséget vállalnak, hogy ezen kapcsolatok művelését lehetőségeik keretei között támogatják, szorgalmazzák és összehangolják, s a két állam kapcsolatait szabályozó alapelvek szellemében erősítik... ”³

Ajka város képviselőtestületében Böröcz Ferenc tanácselnök-helyettes, Székelykeresztúr város képviselőtestületében Soó István polgármester írja alá az okmányt.

A szerződés megkötése mellett „időzítik” a kulturális és sport kapcsolatok menetrendjét, megegyeznek a diákcsere lebonyolításában. Ezután már e megállapodás keretében szerepelnek Ajkán a keresztúri színjátszók, és vesz részt két szavalójuk április 6-8. között a Nagy László versmondó versenyen. Ajkáról – néhány nap múlva – az Ajka-Padragkút Néptáncegyüttes és a Német Nemzetiségi Énekkar utazik székelykeresztúri szereplésre. E küldöttség egy telefaxot is visz ajándékba a keresztúri polgármesteri hivatalnak.

A már neves ajkai néptáncosok Keresztúron is osztatlan sikert arattak, bizonyítva ezzel a „külföldi” előadással is, hogy megérték arra, hogy ez időtől már profikként jegyezzék őket – írja az Ajkai Szó. A sikeres előadás után – másnap – a székelykeresztúri Pipacsok Néptáncegyüttes táncház találkozóan látja vendégül az ajkai táncosokat és énekeseket, ahol egymástól eltanulva és egymást túllícitálva ropják a mezőségi, kalotaszegi... táncokat.

A diákcserek keretében április 9-12. között az Orbán Balázs Líceum 30 diákja és öt tanára látogat el Ajkára. A nyár elején – vizonzásképpen – 30 ajkai diák és öt pedagógus utazik Székelykeresztúrra.

Augusztus 13-20. között pedig Ajka a balatonszepezdi gyermektáborában lát vendégül 30 keresztúri tanulót és három kísérő tanárt. Ősszel a székelykeresztúri labdarúgó klub tagjai barátkozó látogatáson az ajkaiak vendégei.

Ugyancsak még ez év őszén rendezik meg a keresztúriak *Élet a székely házban* címmel nagysikerű kiállításukat Ajkán a művelődési központban, bemutatva milyen is volt a székely falu, a házak, a bútorok és a használati tárgyak, amelyek között élték a kemény, megpróbáltatásokkal teli életüket. *A székely falu szigorú, zárt egység volt. Törvényei az élet minden területét behálózták. E faluközösségekben a létet ősi modellek, hagyományok, évszázados értékrendek szabályozták, első helyen a közösségi érdekekkel, az egymás iránti felelősséggel.*⁴ – írta a kiállítást értékelve Lackovits Emőke muzeológus.

Később, az új rendben való csalódás, az alakuló kapcsolatok elszürkülését is magával hozza. Csak egy-két „megszállott” tartja életben a baráti szálakat. Szervező munkájuk eredményeként az ajkai iskolák (Bánki, Bródy, Kossuth, Vörösmarty) diákjai és tanárai járnak csereüdülésen Székelykeresztúron, ahonnan szintén diákok és tanárok utaznak Ajka balatonszepezdi gyermektáborába.

* * *

Kedvező változást a kapcsolatokban az 1992. évi romániai helyhatósági választások hoznak, amelyen szép sikert ér el az RMDSZ. Székelyföldön szinte kivétel nélkül az ő jelöltjeik nyerne. Így történik ez Székelykeresztúron is. A polgármesterjelölt, Benyovszky Lajos agrárszakember az 5559 érvényes szavazatból 5323-at elnyerve lesz a város polgármestere. A 18 képviselőjelöltből 17 RMDSZ támogatással indul, s 16-an be is jutnak a képviselő-testületbe.

Ajka gratulál az új polgármesternek és a képviselőknek, kifejezve azt a reményét, hogy az új székelykeresztúri városvezetőkkel sikerül a már meglévő testvérkapcsolatot felmelegíteni, élénkíteni, mielőtt az végleg kihunyna.⁵

A kedvező válasz után hamarosan indul is az ajkai látogatók sora Erdélybe.

1992. április 11-15. között a Magyar Demokrata Fórum ajkai delegációja és dr. Pusztai Erzsébet, Ajka országgyűlési képviselője látogat el Székelykeresztúrra. Találkoznak a polgármesteri hivatal, az RMDSZ, az Orbán Balázs Gimnázium, a Petőfi Sándor Általános Iskola, a helyi nevelőotthon vezetőivel és a római katolikus plébánossal. Megbeszélik a két város kapcsolatának újraélesztését, a kölcsönös gyermekküldöttest, az ifivezető képzést... és a keresztúri családok ajkai családokkal való kapcsolatának, barátkozásának segítését, egymás lakcímeinek a helyi sajtóban történő közlésével.⁶

1992. május 31-én az ajkai polgármesteri hivatal dr. Csertán János polgármester vezette küldöttsége utazik Székelykeresztúrra, hogy megerősítse az „újra meglelt testvérrel” való kapcsolatot. Ajka, lehetőségeit figyelembe vevő segítséget – baráti szót, könyveket, újságokat – ígér Keresztúrnak.⁷

Augusztus 15-25. között Máday Péter országgyűlési képviselő is tesz egy futó látogatást Erdélyben. Oda a Vörösmarty Mihály Általános Iskola, a Bródy Imre Gimnázium, a Bánki Donát Szakiskola diákjaival, tanáraival, haza Ajkára, a balatonszepezdi gyermektáborba induló 32 tanulóval és 11 nevelővel utazik.⁸

A keresztúri családoknál elszállásolt népes ajkai csapat, a három ajkai iskola diákjai, tanárai a várossal való ismerkedés után járnak a parajdi sóbányában, fürödnek a szovátai Medve-tóban, és a Szent Anna-tóban, ellátogatnak Csíkszeredára, Segesvárra, megnézik Tamási Áron, Orbán Balázs sírját, járnak Csíksomlyón, barátságot kötöttek székely gyerekekkel, családokkal, s viszontlátogatásra hívják meg vendéglátóikat.⁹

A felélénkült kapcsolat eredményeként Székelykeresztúrról – Benyovszky Lajos polgármester vezetésével – hivatalos küldöttség indul Ajkára az új testvérvárosi szerződés aláírására.

1992. október 5-én délután Ajkán, a Városházán ünnepi külsőségek között alá is írják a romániai Székelykeresztúr és a magyarországi Ajka közötti testvérvárosi szerződést.

Az ünnepségen a Himnusz elhangzása után dr. Csertán János, Ajka polgármestere köszönti a székelykeresztúri vendégeket és a helyi meghívottakat, majd Benyovszky Lajos, Székelykeresztúr polgármestere szól. Kiemeli a két város közötti együttműködés fontosságát, mind a gazdaság, mind a kultúra területén. Ezután látják el kézjegyükkel a szerződési okmányt a polgármesterek és Horváth Dániel, az ajkai Oktatási, Művelődési és Sport Bizottság elnöke.

Részlet a testvérvárosi szerződésből:

„A testvér-települési szerződési kapcsolat célja, hogy e szerződés szellemének megfelelően erősítse a településeink lakosai közötti sokoldalú barátságot, valamint bővítse a kölcsönhatások körét. Reméljük, hogy településeink lakosai, elsősorban a fiatalok, különféle szakterületeken teremtenek kapcsolatokat, s így megismerkedve egymással megtanulják tisztelni egymás kultúráját és életmódját.

A testvér-települési kapcsolat lényege a kölcsönösség, amely a kulturális kapcsolat különféle formáiban, ifjúsági csoportok cseréjében, valamint a közigazgatási rendszerekkel való ismerkedésben testesül meg. Mindkét fél törekszik rá, hogy elősegítse az illető területek ipara és vállalkozásai közötti együttműködési formák megtalálását.

Testvér-települési kapcsolatainkat a földrajzi távolság, és egyéb körülmények, lehetőségek figyelembe vételével ápoljuk, a megvalósítás módjáról évente külön, részletes programot állítunk össze, melyet érvénybe lépése előtt mindkét fél jóváhagy.”¹⁰

NÉZZÜK MEG, KIVEL IS KÖTÖTT ILYEN SZOROS BARÁTSÁGOT AJKA VÁROS,
TEKINTSÜNK BELE SZÉKELYKERESZTÚR MÚLTJÁBA
– LEGALÁBB VÁZLATOSAN

Székelykeresztúr az Erdélyi medence délkeleti, Hargita megye délnyugati részén, a Küküllő-menti dombvidék alsó övezetében, a Nagy-Küküllő völgyében fekszik. Tíz faluval (Csekefalva, Rugonfalva, Betfalva, Kisgalambfalva, Fiafalva, Alsóboldogfalva, Felek...) határos. Összterülete 4462 ha, tengerszintfeletti magassága 390-395 méter, magas dombok fogják közre. A Hosszúaszó 527, a Jézuskiáltó 535, a Görgénytető 611, a Várhegy 616, a Kospaszó 717, a Galat 720 méter magas. Ez a vidék Hargita megye legmelegebb területe, évi középhőmérséklete 8,9 Celsius fok. A csapadék évi átlaga 620 mm.

Folyóvizei a Nagy-Küküllő, a Gagy-patak, a Hosszúaszó-patak, a Völgy-patak. Szántó-földje kevés, földje sovány. A Küküllő-menti dombságon főleg legelők és kaszálók találhatók. A kenyér- és takarmánygabonából kevés terem.

A település földrajzi fekvése előnyös, a fő közlekedési utaktól félreesik, mégis jelentős útsomópont. Területén halad át az 1888-ban épített vasúti szárnyvonal és a 137. számú megyei út. Ezen adottságokat kedvezően kamatoztatva gazdaságilag megelőzi a környékbeli településeket, s így fokozatosan vezető szerepre tesz szert.

A mai egységesnek látszó város valójában három helységből, Keresztúr város, Keresztúrfalva, Timafalva különálló, de földrajzilag együvé tartozó településrészekből egyesült, először 1850 körül, majd véglegesen 1886-ban, s kapja a már furcsán hangzó Székelykeresztúr város-nagyközség nevet.¹¹

* * *

Székelykeresztúr vidéke kedvezett az ember korai megtelepedésének. A legkorábbi régészeti leletek a késő neolitikum időszakából származnak, de lehet településnyomokat kimutatni a bronzkorból is. A téglágető környékén gazdag mellékletű kelta hamvasztásos sírra bukkantak a régészek. A római korban kevesebben lakják, de a negyedik századi lelőhelyek nagyméretű falvokról árulkodnak. Az 5-6. századból nincsenek leletek, de a 7. században újra benépesedik a mai Székelykeresztúr jelentős része, a kor jellegzetes – földbe ásott, agyagtűzhelyes – lakóépületeivel, kunyhóival.

Székelykeresztúr benépesedésének pontos idejéről nem maradtak fenn adatok. Első oklevelés említése 1332-ből való, amikor a pápai tizedjegyzékben szerepel. A latin bejegyzés magyarul: *Jakab, a Szent Keresztől való pap fizetett 24 régi banálist*. Az összeg viszonylagos nagyságából – Székelyföldön ekkora összeget sehol sem fizettek –, arra lehet következtetni, hogy ebben az időben Keresztúr már jelentős település.

Nevének eredete (1333 *Sancta Cruce*, 1459 *Keresthwr*) arra utal, hogy a falu templomát a Szent Kereszt tiszteletére szentelték fel. Az Árpád-kor szokása szerint nemcsak a szenteket, hanem a megfeszített Jézus keresztfáját is uralták. (Kereszt úr)¹²

Kiváltságos levelet Mátyás király uralkodásának kezdetén, 1459-ben nyer *In Oppido Keresthwr* néven, és ezt a rangját meg is tartja közel 450 éven át. 1559-ben Izabella királyné szabadalomlevelet is ad Keresztúrnak, amelyben a mezőváros lakosait a kincstárnak fizetendő mindenféle járulékok, községi adók fizetése alól örök időkre mentesíti. (Kivétel a török Portának járó adó.)

E jogokban később János Zsigmond, Báthori István, I. Rákóczi György is megerősíti a települést. 1589-ben kiadott okiratában Báthori Zsigmond is szavatolja szabadságukat, mentességüket, és elrendeli, hogy várkapitányok, királybírók, albírák, közadók kivetői, behajtói, s e tisztségek jövedébeli viselői a fent nevezett Keresztúr polgárait kiváltságaikban megsérteni ne merészeljék.

Ezen adománylevél által biztosított előjogoknak köszönhető, hogy János Zsigmond, aki az 1562-es felkelés leverése után a székely társadalomban is bevezeti a jobbágyságot, Keresztúrt, mint kiváltságos helyet, nem adományozza oda senkinek.¹³

Vásártartási jogot – amely a helységek fő jövedelem forrása –, I. Rákóczi Györgytől kap az 1600-as években. Am hosszú évtizedekig csak két vásárt tarthat, őszt és tavaszt. A szombati hetivásár tartási jogot 1795-ben, a télit (februárban) és a nyárit (júliusban) csak 1844-ben nyeri el V. Ferdinánd királytól Szitás Keresztúr néven.

Keresztúrnak fontos szerep jut a székelység történetében mint központnak is. Keresztúrszékhez 1602-ben 38 község tartozik. Itt választják Bocskai Istvánt a székelyek ispánjává. 1876-ig Fiúszékként, ez időtől pedig mint Udvarhely vármegye egyik járása működik tovább egészen 1918-ig. Azután városi rangját, sőt egy időre a nevét is elveszít, s csak 1956-ban lesz újra város mint rajonközpont.

1661-ben, az Apafi Mihály segítségére siető török had elpusztítja, felégeti Székelykeresztúrt is. Lakói részt vesznek a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban, és az 1848-1849-es szabadságharcban is. 1849-ben egy igen jelentős mozzanat fűződik a városhoz. Július 30-án vonul be Keresztúrra Bem serege, vele a költő forradalmár, Petőfi Sándor őrnagy, aki innen indul másnap a sereggel a fehéregyházi csatába. Itt tölti utolsó estéjét, éjszakáját. Keresztúri ember látja őt utoljára.

Az első világháború Székelykeresztúrra is nagy csapást mér. 138 fiatal férfi veszti életét a háború különböző csatáterein. 1918 decemberében román katonaság szállja meg a várost. A román közigazgatás terrortal kezdődik, amelyre „halk” ellenállás a válasz. Pl. a református egyházközség a régen megszüntetett elemi iskoláját újra indítja, a római katolikus és az unitárius iskolákat egy tanerősről – saját erőből – két tanerőre fejlesztik. Megszervezik a felnőttek képzését, nevelését is a templomokban és más helyeken. Dalárdák alakulnak. Könyveket (Gálfalvi Sámuel, Orbán János, Péter Lajos munkái), újságokat jelentetnek meg. Felvirágzik a népdalkultúra.¹⁴

* * *

A legkorábbi népességi adatok 1567-ből származnak. Ekkor Keresztúr 15, Keresztúrfalva 30, Timafalva 8 porta után adózik. Az 1721-es összeíráskor Keresztúr mezőváros mindössze 19, Keresztúrfalva 57, Timafalva pedig 28 háztartással szerepel. Az első hivatalos népszámláláskor, 1786-ban, Szitáskeresztúron 208-an, Keresztúrfalván 971-en, Timafalván 288-an élnek.

1830-ban 338, 1278, 284 (összesen 1900) fő a település lakosságának a száma. 1854-ben, a már egyesített településen, Székelykeresztúron, 2300 főt írnak össze. 1880-ban 2775, 1904-ben 3408 fő a város-nagyközség lakosságának a száma. Ekkor már mérik a nyelv és a vallás szerinti megoszlást is. Anyanyelvük alapján magyar 97,38%, német 2,11%, román 0,50%.

Vallásuk szerint 55,52% református, 22,42% unitárius, 16,37% római katolikus, 2,49% izraelita, 1,97% evangélikus, 1,23% egyéb vallású.

A természetes szaporodás aránylag magas, 1930-ra a lélekszám már 5025 fő, 1960-ban pedig megközelíti a 6000 főt. Az 1992-es népszámláláskor a település lakosságának a száma 10 596 fő, amelyből 10 059 a magyar, 264 a cigány, 262 a román, 11 egyéb nemzetiségű.¹⁵

* * *

E terület lakossága évszázadokon át mezőgazdálkodásból él. Nagy múltú az állattenyésztése. A környéken tenyésztett szarvasmarhákat munkabírásuk és a járványos betegségekkel szembeni ellenálló képességük miatt a világ legjobb szarvasmarháinak tekintik. Híresek Keresztúr vásárai, vonzzák a vásárlókat, kereskedőket még a környező országokból is. (Ausztria, Németország, Olaszország, Lengyelország...) Virágzik a juhtenyésztés. Hízott birkákat még Bécsbe is hajtanak eladásra. A 19. századtól rendszeressé válnak a tenyészállat-kiállításai, amelyek messze földön ismertté teszik a város nevét.¹⁶

A mezőgazdasági településként nyilvántartott város-nagyközségben az állattenyésztés, a földművelés mellé fokozatosan fölzárkózik a háziiparból kifejlődő kézműipar. Legelőször a szítakészítés ér el kézműipari rangot, ezért is kapja a település a 18. században a Szítakeresztúr elnevezést. A szítán kívül Keresztúr kézművesei jó minőségű kovácsolt szerszámot, finom megmunkálású mázas és mázolatlan kerámiát, fegyvereket készítenek, de a bőr- és textilfeldolgozáshoz is jól értenek.¹⁷

A gyáripár csak az 1900-as években jelenik meg a településen. Az 1901-ben épült lengyár hosszú ideig egyedül képviseli az ipari termelést, mert a következő üzem, a vajgyár, csak az 1930-as évek második felében épül fel. Az 1950-es években a kisiparosok szövetkezetbe tömörítése a jellemző Székelykeresztúron is. Az 1970-es években épül fel a bútorgyár, a cipőgyár, az acélmű, a kenderfonoda, a takarmánygyár, a hajtatóház, a baromfi- és sertésfarm. Ezek zöme azután az 1989-es változásokkal a központi pénzforrások megszűnése után tönkremegy és bezárja kapuit. Ritka kivételnek számít az acélgár, amely félgőzzel dolgozva, de túléli a válságot.¹⁸

* * *

A 19. század derekáig Székelykeresztúr művelődési élete az egyházak, az egyházi iskolák kötelékében folyik. Később az 1867-ben alakult Kaszinó veszi át az irányító szerepet, s ad teret, helyet, keretet a sorra alakuló társulatoknak, köröknek, egyesületeknek. A század végén, a századelőn már színes, mozgalmas közösségi élet folyik Keresztúron.

Már a Kaszinó alakulása évében megkezdí működését az Olvasó és Társalkodó Kör, 1882-ben Jótékony Nőegyesület, 1896-ban Polgári Olvasókör és Polgári Zenekar, 1898-ban Műkedvelő Társulat és Polgári Társaskör, 1901-ben Székely Társaság és Ifjúsági Egyesület, 1902-ben Székely Gazdakör, 1907-ben Labdarúgó Szövetség, 1921-ben Atlétikai Club alakul.

A kórusmozgalom még a fentieknél is előbb, már a 18. század második felében szárnyra kap. Folyamatosan működő dalárda azonban csak a 20. század elején szerveződik. Később Férfi Dalkör, Iparos Dalárda, majd Vegyes kar is alakul.

A zenei élet másik jeles képviselője a Fúvószenekar, amelyet a 19. század végén hívnak életre. Az első világháború egy kissé szétzilálja ugyan a csoportot, de 1924-ben, majd 1933-ban teljesen megújulva, sok emlékezetes fellépésen szórakoztatja a település lakosságát. Sok vendégszereplést is vállalnak, bejárják a környék falvait. A második világháború után

egy időre a lelkesedés ismét megcsappan, de amikor az 1970-es évek végén új hangszereket kapnak, újjáalakulnak, és 1982-től Székelykeresztúr kulturális életének legfőbb szereplőivé lesznek. Azóta ők rendezik a megye fűvészenekarainak találkozóit is.¹⁹

* * *

Székelykeresztúr városképét a zárt településszerkezet jellemzi a központban lévő piactérrel. A történelmi városmag azonos a városközponttal. Utcahálózata az évszázadok alatt alig módosult, családi házas jellegét a mai napig megtartotta. A 19. század második felében a polgárosodási folyamattal jelentek meg a településen az emeletes, üzlethelyiséges lakóházak, főleg a piactéren.

Jelentős épületei a 12-13. században épült gótikus római katolikus templom, amelynek csúcsíves szentélye 1458-ban készül el. Tornyát 1779-1821 között építették. Ezen ősi templom 1551-ig, Fráter György haláláig katolikus hitűeket szolgál. Ezután a reformáció rohamos terjedése okán 1567-ben az új vallásúak birtokába került. Közösön – felváltva – használják a reformátusok és az unitáriusok. Később a reformátusok kiszorultak belőle, és ezért 1642-ben külön templom építésébe kezdenek. Közben az unitáriusok száma jelentősen megfogyatkozik, ezért Mária Terézia királynő a templomot visszaítéli a katolikusoknak. Emiatt – az 1781-1792 közötti időben – az unitáriusok Keresztúrfalva déli szélén felépítik saját – külön – templomukat. A reformátusok mai új temploma 1822-től 1834-ig épül.²⁰

Jelentős épületei még a város-nagyközségnek az 1821-1833 között épült 16 helyiséges unitárius gimnázium, az 1870-ben alapított Állami Tanítóképezde, az 1890-es években épült kórház, az 1913-ban elkészült Ipari Liceum.

Említésre érdemes a Gyárfás-kúria épülete (itt tölti utolsó éjszakáját Petőfi Sándor), az Ortodox (görög keleti) templom, amely 1938-ban épült. A Petőfi-kultusz tárgyi megnyilvánulása az 1973-ban Márkos András szobrászművész alkotta Petőfi-szobor, és az 1995-ben a Gyárfás-kúria mellett felállított Petőfi–Bem szoborpáros, Lengyel András dunakeszi szobrászművész munkája.²¹

* * *

Székelykeresztúr múltjának felvázolása után térjünk vissza a testvértelepülési szerződés megkötése utáni testvérvárosi kapcsolatokhoz – a teljesség igénye nélkül.

* * *

1993. augusztus 20-29-e között Ajka balatonszepezdi gyermektáborában, 30-31-én Ajkán, a városban a Bánki Donát Szakiskola Kollégiumában lát vendégül a város a testvérvárosi együttműködés keretében 47 keresztúri diákot és tanárt. A csoport zöme azon diákok és tanárok közül kerül ki, akik 1992 nyarán Székelykeresztúron az ajkaikat fogadták.²²

1994 júliusának első felében ajkai diákok és tanárok egy autóbusznyi csoportja, a hónap végén pedig a Pedagógus Nőikar és a dr. Csertán János polgármester vezette háromfős önkormányzati küldöttség látogat el a keresztúri Petőfi-megemlékezésekre, amelyek 30-án a városban a Petőfi-szobornál és a Petőfi-körtefánál, 31-én pedig a Segesvár melletti fehéregyházi csatatér volt helyszínén zajlanak. Ezen az ún. központi ünnepségen Markó Béla, az RMDSZ elnöke tart megemlékező beszédet.

Mindkét ünnepség kiemelkedő eseménye az ajkai Pedagógus Nőikar színvonalas műsora. Fellépnek a székelykeresztúri katolikus templomban, a körtefánál, ahol Petőfi megpihent és a segesvári csata helyszíne közelében felállított emlékoszlopnál.²³

Augusztusban az ajkai óvónők Kacagó Bábcsoportja turnézik Székelyföldön. Székelykeresztúron kívül szerepelnek Csíksomlyón, Etéden, SzentAbrahámon.

A szeptember 23-a, október 2-a között megrendezett Ajkai Napokon a város vendége Székelykeresztúr önkormányzati küldöttsége, és – a Pedagógus Nőikar vendégeként – a 15 tagú keresztúri Városi Kamarakórus, amely Baksa Endre zenetanár vezetésével fellép a Városi Művelődési Központban és a tósokberéndi katolikus templomban.

1995. május 12-étől egy héten át – a már az előző évben megkötött testvériskolai szerződésben leírtak szellemében – a székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnázium vendége az ajkai Bánki Donát Szakiskola egy busznyai tanulója. Elszállásolásukat, étkeztetésüket a vendéglátó családok vállalják. Az ajkai diákok „belekóstolnak” a keresztúri családi, iskolai légkörbe, tantárgyakba is, ugyanis két délelőtti részt vesznek a tanórákon, s csak délutánoként kirándulnak. Járnak a Petőfi-, a Tamási Áron-, az Orbán Balázs-emlékhelyeken, a Békás-szorosban, a Szent Anna-tónál... összemérik tudásukat kézilabda-meccsen, részt vesznek diszco-ban...²⁴

1996-ban a május 31-e, június 8-a között rendezett Ajkai Napokon a Bakony Néptáncfesztiválon vendégeskedik Ajkán a székelykeresztúri Pipacsok Néptánc-együttes. Az önkormányzat küldöttsége pedig részt vesz az ajkai Gazdaságfejlesztési Konferencián.

Július végén Marton József polgármester vezetésével öt ajkai önkormányzati képviselő utazik Székelykeresztúrra. Részt vesznek a városi képviselő-testület ülésén, majd a Petőfi-ünnepségeken, ahol Ajka polgármestere beszédet is mond. A nyár folyamán – az önkormányzat anyagi támogatásával – a Pedagógus Nőikar is újra ellátogat Székelyföldre.

Augusztus utolsó hetében 41 székelykeresztúri tanuló Ajka vendége a balatonszepezdi gyermektáborban. Októberben az újonnan választott Székelykeresztúri Tanács tagjai látogatnak el Ajkára tapasztalatszerzés céljából.

1997 októberében Ajka Város Önkormányzata 350 ezer forintot adományoz Székelykeresztúr Város Önkormányzatának számítógépre, lézernyomtatóra, hogy ezzel segítse a város lapjának, a *Kisvárosnak* a kiadását, s egyúttal megkönnyítse a Polgármesteri Hivatal munkáját is. A Székelykeresztúri Városi Kórházat 149 ezer forintot érő gyógyászati eszköz adományozásával segíti az ajkai Magyar Imre Kórház. Az adományokat Koncz Béla, a *Kisváros* felelős szerkesztője az *Ajka Szóban* megjelentetett nyílt levélben köszöni meg.

„...Nemes cselekedetük mögött lehetetlenség nem érezni egy olyan – szavakkal ki nem fejezhető – valóságot, amely egy nemes életeszemély és a közvetlen valóság sajátos jegyeinek hordozója... A testvérvárosi szeretetre emlékeztető számítógép évtizedek múlva is éppoly eleven erőként fog hatni, éppúgy fogunk figyelni rá, mint amikor átvettük. Tisztelettel köszönöm Ajka városnak az adományt és maradok abban, hogy nem ez az egyetlen lehetséges emlékeztetés Ajka városára...”²⁵

1998-ban az ajkai mozgáskorlátozottak énekkara látogat el Székelykeresztúrra, ahol több nagyszerű koncertet ad. A májusban megrendezett Ajkai Napokon Székelykeresztúrról a Pipacsok Néptánc-együttes vesz részt, majd augusztusban a keresztúri gyerekek üdülnek Balatonszepezden.

1999-ben is képviselteti magát – öt fővel – Ajka város a keresztúri Petőfi-ünnepségeken. A költő halálának 150. évfordulóján tartott rendezvények a július 30-i főtéri megemlékezéssel kezdődnek, ahol az ajkaiak is megkoszorúzzák a Petőfi-szobrot, majd a

Gyárfás-kúria udvarán még álló, de már nem élő „Petőfi-körtefa” előtti ünnepségen tisztelegnek. Másnap, július 31-én, az országos ünnepségen, Fehéregyházán, megkoszorúzzák Kiskunfélegyháza adományát, az újonnan felállított Petőfi-szobrot.²⁶

Október 29-én Ajka városá nyilvánításának 40. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen részt vesz Székelykeresztúr küldöttsége is. A küldöttség vezetőjét, Székelykeresztúr polgármesterét, Benyovszky Lajost, Ajka Város Önkormányzata a testvérvárosi kapcsolatok kialakításában és fejlesztésében végzett tevékenységéért a rangos Ajka Városért Díszoklevél kitüntetéssel jutalmazza.

2000 júliusában a székelykeresztúri Petőfi-ünnepségeken az ajkai küldöttség tagja a belvárosi Jézus Szíve Egyházközség plébánosa is. A friss kapcsolat, amelyet e pár nap alatt kiépít, rövid időn belül gyümölcsözővé válik. Már augusztus 14-én vendégül lát az ajkai római katolikus egyházközség 30 gyereket és öt tanárt. Szeptemberben pedig az ajkai egyházközség templomi énekkara szerepel a keresztúri római katolikus templomban.

2001 augusztusának első felében az ajkai plébános, Bakos Frigyes vezetésével az ajkai, ajkarendeki, bakonygyepesi egyházközségek tagjaiból álló csoport tölt néhány napot Székelykeresztúron. E látogatást viszonzva augusztus második felében keresztúri fiatalok és egyházi vezetők érkeznek Ajkára. Elszállásolásuk a plébánián, az egyháznak visszaadott bakonygyepesi iskolaépületben és magánházaknál történik. Járnak a herendi Porcelán Múzeumban, a veszprémi várban, a Gizella-kápolnában, a tihanyi apátságban, a sümegi kegytemplomban, részt vesznek tábortúzon, fürdenek a Balatonban és az ajkai strandon. Barátságok, kapcsolatok szövődnek, közelebb kerül egymáshoz Ajka és Székelykeresztúr, elhanyagolva a közöttük lévő országhatárt, az elválasztó-összekötő közel 800 km-t.²⁷

2002. május 16-án ünnepi ülést tart az ajkai képviselő-testület. Számba veszik a testvérvárosi kapcsolatok eredményeit. Megállapítják, hogy a baráti kötelekeken túl elsősorban a kulturális területeken történtek kapcsolatfelvételek, látogatások. Vendégszerepelt Ajkán a Székelykeresztúri Kórus, a Fúvósenekar, a Pipacsok Néptánc-együttes... Székelykeresztúron pedig az ajkai Pedagógus Nőiakar, a Kacagó Bábcsoport, a mozgáskorlátozottak énekkara, a katolikus énekkar. Kölcsönösen vendégül láttak gyerekeket, fiatalokat, vezetőket, önkormányzati képviselőket.

Ajka Székelykeresztúrt könyvekkel, tankönyvekkel, újságokkal, számítógépes rendszer kiépítésével, orvosi segédeszközökkel segítette

Ezen az ünnepi napon Ékes József ajkai és Benyovszky Lajos székelykeresztúri polgármester egy, a testvérvárosi szerződést megújító dokumentumot is aláír, és emlékfát is ültetnek Ajka központjában, a templomdombon. Idézet az ajkai állásfoglalásból: „*Ajka Város Önkormányzatának képviselőtestülete egyhangúlag állást foglal e kapcsolat megerősítéséről és szeretné, ha ezek a gazdasági kapcsolatok elsősorban a kisvállalkozások területén is eredményeket hoznának. Most amikor a két város polgármestere aláírásával megerősíti ezt a szerződést, bízunk abban, hogy ez az emberi kapcsolatokon alapuló továbbfejlődés záloga lesz.*”²⁸

2003. június 29-én Vörös János karmester vezetésével a 37 tagú Ajkai Városi Fúvóegyüttes is részt vesz – Kápolnásfalu, Héjjasfalva, Fehéregyháza, Dunakeszi fúvósenekarainak társaságában – a Székelykeresztúron rendezett XXII. Nemzetközi (Szabadtéri) Fúvóstalálkozón. A zenekarok tagjait és a népes közönséget Benyovszky Lajos polgármester és Kolumbán Sándor, a megyei önkormányzat tanácsosa köszönti. A hangulatos koncertet színesítve fellép és nagy sikert arat a Kovács Rita táncoktató által vezetett ajkai mazsorett csoport.²⁹

Októberben már gazdasági szakemberek, ajkai vállalkozók hatfős csoportja is útnak indul Székelyföldre, hogy az eddigi iskolai, kulturális, önkormányzati, egyházi kapcsolatokat bővítsék – kölcsönösen előnyös – üzleti, gazdasági együttműködéssel. Az előre megszervezett program keretében ellátogatnak gyárakba, üzemekbe, ismerkednek termékekkel, szolgáltatásokkal. Felveszik a kapcsolatot a székelykeresztúri vállalkozók tömörítő Magánvállalkozók Szövetsége nevet viselő helyi szervezettel, amely egyesülés közvetlen segítségét nyújt a pályázatok, cégügyek, hitellehetőségek, import-export ügyek intézésében.³⁰

* * *

A két kisváros kapcsolata kibírta az idők próbáját. A kiépült barátságok élnek, a látogatások rendszeresek, az odautazó, ideérkező csoportok tagjai változnak, cserélődnek, de a folyamat nem állt le.

Legutóbb 2012. július 30-án dr. Horváth József alpolgármester vezetésével háromfős, augusztus 2-án 51 tagú (táncosok, színjátszók, fotósok) küldöttség utazik a székelykeresztúri Petőfi-hét és a kistérségi napok rendezvényeire, valamint a testvérvárosi kapcsolat húszéves jubileumának megünneplésére.³¹

Befejezésül álljon itt néhány gondolat Benyovszky Lajos, Székelykeresztúr polgármesterének az ajkai önkormányzati küldöttség látogatásakor 1995-ben a Petőfi-szobor előtt tartott beszédéből: „... *mi egy nemzet vagyunk, egy nyelv, egy kultúra, egy hagyomány, és az köt össze minket, hogy egyformán ejtjük a szavakat, és ugyanazt jelenti nekünk Petőfi, Vörösmarty, Kölcsey neve. Együtt dobban a szívünk, ha a Himnuszt halljuk vagy a piros-fehérvörös színű színeket látjuk... Ezért legyen ez a megemlékezés itt, a megmaradásunkhoz szükséges újabb energiák forrása, és sok-sok csalódás után a hitnek erősítője, hogy az emberiség észre tér, hogy különbözőségeiből nem válik ellentét, hanem üdvös béke.*”³²

JEGYZETEK

¹ NAGY Károly: Látogatóban Székelykeresztúron = Ajkai Szó, 1990. febr. 10.

² PETHŐ László: Kötődések = Ajkai Szó, 1990. márc. 23.

³ Testvérvárosi szerződés = Ajkai Szó, 1990. márc. 23.

⁴ LACZKOVITS Emőke: Élet a székely házban = Ajka Szó, 1990. nov. 30.

⁵ CS. J.: Keresztúri választás. = Ajka Szó, 1992. febr. 21.

⁶ TÓTH Zoltán: Székelykeresztúri látogatás = Ajkai Szó, 1992. ápr. 30.

⁷ MIKUSI Gyula: „Ki tudja merre...” = Ajkai Szó, 1992. jún. 12.

⁸ MÁDAI Péter: Testvéreknél = Ajkai Szó, 1992. aug. 28.

⁹ FODOR Andrea: Erdélyi utazás = Ajka Szó, 1992. szept. 11.

¹⁰ Aláírták a testvérvárosi szerződéseket = Ajkai Szó, 1992. okt. 9.

¹¹ VOFKORI György: Székelykeresztúr képes története. Kolozsvár, 2002.

¹² ORBÁN János: Székelykeresztúr története. Kolozsvár, 1943.

¹³ FEKETE János: Székelykeresztúr történetéből = Ajkai Szó, 1990. okt. 6.

¹⁴ ORBÁN János: Székelykeresztúr története. Kolozsvár 1943.

¹⁵ VOFKORI György: Székelykeresztúr képes története. Kolozsvár, 2002.

¹⁶ CSARMASZ János: Keresztúri kapcsolat = Ajkai Szó, 1994. aug. 12, 19.

¹⁷ FEKETE János: Székelykeresztúr történetéből = Ajkai Szó, 1990. okt. 12.

¹⁸ VOFKORI György: Székelykeresztúr képes története. Kolozsvár, 2002.

¹⁹ Uo.

²⁰ ORBÁN János: Székelykeresztúr története. Kolozsvár 1943.

²¹ Magyar nagylexikon. 16. köt. Bp., 2003. 578.

²² Ajkai Szó, 1993. aug. 20.

²³ T. I.: Látogatás Székelykeresztúron = Ajkai Szó, 1994. aug. 12.

²⁴ TAKÁCS Gábor: Erdélyben voltunk = Ajka Szó, 1995. jún. 2.

²⁵ KONCZ Béla: Köszönőlevél Ajka város Önkormányzatához = Ajka Szó, 1997. nov. 28.

²⁶ M. Gy.: Ajkai küldöttség Székelyföldön = Ajkai Szó, 1999. aug. 13.

²⁷ REITTER István: Látogatók Székelykeresztúrról = Ajkai Szó, 2001. szept. 14.

²⁸ G. M.: Ünnepi ülés = Ajkai Szó, 2002. máj. 24.

²⁹ LÁSZLÓ Miklós: XXII. Nemzetközi Fúvóstalálkozó = Udvarhelyi Híradó, 2003. december.

³⁰ NOVÁK Zoltán: Látogatás Székelykeresztúron = Szocialista Álláspont, 2003. december.

³¹ Petőfi ünnep és testvérvárosi évforduló = Ajkai Szó, 2012. aug. 3.

³² Székelyföld üzenete = Ajkai Szó, 1995. aug. 18.

Emlékezés Egerszegi Ferenc (1921-2006) első, a Csöndes beszélgetés verseskötetére

Ma még sokak emlékezetében – az egykori személyes találkozások révén is – felidéződhet Sümeg felejthetetlen tanár-költőjének az alakja, aki több mint fél évszázadon át rózta a város utcáit annak az egyetlen földrajzi térnek a közegében, ahol igazán otthon volt. Itt élt a 20. század második felében a tanítói-tanári hivatás, a költészet és a szakmai-civil közélet benne egygyé fonódott küldetéstudatával. Ő egyike volt még annak a néptanító-nemzedéknek, amely ma már a történelmi múlt öröksége. Bennük még megvolt az a tanítói polihisztorság, amelyben az iskolán kívüli népnevelés, a közéletben való részvétel, az alkotó tevékenység egyenrangúak voltak az iskolai munkával. Egyenrangúak, mert a tanítóság, mint hivatás és életforma számukra csak úgy volt értelmes munka, értelmezhető értelmiségi lét, ha az felölelte a környezet minden olyan feladatát, teendőjét, amelyek az eötvösi értelemben vett nemzetjobbítást szolgálták.

Egerszegi Ferenc olyan korban élt, amikor Sümegen meg tudta teremteni a maga élhető szellemi közegét, amelyben olyan társai voltak/lehettek, akik a kisváros múltjának tradíciójára alapozva közös utat választottak az alkotó munkához. Tisztségeiben, beosztásaiban mindig megmaradt olyannak, amelyben a tanári tekintély mellé egyenes beszéd, bölcs gondolkodás, empátia, segítőkészség, a baráti kézfogással is megerősített bizalom, a helyi történelmi örökség őrzése és új szellemi értékek létrehozása társultak.

A múltó tanítói, tanári, iskolaigazgatói évei, évtizedei mellett fél évszázadon át kísérői voltak szépirodalmi alkotásai: főképpen a versek, de a novellák, elbeszélések, karcolatok és a színművek is, s nem mellékesen, számos pedagógiai témájú rangos tanulmánya és közéleti írása.

Bizonyára sokunknak ő azoknak a személyiségeknek, lokálpatriótáknak egyike, aki évek, évtizedek múlva is ott fog élni még a mai, s majd az újabb nemzedékek emlékezetében is pedagógusként, költőként és a sümegi közélet karizmatikus egyéniségként.

Egerszegi Ferenc fél évszázadon át jelentette meg verseit különböző lapokban, folyóiratokban, antológiákban, majd önálló kötetekben. Fél évszázadon át Veszprém megye irodalmi életének meghatározó személyisége volt. Anakronisztikusnak is tarthatjuk, hogy e hosszú évtizedeken át tartó költészetének első, emblematikus „tárgyasulása”, azaz első kötete csak 1994-ben, élete hetvenharmadik évében jelent meg. Sokan vártuk e kötetet: nem csak barátai, kollégái, hanem az ő költészetét távolból is figyelemmel kísérő olvasói, ismerősei, és sok-sok ismeretlen is, akiket megérintettek az ő tiszta szavú, szívhez szóló, érzelmekkel teli, néha szentimentalizmusba hajló idillikus versei.

A Csöndes beszélgetés című kötete (amelynek már a címe is a visszafogottságot, az ő lelki békéjét sugallja), anno, akkor, megjelenésekor, szellemi élmény lehetett azok számára is, akik a meghittséget vállaló, ám lélekben, gondolatiságban a tágas horizonttal ölelkező verseivel ebből a válogatásból ismerkedhettek meg.

Sümegek irodalomtörténetében a huszadik század második felében Egerszegi Ferenc szépírói munkássága jelenti azt a folytonosságot, amelynek neves elődeit kézikönyvek, lexikonok őrzik. A dunántúli kisvárosok közül Spissich Jánost (1745-1804), Bolla Mártont (1751-1831) követően Sümegek Kisfaludy Sándor (1772-1844) révén lett olyan irodalmi központtá, amely hosszabb időszakon át meghatározó helyé vált a magyar literatúrában. Kisfaludy után itt verselt Magyar Ferenc (1807-1875) és Balogh Alajos (1831-1886), majd a kisváros, immár a polgári társadalom progresszivitását magáénak vallva, s egy racionálisabb életfelfogást vállalva már inkább prózáírókat, lapszerkesztőket, irodalomtörténészeket adott a szellemi közéletnek. Közéjük olyan kiválóságok tartoznak, mint Sümegek Kálmán (1852-1899), Binder Jenő (1856-1933), Kálnoki Izidor (1863-1930) és Darnay Kálmán (1864-1945).

A magyar szépirodalom „vidékisége” még a 20. század első évtizedeiben is az egyenértékűséget képviselte. Ebben Sümegek szerepe volt Jókai Mór, Eötvös Károly, Szabó Dezső, Kaffka Margit, Móricz Zsigmond, Németh László, majd Simon István és baráti köre rövidebb-hosszabb vagy alkalmi ittléteinek is. Történelmi hagyományok és irodalmi pályafutások ötvözetei adták az a miliőt, amelyben kiteljesedhettek azok a törekvések, amik megjelenhettek Sümegek Tóth Tivadar (1910-1942), majd a jeles későbbi utód, Simon István (1926-1975) költészetében.

Egerszegi Ferenc költői fejlődésében meghatározó volt e szellemi háttér. A patinás, ősi kisváros hagyományai, a helyi kulturális, irodalmi múlt, a 20. század első harmadáig jelentős helyi sajtója, amely nem csak befogadója, hanem ösztönzője is volt a literátus adottságokkal megáldott értelmiségieknek, s olyan készletessékké tudtak lenni, amelyek kibontakoztatói lettek Egerszegi költészetének is.

Nemcsak nevében lehet jelképes a „sümegek költők” immár tucatnyira gyarapodott sora, hanem egyben az összetartozásé, némiképp talán a nosztalgiáé is, egy továtűnt korszaké, amelyből a huszadik század második felének mozgalmas, ellentmondásoktól sem mentes világa fakadt.

A vers, amely nyíltan mutatja meg a változást, a mindennapok érzelmi-értelmi köntösét, amelyet magára húz az ember, közvetíti igazán a múltó idót, s benne tetteinket, amelyek évekbe, évtizedekbe zárva őrzik meg a jövőnek a tegnapot és a mátk. A vers azonban nem csak múlt, hanem mindig itt lévő jelen is: tartalmi és hangulati értéke van a verssoroknak, ezeknek a szavakból szöveggé testesült gondolatoknak, amelyek hol is teremnek?

„...Talán a szívben...

A gondolat, a szó.

Az egyik, hogy csöndben leintsen,

A másik tettekre biztató.”

(*Szavak születése*)

Sümegek új irodalmi korszakát teremtő költője, aki eredeti hivatása szerint tanító, magyar nyelv és irodalom szakos tanár, a szellemi kötődés kettősségét felvállaló életútjával írta be magát az irodalom történetébe. A Csöndes beszélgetés kötet cím lelki-szellemi beállítódásának éppúgy jelzője, mint versei mondandójának, annak a létnek a megtestesítőjeként, amely távolságtartásra készítették azoktól az eseményektől, amelyek napi programköltészetté tettek volna líráját.

Versai így maradtak meg az utókornak. Tükörképét láttatják a múltnak, amelyben az

öröm és a bánat, a szerelem és a csalódás, a fény és az árnyék, a virágfakadás és a lombhullás éppúgy jelen vannak, mint ahogyan mindig is lesz, s átadható az ember által teremtett gondolat.

A költészet régi dilemmája, hogy ami racionális, lehet-e lírai megjelenítésű? Egerszegi Ferenc versei a bizonyosságok arra, hogy az emberi létnek azok a pillanatai, történései, amelyek bár származzanak a munka világából vagy az élet más rezdüléseiből, harmonikusan megjeleníthetők a „két világ” határmezsgyéjén. Ő, aki éppúgy ismerője volt a táj történelmének, mint a népléleknek, bensőjéből fakadó szigorú fegyelmezettséggel, ám keresetlen közvetlenséggel, már-már andalító szelídséggel és józansággal tudta megjeleníteni a körülötte zajló életet, amely ötvözi a múltat és a jelent, és bizakodást ad a jövőhöz.

„Az első szó jogán kiáltson,
Kinek dal a fegyvere;
nehogy a néma hallgatásba,
igazunkba haljunk bele...” – írta Az első szó jogán című versében.

E sorok ars poetikája, önmaga felelősségének vállalása.

Amikor az ötvenes-hatvanas években a Középdunántúli Napló, majd a Napló irodalmi mellékleteiben sűrű gyakorisággal jelentek meg a versei (Nagy László, Simon István, Várnai Zseni, Illyés Gyula, Bodosi György, Búzás Huba, Cserhát József és mások költeményeivel együtt), egyik ígéretes tehetsége volt a hazai szépirodalomnak. Verseinek építkezésében, formakincsében, mondandójában egyenrangú költőtárs volt. A körülmények, s pályatársai, elsősorban Simon István biztatása ellenére szerénysége is hozzájárultak ahhoz, hogy első önálló kötete hetvenedik életévén túl jelent meg. E kötet viszont lehetőséget adott számára arra, hogy olyan rendbe tudta gyűjteni legjobb, legszebb verseit, hogy azok mint eső után a szivárvány, káprázatos színpompában ragyoghattak.

A kötet versciklusaiiban a meditálás, a sümegi táj adta élmény, a megnyugvást kereső lélek és a világra nyitott szelleme olyan empátiával társulnak, amelyek a magyar líra tudatos művelői, mesterei közé emelik. Egerszegi Ferenc adottsága, hogy már verscímeivel meg tudja hódítani az olvasókat. Mert vajon mit mondanak a Csöndes beszélgetés, a Taligautak, a Gyönyörű rend vagy a Vig dudorászó címek, s mennyi élményzuhatag hull alá e versfüggönyből? Körülölelnek bennünket a szép, igaz szavakból szőtt mondatkárpitok, selymek és brokátok, óvó boltívet emelnek fölénk, s lehajolnak hozzánk, hogy megmerítkezzünk bennük.

A kötet verseinek többsége alig egy-két perc alatt elolvasható. Mi hát a titkuk, hogy mégis annyira hatnak ránk, s tovább építkeznek bennünk, megváltoztatják hangulatunkat, vagy éppenséggel megerősítik a bennünk szunnyadó vagy lobogó érzéseket?

Ezek az élmény- és gondolat-sűrítmények az intellektuális lét olyan harmóniáját nyújtják a versszerető olvasóknak, amely túllép a konvencionális világon, amikor „a gyors idő szalad”, s „kévékbe kötjük a fénysugarat”.

Számomra, mert verseinek többségét az első megjelenésükkor olvashattam, s végig kísérelhettem a versek távolabbi útjait is, mindig különös élmény volt a találkozás vele éppúgy, mint viszontlátva őt egy-egy újabb költeményében. Máig legemlékezetesebb versélményem az volt, amikor 1957-ben a sümegi gimnázium 100 éves jubileumán elhangzott az Öreg diák köszöntője, amely a magyar irodalom legjobb ilyen versei között van nem csak esztétikai értéke, hanem mondandója, az abban megfogalmazottak, a görög sorstragédiákat éppúgy, mint az eufórikus örömmérés túlcordulásától nevetés-hangos Shakespeare-vígjátékokat magába sűrítő sorai miatt. Alig néhány szó a versben, és egy életút perege le előttünk:

„Az ember olyan, mint a gyermek:
álomvilágban kutat,
s gond, kacagás, könnyek, szerelmek
örvényében a szebb utat

szeretné járni mindhaláig,
amely csak fölfelé vezet.
S ha megtorpanunk, iskolánkig
visszavisz az emlékezet.”

(Öreg diák köszöntője)

Egyéniségének humánuma, a helytállás, a bölcsesség tűnnek át azokon a sorokon is, amelyet egykori diákjainak írt:

„S lesz út, amelyet térkép nem jelöl,
de menni kell, mert állni nem lehet,
s a tiszta széppel töltött szív felől
az őszinteség ad majd hű jelet.”

(Útravaló)

A kötet versei – a ciklusok zárt rendjén túl – elhelyezhetők egy más értékrend mentén is. Számomra e meditatív, az érzelmek számos rétegét átfogó, a lélektől lélekig utat találó versei lírájának legszebb darabjai közé tartoznak. Kacagtatók és megrendítők, csendes beletörődöttséget és vígságot felidézők egyaránt találhatók közöttük. Mint a lant húrjainak hangjai, bár különbözőek, de harmóniába olvadnak. (Csöndes beszélgetés, Tűnődés ősszel, Örök töprengés, Maradék emlékeim között, s közülük az egyik legszebb szerelmi vallomás, a Két part között című:)

„Két part között, mint égő nyugtalanság
kibomlott hajjal lubickolt a nyár.
Egymást ölelte mélység és magasság,
a parti árny s a fürdő napsugár.

...

Két part között az indulás s a végcél
villant felém; két messzi állomás,
s a pillanat, melyben mellém szegődtél,
mint itt a parthoz most e csobbanás.

...

Aztán vége. Két part között az élet:
gond és öröm most újra rám szakad,
s én szorítom, hogy megtartsalak téged,
a hullámok közt futó szálakat.”

(Részlet)

Verseinek másik egyetemes értékű rétege az irodalmi népiesség jegyeit hordozó életképek. Ezek olyan lélekfelemelőn szólnak a munka világáról, hétköznapi küzdéseinkről, gondokról, az élet múlandóságának szépségeiről, amik már-már egy irracionális, a távoli múltba

rejtőzött világ képei. Verseiben a hangulatos jelzők, a használatból is csaknem kikopott szavak emlékeztetik arra az olvasót: ezek egy más, a természet és az ember szoros kötődését még tartani tudó korban íródtak. Hazai ízek, lüktető ritmusok, szavak zenéi áradnak e sorokból:

„A reggel lázas muzsikája
Ráül az álmos háztetőre...”
(*Galambok a háztetőn*)

„A szél behordja a hulló havat
a vetésre. Az úton nem marad
még annyi sem, hogy futhasson a szán.
Téli törvény ez – havas éjszakán.”
(*A szél behordja*)

„A fészker mellett egymagában áll,
Tépi a lassú, százados halál...
....
Tövében rozzant, régi bakszekér,
meg egy vályú, és hogyha inni kér
az aprójószág, ott csoportosul...”
(*Öreg diófa*)

Versei harmadik rétegét a filozofikus gondolatokkal sűrített költeményei adják. Az Örök töprengés és a Gyönyörű rend című ciklusok az egyéniség karakterét, a belső én és a külső világ közötti feszültséget, ellentmondást jelenítik meg. E verseiben polemikus megfogalmazásban, ám letisztultan tükröződnek költői korszakának azok a társadalmi attitűdjei, amelyek az újrarendezett, az ember szellemi felemelkedését, az eszmélést segítő „rend” igézetében születtek.

A Simon Istvánhoz fűződő barátsága, eszmei felfogásuk azonossága, a környezet által meghatározott, innen eredő érzékenységük közös forrást jeleznek: a kor e két költője árnyaltan, ám egyértelműen tesz hitet életünk, az értelem és az érzelmek harmóniája mellett. (Néhány verscím e körből: Látomás, Eszmélés, A végtelenség dicsérete, A mélység himnusa, Januári elégia, Gyönyörű rend, Az idő küszöbén.)

A kötetnek természetes tartozékai a szerelmes versek. Meghittség, a társkeresés és megtalálás élményének melegsége szövök át a sorokat:

„Bennem kívántad teljesülve látni
Belőled is a szebb érzést. – Velem,
s úgy segítettél egymásra találni,
hogy törvényünk legyen a szerelem.”
(*Hogy törvényünk legyen a szerelem*)

S évtizedek múlva is vissza-visszatérő a sohasem tűnt érzés:

„Maradék emlékeim között
kereslek, amíg összeraklak
rétek kószáló illatából,
s halkuló erdők fáradt csöndjét
tűzöm hajadba ibolyának,
hogy mégiscsak tavaszt jelezzem
a perc, amikor megtalálalak
újra és újra, mindig újra,
s űzött magamtól szabadulva
nálad találjak menedéket.”

(Maradék emlékeim között)

„Magammal már úgy viszek el,
mint fényt az árnyék, szót a tett,
amely míg magasra emel,
veled már beteljesedett.”

(Magammal már úgy viszek el)

Amikor még újságok oldalain olvastam Egerszegi Ferenc verseit, sokszor eltűnődtem, mi a titka lírája varázsának, annak, hogy lélekűdítő frissességűvé, álomszerű lebegéssé képes változtatni a legracionálisabb hétköznapi világot is. Talán az, hogy a legnagyobb egyszerűséggel szólnak hozzánk ezek a versek. Belopóznak gondolataink közé, összefonódnak a magunk ki nem mondott szavaival, s bennük az öröm látványa tündököl szivárványszínekben. Ez az ő költészete.

Legyünk méltóak hozzá, s verseihez!

Egerszegi Ferenc: *Csendes beszélgetés. Verseik.* Sümeg, 1994. 134. (Sümegei írások 5.)

Harci cselekmények során lelőtt katonai repülőgépek Veszprém körzetében

(1944. július 7. – 1945. március 24.)

A Magyar Királyság – még mielőtt belépett a második világháborúba –, háborús konfliktusba keveredett két „trianoni utódállam”-mal: az önállósult Szlovák Köztársasággal (1939. március 23-24.), illetve a Jugoszláv Királysággal (1941. április 7-13.). Mindkét állam bevetette légierijét a Magyar Királyság ellen. Veszprémet sem szlovák, sem jugoszláv légitámadás nem érte.

A Magyar Királyság – a Német Birodalom és szövetségesei oldalán – 1941. június 26-án háborúba lépett a Szovjetunió ellen. A frontvonalak talán a legmesszebbre húzódtak, amikor 1942. szeptember 4-én, majd a 9-ről 10-re forduló éjszaka légitámadást hajtott végre Budapest ellen. A szeptember 9-ről 10-re forduló éjszaka tíz szovjet távolsági bombázógép Veszprém-Ajka-Pápa légtérében jelent meg, de érdemleges károkat nem okoztak.¹ Még 1941. december 7-én Nagy-Britannia hadat üzent Magyarországnak, illetve Magyarország 1941. december 12-én hadat üzent az Amerikai Egyesült Államoknak. Természetesen, a hadüzenetek hosszú ideig nem vontak maguk után harci cselekményeket.

Az észak-afrikai USA bombázókötelékek 1943. augusztus 13-tól november 2-ig többször átrepültek Magyarország nyugati légtérén németországi célpontok ellen. Az amerikaiak nem támadtak, a magyarok nem védekeztek.

Az első „fenyegető”, a Balaton délkeleti partvonalára felett 1944. március 17-én délben Budapest ellen repülő hetven USA bombázógépet viszont már megtámadták a magyar honvédség vadászrepülőgépei. Miután két magyar vadászgépet – Siófok-Mezőkomárom légtérben – az USA bombázógépek lelőttek, bombázás nélkül németországi célok ellen fordultak. 1944. április 3-án délelőtt viszont az USA 15. stratégiai légi hadsereg 180 négymotoros bombázója és 170 vadászrepülőgépe pusztító légitámadást hajtott végre Budapest ellen.²

1944. április 3-tól szinte naponta jelentek meg Magyarország légtérében nappal az USA 15. stratégiai légi hadsereg, éjszaka pedig a légi hadseregnek alárendelt brit 250. bombázórepülő-csoport repülőgépei, melyekkel kezdetben csak a Bécs térségében összpontosított német 8. vadászrepülő-hadosztály kötelékei vették fel a harcot. A német vadászkoztelék mellett 1944. május 10-14. között a Veszprém-jutasi repülőtéren telepített m. kir. 101/I. honi vadászrepülő-osztály három vadászrepülő százada Messerschmitt Me-109.G. egymotoros vadászrepülőgépei kerültek bevetésre vitéz belényesi Heppes Aladár rep. őrnagy parancsnokságával.³

A rendkívül változatos májusi-júniusi harcok után 1944. július 7-8-án bontakozott ki Veszprém térségében a legsúlyosabb légitámadás. Július 7-én délelőtt háromszor vetették be a

magyar vadászpilóta-osztály kilenc vadászgépét. A harmadik bevetéskor 12 óra 15 perctől Győr légterében 7000 méteres magasságban USA P-38. Lightning kéttörzszű vadászpilótákkal kerültek harcrintkezésbe, melyek alatt, 4000 méteren Németország felől visszavonuló négymotoros B-24. Liberator bombázógépek vonultak déli, veszprémi irányba. Pannonhalma légterétől Veszprém légteréig a magyar vadászgépek sorozatos rácsapásokkal támadták a déli, széttartó irányban visszavonuló USA bombázókat. A keleti, balszárnyon repülő USA B-24. Liberator bombázót Barys Gellért rep. hadnagy támadta: a bombázó kilenc főnyi személyzete Hajmáskér légterében ejtőernyővel menekült a gépből. Egy amerikai (John. A. Simon) ejtőernyője kigyulladt és halálra zúta magát. Nyolc ember épségben földet ért és hadifogságba került. Az égő bombázógép Hajmáskér-Külsőtáborban a Fülöp-féle házra zuhant és ott felrobbant. Egy budapesti illetőségű nő halálra égett a házban.

A lezuhant USA bombázótól nyugatra repülő USA B-24-es négymotoros gépet ugyancsak Barys Gellért rep. hadnagy támadta. A már égő gépből nyolcan Gyulafirátót felett ejtőernyővel kiugrottak és a községtől délre értek földet. Egy ott állomásozó német katonai egység katonái fogták el őket. A bombázó a Hajmáskér és Kádárta közötti vasútvonalon 203. sz. vasúti őrháztól délre húzódó dolomitsziklás magaslatra zuhant és ott felrobbant. A roncsok között később egy pilótakesztyűben leszakadt kézfejet találtak. Tehát egy USA repülőkatona a géppel együtt semmisült meg.

Az USA katonai levéltári adatok szerint a két repülőgép az USA 15. stratégiai légi hadsereg 460. bombázócsoportjába tartozott, s sziléziai német célpontok bombázásából tértek vissza, s repültek volna tovább dél-itáliai támaszpontjaik felé. Az egyik, a B-24.G. típusú Liberator gyártási száma 4278229 volt.

A harmadik USA négymotoros B-24. H. Liberator bombázó az USA 15. stratégiai légi hadsereg 465. bombázócsoportjához tartozott, s a Győr-Zirc-Veszprém vonalon repült déli irányba a Balaton felé. Ezt a gépet a m. kir. 101/I. honi vadászpilóta-osztály 1. vadászpilóta-századában lévő Benkő Lajos repülő-hadnagy (Veszprém, 1921 – Veszprém, 1975) üldözte Messerschmitt-109.G. mintájú gépén. Mikor az USA bombázógép a Veszprém-jutasi repülőtérről és Veszprém légterébe ért, a magyar 203. és 5. légvédelmi tüzérszázadok is löni kezdték a már több ponton égő gépet. Az amerikai levéltári adatokból ismert, hogy ekkor a gép parancsnoka, Bob E. French főhadnagy, elsöpilóta a gép kilencfőnyi személyzetének parancsot adott a gép ejtőernyővel való elhagyására. Veszprémtől délre, Miklósházapuszta (ma Szabadságpuszta) légterében P. J. Vescov, H. H. Felker, M. J. O'Teole, T. E. Blessing és R. J. Thomson fedélzeti lövész-tiszthelyettesek kiugrottak a már égő gépből. Sikeresen földet értek, és magyar (német) hadifogságba kerültek.

Ezekben a pillanatokban a bombázót löni kezdte a Vörösberény térségéből a m. kir. 103/2. légvédelmi ágyús 8 mm-es üteg, valamint a 203. honvéd 40 mm-es gépágyús tüzérszázad egyik ütege. (Két szakasz = két löveg.) A magyar légvédelmi tűz miatt a bombázót rácsapásokkal támadó, géppuskáit és gépágyúit használó Benkő Lajos rep. hadnagy gépének nagyobb sebességét kihasználva a Balaton felé repült, majd bal fordulatot téve szemből támadta a bombázót, amelynek a személyzete ekkor ugrott ki a pusztuló gépből. Abban a pillanatban, amikor még két fedélzeti lövész, Emert hadnagy és Dutton törzsörmeister ugrott, a gép kb. 1700 m magasságban felrobbant és öt darabra széthullva zuhant le az utolsónak ugró két repülőkatona szörnyethalt tetemével a Felsőörstől ÉNy-ra emelkedő Kopasztető erdőségeibe. A zuhanás 12 óra 30 perckor következett be. A gép roncsai között szénné égett Bob E. French főhadnagy, elsöpilóta és Sam J. Solares hadnagy, másodpilóta. Az elpusztult gép az USA 459. bombázócsoport 757. századához tartozott. A bombázógép négy halottját

– katonai szertartással – a felsőörsi r. k. temetőben hantolták el három koporsóba zárva. A hősi halottakat az USA katonai hatóságok 1946-ban exhumálták és elszállították.⁴

Másnap, 1944. július 8-án, a veszprémi népi pletyka szerint a fentebb leírtak „megtorlására!”, az USA 15. stratégiai légi hadsereg 456. bombázócsoportja 11 óra 13 perc és 11 óra 17 perc között 31 bombázógépből 6000 m magasságból 7236 db bomba ledobásával megsemmisítő csapatát mért a m. kir. Veszprém-jutasi katonai repülőterre.⁵ Mivel az USA-légítámadás szinte mindent megsemmisített a repülőtéren – csak a magyar vadászpilóta-osztály repülőgépeit nem! –, tovább dúlt a légi háború.

1944. július 16-án Szombathely légterében zajlottak harcok. A m. kir. 101/I. honi vadászpilóta-osztály egyik – V.8. + 04. jelű – Messerschmitt Me-109. G-6. jelű gépe ronccsá löve már nem érte el a Veszprém-jutasi repülőteret, s ezért kénytelen volt az akkori város-tól délre, a mai vámosi úti temetőtől délre kényszerleszállni. Hemmert László rep. főhadnagy a kényszerleszállást túlélte.⁶

1944. július 27-én délelőtt nagy USA-légítámadás érte Magyarországot. Különösen a Balaton felett dúltak heves légi harcok. A Veszprém-jutasi repülőtérről harcba vetett m. kir. 101/I. vadászpilóta-század egyik pilótája, Skulka Zoltán rep. szakaszvezető, lelőtte az amerikai 332. vadászpilóta-csoport P-51. Mustang egymotoros (42-103920 gyártási számú) vadászpilóta-gépét, amely Veszprémtől DNY-ra, a Nemesvámoshoz tartozó Cinegeháti-dűlőben zuhant le. A gép pilótája, Emory L. Robbins másodhadnagy (USA, Illinois, Chicago, 738. East Marquette Road 738.), hősi halált halt. A közelben aratók a holttestet kifosztották. A holttestet a temetői hullaház mögött temettette el a nemesvámosi hatóság. A háború után az USA hatóságok exhumáltatták és elszállították.

1944. augusztus 4-től az USA Légierő új légi hadműveletet kezdett az Itáliában állomásozó 15. stratégiai légi hadsereg és az angliai 8. stratégiai légi hadsereg bevetésével. Veszprém továbbra is a légi harcok forgatagában maradt. Október 12-én az USA XV. Vadászpilóta-parancsnokságának hét vadászpilóta-csoportja a Balaton felett megtámadta a m. kir. 101/I. vadászpilóta-osztályának a Szeged-Balaton-Veszprém légi útvonalon hazatérőben lévő kötelékeit. Különösen heves légi harc bontakozott ki Veszprém város és a jutasi repülőter légterében. Az amerikai kötelékeknek veszteségei nem voltak. Viszont a magyar 101/2. és 101/3. vadászpilóta-századok súlyos veszteséget szenvedtek. Az egyik magyar Messerschmitt Me-109. G. vadászpilóta-gép a volt épületelem-gyártól délre, az ún. Számárlegelőn lezuhant. Pilótája, Balogh Károly rep. főhadnagy, a gép roncsai között halt hősi halált. A másik magyar vadászgép a rátóti Nagymezőn zuhant le. Pilótája, Bélaváry Pál rep. hadnagy, ugyancsak hősi halált halt.⁸

1944. október 13-án erős amerikai-brit légi tevékenység zajlott a Balaton térségében. A délelőtti órákban az USA 15. stratégiai légi hadsereg kötelékei súlyos bombatámadást hajtottak végre Székesfehérvár ellen. Az éjszakai órákban az USA légi hadseregnek alárendelt brit 205. bombázócsoporthoz tartozó kötelékei folytatták Székesfehérvár bombázását. Az éjszakai brit bombázógépeket lötte többek között a m. kir. II/2. légvédelmi ágyús üteg, melynek kiépített tüzelőállása máig látható a Veszprém-Tapolca közti műút és a tőle délre húzódó erdőszegély között Veszprém és Nemesvámos térségében. Az üteg egy kétmotoros brit Wellington típusú bombázógépet lelőtt, mely a Veszprémfajsz és Nemesvámos közti erdőben lezuhant és teljes személyzetével együtt elégett. A háború után a brit katonákat exhumálták, és a Budapest melletti solymári brit hősi temetőben eltemették, név szerint: G. W. Moore őrmester (pilóta, 24 éves), a személyzet: H. R. Williams (25 éves), W. J. Lawh (29 éves), D. C. Berrisford (19 éves), B. N. White (?), valamennyien őrmesterek.⁹

Másnap, 1944. október 14-én, a déli órákban az USA 15. stratégiai légi hadsereg vadászrepülőgép-kötelékei a Dunántúl út- és vasútvonalait támadták, többek között a 8. számú főközlekedési út Veszprém és Városlőd közötti útszakasz forgalmát támadta több kéttörzsű kétmotoros P-38 Lightning típusú repülőgép. A Veszprémtől északra lévő Lőszerművektől délre tüzelőállásokban lévő m. kir. 203/04. és 203/15. légvédelmi gépágyús és 40 mm-es lövegek két félszakasza (egy-egy gépágyú) vette tűz alá oldalirányból az út forgalmát gépuskázó amerikai gépeket. A gépágyútűz jobboldalon telibe találta az egyik P-38.J. típusú gépet (43-28452 gyártási szám), az USA 14. vadászrepülő-csoportjának egyik vadászrepülő-gépét lelőtte. A gépágyú-sorozat a gép pilótájának jobb lábát térdből leszakította. A pilóta, Leo Alston főhadnagy (27 éves, USA, Eldorado, Arkansas), súlyos sérülése ellenére elhagyta a gépét és ejtőernyővel kiugrott. A repülőgép egy bal fordulóval a Veszprémtől ÉNy-ra emelkedő Csatárhegynek ütközött, és az ott lévő kápolna közelében felrobbant. Az ejtőernyőjén leereszkedő Leo Alston főhadnagy Veszprém és Márkó között ért földet a 8. számú főközlekedési út mellett, és segélycsomagja segítségével kísérelte meg magát ellátni. A közelben tartózkodott a Lőszerművek két, légoltalmi szolgálatot ellátó veszprémi leventéje: Horváth János (Eötvös K. u. 24. sz.) és Serfőző István (Ady Endre u. 2. sz.), akinél ott volt oldalkocsis motorkerékpárja is. A két fiatalember látta a történeteket, a repülőgép becsapódását és a súlyosan sebesült amerikai pilóta földet érését. A pilóta első pánikhangulatában arra kérte a két fiatalembert, hogy azonnal lőjék agyon. Természetesen, ez nem történt meg. A városból a légoltalmi szervek is azonnal segítséget küldtek, s Leo Alston főhadnagyot a megyei kórházba szállították, ahol amputálták a lábát. Az amerikai pilóta azonban általános szepszist (vérmérgezést) kapott, és 1944. november 28-án meghalt. Ideiglenes sírja a temetőhegyi (ma dózsavárosi) temetőben volt annak délkeleti, a magyar katonai parcella északkeleti, a mai Juhar utcára nyíló kapuja közelében. Tetemét az USA katonai hatóságok a háború után exhumálták és elszállították.¹⁰

A következő jelentősebb légi harc Veszprém felett 1944. november 5-én bontakozott ki. A Győrtől Nagykanizsa felé gomolygó légi harc során a m. kir. 101/I. vadászrepülő-osztály egyik Messerschmitt Me-109. G. vadászrepülőgépét is lelőtték az USA vadászrepülők. A magyar gép a Veszprémtől északra, Jutaspusztától DNy-ra lévő víztorony mellé zuhant le. Ditrói-Dittmer Csaba rep. hadnagy olyan súlyosan megsebesült, hogy még aznap este a veszprémi megyei kórházban meghalt.

Az USA repülőátadás már befejezéséhez közeledett, mert 1944. november 20-tól a 15. és a 8. USA stratégiai légi hadseregek a szovjet 2. és a 3. Ukrán Frontok közeledése miatt, elsősorban a Dunántúl ellen, felfüggesztették légitámadásaikat. Az amerikai légi kötelékeket a 17. szovjet légi hadsereg vadász-, csata- és bombázóalakulatai váltották fel.¹¹

Az egyre romló időjárás viszonyok miatt ritkultak a 17. szovjet légi hadsereg kötelékei bevetései Veszprém légterében. A Weimper Zoltán által a freyburgi német katonai levéltárban feltárt adatok szerint (a továbbiakban Weimper-lista), feltehetően a német Konrad-III fedőnevű, a körülrárt és ostromlott Budapest felmentésére végrehajtott ellentámadás során, 1945. január 22-én lövéssérülés miatt 40%-os sérüléseket ért német 52/II. vadászrepülő-osztály egy Messerschmitt Me-109. G-10-es repülőgép (gyártási száma 610414) Veszprémbe lezuhant. Pilótája ejtőernyővel megmenekült.

A következő napon, január 23-án, ugyanennek a vadászrepülő-alakulatnak egy ugyancsak Messerschmitt Me-109. G-14. típusú, találatot kapott vadászrepülőgépe (gyártási száma 610514) zuhant le Veszprémnél. A gép 20%-os sérülést szenvedett, a pilótája túlélte az esetet. Ugyancsak a Weimper-lista adatai szerint 1945. február 4-én a magyar 101/1. vadászre-

pülő-század Messerschmitt Me-109. G-14-es gépe (gyártási száma 511214) szállt le 15%-os lövéssérülések miatt. Valószínűleg a géppár másik Messerschmitt Me-109. G-6-os típusú gépe egyidejűleg Csórnál zuhant le. Ugyancsak február 4-én a német 10/II. csatarepülő-osztály egy Focke Wulf FW-190. F8 típusú csatarepülőgépe (gyártási száma 588431) zuhant le Veszprémben. A pilótája sértetlenül földet ért ejtőernyőjével. A Weimper-listában viszont nem szerepel az az eset, amelyről 1945. február 17-én tett említést a Veszprém város légiriadó naplója: „Kisriadó 14.21-14.33 óráig; 14 óra után egy saját (ti. német) repülőgépünk égve zuhant ÉK-DNy-i irányban. Pilótája, egy német őrmester, ejtőernyővel kiugrott, s az alsóőrsi vasútvonal mentén, a Parapatics-féle ház mögött esett le.” Az égve zuhanó egymotoros egyes állítások szerint Veszprém akkor még DNy-i szélét képező Szegfű sor délnyugati, beépítetlen területén zuhant le és robbant fel.¹²

1945. február 21-én délelőtt a Veszprém-jutasi repülőtérről a magyar 101/III. vadászpülő-osztály 7. és 8. századának tizennégy Messerschmitt Me-109. gépe startolt az Esztergom É-i légtérben megjelenő szovjet vadászpülők miatt. 11.10 óra után egymást követően két sérült magyar vadászgép visszatért. Az egyik gép, a Messerschmitt Me-109. G-14-es (gyártási száma 512452) a repülőtér mellett hasra szállt, s pilótája, Ladó főhadnagy, épségben élte túl a kényszerleszállást. Rövidesen megérkezett a másik gép is 14%-os sérülésekkel. Pilótája, Kosaras rep. főhadnagy, súlyos sérülésekkel hagyta el a Messerschmitt Me-109. G-10-es gépét (gyártási száma 610397), és sérülései miatt a veszprémi megyei kórházba szállították.

12.45 órakor a veszprémi repülőtérről ismét a magyar 101/III. vadászpülő-osztály 101/7. vadászpülő-századának hat Messerschmitt Me-109. típusú gépét vetették harcba Székesfehérvár légtérben. Ugyanis a magyar 101. vadászpülő ezred III. és I. osztályai Bevetési könyve adatai szerint ezekben a percekben a 244. szovjet bombázórepülő-hadosztály amerikai gyártmányú kétmotoros Boston repülőgépei jelentek meg Veszprém felett. Ugyanakkor azonban Bécs és Sopron felől feltűntek az USA 15. légi hadseregének alárendelt USA 2. bombázócsoporthoz tartozó repülő négymotoros B-17. Flying Fortress bombázógépei is. A szovjet Boston bombázógép-kötelékek 13.10 órát követően a Veszprém város területét érintő 8. sz. főközlekedési úthadiforgalma ellen a város történetének súlyosabb bombatámadását hajtották végre. A szovjet bombázógépek már háromnegyed órája elhagyták Veszprém légtérét, amikor 14 órakor a Székesfehérvár D. – Szabadbattyán légtérben mintegy 2000 méteres magasságban feltűnt egy magányosan repülő USA négymotoros B-17. Flying Fortress bombázógép, melyet 13.42-13.50 óra között a magyar 101/7. vadászpülő-század hat gépe megtámadott, illetve Szeverényi Kálmán rep. hadnagy több rácsapással Dégtől 3 km-re lelőtt. A bombázó személyzete, hét fő, ejtőernyővel kiugrott és földet ért. Másnap, február 22-én Szeverényi rep. hadnagyot viszont a szovjet csapatlégvédelmi tűz lőtte le Tata-tóváros légtérben. A hadnagyot súlyos sérülésekkel szállították a veszprémi megyei kórházba, ahol 16.55 órakor hősi halált halt.

Március 1-jén élénk légitevékenység bontakozott ki Veszprém légtérben. Az USA 15. stratégiai légi hadsereg részéről elsősorban az USA 325. vadászpülő-csoport kötelékei jelentek meg. A kéttörzsű, kétmotoros P-38. Lightning és az egymotoros P-51. Mustang vadász- és csatarepülőgépek több körzetben megütköztek a valószínűleg Bécs térségében összpontosított német 8. vadászpülő-hadosztály vadászgépeivel. Egy USA P-51-D Mustang vadászpülőgép (gyártási száma 44-15480) Hajmáskér közelében légiharc során lezuhant és felrobbant. A részletek ismeretlenek. Ugyancsak lezuhant és pilótájával együtt megsemmisült egy német, valószínűleg Messerschmitt Me-109. G. alaptípusú vadászpü-

lőgép a veszprémi Lőszergyártól Ny-ra a Veszprémtől Márkó felé vezető vasútvonal közelében. A részletek itt sem ismertek.¹³

Március 6-án a német 6. összefegyvernemi és a 6. SS páncélos-hadseregek a Velencei-tó és Balatonvilágos közti vonaláról meginduló Frühlicherwachen (Tavaszi Ébredés) fedőnevű támadása napján Veszprém térségében a sűrű légi tevékenységek miatt hatszor rendeltek el légiriadót. A Weimper-féle kutatási anyag adatai szerint március 6-án a Veszprém-jutasi magyar katonai repülőtéren a német 53/I. vadászpilóta-osztály három vadászgépe hajtott végre kényszerleszállást: egy Messerschmitt Me-109. G-10. (gyártási száma 610975) és két Messerschmitt Me-109. G-14. (gyártási számok 610975 és 510971). Az első gép 50%-ban sérült meg, pilótája nincs megnevezve. A két G-14-es gép pilótái, Willi Wallz és Walter Faupelt altisztek eltűntek.

Március 8-án ismét a német 53/I. vadászpilóta-osztály egy sérült Messerschmitt Me-109. G-14. típusú vadászpilóta-gépe (gyártási száma 511241) hajtott végre kényszerleszállást Veszprémben 15%-os sérüléssel. Pilótája túlélte a leszállást.

Március 9-én a magyar 101/I. vadászpilóta-osztály egy Messerschmitt Me-109. G-14. vadászpilóta-gép (gyártási száma 511494) hajtott végre Veszprémben kényszerleszállást 20%-os sérülésekkel. Ugyancsak 9-én a magyar 101/III. vadászpilóta-osztály egy Messerschmitt Me-109. G-6. vadászgépe (gyártási szám 167255) végzett kényszerleszállást Veszprémben, ugyancsak 20%-os sérülésekkel. A jelentések a pilótákról nem tettek említést.

Március 11-én nagy vihar dúlt a Veszprém-jutasi repülőtéren, amely a német 53/I. vadászpilóta-osztály egy Messerschmitt Me-108. gépében (gyártási száma 2248) 20%-os sérüléseket okozott. A Weimper-összeállítás utolsó adata az, hogy március 13-án a magyar 101/I. vadászpilóta-osztálynak egy Messerschmitt Me-109. G-10. gépe (gyártási száma 610991) a közeli frontvonalban szovjet légvédelmi ágyútól találatot kapott, 35%-os sérüléssel még elérte a veszprémi repülőteret és ott kényszerleszállt.¹⁴

Az 1945. március 16-19-én megindított szovjet bécsi támadó hadművelet kibontakozása során a szovjet összefegyvernemi és a 6. gárda-harcokoszahadsereg részei március 23-án elfoglalták Veszprémet. A Veszprém-jutasi repülőtereken összpontosított magyar és német repülőalakulatok Szombathely térségébe vonultak vissza. A gyors szovjet előnyomulás a német Dél-hadseregcsoport vezetését arra kényszerítette, hogy az I. német repülőhadtest német és magyar repülőerei már március 23-tól mérjenek légcsapásokat a Rába folyó mögött kiépített Zsuzsanna-vonal előtti, főleg Városlőd térségében a 8. sz. főközlekedési urat lezáró védőállásokra. A német I. repülőhadtest csata- és vadászpilóta kötelékei már március 23-án délután támadásokat indítottak a szovjet lövész- és páncélos csapatokkal zsúfolt Veszprém ellen. A légitámadások március 24-én folytatódtak. A német I. repülőhadtest március 24-én 140 bevetést hajtott végre a szovjet 6. gárda-harcokoszahadsereg páncélos ékei ellen. Az eredmény csekély volt: mindössze négy szovjet harcokoszt lőttek ki. A bevetésekben részt vettek a magyar 102. csatarepülő-osztály Focke-Wulf FW-190. F. típusú repülőgépei is. 13 óra után a Veszprém-Márkó-Herend útvonalon felvonuló szovjet 5. gárda-harcokoszahadtest páncélos csoportosításait támadták a magyar 102. csatarepülő-osztály repülőgépei, amikor rendkívüli erejű szovjet csapatlégvédelmi gépagyútíz érte őket. Két magyar Focke-Wulf FW-190-es gép találatokat kapott és lezuhant: Zoltay rep. hadnagy ejtőernyővel sikeresen kiugrott és földet ért, de Sztrókay Kálmán rep. hadnagy hősi halált halt. A két magyar csatarepülőgép a Herend-Márkó-Veszprém közötti erdőbe csapódott be, és elégték.

Ismereteink szerint ez a két egymotoros, együléses csatarepülőgép voltak az utolsók,

amelyek a második világháború során Veszprém körzetében zuhantak le, illetve semmisültek meg.¹⁵

JEGYZETEK

- ¹ VERESS D. Csaba (1980): Veszprém megye és a Szövetséges Hatalmak stratégiai légitámadásai a II. világháborúban. In: A Veszprém megyei múzeumok közleményei, 15. Veszprém, 173-176.
- ² Uo. 178-181.
- ³ Uo. 182-188.
- ⁴ Uo. 188-189.; PATAKY Iván–ROZSOS László–SÁRHIDI Gyula: Légiháború Magyarország felett. II. k. Zrínyi Kiadó, Budapest, é. n. 277., 120.; VERESS D. Csaba (1992): Felsőörs évszázadai. A község története a kezdetektől napjainkig. Veszprém, 187-190.
- ⁵ VERESS D. Csaba (1995): Légitámadások Veszprém ellen (1944-1945). In: Veszprémi Szemle, 4. sz. 24-27.
- ⁶ L. a 4. alatt, 114. (kép)
- ⁷ VERESS D. Csaba (1994): L. az 1. alatt, 190-191.; VERESS D. Csaba–HUDI József–ÁCS Anna–PALÁGYI Sylvia (1994): Nemesvámos története. A község története az ősidőktől napjainkig. Veszprém, 221-222.
- ⁸ L. az 1. alatt, 194-195.
- ⁹ Uo. 195.; PATAKY...i.m. 202., 263.; UNGVÁRI Krisztián (2005): A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris Kiadó, Budapest, 515.
- ¹⁰ L. az 1. sz. alatt, 195-196.; PATAKY...i. m. 202.; Horváth János (Veszprém, Eötvös Károly u. 24.) levele a Szerzőhöz az eseményről, 1995. május 11-én.
- ¹¹ L. az 1. alatt, 197.
- ¹² Itt kell kifejezni köszönetemet Weimper Zoltán úrnak (Németország, Göppingen, Arnulf str. 1.), aki a freyburgi német katonai levéltári kutatási anyagából felhasználásra átadta az 1944. november – 1945. március közötti német repülőgép-veszteségek adatait. Hálás köszönet érte! VERESS D. Csaba (1983): Légi harctevékenység a Balaton térségében. In: A Veszprém megyei múzeumok közleményei, 16. 1982. 426.; Légiharcok... 210.; VERESS D. Csaba (2009): Veszprém légiriadó-naplója. In: Veszprémi Szemle, 17. sz. 280.
- ¹³ L. 12. VERESS D.: Légi harctevékenység,... 426.; Weimper-lista; L. 12. VERESS D.: Légiharcok... 210., 280.
- ¹⁴ L. 12. VERESS D.: Légi harctevékenység... 435.

Technikatörténeti emlékek Pápán

Több évtizeden keresztül voltam megyei szakfelügyelője, szaktanácsadója a gyakorlati foglalkozás, később technikának nevezett tantárgynak. E munka során a megye szinte valamennyi településén jártam, s mindenhol megnéztem, megfigyeltem a technikához kapcsolódó emlékeket, gyűjtöttem a témához kapcsolódó újságkivágásokat.

Készítettem fényképfelvételeket az emlékhelyekről, de a filmes fényképezés sok problémával járt. Nemcsak a drágasága miatt kevésbé éltem ezzel a lehetőséggel, hanem az adott felvétel utómunkálatai is körülményesek voltak. Gondolok itt például a képen lévő felesleges részek levágására, a fényképezett emléktábla ferdeségének megszüntetésére. A digitális technika azonban mindezt lehetővé teszi, és az lesz a képen, amit én lényegesnek tartok.

Az 1990-es évek elején a londoni Trafalgar téren láttam először, hogy a japán turisták nem a szemükhöz emelik a fényképezőgépjüket, hanem maguk előtt tartva fényképeznek. Eltelt mintegy tíz év, és magam is megismerkedtem a digitális fényképezéssel.

Összeállítottam Veszprém megye technikatörténeti emlékeit fényképekkel, rövid leírással mintegy kétszáz oldalnyi terjedelemben, mely tartalmazza mintegy hatvan helység technikához, ipartörténethez kapcsolódó szobrait, emléktábláit, tárgyi emlékeinek fényképét és leírását.

Ebből a kiadásra kész összeállításból mutatok be néhány pápai emléket.

Emléktábla a Deák F. u. 4. sz. ház falán

Kiss Zoltán (1914-1952) honvéd alezredes, névéhez fűződik a katonai ejtőernyőzés megteremtése.

Az emléktábla felirata: Ebben a házban lakott Kiss Zoltán 1914-1952 honvéd alezredes a magyar katonai ejtőernyőzés egyik megteremtője. Az önkényuralom elleni nemzeti függetlenségi mozgalom mártírja emlékére. Pápa Város Önkormányzata, Magyar Ejtőernyősök Bajtársi Szövetsége, Magyar Politikai Foglyok Szövetsége.

A márványtáblán a bronzplakett Gömbös László szobrászművész alkotása

A felavatás 1995. szeptember 9-én történt.

Az utolsó csizmadia emléktáblája a Varga u. 9. sz. házon

A szürke márvány emléktáblán bronzplakett található.

Az emléktábla felirata:

E telken állott a ház melyben a Varga utca utolsó csizmadia mestere nagyapám VARGA GYÖRGY élt 1853-1909 között.

Emléktábla a Türr István Gimnázium falán, Fő u. 10. sz.

Türr István (1824-1914) tábornok a kiegyezés után vízi utak fejlesztésén dolgozott. A 18. század végén épült meg a Duna és Tisza között egy csatorna kettős céllal: jelentősen csökkentette a hajóút hosszát a két nagy folyó között, egyúttal a mocsaras vidék lecsapolására is szolgált. I. Ferenc királyról nevezték el. A 19. század közepére a csatorna eliszaposodott, és Türr István szorgalmazta a rekonstrukciót. Később a nagyobb hajók nem tudtak rajta közlekedni, de a lecsapolás révén virágzó mezőgazdasági vidékké fejlődött a két folyó találkozási feletti vidék. Szerepet vállalt a Panama- és a Korinthoszi-csatorna építésében is.

Az emléktábla *Marton László* alkotása, 1988-ban helyezték el.

Emléktáblák a vasútállomáson

A „Magyar Nyugati Vasút” Győr-Kis-Czell-Szombathelyi vonala megnyitásának 125. évfordulójára 1996. október 1-jén állítottak, avattak emléktáblát a vasútállomáson. (Más emléktáblákon „Nyugoti” megnevezés olvasható.)

Az ezredfordulón sor került a pályaudvar felújítására, amely eseményre emlékeztető táblát 2001. június 17-én helyezték el.

Emléktábla a Vízitársulat irodaházában, Celli út 67.

A Pápa és környéke mély fekvésű területén 1958-ban vetődött fel a vízitársulat alapításának gondolata. Feladatuk a mintegy 17 km hosszú vízfolyások karbantartása, a csapadékvíz elvezetése, illetve szárazság esetén víz juttatása a művelt területekre. Az alapító *Tóth Tivadar* emlékét őrzi a márványtábla.

Készítette *Illés Gusztáv* győri kőfaragó.

Ejtőernyős emlékmű a Huszár-lakótelepen

A lakótelep helyén állt egykor a város laktanyája. Különböző csapategységek otthona volt itt, majd 1939. október 1-jén a magyar honvédség első ejtőernyős százada alakult meg *Bertalan Árpád* vezetésével. A II. világháború után itt épült fel a pápai harcászati repülőezred katonáinak, családjainak otthont adó lakótelep. Az erre utaló emléktáblát 2009-ben helyezték el a Helyőrségi Művelődési Otthon falán.

A falazott kő emlékművön fekete márványtábla állít emléket az ejtőernyősöknek. Az emlékművet *Erdélyi Gyula* pápai grafikusművész tervezte, a pápai Jókai Kör állíttatta, s 1992. szeptember 12-én avatták fel.

Az emléktábla felirata:

A M. Kir. „Vitéz Bertalan Árpád” Honvéd Ejtőernyős Ezred és Szállítórepülő Század hőseinek emlékére 1939-1945

2007-ben a tér rendezésekor az emlékművet átépítették a Celli út és az Erkel Ferenc utca kereszteződésében kialakított körforgalomnál.

Emléktábla a Helyőrségi Művelődési Otthon falán, Huszár ltp. 3.

A Pápai Harcászati Repülőezred a szolgálatteljesítés közben elhunyt repülőknék állított emléket, melyen 16 név olvasható.

Közülük Kiss Zoltánnak a Deák Ferenc utcában lévő emléktábláját már említettük.

Katovics Balázs és *Mizsei Mihály* 1995. szeptember 13-án gyakorló feladatok végzése közben a Balaton térségében ütköztek egy Szu-22-es géppel. A Szu-22-es pilótája sikeresen katapultált, a gépe Kapolynál lezuhant. Az ütközés során az MiG-23-as elvesztette a függőleges vezérsíkját. Pilótái megkísérelték Pápara hazavinni a gépet, de az a reptér közelében lezuhant, s mindkét pilóta meghalt.

Emléküket a 83-as út mellett egy képoszlopon elhelyezett emléktábla őrzi Takácsi és Gyarmat között.

Bakó Ferenc és *Reinhardt Róbert* is MiG 23-as géppel végezték kiképzési feladatukat

1990. január 26-án, amikor Beled határában gépükön robbanás történt és életüket veszítették.

Emlékükre a 86-os út mellett, Beled határában emlékhelyet alakítottak ki, melyet 2011. január 28-án avattak fel.

Emléktábla a város védőinek, Török Bálint u. 23.

Pápa egykori polgármestere *Szóllósy Sándor*, és vitéz *Makrai Ferenc* százados 1945. március 25-én a város katonai kiürítésével megelőzték az ostromot, így a település és polgárai megmenekültek a háború pusztításaitól.

Érdemeik elismeréseként az utókor emléktáblát állított 2011. március 25-én.

Emlékmű a prédikátoroknak a Zimmermann utcában

Sztáray Mihály és *Huszár Gál* emlékművét 1998-ban avatták fel. A két református prédikátor életútja Pápan kapcsolódott össze 1575-ben bekövetkezett halálukig.

Huszár Gál 1574-ben került Páparra, s a 16. század legjelentősebb nyomdása volt. Tevékenysége alapozta meg a pápai nyomdászatot.

Az emlékmű *Tirnován Ari-Vid* szobrászművész alkotása.

Szent Flórián szobor, Szent István út 12.

Az országos műemléki védetség alatt álló Szent Flórián-szobrot az 1960-as évek elején a pártszékház építésekor a nagytemplom mellé helyezték át.

A millennium tiszteletére került restaurálásra és eredeti helyének közelében újra felállításra.

Szent Flórián jobbában zászlót tart, a bal kezében lévő vízeskorsóból pedig egy égő házat olt, miközben az égre néz. A talapzatot koronás Esterházy-címer díszíti és rokokó stílusú áttört kőrács veszi körül.

Flórián a harmadik század második felében vette fel a keresztény hitet. Diocletianus császár uralma alatt újra kezdték a keresztényüldözést. Flórián hírt kapott arról, hogy az ausztriai Enns folyó melletti Laureumban 40 keresztényt fogságba ejtettek, s ő a segítségükre sietett. Miután megvallotta kereszténységét, bíróság elé állították, követ kötöttek a nyakára, s 304. május 4-én az Enns folyóba dobták egy hídról. Sírja fölé templomot emeltek, amely ma híres kegyhely. Szent Flórián tisztelete főként Ausztriában, Nyugat-Magyarországon és Bajorországban terjedt el, mint a tűzvészek és árvizek ellen védő szent.

1890 körül kezdtek megjelenni a vidéki újságok, melyek rendszeresen beszámoltak a környék tüzeseteiről, így a Somlyóvidéki Hirlap is. A híreket áttekintve láthatjuk, hogy több esetben egész utcák égtek le, mivel a szalmatetős házak között a szél gyorsan továbbvitte a tüzet. Csak a hetes eső akadályozta a tűz gyors tovaterjedését. „1897. október 17. Nagy-Szöllösben (ma: Somlószőlős) e héten kedden, ismét tűz volt a déli órákban. Elégett két pajta. szerencsére a mult heti esőzések folytán a szalma tető nem lévén száraz, lassan égett s így sikerült a tüzet lokalizálni mielőtt tovább terjedt volna.” (Somlyóvidéki Hirlap)

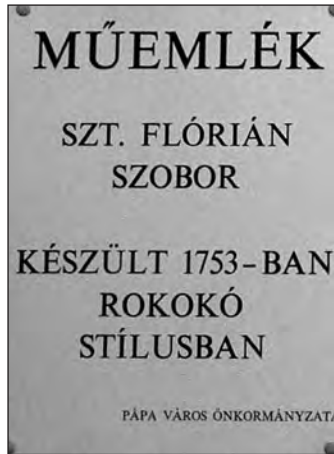
Szobor a Tűzoltóság előtt

A tűzoltót ábrázoló szobor 1940-ben, illetve 1977-ben került felállításra. A tekéző tűzoltók állították a tűzoltólaktanya területén lévő tekepálya bevételeiből.

Alkotója *Vajda Sándor* kőfaragó.

Vízimalom a Hantai utcában

Egykor a városon keresztülfolyó Tapolca-patak vize több min tíz vízimalmot működtetett. A dunántúli bauxitbányászat következményeként a patak kiszáradt, s a malmok leálltak,

fokozatosan tönkrementek, berendezésük eltűnt. Ennél a malomnál a romos épület oldalán is már csak a vizes kerék fém váza látható.

Malomipari gyűjtemény az Edvy-malomban, Gyimóti út 91.

A malom utolsó tulajdonosa, *Edvy Károly* után Edvy-malomnak is nevezik, melyben malomtörténeti gyűjtemény van.

A szépen elrendezett, feliratozott gyűjteményben látható a kádártai Steinekker-féle malom hengerszéke, a somlójenői Kapocsy-malom dara- és dercetisztító gépe.

Zsákasztal, malomkő, kéziszerszámok, molnárkocsi idézi fel a régi pápai vízimalmok világát.

A Szélesvíz emléktáblája

A Gyimóti út elején lévő kis park egykor a Tapolca-patak kiszélesedő öble volt, amire az emlékkövön lévő emléktábla, a melléte elhelyezett tájékoztató tabló emlékeztet. Ezen olvasható *Rab Zsuzsa* pápai születésű költő néhány sora:

*„Áll a malom, él a malom
Roskatagon, hallgatagon.
Locsognak a rakoncátlan
Fűzfagallyak a Tapolcában.”*

Kerékvetők a belváros kapuinál

A régi kapukereteket, melyek fából vagy kőből készültek, védeni kellett a lovas kocsik tengelyvégeitől. Ha beleakadt a tengely a kapufélfába („kapufélkőbe”), akkor megsérült a fa, kicsorbult a kő és a kocsitengely is rongálódhatott.

A kapu óvása érdekében a sarkokhoz egy-egy ferde élű követ helyeztek még az építés-

kor, melyekre a kerék, ha rá is szaladt, a sima vas sín lecsúszott róla, azaz a tengelyvég már nem akadt bele a kapufélfába. Fémből készült is található.

Kétfestő Múzeum, Pápa, Fő u. 12.

Az 1869-ben *Kluge Ferenc* által emelt épületben korabeli gépek és berendezési tárgyak olyan, több száz éves textilfestési technikába avatják be az érdeklődőket, amely a 17. század elején kezdett elterjedni hazánkban.

Időszakos bemutatók keretében meg is tekinthető a kétfestő eljárás. A gépek és eszközök nagy része ma is működőképes. A múzeumban *Bódy Irén* iparművész munkáiból összeállított állandó kiállítás látható. 2005-ben a múzeum elnyerte *Az év múzeuma* kitüntető címe.

Utcanevek

A technikatörténethez tartozó pápai utcanevek két csoportba oszthatók. Az egyik csoport a tudósokról, feltalálókról elnevezett utcanevek, a másik csoport utcanevei a régi, ma már eltűnt foglalkozásokat őrzik.

Bánki Donát (1859-1922) turbináját a törpe vízerőművek alkalmazzák, Csonka Jánossal 1894-ben szabadalmaztatta a porlasztót.

Beke József (1867-1940) mérnök, Pápán született, részt vett a Szabadság-híd és több közúti, vasúti híd tervezésében. Neve olvasható a budapesti Szabadság-hídon.

Fellner Jakab (1722-1780) építész, jelentős szerepe volt Pápa, Veszprém városképezés kialakításában. A Nagytemplomban 2012-ben helyezték el a *Zsuppán István* művésztanár által készített portré domborművet.

Gábor Dénes (1900-1979) a holográfia feltalálója, melyért 1971-ben Nobel-díjat kapott.

Kandó Kálmán (1869-1931) a vasútvillamosítás úttörője, 1902-ben adták át Olaszországban az első nagyfeszültségű háromfázisú, váltóáramú villamosított vasútvonalat a Valtellina-vasutat. A Ganz gyárban villanymozdonyokat tervezett, a 2500 LE-s Kandó-mozdonyok 40 évig közlekedtek a hegyeshalmi vonalon.

Puskás Tivadar (1844-1893) a telefonközpont és a telefonhírmondó feltalálója

Régi foglalkozásokat őriznek a következő utcanevek: *Gombkötő utca, Harangöntő utca, Mézeskalács utca, Csutorás utca, Fazekas utca, Varga utca, Irhás utca, Csapó utca, Kelmefestő utca.*

A *Jégverem utca* a hűtőszekrények előtti világot idézi, amikor a télen vágott jeget a jégverembe rakták el, ahonnan a vendéglősök a nyári időszakban jégdarabokat kaptak hűtésre.

Szerzők

- Albrecht Sándor* újságíró, szerkesztő, Alsóörs-Veszprém
- Ács Anna dr.* muzeológus, irodalomtörténész, Veszprém
- Bándi László* elnök, Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, Veszprém
- Édes Gyuláné* informatikus könyvtáros, Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet, Veszprém
- Elek Miklós* ny. gyűjteményvezető, Balatonfüred
- Faa Judit* elnök, Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány, Balatonalmádi
- Földesi Ferenc dr.*, nyá. ezredes, a Sereg Szemle felelős szerkesztője, Veszprém
- Gy. Lovassy Klára* helytörténeti kutató, Veszprém
- Hogya György* helytörténeti kutató, Veszprém
- Horváth Elvira* tanító, helytörténeti kutató, Veszprém
- Hudi József dr.*, főlevéltáros, levéltár-igazgató, Pápa
- Huszár János* tanár, helytörténész, Pápa
- Illés Mária* tanár, helytörténeti kutató, Tapolca
- Jegesné Rémesi Irén* tanár, programvezető, Báthory István Általános Iskola, Veszprém
- Kovács Győző Gyula* meteorológus főelőadó, MH Légi Vezetési és Irányítási Központ, Veszprém
- Kováts-Németh Mária dr.*, egyetemi docens, Selye János Egyetem, Győr-Komárno
- Lányi Katalin dr.*, neveléstörténész, Budapest
- Milló Ildikó* tanár, képzőművész, Báthory István Általános Iskola, Veszprém
- P. Miklós Tamás* polgármester, helytörténész, Révfülöp
- Rainer Pál dr.*, történész, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém
- Rásky Mihályné* tanár, Felsőörs
- Sebő József* tanár, irodalmár, Padányi Biró Márton R. K. Gimnázium, Veszprém
- Somfai Balázs* főlevéltáros, Pápa-Veszprém

Szabóné Vörös Györgyi helyismereti szaktájékoztató, csoportvezető, Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet, Veszprém

Szurmay László helytörténeti kutató, Veszprém

Tatai Zoltán dr. (1928-2010) egyetemi docens, Budapest

Tilhof Endre ny. könyvtárigazgató, Ajka

Tölgyesi József dr., főiskolai docens, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár

Vereskuti Klára helyismereti szaktájékoztató könyvtáros, Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet, Veszprém

Veress D. Csaba ny. tudományos főmunkatárs, Veszprém

Vesztróczy László tanár, technikatörténész, Ajka

